

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
im. Stanisława Leszczyckiego

Ewa Korcelli-Olejniczak

**FUNKCJE METROPOLITALNE
BERLINA I WARSZAWY W LATACH 1990-2002
WSPÓLZALEŻNOŚĆ POZYCJI
W SYSTEMIE MIAST EUROPY ŚRODKOWEJ**

Warszawa 2004

PRACE GEOGRAFICZNE IGiPZ PAN

177. Komornicki T., *Potoki towarowe polskiego handlu zagranicznego a międzynarodowe powiązania transportowe*, 2000, s. 102, 36 il., 21 tab
178. Roo-Zielińska E., Solon J. (red.), *Typologia zbiorowisk i kartografia roślinności w Polsce – rozważania nad stanem współczesnym*, 2001, s. 273, 46 il., 32 tab., 6 fot., 2 zał.
179. Roo-Zielińska E., Solon J. (red.), *Między geografią i biologią – badania nad przemianami środowiska przyrodniczego*, 2001, s. 330, 88 il., 31 tab., 20 fot.
180. Krawczyk B., Węclawowicz G. (red.), *Badania środowiska fizycznogeograficznego aglomeracji warszawskiej*, 2001, s. 147, 42 il., 20 tab.
181. Kupiszewski M., *Modelowanie dynamiki przemian ludności w warunkach wzrostu znaczenia migracji międzynarodowej*, 2002, s. 174, 9 il., 18 tab.
182. Degórski M., *Przestrzena zmienności właściwości gleb bielocziemnych środkowej i północnej Europy a geograficzne różnicowanie czynników pedogenicznych*, 2002, s.189. 44 il., 31 tab.
183. Lankauf K.R., *Recesja lodowców rejonu Kaffiøyry (Ziemia Oskara II – Spitsbergen)*, 2002, s. 222, 54 il., 33 fot., 37 tab., 17 zał.
184. Węclawowicz G. (red.), *Warszawa jako przedmiot badań w geografii społeczno-ekonomicznej*, 2002, s. 278, 31 il., 33 tab.
185. Solon J., *Ocena różnorodności krajobrazu na podstawie kompleksowej analizy struktury przestrzennej roślinności*, 2002, s. 230, 80 il., 26 tab.
186. Soja R., *Hydrologiczne aspekty antropopresji w polskich Karpatach*, 2002, s. 130, 24 il., 12 tab.
187. Kulikowski R., *Syntetyczne metody badań produktywności i towarowości rolnictwa*, 2003, s. 152, 42 il.
188. Błażejczyk K., Krawczyk B., Kuchcik M. (red.), *Postępy w badaniach klimatycznych i bioklimatycznych*, 2003, s. 316, 93 il., 37 tab.
189. Kotarba A. (red.), *Holocene and late vistulian paleogeography and paleohydrology*, 2003, s. 298, 94 il., 3 tab., 9 fot.
190. Komornicki T., *Przestrzenne różnicowanie międzynarodowych powiązań społeczno-gospodarczych w Polsce*, 2003, s. 256, 90 il., 11 tab., 3 zał.
191. Starkel L., Singh S. (red.), *Rainfall, runoff and soil erosion in the globally extreme humid area, Cherrapunji Region, India*, 2004, s. 116, 30 il., 16 tab., 12 fot.
192. Błażejczyk K., *Bioklimatyczne uwarunkowania rekreacji i turystyki w Polsce*, 2004, s. 292, 106 il., 53 tab., 2 zał.
193. Gębica P., *Przebieg akumulacji rzecznej w górnym vistulianie w Kotlinie Sandomierskiej*, 2004, s. 230, 39 il., 4 tab., 8 fot.
194. Lamparski P., *Formy i osady czwartorzędowe w świetle badań georadarowych*, 2004, s. 116, 62 il., 10 tab.
195. Więckowski M., *Przyrodnicze uwarunkowania kształtowania się polsko-słowackich więzi transgranicznych*, 2004, s. 232, 42 il., 39 tab.
196. Śleszyński P., *Kształtowanie się zachodniej części centrum Warszawy*, 2004, s. 332 +1 zał., 72 il., 63 tab.
197. Kotarba A. (red.), *Rola malej epoki lodowej w przekształcaniu środowiska przyrodniczego Tatr*, 2004, s.116, 33 il., 3.tab., 9. fot.

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
IM. STANISŁAWA LESZCZYCKIEGO

PRACE GEOGRAFICZNE NR 198

GEOGRAPHICAL STUDIES

No. 198

METROPOLITAN FUNCTIONS OF BERLIN AND WARSAW
IN THE PERIOD OF 1990–2002. INTERDEPENDENCE OF RANKS
IN THE URBAN SYSTEM OF CENTRAL EUROPE

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
IM. STANISŁAWA LESZCZYCKIEGO

PRACE GEOGRAFICZNE NR 198

Ewa Korcelli-Olejniczak

FUNKCJE METROPOLITALNE
BERLINA I WARSZAWY W LATACH 1990–2002.
WSPÓŁZALEŻNOŚĆ POZYCJI
W SYSTEMIE MIAST EUROPY ŚRODKOWEJ

www.igipz.pan.warszawa.pl

KOMITET REDAKCYJNY

REDAKTOR: Grzegorz Węclawowicz
CZŁONKOWIE: Jerzy Grzeszczak, Barbara Krawczyk,
Jan Matuszkiewicz, Jerzy Parysek

RADA REDAKCYJNA

Bolesław Domański, Adam Kotarba, Jan Loboda,
Andrzej Richling, Jan S. Kowalski, Andrzej Lisowski,
Eamonn Judge, Lydia Coudroy

RECENZENCI TOMU:

Ryszard Domański, Piotr Eberhardt

Praca wykonana i dofinansowana ze środków KBN w ramach projektu badawczego: „*Funkcje Berlina i Warszawy w latach 1990–2000. Współzależność pozycji w systemie miast Europy Środkowej*”, nr 3 PO4 E 036 23

ADRES REDAKCJI:

Dział Wydawnictw IGiPZ PAN
ul. Twarda 51/55, 00–818 Warszawa
e-mail: e.janko@twarda.pan.pl

Opracowanie redakcyjne i techniczne: Ewa Jankowska
Zdjęcie na okładce: Mariusz Kowalski

© Copyright by Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN
im. Stanisława Leszczyckiego, Warszawa 2004

PL ISSN 0373–6547
ISBN 83–87954–52–7

Łamanie wykonano w Dziale Wydawnictw IGiPZ PAN, ul. Twarda 51/55, 00-818 Warszawa
Druk: Warszawska Drukarnia Naukowa PAN, ul. Śniadeckich 8, 00–656 Warszawa

<http://rcin.org.pl>

Spis treści

Od Autorki	9
1. Wprowadzenie	13
1.1. Założenia wstępne i przedmiot badań	13
1.1.1. Uwarunkowania historyczne i polityczne	13
1.1.2. Zagadnienie współzależności pozycji Berlina i Warszawy w systemie miast Europy Środkowej	16
1.2. Metody badań	20
1.2.1. Rozszerzony wywiad z ekspertami	20
1.2.2. Analiza treści strategii rozwoju i raportów planistycznych	22
1.2.3. Analiza danych statystycznych	22
2. Berlin i Warszawa w systemie miast Europy Środkowej w świetle wybranych teorii	25
2.1. Koncepcja krajowych systemów miast	25
2.2. Koncepcja regionu metropolitalnego	26
2.3. Koncepcja miasta światowego	28
2.4. Koncepcja miasta innowacyjnego	31
2.5. Pojęcie funkcji metropolitalnych	33
3. Funkcje metropolitalne Berlina i Warszawy w literaturze regionalnej	41
3.1. Ogólne scenariusze kształtowania się pozycji Berlina i Warszawy w systemie miast Europy i Europy Środkowej	42
3.1.1. Scenariusz dominacji Berlina	46
3.1.2. Scenariusz równowagi	49
3.1.3. Scenariusz subdominacji Warszawy	54
3.2. Przemiany funkcji metropolitalnych Berlina i Warszawy w latach 1990–2002	58
3.2.1. Funkcje kontroli i regulacji	60
3.2.1.1. <i>Funkcje polityczne</i>	60
3.2.1.2. <i>Funkcje gospodarcze</i>	62
3.2.2. Funkcja węzła transportu	64
3.2.2.1. <i>Berlin jako węzeł transportu drogowego, kolejowego i lotniczego</i>	64
3.2.2.2. <i>Warszawa jako węzeł transportu drogowego, kolejowego i lotniczego</i>	65
3.2.3. Funkcja ośrodka kultury	67
3.2.3.1. <i>Berlin jako ośrodek kultury</i>	67
3.2.3.2. <i>Warszawa jako ośrodek kultury</i>	69
3.2.4. Funkcja miasta wiedzy i innowacji	69
3.2.4.1. <i>Warszawa jako miasto wiedzy i innowacji</i>	69
3.2.4.2. <i>Berlin jako miasto wiedzy i innowacji</i>	71
3.2.5. Funkcja ośrodka finansowego	73
3.2.5.1. <i>Warszawa jako rynek finansowy</i>	73
3.2.5.2. <i>Berlin jako rynek finansowy</i>	73
3.2.6. Funkcja ośrodka mediów	74
3.2.6.1. <i>Warszawa jako ośrodek mediów</i>	74
3.2.6.2. <i>Berlin jako ośrodek mediów</i>	74

3.3. Klasyfikacje i rankingi miast europejskich	76
3.3.1. Wzorce przestrzenne europejskiego systemu miast a pozycja Berlina i Warszawy	76
3.3.2. Warszawa i Berlin w rankingach miast europejskich	79
4. Funkcje metropolitalne Berlina i Warszawy w świetle strategii rozwoju i dokumentów planistycznych	83
4.1. Dokumenty planistyczne Unii Europejskiej	86
4.2. Niemieckie i polskie dokumenty planistyczne (poziom krajowy)	91
4.3. Planistyczne dokumenty strategiczne Województwa Mazowieckiego i Regionu Metropolitalnego Berlin-Brandenburgia	95
4.4. Strategia Rozwoju Warszawy i BerlinStudie	99
5. Funkcje metropolitalne Berlina i Warszawy oraz tendencje rozwoju w opiniach ekspertów	105
5.1. Struktura i respondenci wywiadu	105
5.1.1. Kwestionariusz wywiadu	107
5.2. Funkcje metropolitalne Berlina po roku 1990 oraz tendencje rozwoju do roku 2015	108
5.2.1. Transport	110
5.2.2. Lokalizacja centrali firm	114
5.2.3. Kultura	116
5.2.4. Media	118
5.2.5. Funkcja Miasta Wiedzy i Innowacji	120
5.2.6. Usługi finansowe	122
5.2.7. Inne funkcje metropolitalne Berlina	124
5.3. Funkcje metropolitalne Warszawy w latach 1990–2002 i tendencje rozwoju w latach 2003–2015	125
5.3.1. Transport	127
5.3.2. Lokalizacja centrali firm	131
5.3.3. Kultura	133
5.3.4. Media	138
5.3.5. Funkcja Miasta Wiedzy i Innowacji	139
5.3.6. Usługi finansowe	142
5.3.7. Inne funkcje metropolitalne Warszawy	144
5.4. Porównanie wyników wywiadu dla Berlina i Warszawy	145
6. Czynniki hamujące i wspierające rozwój funkcji metropolitalnych Berlina i Warszawy w opiniach ekspertów – analiza	149
6.1. Czynniki hamujące i wspierające pozyskiwanie i rozwój funkcji metropolitalnych Berlina w latach 1990–2002	149
6.1.1. Czynniki hamujące	149
6.1.2. Czynniki wspierające	153
6.2. Czynniki hamujące i wspierające rozwój funkcji metropolitalnych Warszawy w latach 1990–2002	158
6.2.1. Czynniki hamujące	158

6.2.2. Czynniki wspierające	161
6.3. Porównanie wyników CZĘŚCI TRZECIEJ wywiadu dla Berlina i Warszawy	166
6.3.1. Czynniki hamujące	166
6.3.2. Czynniki wspierające	167
7. Pozycje Berlina i Warszawy w systemie miast Europy Środkowej w opiniach ekspertów	169
7.1. Opinie ekspertów niemieckich	169
7.2. Opinie ekspertów polskich	173
7.3. Porównanie opinii ekspertów niemieckich i polskich	175
8. Analiza struktur pracujących Berlina i Warszawy w latach 1994–2002	179
8.1. Porównanie struktur pracujących Berlina i Warszawy	181
8.2. Porównanie trendów w latach 1994–2002	181
8.3. Podobieństwo struktur	182
8.4. Wnioski	183
8.5. Podsumowanie wyników wywiadu a analiza struktury pracujących	183
9. Pozaekonomiczne funkcje metropolitalne jako czynnik kształtujący pozycję Berlina i Warszawy	187
9.1. Hipoteza wyjściowa pracy w świetle wyników badań – wnioski poznawcze	188
9.2. Potencjał rozwojowy Berlina i Warszawy – wnioski poznawcze i aplikacyjne	189
Metropolitan Functions of Berlin and Warsaw in the Period of 1990–2002. Interdependence of Ranks in the Urban System of Central Europe – Summary	217
Załącznik 1.	221
Załącznik 2.	225

OD AUTORKI

Koncepcja tej pracy powstała w 2000 roku. Wówczas, w związku z efektywnym objęciem przez Berlin funkcji stolicy Niemiec oraz zbliżającą się integracją Polski z Unią Europejską, pojawiały się, tak w literaturze naukowej, jak i publicystycznej, liczne wypowiedzi na temat przyszłych relacji Warszawy i Berlina. W zdecydowanej większości tych wypowiedzi przewidywano rychłe zdominowanie Warszawy przez nieodległy od niej geograficznie Berlin, który w przyszłości widziano jako jedno z największych miast w Europie, o randze porównywalnej z rangą Paryża czy Londynu. Przewidywania te nie były dokładnie uzasadnione a zwłaszcza udokumentowane. Niektóre wydawały mi się wręcz bezpodstawne. Zdecydowałam się podjąć próbę pogłębienia tej tematyki.

Ze względu na dość ubogi zakres porównywalnych danych dla Berlina i Warszawy oraz krótki okres, który upłynął od początku transformacji politycznej, społecznej i gospodarczej, zdecydowałam się oprzeć trzon pracy na wynikach rozszerzonych wywiadów. Celem było sięgnięcie do zasobów wiedzy, doświadczenia, a także intuicji osób, których życie zawodowe jest związane z najnowszą historią Berlina i Warszawy, których kompetencje w tym zakresie są znaczne. Pozwoliło to na uzyskanie informacji o charakterze jakościowym, na konfrontację ocen i przewidywań ekspertów polskich i niemieckich. W pracy nie poprzestałam na przedstawieniu wyników wywiadów. Odpowiednie zestawienie i analiza przeprowadzona na podstawie informacji uzyskanych w 30 wywiadach oraz porównanie wyników wywiadów polskich i niemieckich pozwoliły na weryfikację postawionych w pracy hipotez.

Praca nie ma charakteru monografii porównawczej Berlina i Warszawy lat 1990–2002 na tle innych stolic Europy Środkowej. Dotyczy jedynie zjawiska współzależności pozycji obu miast w regionie przyjętym jako Europa Środkowa, obejmującym 6 państw (Polskę, Czechy, Węgry, Słowację oraz Austrię i Niemcy), z ich miastami stołecznymi. Zasadniczo region ten należało ograniczyć do państw wyszehradzkich oraz wschodnich landów Niemiec i Austrii, jednak uznano, że tworzenie linii granicznych wewnątrz państw nie jest zajęciem wskazanym.

Charakter pracy określają jej hipotezy i cele, zatem Czytelnik nie znajdzie tu wielu informacji, które mogłyby zawierać opracowania monogra-

ficzne, np. szczegółowych danych liczbowych dotyczących Berlina i Warszawy. Prezentacja danych statystycznych ograniczona została do analizy porównawczej danych dotyczących struktury pracujących, stanowiących w sposób najbardziej oczywisty odniesienie do stanu i tendencji rozwoju funkcji metropolitalnych Warszawy i Berlina. W pracy nie zamieszczono również szczegółowych informacji dotyczących innych ważnych ośrodków miejskich regionu, gdyż, jak zaznaczono we Wstępie, rozprawa analizuje jedynie charakter współzależności pozycji jednej z par głównych ośrodków Europy Środkowej. Zagadnienie współzależności pozycji wszystkich innych metropolii regionu musiałoby z przyczyn obiektywnych, takich jak ramy czasowe i objętościowe pracy, być przedstawione w sposób uproszczony. Nie oznacza to oczywiście, że są to zagadnienia nieistotne. Przeciwnie, należałoby w przyszłości uzupełniać podjęty temat badaniami w różnej skali przestrzennej, także przeprowadzanymi innymi od stosowanych w rozprawie metodami badawczymi. Również dla mnie tematy te stanowią ciekawe wyzwania.

Charakter tej rozprawy spowodował, że doświadczenie jej tworzenia wzbogacone zostało obecnością i udziałem wielu Osób. Nie mogę również zapomnieć, że wiele z tych Osób uczestniczyło w okresie poprzedzającym rozpoczęcie pracy, który również nie pozostał bez wpływu na jej ostateczny kształt. W tym miejscu chciałabym podziękować Im Wszystkim.

Rozpocznę od śp. prof. dr hab. Marcina Rościszewskiego, mojego pierwszego szefa w IGiPZ PAN, twórcy i kierownika Centrum Studiów Europejskich, w którym w 1997 r. zaczęłam pracę. Dziękuję Profesorowi przede wszystkim za jego niezwykłą osobowość, która sprawiła, że praca w Centrum i kierowanej przez Niego Redakcji Biuletynu EUROPA XXI dostarczyła niepowtarzalnych doświadczeń i pomysłów naukowych. Pragnę również podziękować Osobom, z którymi pracowałam w zespole CSE – panu mgr Maciejowi Jakubowskiemu, panu dr Jackowi Głowackiemu i pani mgr Barbarze Jaworskiej. Szczególnie panu Maciejowi Jakubowskiemu należą się wielkie podziękowania za ogromne koleżeństwo, dobre sąsiedztwo (w pokoju 349) i wiele wspaniałych rad, których mi udzielił podczas 8 lat wspólnej pracy.

W 2000 roku, już jako pracownik Zakładu Geografii Miast i Ludności rozpoczęłam pracę nad rozprawą doktorską. Osobą od początku najbardziej związaną z tą pracą był mój promotor i kierownik Zakładu prof. dr hab. Grzegorz Węclawowicz, człowiek szczególny, o równie wielkim sercu jak wymaganiach. Dziękuję również innym kolegom z Zakładu oraz Instytutu. W szczególności podziękowania kieruję do pani mgr Anny Tkocz,

mgr. Dariusza Świątką, dr. Mariusza Kowalskiego i dr Ewy Roo-Zielińskiej. Dziękuję także związanej z Instytutem pani dr Tunie Tasan-Kok, mojej serdecznej przyjaciółce, za rady merytoryczne i ogromne wsparcie emocjonalne. Choć w różnych miejscach, to równolegle przebywałyśmy tę drogę i wspólnie na pewno było łatwiej.

Szczególne podziękowania należą się Stacji Naukowej Polskiej Akademii Nauk w Berlinie, a przede wszystkim jej Dyrektorowi prof. dr hab. Cezaremu Królowi za niezwykłą życzliwość i pomoc w Berlinie. Dzięki pośrednictwu Stacji mogłam szybciej i sprawniej dokończyć wywiady z niemieckimi ekspertami.

Dziękuję prof. dr hab. Wolfgangowi Heinze i mgr. inż. Thomasowi Fabianowi z Technische Universität w Berlinie, za cenne rady, pomoc w zdobywaniu materiałów i kontaktach z ekspertami.

Serdecznie dziękuję wszystkim ekspertom, którzy zechcieli poświęcić cenny czas i podzielić się ze mną swoją wiedzą i doświadczeniem. Dziękuję Paniom mgr inż. Inie Carrasco, z Urzędu Dzielnicy Berlin-Pankow i mgr Erice Schneider z Kancelarii Senatu Berlina, panom prezydentom miasta Warszawy: dr. Stanisławowi Wyganowskiemu, dr. Olgierdowi Dziekońskiemu, panom Marcinowi Świąćickiemu i Pawłowi Piskorskiemu, panu Nadburmistrzowi Berlina Eberhardowi Diepgenowi. Szczególnie dziękuję panu Diepgenowi za to, że zgodził się na rozmowę ze mną bez szczególnego polecenia, jedynie po przeczytaniu mojego listu.

Dziękuję pracownikom Wspólnej Komisji Planowania Berlina i Brandenburgii w Poczdamie: Dyrektorowi dr Gerdowi Gerhardowi, panu Wilhelmowi Schulze, mgr inż. Clausowi Dyckhoffowi. Dziękuję panu mgr inż. Manfredowi Stollowi z Administracji Senatu do spraw Rozwoju Miasta i panu Klausowi Neumannowi z Wydziału Planowania Urzędu Powiatowego w Lünebergu, panu dr. Bernhardowi Heinrichsowi, z Ministerstwa Pracy i Budownictwa Landu Meklemburgia-Pomorze Przednie oraz mgr. inż. Manfredowi Lindnerowi z Federalnego Ministerstwa Transportu. Dziękuję także panu Wojciechowi Matusikowi, Dyrektorowi Zarządu Miasta Stołecznego Warszawy oraz panu Christianowi Wiesenhütterowi z Izby Przemysłowo-Handlowej w Berlinie. Dziękuję panom dr. Waldemarowi Siemińskiemu z Instytutu Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, mgr. inż. Grzegorzowi Buczkowi, wiceprezesowi Stowarzyszenia Architektów Polskich, mgr. inż. Markowi Mikosowi z Wydziału Urbanistyki i Architektury Urzędu Gminy Warszawa-Centrum, mgr. inż. Marcinowi Świetlikowi, Kierownikowi Pracowni „Centrum” w Biurze Planowania i Rozwoju Warszawy oraz panu Włodzimierzowi Nieporętowi, byłemu

Przewodniczącemu Sejmiku Województwa Mazowieckiego. Dziękuję Prezesowi Zarządu Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie, dr. Wiesławowi Rozłuckiemu i panu dr. Markowi Potrykowskiemu, Radcy Ministra w Ministerstwie Gospodarki. Dziękuję również dr. Volkerowi Hassemerowi, byłemu Senatorowi Berlina i byłemu Dyrektorowi Fundacji Partner für Berlin oraz dr. Hansowi Estermannowi, Dyrektorowi Fundacji Wirtschaftsförderung Berlin. Dziękuję także panu Jaremie Skonecznemu z Portu Lotniczego Warszawa-Okęcie, panu Hansowi-Friedrichowi Mullerowi z Biura Prasowego Senatu Berlina oraz panu Andrzejowi Lubiатовskiemu, Prezesowi Unii Metropolii Polskich. Szczególne podziękowania kieruję do panów: dr. Bartłomieja Kolipińskiego z Mazowieckiego Biura Planowania Przestrzennego Rozwoju Regionalnego i mgr. inż. Manfreda Sinza z Federalnego Ministerstwa Transportu i Budownictwa za ogromną życzliwość i pomoc w nawiązywaniu kontaktów z innymi ekspertami.

Dziękuję także recenzentom pracy: prof. dr. hab. Ryszardowi Domańskiemu, dr. hab. Markowi Dutkowskemu oraz prof. dr. hab. Piotrowi Eberhardowi.

Na końcu dziękuję osobom najbliższym: rodzicom, mężowi i synowi. Im dedykuję tę książkę.

1. WPROWADZENIE

1.1. ZAŁOŻENIA WSTĘPNE I PRZEDMIOT BADAŃ

Projekt studium porównawczego przemian funkcji określających pozycję Berlina i Warszawy w skali międzynarodowej powstał podczas przeglądu coraz liczniej pojawiających się opracowań w literaturze geograficznej i planistycznej, w których stwierdzeniom na temat obecnej oraz przyszłej współzależności pozycji tych miast przypisywane są rozbieżne interpretacje. Przeważają poglądy o asymetrii rozwoju, prowadzącej do silnej przewagi i perspektywnie dominacji Berlina. Występują także, zwłaszcza w pracach autorów niemieckich (Gans, Kemper 2002; Kujath 1999; Kunzmann 1995; Mading 1996) opinie i uogólnienia wskazujące na ograniczony potencjał rozwoju Berlina oraz stosunkowo niewielki przestrzenny zasięg oddziaływania tej metropolii. Źródłami tezy o współzależności pozycji Berlina i Warszawy w europejskim systemie miast są silne powiązania gospodarki polskiej z gospodarką Niemiec, położenie Berlina w odległości zaledwie 60 km od granicy z Polską oraz przejęcie przez to miasto roli stolicy zjednoczonych Niemiec. Berlin i Warszawa są położone we wspólnym regionie Morza Bałtyckiego, w jego części określonej przez trajektorię wschód-zachód, wyznaczającą wschodni kierunek jednoczącej się Europy (por. Domański, 1999).

1.1.1. UWARUNKOWANIA HISTORYCZNE I POLITYCZNE

Do analizy porównawczej współczesnych przemian funkcji Berlina i Warszawy skłaniają także analogiczne cechy obydwu miast, w tym:

- niewielka, w porównaniu z wieloma stolicami europejskimi, przewaga (*primacy*) nad regionalnymi ośrodkami krajowych systemów miast i niski udział w ogólnej liczbie mieszkańców kraju (w przypadku Berlina – 3,4 mln mieszkańców, jest to 4,3% ludności Niemiec; aglomeracji berlińskiej odpowiednio – 5,1 mln mieszkańców i 6,4%; w przypadku Warszawy – 1,7 mln mieszkańców, co stanowi 4,4% ludności Polski; wraz z obszarem metropolitalnym – odpowiednio ok. 2,5 mln mieszkańców i 6,5%);
- peryferyjne usytuowanie we wschodnich, stosunkowo rzadko zaludnionych regionach o niższym od średniego w danym kraju poziomie rozwoju gospodarczego;
- wielka skala zniszczeń w czasie II wojny światowej;

- ukształtowanie struktury przestrzennej miast w okresie powojennym pod wpływem czynników politycznych i ideologicznych;
- zasadnicza zmiana położenia geopolitycznego i przemiany społeczno-gospodarcze po 1989 roku.

Powyższe podobieństwa, a jednocześnie obecna asymetria pozycji Warszawy i Berlina w europejskim systemie miast są konsekwencją wcześniejszych przemian historycznych i politycznych, które kształtowały ich charakter, strukturę oraz rolę, jako miast w państwach, a także wynikają z historii państw, na których obszarze miasta te powstały. Jedynie przez część swoich dziejów (Berlin – w latach 1871–1945 i od 2000 roku; Warszawa w latach 1611–1795 i od 1918) pełniły one role stolic zjednoczonych państw. To niewątpliwie przyczyniło się do ich stosunkowo niewielkiej przewagi nad innymi ośrodkami.

Z niewielkiej osady położonej wokół powstałego w XIII/XIV wieku grodu kasztelańskiego na lewym brzegu Wisły, w XV wieku rozwinęła się stolica ziemi i księstwa mazowieckiego, ośrodek handlowy o znaczeniu lokalnym i regionalnym. Od 1526 roku, po włączeniu Mazowsza do Korony i zawarciu Unii Lubelskiej z Litwą, Warszawa stała się ważnym ośrodkiem politycznym, a od 1611 roku siedzibą monarchy i urzędów centralnych. W połowie XVII wieku Warszawa liczyła ok. 20 tys. mieszkańców. Zniszczona przez wojny polsko-szwedzkie, ponownie odzyskała pozycję w okresie władzy dynastii Sasów. Pod koniec XVIII wieku, Warszawa stała się głównym kulturalnym, politycznym i gospodarczym miastem Polski o liczbie ludności wynoszącej 115 tys.

Powstała w XIV wieku, w dorzeczu Szprewy osada Berlin-Kolno (niem. Coelln), uzyskała zasadnicze znaczenie w Marchii Brandenburskiej około 1486 roku, gdy ośrodek stał się pierwszą rezydencją księcia z dynastii Hohenzollernów. W 1701 roku, wraz z ustanowieniem Królestwa Prus, Berlinowi przypadła rola stolicy i rezydencji królewskiej. W tym okresie nastąpił znaczny rozwój struktury gospodarczej miasta, w związku z potrzebami dworu, urzędników, wojska. Pod koniec XVIII wieku, w okresie wojen napoleońskich, Berlin był ośrodkiem handlowym o znaczeniu europejskim. W ciągu niespełna 150 lat (do połowy XIX wieku) powierzchnia miasta powiększyła się dziesięciokrotnie.

Był to okres trzeciego rozbioru Polski. Warszawa, jako stolica Księstwa Warszawskiego, a od 1815 roku Królestwa Polskiego przeżywała kolejno fazy pewnego rozwoju gospodarczego, politycznego i kulturalnego, po których następował gwałtowny regres, związany z klęskami powstań narodowych. Pod koniec XIX wieku, w wyniku napływu ludności wiejskiej i rozwoju przemysłu, Warszawa stała się silnym ośrodkiem prze-

mysłowym. I wojna światowa przyniosła pogorszenie sytuacji ekonomicznej, zarówno Warszawy, jak i Berlina.

Rewolucja przemysłowa na ziemiach niemieckich przyczyniła się do gwałtownego rozwoju gospodarczego, społecznego i demograficznego Berlina. Profil przemysłowy miasta określały takie branże jak kolejnictwo, telegrafia, elektrotechnika. Jako siedziba koncernów Siemens i AEG, Berlin stał się, na przełomie XIX i XX wieku, tzw. *elektropolią* – europejską metropolią elektrotechniki. Jednocześnie, wraz z rozwojem nauki, gospodarki, kultury i sztuki, Berlin stał się miejscem działalności znakomitych uczonych (m.in. Aleksandra i Wilhelma von Humboldtów, Roberta Kocha, Wilhelma Konrada Röntgena, Alberta Einsteina, Maxa Plancka). Berlin wkroczył w XX wiek, jako stolica zjednoczonych pod egidą Prus Niemiec (1871), największy niemiecki ośrodek przemysłowy, naukowy i kulturalny, a także czwarte co do wielkości miasto świata (1,9 mln mieszkańców). Jednocześnie zwiększył się dystans między Berlinem a innymi miastami Niemiec.

Warszawa w 1921 roku liczyła 937 tys. mieszkańców. W latach 1924–30 i po 1933 roku miał miejsce silny rozwój funkcji ośrodka kultury, ośrodka administracyjnego i handlowego. Liczba mieszkańców wzrosła do ok. 1,3 mln w 1939 roku.

Dystans między Berlinem – miastem światowym, a innymi miastami Niemiec, który ukształtował się w pierwszych latach XX wieku był, jak się okazało, zjawiskiem przejściowym i bezpowrotnym. Po 1933 roku, w okresie władzy partii narodowo-socjalistycznej rozpoczął się zmierzch miasta; II Wojna Światowa przyniosła wielkie zniszczenia: Berlin stracił status i znaczenie metropolii światowej, a od 1943 roku stał się największym polem zgliszcz w Niemczech.

Straty wojenne Warszawy, zwłaszcza jej zniszczenie w trakcie i po powstaniu 1944 roku były także nieporównywalnie większe niż innych dużych miast Polski. Po wojnie, zarówno Warszawa jak i Berlin stanęły w obliczu nie tyle odbudowy, co budowy od podstaw.

A. Zimm (1991), pisze o dwóch fazach kształtowania się funkcji metropolitalnych Berlina w latach 1945–90. Są to okresy tzw. „Berlina sektorowego” (do 1949 r.), gdy miasto podzielono na cztery strefy zarządzane przez zwycięskie mocarstwa alianckie – USA, ZSRR, Wielką Brytanię i Francję; oraz okres „podziału miasta” na część wschodnią, utworzoną ze strefy radzieckiej, która to część stała się stolicą powstałej wówczas Niemieckiej Republiki Demokratycznej oraz zachodnią, eksklawę Republiki Federalnej Niemiec. Peryferyjne, w stosunku do landów zachodnich, położone

zenie Berlina Zachodniego skutkowało utratą funkcji metropolitalnych na rzecz innych miast zachodnio-niemieckich. Dyspersję funkcji wspierał również ustrój federalny Zachodnich Niemiec. Berlin Wschodni charakteryzował jednostronny rozwój funkcji metropolitalnych, służący polityce i gospodarce socjalistycznego państwa. Wobec nie w pełni jawnej i dość nierównej wzajemnej „konkurencji” dwóch państw niemieckich, zarówno Berlin Wschodni, jak i Zachodni otrzymywał wsparcie w rozwoju funkcji kulturalnych i naukowych. Pozwoliło to na utrzymanie wielowiekowego dziedzictwa kulturowego miasta oraz wysokiego poziomu szkolnictwa wyższego i nauki w Berlinie.

Do Warszawy, zgodnie z hasłem „cały naród buduje swoją stolicę” skierowano znaczny potencjał, który pozwolił na odbudowę miasta w krótkim czasie. Jednak mimo centralizacji władzy i koncentracji głównych działalności, rozwój funkcji metropolii był w Warszawie, podobnie jak w Berlinie Wschodnim, jednostronny i ograniczony. Dopiero po 1989 roku Warszawa i Berlin (zjednoczone miasto w zjednoczonych Niemczech) wkroczyły na drogę rozwoju w warunkach wolnej konkurencji metropolitalnej. Od 2000 roku, w wyniku uznanej początkowo za kontrowersyjną, decyzji Bundestagu, Berlin odzyskał również większość funkcji stołecznych.

1.1.2. ZAGADNIENIE WSPÓLZALEŻNOŚCI POZYCJI BERLINA I WARSZAWY W SYSTEMIE MIAST EUROPY ŚRODKOWEJ

W studiach dotyczących kształtowania się europejskiego systemu miast (por. np. Dematteis, 1996) zarówno Berlin jak i Warszawa są zlokalizowane w pośredniej (*intermediate*) strefie tego systemu, rozciągającej się od krajów skandynawskich, przez Europę Środkową po środkowe i południowe Włochy. W skali Europy Środkowej do głównych ogniw tego systemu zalicza się także Wiedeń, Budapeszt i Pragę. Temu zbiorowi miast stołecznych przypisuje się wzajemne zależności o charakterze konkurencji, jak również synergii.

Przedmiotem pracy, przy przyjęciu powyższych założeń wstępnych, są funkcje metropolitalne Berlina i Warszawy, miast stanowiących jedną z par głównych ośrodków podsystemu miast Europy Środkowej¹ (por. ryc. 1).

¹ Przyjęta delimitacja Europy Środkowej służy wyłącznie realizacji celu niniejszej pracy. Podobną delimitację przyjęto m.in. podczas konferencji, która odbyła się w Berlinie w dniach 1–3 czerwca 1992 pt.: „Die Metropolen in der Mitte Europas”. Central European Metropolises”, zorganizowanej przez Europejską Akademię Środowiska Miejskiego (Europäische Akademie

Wyściowa hipoteza pracy ma następującą postać: Berlin zajmuje wyższą niż Warszawa pozycję w hierarchii miast Europy Środkowej, ale nie osiąga pozycji miasta globalnego. Warszawa zdobywa pozycję metropolii subdominującej z własną, rozciągającą się głównie na wschód (również poza obszar Europy Środkowej), strefą oddziaływania.

Głównym celem pracy jest potwierdzenie lub odrzucenie tej hipotezy w konfrontacji z dwiema innymi, również stawianymi w literaturze przedmiotu. Są to:

– scenariusz dominacji Berlina, który zakłada rozwój Berlina do pozycji miasta globalnego, związany z pozyskiwaniem przez to miasto najbardziej kluczowych z punktu widzenia gospodarki globalnej funkcji metropolitalnych. Scenariusz ten określa także pozycję Warszawy, która znajdzie się w „cieniu metropolii” Berlina.

– scenariusz równowagi Berlina i Warszawy opisuje dwa warianty:

1) pierwszy zakłada stopniowy rozwój obu miast do kategorii miast światowych. W tym przypadku relacje pomiędzy nimi będzie kształtować wzrost komplementarności funkcjonalnej oraz konkurencji typu gry o sumie niezerowej.

2) drugi – że oba miasta będą miały jedynie pozycję ośrodków krajowych.

Podstawowy cel pracy został zrealizowany w wyniku badań porównawczych funkcji metropolitalnych Berlina i Warszawy w latach 1990–2002 oraz analizy zmian struktury zatrudnienia Berlina i Warszawy w latach 1990–2002.

Celem badań jest również określenie szans rozwoju poszczególnych funkcji metropolitalnych w Berlinie i Warszawie w latach 2003–2015, oraz zidentyfikowanie czynników wspierających i hamujących rozwój tych funkcji.

← für städtische Umwelt) przy współpracy z Akademią Ekonomiczną Wschód-Zachód z Berlina (Ost-West-Wirtschafts-Akademie Berlin). Zadaniem konferencji było poszukiwanie różnych form współpracy pięciu miast w środku Europy. W słowie wprowadzającym Dr Volker Hassemer, ówczesny senator Berlina ds. rozwoju miasta i ochrony środowiska, powiedział: „*Wśród europejskich stolic my jesteśmy tą piątką w środku – czy spogląda się na to ze Wschodu, Zachodu, Północy czy Południa*” (*Die Metropolen in der Mitte Europas*, 1992, s. 6).

Ryc. 1. Obszar Europy Środkowej z wyróżnieniem pięciu głównych miast, których wzajemną pozycję określa rozwój funkcji metropolitalnych
The area of Central Europe indicating the five major capital cities

Obszarem badań są miasta Berlin i Warszawa w ich granicach administracyjnych. Funkcje metropolitalne skupiają się z reguły w głównym ośrodku aglomeracji lub obszarze metropolitalnego. Przeprowadzone analizy pośrednio dotyczą obszarów oraz regionów metropolitalnych tych miast².

Praca składa się z dziewięciu rozdziałów. We Wprowadzeniu określono przedmiot i cel pracy, przedstawiono hipotezę wyjściową oraz obszar i obiekty badań, a także zarys treści pracy.

W rozdziale drugim funkcje metropolitalne Berlina i Warszawy oraz zagadnienie współzależności pozycji Berlina i Warszawy w systemie miast Europy i Europy Środkowej przedstawiono w świetle wybranych koncepcji teoretycznych. W rozdziale tym nawiązano tylko do tych koncepcji, które stanowią podstawowe teoretyczne odniesienie dla zagadnień związanych z przedmiotem i celem pracy, a także z podstawowymi pojęciami używanymi w rozprawie. Szczegółowo wyjaśniono pojęcie *funkcji metropolitalnych* i przedstawiono definicję oraz zakres znaczeniowy tego pojęcia stosowane w niniejszej pracy. Zaprezentowano również podział funkcji metropolitalnych, którego podstawą jest klasyfikacja L. Bourne'a (1997).

Rozdział trzeci jest szczegółową analizą literatury regionalnej, głównie geograficznej, odnoszących się do podstawowych zagadnień poruszonych w pracy. Literatura przedmiotu koncentruje się na zagadnieniach funkcji metropolitalnych Warszawy, Berlina, scenariuszy kształtowania się ich współzależności w systemie miast Europy oraz pozycji Berlina i Warszawy w rankingach miast europejskich.

Rozdział czwarty zawiera analizę treści ośmiu strategicznych dokumentów planistycznych. Wybrano dwa dokumenty opracowane przez Komisję Europejską (z roku 1990 i 1999) oraz polskie i niemieckie dokumenty krajowe, regionalne (województwa mazowieckiego oraz landów Berlina i Brandenburgii) i lokalne (miasta stołecznego Warszawy oraz miasta-landu Berlina). Analiza treści dokumentów pozwala na ustalenie, w jakim stopniu nawiązują one do zagadnień ujętych w pracy oraz w jaki sposób określone są w nich założenia rozwoju badanych miast.

² W rozdziale 3., omawiającym literaturę przedmiotu przytaczane są również oceny autorów dotyczące aglomeracji warszawskiej lub Obszaru Metropolitalnego Warszawy z jednej strony, a także regionu Berlin-Brandenburgia z drugiej. Mimo, iż w części dotyczącej literatury przedmiotu uznano za zasadne uwzględnienie prac odnoszących się również do miast z ich otoczeniem regionalnym, w części empirycznej obejmującej wywiad z ekspertami i analizę struktury pracujących, obszar badań stanowią miasta stołeczne Berlin i Warszawa.

Kolejne cztery rozdziały zostały opracowane na podstawie wyników badań autorki: wywiadu rozszerzonego i analizy danych statystycznych. W rozdziale piątym przedstawiono informacje na temat założeń wywiadu oraz uczestników wywiadów. Następnie zaprezentowano wyniki części pierwszej i drugiej wywiadu z ekspertami.

Rozdział szósty stanowi szczegółową analizę czynników wspierających i hamujących rozwój funkcji metropolitalnych Berlina, przeprowadzoną na podstawie odpowiedzi ekspertów na pytania części trzeciej wywiadu.

Rozdział siódmy przedstawia wyniki części czwartej wywiadu, dotyczące scenariuszy kształtowania się pozycji Berlina i Warszawy w systemie miast Europy Środkowej.

W rozdziale ósmym przedstawiono analizę tendencji zmian w strukturze pracujących Berlina i Warszawy w latach 1994–2002 według sekcji Europejskiej Klasyfikacji Działalności.

Rozdział dziewiąty opisuje wyniki poznawcze i aplikacyjne pracy w konfrontacji z głównymi tezami i uogólnieniami występującymi w literaturze regionalnej.

Praca zawiera również dwa załączniki: kwestionariusz wywiadu z komentarzem oraz schemat klasyfikacji działalności gospodarczej – EKD.

1.2. METODY BADAŃ

Analizę porównawczą funkcji metropolitalnych Berlina i Warszawy przeprowadzono przy zastosowaniu trzech metod:

- 1 – wywiadu rozszerzonego z ekspertami;
- 2 – porównania treści strategii rozwoju i dokumentów planistycznych;
- 3 – opracowania danych statystycznych.

1.2.1. ROZSZERZONY WYWIAD Z EKSPERTAMI

Podstawową metodą przyjętą w pracy jest rozszerzony wywiad z ekspertami³, przeprowadzony na podstawie opracowanego przez autorkę szczegółowego kwestionariusza.

³ P.J. Johnston, D. Gregory i D.M. Smith (1998, s. 298) określają wywiad jako „jedną z metod badań terenowych najszerzej stosowanych w geografii człowieka”. Jednym z typów wywiadu jest tzw. wywiad rozszerzony (in-depth-interview).

Wywiad z ekspertami, jako metodę badań w geografii, stosowali w ostatnich latach m.in. T. Strykiewicz (1999), analizując strategie inwestycyjne firm międzynarodowych oraz D. Drbohlav (1996 i 1997) w badaniu uwarunkowań i kierunków migracji międzynarodowych.

Ważnym kryterium wartości wywiadu, pozwalającym na uogólnianie wyników w ocenach stanu istniejącego oraz budowie prognoz, jest staranny dobór grupy ekspertów (por. Kupiszewski, 2001, s. 82–83), a nie uzyskanie ich statystycznej reprezentatywności (por. Steczkowski, 1995), bowiem wyjściowa populacja ekspertów pozostaje nieokreślona.

Liczba ekspertów, z którymi przeprowadzono wywiady, była limitowana w znacznej mierze przez czynnik czasu i warunki logistyczne. Znaczną część opracowania wykonano w ramach grantu promotorskiego. Dla uzyskania porównywalności wyników poszczególnych wywiadów bardzo istotna była ich koncentracja w stosunkowo krótkim czasie (październik 2001–marzec 2003). W identyfikowaniu ekspertów i kontaktowaniu się z nimi duże znaczenie miał udział autorki w kongresach Akademii für Raumforschung und Landesplanung oraz konferencjach naukowych Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju przy Prezydium PAN. Szczególnie istotne okazały się również kontakty autorki ze Stacją Naukową Polskiej Akademii Nauk w Berlinie. W docieraniu do kolejnych ekspertów pomocne były także sugestie wcześniej ankietowanych osób.

Ankietowani eksperci to planiści przestrzenni, politycy oraz przedstawiciele ważnych instytucji gospodarczych, w kompetencji a także odpowiedzialności których znajdują się zagadnienia rozwoju Berlina, Warszawy, a w niektórych przypadkach obydwu tych miast. W końcowej fazie przeprowadzania wywiadów okazało się, że w kolejnych wypowiedziach nie pojawiały się już nowe wątki oraz opinie. Przyjęto to jako dowód na wystarczającą liczebność zbioru. Można wyrazić przekonanie, że trudno byłoby dobrać inny, o porównywalnej liczebności zespół osób, który reprezentowałyby równie obszerny zasób wiedzy i kompetencji w tematyce objętej badaniem.

Alternatywnym w stosunku do przyjętego w pracy ujęciem byłoby przeprowadzenie badania ankietowego firm oraz instytucji działających w Berlinie i Warszawie, badania dotyczącego wzajemnych związków podmiotów zlokalizowanych w tych miastach. Taka analiza obarczona byłaby jednak dość dużym ryzykiem niepowodzenia. Pozostaje ona do ewentualnego wykorzystania w dalszych etapach studiów.

1.2.2. ANALIZA TREŚCI STRATEGII ROZWOJU I RAPORTÓW PLANISTYCZNYCH

Analiza treści strategii rozwoju i raportów planistycznych obejmuje osiem dokumentów:

1 i 2 – Dwa opracowane przez Komisję Europejską (*Europe 2000*, 1991; *European Spatial Development Perspective*, 1999);

3 – Niemiecki raport pt. *Rozwój Przestrzenny i Zagospodarowanie Przestrzenne w Niemczech* (Raumentwicklung und Raumordnung in Deutschland, 2001);

4 – *Koncepcję polityki przestrzennego zagospodarowania kraju* (1999);

5 – Raport strategiczny regionu metropolitalnego Berlin-Brandenburgia (*Strategy Report*, 1999);

6 – Strategię rozwoju Województwa Mazowieckiego (2002);

7 – Studium Berlina – strategię rozwoju miasta, opracowane przez Urząd Burmistrza Berlina (*The Berlin Studie*, 2001);

8 – Strategię Rozwoju Warszawy do 2010 roku (1998).

1.2.3. ANALIZA DANYCH STATYSTYCZNYCH

Celem analizy porównawczej struktur pracujących Berlina i Warszawy według sekcji EKD w latach 1994–2002 jest weryfikacja zjawisk i procesów, dotyczących rozwoju funkcji metropolitalnych zidentyfikowanych metodą wywiadu.

Dane dotyczące liczby pracujących według faktycznego miejsca pracy Berlina i Warszawy zostały opracowane na zamówienie autorki w Głównym Urzędzie Statystycznym i Statistisches Landesamt Berlin (Urządzie Statystycznym Landu Berlin). Dane dla Warszawy opracowywały urzędy statystyczne w Poznaniu i Krakowie, a weryfikował GUS. Dane z Berlina i Warszawy zostały zagregowane według Europejskiej Klasyfikacji Działalności (por. zał. 1). Dane dotyczące Warszawy opracowane za lata 1994–1998 nie uwzględniają pracujących w jednostkach zatrudniających mniej niż 5 osób, za lata 1999–2002 pracujących w jednostkach zatrudniających mniej niż 9 osób. Dane obejmują łącznie okres czasu od 1994–2002 roku.

Dane dotyczące Berlina są kompletne dla lat 1991–2002, z wyjątkiem danych dla sekcji M, N, O i P za rok 2002. Nie ma również danych dla sekcji Q za pełny okres. Analiza porównawcza dotyczy zatem tylko lat 1994–2002. Ze względu na różnice w klasyfikacji przed 1994 rokiem, dane za lata 1990–1993 byłyby porównywalne w bardzo ograniczonym zakresie. Dane dotyczące Warszawy zostały opracowane z podziałem na poszczególne sekcje (od A–N, gdzie: A – rolnictwo, łowiectwo, leśnic-

two; B – rybołówstwo, rybactwo; C – górnictwo, kopalnictwo; D – przetwórstwo przemysłowe; E – wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, wodę; F – budownictwo; G – handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów mechanicznych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego, H – hotele i restauracje, I – transport, gospodarka magazynowa i łączność; J – pośrednictwo finansowe; K – obsługa nieruchomości, wynajem, nauka i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej; L – administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe ubezpieczenia społeczne i powszechne ubezpieczenie zdrowotne; M – edukacja; N – ochrona zdrowia i opieka społeczna) oraz wspólnie dla sekcji: O – pozostała działalność usługowa komunalna, społeczna i indywidualna; P – gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; i Q – organizacje i zespoły eksterytorialne. Dane z sekcji Q zostały opracowane tylko dla lat 1994–1997. Dane dotyczące Berlina zostały opracowane dla poszczególnych sekcji: A/B, C– F (w tym: C – E); D i F; G – P (w tym: G, H, I, J– K, J, L – P, M – P, N, O i P).

W celu scharakteryzowania i porównania struktury pracujących Berlina i Warszawy wyliczono procentowy udział pracujących w poszczególnych sekcjach w Berlinie i Warszawie w latach 1994–2002. Następnie dokonano porównania struktur pracujących Berlina i Warszawy oraz trendów w latach 1994–2002. W celu ustalenia podobieństwa struktur pracujących dla Berlina i Warszawy wyliczono tzw. sumę różnic w liczbach bezwzględnych dla poszczególnych sekcji w poszczególnych latach.

2. BERLIN I WARSZAWA W SYSTEMIE MIAST EUROPY ŚRODKOWEJ W ŚWIETLE WYBRANYCH TEORII

Funkcje metropolitalne Berlina i Warszawy oraz pozycję Berlina i Warszawy w europejskim systemie miast (por. Korcelli 2000) można rozpatrywać w kilku ujęciach teoretycznych:

a) **koncepcji krajowych systemów miast** (Dziewoński 1990), w świetle której Berlin i Warszawa stanowią główne ośrodki stykających się ze sobą systemów o zasięgu krajowym, charakteryzujących się określonymi cechami morfologicznymi (zasięg, rozmieszczenie miast, ich rozkład według wielkości) oraz hierarchiczną strukturą funkcjonalną;

b) **koncepcji regionu metropolitalnego** (Duncan 1960), która dostarcza podstawowych pojęć dotyczących siły oddziaływania miast w przestrzeni gospodarczej, określających charakter współzależności ich pozycji – pojęć: dominacji, subdominacji oraz cienia metropolii;

c) **koncepcji miasta światowego**⁴ (Friedmann 1986; Sassen 1991), która pozwala na weryfikację często występującej w literaturze naukowej oraz publicystyce (także w niektórych strategicznych dokumentach planistycznych) hipotezy o szybkim awansie Berlina do kategorii miast globalnych;

d) **koncepcji miasta innowacyjnego** (Domański 2000), która ujmuje, interpretuje oraz wzajemnie wiąże kilka ważnych współczesnych zjawisk dotyczących relacji między miastami – konkurencji, powstawania sieci miejskich, współpracy, kształtowania się układów powiązań niehierarchicznych i nowych czynników lokalizacji działalności gospodarczej.

2.1. KONCEPCJA KRAJOWYCH SYSTEMÓW MIAST

Koncepcja krajowych systemów miast, lub krajowych systemów osadniczych, nawiązująca do bardziej ogólnej teorii systemów miejskich, zawiera w sobie oraz integruje elementy klasycznych teorii sieci osadniczej – teorii miejsc centralnych (Christaller 1933; Lösch 1944) oraz teorii rozkładu wielkości miast (Zipf 1949; Dziewoński 1974), wprowadzając zasa-

⁴ W pracach późniejszych stosowano przeważnie pojęcie miasta globalnego – „global city”, w odniesieniu zazwyczaj do miast znajdujących się najwyżej w hierarchii miast światowych. W niniejszej pracy (por. rozdział 2, punkt 2.5, s. 36) rozróżnia się pojęcia „miasta światowego” i „miasta globalnego”.

dy współzależności i dynamiki w systemach miast. W międzynarodowych studiach porównawczych, prowadzonych pod kierunkiem K. Dziewońskiego (1986) wiele uwagi poświęcono strukturze i typologii krajowych systemów miast. Z kolei L.S. Bourne (1975) badał zmiany zachodzące w systemach oraz strategię ich kształtowania przyjmowane w polityce urbanizacyjnej w różnych krajach. Główne składniki krajowych systemów miast to, według L.S. Bourne'a (1975, s. 11–14), nakładające się wzajemnie podsystemy: podsystem ogólnokrajowy, w którym występuje kilka poziomów hierarchicznych; podsystemy regionalne składające się z zespołów miast różnej wielkości, wyspecjalizowanym profilem funkcjonalnym, grupujące się z reguły wokół ośrodków metropolitalnych; podsystemy lokalne, których promień jest wyznaczony przez zasięg codziennych kontaktów mieszkańców pojedynczego miasta lub skupiska mniejszych miast, zwłaszcza dojazdów do pracy i usług. Opisana natomiast przez K. Dziewońskiego (1990, s. 244–245) struktura krajowego systemu miast, to zbiór podsystemów określonych pełnionymi przez miasta funkcjami: podsystem osiedli centralnych i podsystem miast o funkcjach produkcyjnych, a także podsystem wyznaczony przez powiązania społeczne i kulturalne między miastami.

W świetle koncepcji krajowych systemów miast pozycja i funkcja Berlina i Warszawy, jako miast stołecznych i głównych ośrodków metropolitalnych sąsiadujących ze sobą systemów krajowych, mogą być traktowane jako niezależne i hierarchicznie równoległe. Także w morfologii obydwu systemów występują istotne podobieństwa – słaba dominacja ośrodków stołecznych, istnienie silnych, zróżnicowanych funkcjonalnie ośrodków regionalnych, dość równomierne rozmieszczenie miast, składające się na ogólną cechę policentryczności systemu. Z kolei, zasięgi oddziaływania Berlina i Warszawy były określane przez zmiany granic systemów krajowych, które nastąpiły w 1945 i 1990 roku. Sprzyja to zachodzeniu na siebie tych zasięgów w przyszłości. K. Dziewoński (1986) opisywał przestrzenne następstwa rozpadu oraz integracji krajowych oraz ponadkrajowych systemów miast, jednak kwestia przesunięć ich granic nie znalazła rozwinięcia w jego studiach porównawczych.

2.2. KONCEPCJA REGIONU METROPOLITALNEGO

Koncepcja regionu metropolitalnego powstała równoległe do teorii miejsc centralnych i niezależnie od niej. Jej główny autor – R.D. McKenzie (1933) należał do chicagowskiej szkoły socjologicznej, w której powstał najbardziej znany, koncentryczny model struktury przestrzennej

miasta (Burgess 1925). Koncepcję tę znacznie rozwinęli: D.J. Bogue (1949) w studium poświęconym sieci osadniczej Stanów Zjednoczonych, a następnie O.D. Duncan i inni (1960), badając funkcje dużych miast – ośrodków metropolitalnych tego kraju oraz zachodzące między nimi interakcje. Późniejszym odpowiednikiem koncepcji regionu metropolitalnego jest koncepcja pola miejskiego (*urban field*), opracowana przez J. Friedmanna i J. Millera, charakteryzująca przemiany przestrzennej struktury funkcji w regionie jako efekty zmniejszania się oporu przestrzeni i rozszerzania się zasięgów codziennej mobilności mieszkańców, a także powiązań gospodarczych.

Stosując pojęcie metropolii, R.D. McKenzie i D.J. Bogue nawiązywali do prac N.B.S. Grasa (1922). Autor ten określał mianem gospodarki metropolitalnej (*metropolitan economy*) piątą, współczesną formę organizacji społeczeństwa, w której powiązania gospodarcze koncentrują się w wielkim mieście i są z tego miasta kierowane⁵. Region metropolitalny, lub inaczej, obszar zajmowany przez społeczność metropolitalną (*metropolitan community*) składa się z miasta dominującego – metropolii oraz jej zaplecza (*hinterland*). Z kolei O. Duncan i inni (1960) akcentowali współzależność regionów w skali całego kraju, wyrażającą się w silnych więzach gospodarczych między ich głównymi ośrodkami – metropoliami. Regiony metropolitalne to jednostki przestrzenne w pełni pokrywające terytorium kraju – D.J. Bogue (1949) wyróżnił ich w Stanach Zjednoczonych 67, a O.D. Duncan i inni (1960) – 50.

Pojęcie ośrodka dominującego – metropolii i ośrodka subdominującego – dużego miasta objętego zasięgiem oddziaływania metropolii, lecz pełniącego istotne funkcje i mającego własną strefę wpływów w obrębie regionu metropolitalnego, stanowią w tej koncepcji analogie pojęć stosowanych w ekologii. D.J. Bogue (1949, s. 13) określa dominację jako funkcje kontrolne sprawowane w układzie współzależnych jednostek osadniczych. Dominacja metropolii w regionie wyraża się także pewną regularnością jego struktury przestrzennej (m.in. zróżnicowaniu w układzie sektorów). Stopień dominacji zależy od wielkości obszaru na jakim się rozciąga, jak również od liczby funkcji, w których występuje. Z kolei ośrodki subdominujące to takie, które dysponują szeroką gamą wyspecjalizowanych funkcji gospodarczych oraz instytucji. „*Miasto sub-*

⁵ Cztery wcześniejsze fazy to: a – faza gospodarki opartej na zbieractwie (*collectional economy*), b – faza gospodarki nomadycznej, koczowniczej (*cultural nomadic economy*), c – faza gospodarki związanej z osadnictwem wiejskim (*settled village economy*), d – faza gospodarki miejskiej (*town economy*). Nazwa każdej fazy pochodzi od typu rozwoju społecznego dominującego w danym okresie.

dominujące wywiera wtórną, drugiego rzędu (secondary) dominację na obszarze kontrolowanym przez metropolię. Miasto to ma przewagę w konkurencji z innymi miastami, które podobnie jak ono, przyjmują warunki narzucone przez ośrodek dominujący” (Bogue, 1949, s. 18).

W koncepcji regionu metropolitalnego Berlin i Warszawa mogą być określane jako metropolie dominujące na obszarach wyznaczonych przez zasięg ich funkcji kontrolnych (lub szerzej metropolitalnych), jeżeli te funkcje mają charakter wzajemnie równoważny. Jeśli oddziaływanie ważnych funkcji jednego z tych ośrodków obejmuje swoim zasięgiem drugi ośrodek, to jego pozycja może być określana pojęciem ośrodka subdominującego.

2.3. KONCEPCJA MIASTA ŚWIATOWEGO

Mimo, że gospodarka globalna, kształtowanie się systemu powiązań produkcji i rynków jest odkryciem lat 1970. XX wieku, powstawanie koncepcji miasta światowego jest procesem sięgającym początku lat 1980. Wówczas odkrywano znaczenie istniejących już paradygmatów naukowych dla badań procesów urbanizacji. Nowe podejście badawcze lat 1980. charakteryzowało się zrozumieniem dla procesów przemian miejskich, oferując odpowiednią przestrzenną perspektywę dla gospodarki, w której istnienie granic państwowych odgrywało coraz mniejszą rolę. Poszukiwanie stosownego punktu odniesienia dla prowadzonych badań doprowadziło do powstania tzw. hipotezy miasta światowego (world-city hypothesis) (Friedmann 1986), składową której było siedem tez wyjaśniających procesy zachodzące w głównych ośrodkach gospodarki światowej. Zasadniczo, hipoteza miasta światowego dotyczyła przestrzennej organizacji międzynarodowego podziału pracy, relacji między produkcją ery globalnego zarządzania oraz terytorialnymi interesami. Tezy te przedstawiały się następująco (Friedmann 1986, s. 70):

– *Forma i zasięg integracji miasta z gospodarką światową oraz funkcje przypisane miastu w ramach nowego przestrzennego podziału pracy będą decydowały o zmianach strukturalnych zachodzących w tym mieście;*

– *Kluczowe miasta świata wykorzystywane są przez kapitał globalny jako ‘basing points’ w przestrzennej organizacji oraz funkcjonowaniu produkcji i rynków. Wynikające stąd powiązania umożliwiają tworzenie przestrzennej hierarchii miast światowych;*

– *Globalne funkcje kontrolne miast światowych znajdują bezpośredni wyraz w strukturze i dynamice ich sektorów produkcyjnych i zatrudnieniu;*

– *Miasta światowe stanowią główne lokalizacje w przestrzennej koncentracji kapitału międzynarodowego;*

– *Miasta światowe stanowią punkty docelowe dla dużych strumieni wewnętrznych i międzynarodowych migracji;*

– *Tworzenie się miast światowych uwidacznia główne sprzeczności przemysłowego kapitalizmu, między innymi polaryzację przestrzenną i klasową;*

– *Rozrastanie się miast światowych powoduje wzrost kosztów społecznych przekraczających krajowe możliwości finansowe.*

W ciągu dziesięciu kolejnych lat badań (1986–1995) nad tą koncepcją, założenia hipotezy miasta światowego rozwijano zarówno w rozważaniach teoretyczno-naukowych, jak i w wielu pracach empirycznych, ilustrujących konkretne zjawiska na przykładach miast światowych (ośrodków kontroli i regulacji gospodarki globalnej), oraz miast znajdujących się na niższym poziomie przestrzennej hierarchii miast. Badania te pozwoliły na sformułowanie kilku uogólnień dotyczących miast światowych (Friedmann 1995, s. 22):

1. Miasta światowe służą jako ośrodki przepływu kapitału, pracowników, informacji, towarów i innych ekonomicznie znaczących zmiennych;

2. Miasta globalne (znajdujące się na szczycie hierarchii) to Londyn, Nowy Jork i Tokio (Sassen 1991), inne miasta zajmują dalsze miejsca w rankingach. Jednak przypisywanie konkretnego miejsca w hierarchii poszczególnym miastom jest trudne, z powodu braku jednoznacznych kryteriów klasyfikacji. Miejsce miasta w hierarchii może być zmienne w czasie.

3. Choć przestrzeń globalna obejmuje całość planety Ziemia, to duża część ludności świata nie jest objęta powiązaniem globalnymi, bądź tylko w marginalnym stopniu uczestniczy w produkcji i konsumpcji globalnej. Przestrzeń globalnej akumulacji obejmuje tylko niewielką część ziemskiego globu, będąc udziałem jeszcze mniejszej części ludności.

4. Miasta światowe to duże, zurbanizowane obszary charakteryzujące się gęstą siecią interakcji, nie ograniczone granicami administracyjnymi.

5. Dominująca kultura miast światowych jest kosmopolityczna, określona i kształtowana przez kontrolującą klasę społeczną, określaną jako „ponadnarodowa klasa kapitalistów” (ang. *Transnational capitalist class*) (Sklair 1991), której lingua franca to język angielski.

Hipoteza miasta światowego, zmodyfikowana i ugruntowana empirycznie, stanowiła pod koniec XX wieku solidną koncepcję naukową, która

dostarczała punktu odniesienia dla badań w wielu kierunkach (m.in. Sassen 2002; Moulaert, Scott 1997; Knox, Taylor 1995). W niniejszej pracy koncepcja spełnia przede wszystkim jeden cel: umożliwia weryfikację stawianej w szczególności na początku lat 1990. tezy o spodziewanym awansie Berlina do pozycji miasta globalnego (czyli miasta znajdującego się na szczycie hierarchii miast światowych), spełnianiu przez to miasto kryteriów, decydujących o wysokiej pozycji w hierarchii. Zgodnie z założeniami S. Sassen (1991, s. 3): miasta globalne, poza tym, że „*odznaczają się długą historią jako ośrodki międzynarodowego handlu i bankowości, to wykazują się obecnie czterema nowymi cechami:*

– *stanowią bardzo skoncentrowane miejsca kontroli i regulacji w organizacji światowej gospodarki;*

– *stanowią główne lokalizacje dla finansów i wyspecjalizowanych firm usługowych, które zajęły miejsce wytwórstwa jako wiodącego sektora gospodarki;*

– *stanowią lokalizację dla produkcji, zwłaszcza produkcji innowacji;*

– *stanowią rynki dla wytworzonych produktów i innowacji”.*

Aby spełniać wymogi stawiane w teorii miastom globalnym (lub innym miastom światowym znajdującym się wysoko w hierarchii) rozwój funkcji Berlina w kierunku miasta globalnego powinien iść w kierunku szybkiego wzmocnienia wszystkich lub jednego z następujących procesów:

a) stopniowego przejmowania gospodarczych funkcji kontroli i regulacji;

b) uzyskania wysokiej pozycji jako ośrodka finansowego (w systemie miast niemieckich zajęcie pozycji Frankfurtu, w europejskim systemie miast konkurencję z Londynem);

c) rozwoju w kierunku „miejsca docelowego” dla dużej liczby migrantów krajowych i międzynarodowych;

d) wzrostu powiązań gospodarczych z innymi miastami globalnymi, przy jednoczesnym osłabieniu powiązań z zapleczem (obszarem i regionem metropolitalnym) oraz rynkiem krajowym.

Procesy te miałyby zasadnicze znaczenie dla kształtowania się charakteru współzależności pozycji Berlina i Warszawy, w szczególności zmniejszałyby szansę Warszawy na awans w hierarchii miast Europy i Europy Środkowej.

2.4. KONCEPCJA MIASTA INNOWACYJNEGO

Koncepcja miasta innowacyjnego (Domański 2000a), opierając się na wcześniejszych założeniach teoretycznych dotyczących rozwoju miast (teorii miejsc centralnych, systemów miejskich) oraz innych koncepcjach teoretycznych (rekombinacji czynników produkcji Schumpetera, teorii samoorganizacji i struktur dyssypatywnych Prigogine'a), odnosi się do współczesnych procesów zachodzących „zwłaszcza w dużych miastach, w których koncentruje się twórcza i innowacyjna działalność naukowo-techniczna i gospodarcza” (Domański 2000a, s. 5).

W koncepcji miasta innowacyjnego analizie podlegają w pierwszym rzędzie przekształcenia strukturalne, na które (pośrednio lub bezpośrednio) oddziałuje polityka naukowa i gospodarcza. Efektami tego oddziaływania na płaszczyznach społeczeństwo-gospodarka-środowisko są m.in. wzrastające przychody (miernik postępu naukowo-technicznego i gospodarczego) oraz tzw. rozwój podtrzymywalny (*sustainable development*). Relacja między czynnikami oddziaływania i efektami (np. nakładami i przychodami) ma charakter nieliniowy. Nieliniowość procesów stanowiących podstawę przekształceń strukturalnych i ich efektów jakościowych to jedna z głównych przesłanek koncepcji miasta innowacyjnego.

Czerpiąc z teorii struktur dyssypatywnych (jednej z teorii nauk fizycznych), koncepcja miasta innowacyjnego zakłada, że „*nakłady ponoszone przez wiele układów działających na jednym poziomie łączą się na innym, wyższym poziomie i tworzą nową strukturę, strukturę dyssypatywną*” (Domański 2000, s. 6). Jest to struktura o nowych właściwościach, która może wykonywać „*bardziej złożone funkcje o wyższej wydajności*” (Domański 2000, s. 6). Podobnie teoria rekombinacji czynników produkcji Schumpetera zakłada „*łączenie się na wyższym poziomie nakładów pochodzących z rozproszonych zasobów niższego poziomu (...)*” w wyniku którego „*powstają układy bardziej innowacyjne i efektywne*” (Domański 2000, s. 6). Tworzenie się nowych struktur przedstawiono w oparciu o model samoorganizacji. Zmiany w lokalizacji i układzie hierarchicznym w systemie osadniczym, wywołane poprzez wzrost, zmniejszanie się i przesuwanie się elementów systemu między szczeblami hierarchicznymi, powodują przekształcenia makrostruktury systemu osadniczego i powstawanie struktury o nowych funkcjach. Miasto o nowych funkcjach i większym zasięgu ich oddziaływania może odgrywać nową rolę, osiągnąć wyższą pozycję hierarchiczną; może jednak również tracić funkcje i spadać do niższej pozycji w hierarchii.

W kontekście badań nad funkcjami metropolitalnymi Berlina i Warszawy oraz pozycją miast w systemie miast Europy i Europy Środkowej w koncepcji miasta innowacyjnego istotny jest teoretyczny punkt odniesienia w zakresie następujących zagadnień:

A. Stosowania pojęcia synergii i nieliniowości zależności badanych procesów:

a) nieliniowego charakteru relacji między pozyskiwaniem/rozwojem/ utratą funkcji metropolitalnych a czynnikami wpływającymi na ich rozwój lub ich hamowanie (np. wykształcenie ludności a pozyskiwanie funkcji siedziby centrali firm);

b) „*Wzajemne potęgowanie się dwóch lub więcej elementów uznanych za czynniki sprawcze i przez to wywieranie potężującego wpływu na inny element uznany za pożądaną cechę miasta*” (Domański 2000, s. 49) to jedna z definicji synergii w literaturze ekonomicznej i geograficznej. Pojęcie synergii może być stosowane w niniejszej pracy w przypadku określania wzajemnego potęgowania się dwóch czynników, wpływającego na rozwój lub utratę funkcji metropolitalnych Berlina lub Warszawy;

c) nieliniowego charakteru współzależności pozycji miast. Jedną z zależności nieliniowych wyróżnionych przez R. Domańskiego w procesie rozwoju miasta jest zależność „*potencjału miasta wyrażonego w terminach fizycznych, od wielkości innych miast, które oddziałują na miasto dane (i odwrotnie) oraz odległości między nimi*” (Domański 2000, s. 10).

B. Elementów teorii samoorganizacji i powstawania nowych struktur dyssypatywnych:

a) w wyniku przekształceń makrostruktury osadniczej powstają struktury o nowych funkcjach i większym zasięgu ich oddziaływania, prowadzących z kolei do osiągnięcia wyższej pozycji w hierarchicznym układzie systemu osadniczego, lub przeciwnie, do utraty funkcji i pozycji w hierarchii (w niniejszej pracy odnosi się to bezpośrednio do pozycji Warszawy z jednej strony i Berlina z drugiej, w hierarchii miast);

b) „*początkowy stan systemu osadniczego zmienia się w rezultacie działania*” (...) m.in. „*wzajemnego oddziaływania między jednostkami osadniczymi tworzącymi system*” (Domański 2000, s. 22) (w tym przypadku system miast Europy Środkowej zmienia się również w wyniku wzajemnego oddziaływania między Warszawą a Berlinem);

c) kształtowania się niehierarchicznych relacji między miastami, dzięki tworzeniu się sieci gospodarczych jako modeli koordynacji życia społeczno-gospodarczego. Rozprzestrzenianie się gospodarki sieciowej ogra-

nicza rozwój wyniszczającej konkurencji, prowadzącej do dominacji w systemie. Występowanie tego procesu może mieć zasadniczy wpływ na kształtowanie się relacji między Warszawą a Berlinem;

d) akcentowania znaczenia zwiększania innowacyjności „jako głównej wytycznej polityki gospodarczego rozwoju regionu” (Domański 2000, s. 71), zwiększającej wzrost jego atrakcyjności (w niniejszej pracy stosuje się pojęcie funkcji „miasta nauki” i „miasta wiedzy i innowacji”, z czego to drugie zakłada rozwój działalności badawczo-rozwojowej w oparciu o współwystępowanie instytucji gospodarczych i naukowo-badawczych);

e) stosowania pojęć konkurencyjności i kooperacji, określających relacje między przedsiębiorstwami, miastami, władzą lokalną a inwestorami.

2.5. POJĘCIE FUNKCJI METROPOLITALNYCH

Pojęcie funkcji metropolitalnych znajduje różne ujęcia w poszczególnych teoriach. Współczesne rozumienie pojęć „metropolii” i „funkcji metropolitalnych” sięga lat 20. XX wieku. W pracy z 1922 roku N.S.B. Gras (1922) wiąże pojęcie metropolii z typem nowoczesnej gospodarki, cechującej się intensywnymi powiązaniem w przestrzeni. Metropolie to ośrodki handlu i węzły transportu, które dominują nad innymi miastami.

Jednocześnie, wraz z rozwojem badań nad teorią bazy ekonomicznej, której podstawy sformułował W. Sombart (Dziewoński, Jerczyński 1971) uwagę zwrócono na relacje między dwoma sektorami gospodarki miejskiej – endogenicznym i egzogenicznym. W 1921 roku M. Arousseau stwierdził, że „*struktura grupy egzogenicznej jest wykładnikiem funkcji miasta, odróżniając (...) strukturę zawodową ludności od struktury funkcjonalnej miasta*” (Suliborski 2001, s. 6).

Zgodnie z koncepcją regionu metropolitalnego (McKenzie 1933; Bogue 1949), miasto pełni w regionie funkcje centralne (łączność, prasa, finanse, zarządzanie) i funkcje wyspecjalizowane, będąc siedzibą instytucji i usług obejmujących zasięgiem cały region, wiążąc ten region jednocześnie z innymi regionami. P.S. Florence (1955, wg. O.D. Duncan i inni, 1960, s. 87–88), określił „*hierarchię funkcji miejskich*” z podziałem na funkcje pełnione przez: metropolie (powyżej 1 miliona mieszkańców), duże miasta (250 tys. – 1 milion mieszkańców) oraz miasta średnie (25 tys. – 250 tys. mieszkańców). Do funkcji metropolitalnych zaliczył on: usługi finansowe i usługi dla przedsiębiorstw, działalność wydawniczą i drukarską, działalność naukową, artystyczną, w tym w zakresie sztuk stosowanych, działalność rozrywkową. Charakterystyczne funkcje dużych

miast to z kolei: handel hurtowy, usługi sektora publicznego, prasa codzienna. Metropolia pełni przy tym nie tylko funkcje zarezerwowane dla tej kategorii miast, lecz także funkcje mniejszych ośrodków. Takie ujęcie jest zgodne z teorią miejsc centralnych (Christaller 1933)⁶.

Zasadę hierarchii odnoszono w późniejszych pracach także do relacji pomiędzy ośrodkami metropolitalnymi. Jedną z pierwszych prac, opisujących przestrzenny i funkcjonalny układ miast na przykładzie Południa Stanów Zjednoczonych Ameryki była praca autorstwa R.B. Vance i S. Smith (1954), w której wyróżniono poziomy metropolii: super-metropolie, metropolie krajowe, metropolie drugiego i trzeciego rzędu. Podział ten wiązał się z oddziaływaniem na miasto gospodarki o różnym zasięgu przestrzennym: w przypadku metropolii wyższego rzędu, na kształtowanie jej wpływ mogła mieć gospodarka o skali krajowej lub kontynentalnej.

W 1975 roku A. Pred (1975), badając powiązania przestrzenne wewnątrz dużych organizacji gospodarczych – głównie relacje między lokalizacją zarządów, centrali spółek a ich jednostek produkcyjnych – stwierdził, że najważniejsze powiązania występują między poszczególnymi ośrodkami metropolitalnymi a nie między metropolią i jej zapleczem.

Badania lat 1980. i 1990. interpretują pojęcia „metropolii” i „funkcji metropolitalnych” w kontekście procesów globalizacji gospodarki.

Sformułowana przez J. Friedmanna „hipoteza miasta światowego”, w nawiązaniu do prac z lat 1970 i 1980⁷ zakłada, że (Friedmann 1986, s. 73): „*siłę napędową rozwoju miasta światowego stanowi niewielka liczba szybko rozwijających się sektorów. Główną wagę przywiązuje się do siedzib centrali korporacji, finansów międzynarodowych, globalnego transportu i komunikacji oraz wyższego rzędu usług biznesowych tj. reklamy, rachunkowości, ubezpieczeń, usług prawnych. Ważną funkcją posilkową miast światowych jest ideologiczna penetracja i kontrola. Nowy Jork, Los Angeles, Londyn i Paryż, w mniejszym stopniu Tokio są ośrodkami produkcji i rozpowszechniania informacji, wiadomości, rozrywki (...)*”.

Miasta europejskie klasyfikowane są zazwyczaj właśnie według rodzaju i/lub zasięgu funkcji. Dzielą się one wówczas na takie, które pełnią funkcje międzynarodowe o zasięgu globalnym i funkcje międzynarodowe o zasięgu europejskim oraz te, których funkcje mają zasięg krajowy i/lub regionalny (Dematteis 1997, wg: Jałowiecki 1999, s. 38). Na podstawie

⁶ Pojęciu funkcji metropolitalnych poświęcono Konwersatorium Wiedzy o Mieście, które odbyło się w dniach 10–11 kwietnia 2003 roku na Uniwersytecie Łódzkim.

⁷ m.in. Cohen 1981; Jao 1979; Meyer 1984; Noyelle, Stanback 1984.

funkcji ustalane są określone typologie miast. B. Jałowiecki przytacza przykład podziału przyjętego przez Kunzmana i Wegenera w pracy „*The pattern of urbanization in western Europe*” (1991). Autorzy wyróżniają jedenaście typów miast, między innymi miasta technologiczne, usługowe, nowe miasta, monofunkcyjne satelity, miasta o funkcjach turystyczno-kulturalnych, miasta przedsiębiorstwa, *gateway cities* czyli miasta-bramy (Jałowiecki 1999, s. 38). Podział miast według rodzaju i sposobu wykonywania funkcji międzynarodowych na „*miasto-miejsce*” i „*miasto-aktora*” proponuje P. Soldatos (Soldatos 1991 wg: Jałowiecki, 1999, s. 39). Inną typologię, opartą na zasięgach pełnionych funkcji stosuje Komisja Europejska: *miasta skali międzynarodowej* (w tym miasta planetarne, regiony metropolitalne i miasta stolice oraz miasta-bramy), *miasta skali krajowej i miasta skali regionalnej* (Jałowiecki 1999, s. 42).

Metropolia to etymologicznie ważne miejsce (łac. metropolis; grec. metrópolis – miasto-matka). M. Bassand (1993) przedstawia osiem kryteriów wyróżniania metropolii: *wielkość* (metropolia to miasto co najmniej milionowe, gdzie koncentruje się ludność, działalność, infrastruktura społeczna, kulturalna, sanitarna, transportowa itd.); tzw. *horyzont globalny* (metropolia ma globalne powiązania i uczestniczy w globalnych przepływach migracyjnych); *społeczna i przestrzenna segmentacja* (przestrzeń i infrastruktura są funkcjonalnie wyspecjalizowane i społecznie zróżnicowane); *zarządzanie przepływami* (zarządzanie przepływami dóbr, osób i informacji jest w metropolii istotniejsze od każdego innego typu zarządzania); *środowisko* (metropolie stanowią największe źródło zanieczyszczenia i jednocześnie wdrażane w nich są strategie trwałego rozwoju); *indywidualizm* (metropolie wyzwalają więcej indywidualizmu w swoich mieszkańcach niż inne miasta); *konflikty* (metropolie są miejscem wszystkich rodzajów konfliktów charakterystycznych dla współczesnego społeczeństwa); *instytucje polityczne* (Bassand 1993, s. 27–30).

A. Gawryszewski, P. Korcelli i E. Nowosielska przyjmują, że „*metropolią jest miasto spełniające dwa kryteria: wielkościowe – liczba mieszkańców co najmniej 400 tys. (700 tys. w granicach obszaru metropolitalnego – aglomeracji miejskiej) i strukturalne – obecność zespołu funkcji, których zasięg obejmuje co najmniej duży region, zwanych dalej funkcjami metropolitalnymi. W Polsce kryteriom tym odpowiadają, następujące miasta: Warszawa, Kraków, Gdańsk–Gdynia, Poznań i Wrocław*” (Gawryszewski i in. 1998, s. 90).

B. Jałowiecki, opisując proces tworzenia *metropolii*, przedstawia za P. Soldatosem dziesięć cech metropolii, które określają rozwijane lub potencjalne funkcje tych miast. Wśród cech tych autor wyróżnia między innymi (Jałowiecki 1999, s. 32): eksportowanie czynników produkcji: przedsiębiorstw, banków i innych instytucji społeczno-gospodarczych, kulturalnych, naukowych; bycie miejscem, gdzie znajdują się środki masowego przekazu o zasięgu międzynarodowym, organizowane są regularnie międzynarodowe spotkania: kongresy, wystawy, festiwale, goszczenie siedzib i filii międzynarodowych korporacji, posiadanie rozbudowanej „*infrastruktury*” i intensywnej komunikacji z zagranicą.

Akcent semantyczny powyższego wyszczególnienia pada na słowa: „*z zagranicą*”, „*z zagranicy*”, „*zagraniczne*”, „*międzynarodowe*”, „*zasięg międzynarodowy*”. Wynika z tego, że metropolia rozwija (lub powinna rozwijać) funkcje o zasięgu głównie ponadkrajowym, lub, że pełnienie tych funkcji odróżnia ją od nie-metropolii, czyli miasta o znaczeniu lokalnym, regionalnym lub najwyżej krajowym. Miasto światowe jest z kolei rodzajem metropolii, które spełnia jedno z dwóch kryteriów: wykazuje wysoki stopień powiązania w skali światowej (tzw. usieciowienia) lub zajmuje wysoki poziom w hierarchii (systemie) miast, pełniąc określone funkcje metropolitalne (według definicji przyjętej w tej rozprawie, przedstawionej na końcu tego rozdziału). Pojęcie „miasta globalnego” używane jest zamiennie dla określenia miasta światowego („*world city*” i „*global city*”) lub dla określenia miasta światowego znajdującego się najwyżej w hierarchii (Sassen 1991). W niniejszej rozprawie przyjęto, że miastem światowym jest miasto globalizujące się, uznając za P. Marcuse’em i R. van Kempen’em (Marcuse, Kempen van 2000, XVII), że „*globalizacja jest procesem, a nie stanem*” oraz, że „*proces globalizacji dotyczy wszystkich (dużych) miast w świecie (...), nie tylko tych znajdujących się na szczycie globalnej hierarchii*”.

Miasto światowe, w rozumieniu autorki niniejszej rozprawy, to coś więcej niż metropolia, i coś mniej niż miasto globalne. Ujmując to w sposób najprostszy, **miasto światowe, to metropolia dążąca do osiągnięcia pozycji miasta globalnego.**

Definicja i podział funkcji metropolitalnych (ryc. 2, tab. 1) – przyjęte w niniejszej rozprawie – nawiązują zatem przede wszystkim do pojęcia „*miasta światowego*”, oraz do jego funkcji w kontekście procesów globalizacji gospodarki. Według jednej z powszechnie stosowanych definicji „*miasto światowe to miasto, które z powodzeniem ubiega się o nadrzędny status w przynajmniej jednej z kilku ważnych funkcji integrującej po-*

nadnarodową kapitalistyczną gospodarkę w świecie neo-merkantylistycznym” (Markusen, Gwiasda 1994, s. 168–169). Autorki wymienionego opracowania, badając stopień centralizacji funkcji w przestrzeni narodowej i międzynarodowej oraz stopień powiązań danej funkcji z innymi funkcjami, wymieniają następujące funkcje oraz role miast światowych: „handel, finanse, usługi dla biznesu, administracja, badania i rozwój, produkcja, władza publiczna, edukacja, kultura, zdrowie i opieka społeczna, imigracja” (Markusen, Gwiasda 1994, s. 169).

Na podstawie założeń koncepcji miasta światowego, według którego miasto spełnia określone kryteria, w tym rozwój lub pozyskiwanie funkcji wysokiego rzędu o znaczeniu ponadkrajowym, przyjęto w niniejszej rozprawie, że funkcje metropolitalne to *funkcje wyższego rzędu o zasięgu głównie ponadkrajowym, jednak nie mniejszym niż krajowy*. Włączenie do zakresu funkcji metropolitalnych wybranych funkcji o zasięgu krajowym wiąże się z faktem, że badane miasta pełnią funkcje stołeczne, których zasięg jest głównie krajowy, lecz mają one także aspekt międzynarodowy.

Zasięg przestrzenny	Rodzaj działalności (sektor)			
	I (rolnictwo)	II (przemysł)	III (usługi)	IV (wyższe usługi)
Lokalny				
Regionalny				
Krajowy				
Europejski				
Globalny				

Ryc. 2. Zakres pojęcia funkcji metropolitalnych
Metropolitan functions: the scope of the concept

Przyjęta definicja odbiega znacznie swoim zakresem od stosowanych najczęściej definicji funkcji metropolitalnych. Kryteria stosowane przez większość autorów są mniej rygorystyczne niż te przyjęte w niniejszej pracy, w szczególności odnośnie do zasięgu przestrzennego oddziaływania funkcji miasta. A. Gawryszewski, P. Korcelli i E. Nowosielska przyjmują na przykład, że „trzonem funkcji metropolitalnych są wysokiego rzędu funkcje sektora trzeciego oraz funkcje sektora czwartego” (Gawryszewski i inni 1998, s. 102). Autorzy przedstawiają zestawienie funkcji metropolitalnych i odpowiadających im sekcji, działów i grup EKD. Wśród funkcji metropolitalnych wymieniono m.in.: transport, finanse, na-

ukę i badania, władze i administrację lokalną, przedstawicielstwa dyplomatyczne, rozrywkę, sztukę. Bardziej zbliżony do ujęcia prezentowanego przez autorkę w niniejszej pracy zakres znaczeniowy pojęcia funkcji metropolitalnych przedstawia J. Parysek, pisząc, że: „*O metropolitalnym charakterze miasta decydują wykształcone funkcje metropolitalne, w tym przede wszystkim:*

- 1) *obecność instytucji reprezentujących struktury zarządzania międzynarodowych korporacji gospodarczych;*
- 2) *obecność struktur kierownictwa światowych instytucji finansowych (...);*
- 3) *szybkie i częste komunikacyjne połączenia (...) z głównymi ośrodkami życia gospodarczego kontynentu i świata;*
- 4) *obecność najwyższego standardu placówek naukowych (...) i technologicznych;*
- 5) *działanie najwyższej rangi placówek kulturalnych (...) i odbywanie się imprez oraz festiwali artystycznych;*
- 6) *wyjątkowość milieu miasta (...);*
- 7) *przewaga powiązań społeczno-gospodarczych „ze światem” (...) w stosunku do powiązań z własnym regionem”* (Parysek, 2000, s. 364-365).

Zakres pojęcia funkcji metropolitalnych, przyjęty w niniejszej pracy obrazuje rycina 2.

W analizie funkcji metropolitalnych Warszawy i Berlina w latach 1990–2002 posłużono się przetworzoną klasyfikacją zespołów działalności w systemie miejskim (logics) L. Bourne’a (Bourne 1997). L. Bourne wyznacza w swoich badaniach nad przemianą systemów miejskich pięć najbardziej podstawowych zespołów cech miasta (Bourne, 1997, s. 4): produkcję, komunikację, konsumpcję i reprodukcję, cyrkulację oraz kontrolę (i regulację). Autor zaznacza, że „*dominacja poszczególnych działalności w kształtowaniu i przekształcaniu systemu (miejskiego) zależy od określonego kontekstu oraz warunków istniejących w danym miejscu i w określonym czasie. Klasyczne teorie systemów miejskich (np. teoria bazy ekonomicznej czy teoria miejsc centralnych) akcentują znaczenie dwóch pierwszych funkcji: produkcji i dystrybucji. W innych pracach, na przykład dotyczących globalizacji finansów i rozwoju miast światowych, uwypukla się znaczenie pozostałych działalności*” (Bourne 1997, s. 4), w szczególności kontroli i regulacji.

Funkcje metropolitalne w ujęciu przyjętym w niniejszej rozprawie, stanowią podgrupy w poszczególnych grupach zespołów działalności, lub grupach stanowiących kombinację tych zespołów. Ilustruje to tabela 1.

Tabela 1. Przynależność poszczególnych funkcji metropolitalnych do zespołów działalności w systemie miejskim

Funkcja metropolitalna	Działalność
węzła transportu ośrodka mediów	Komunikacyjna i cyrkulacyjna
miasta wiedzy i innowacji: nauka, przemysł i usługi wysokiej technologii	Produkcyjna i reprodukcyjna
ośrodka kultury	Konsumpcyjna i reprodukcyjna
siedziby rządu i parlamentu lokalizacji centrali firm ośrodka usług finansowych	Kontroli i regulacji

3. FUNKCJE METROPOLITALNE BERLINA I WARSZAWY W LITERATURZE REGIONALNEJ

Zagadnienie kształtowania się pozycji Berlina oraz Warszawy w krajowych systemach miast: polskim i niemieckim, systemie miast Europy, w tym jego podsystemie – Europy Środkowej, często znajduje odzwierciedlenie w literaturze naukowej, będąc zarówno bezpośrednim jak i pośrednim przedmiotem badań. Istotnym elementem tych badań jest klasyfikacja miast według różnych kryteriów rozwoju oraz tworzenie typologii miast. Skutkiem różnic w przyjmowanych kryteriach jest to, że te same miasta często zajmują inne pozycje w zależności od rankingu. Odrębne zagadnienie stanowi kwestia współzależności pozycji Berlina i Warszawy w systemie miast Europy lub Europy Środkowej, temat rzadziej poruszany w geografii, w szczególności jeśli dotyczy to analiz funkcjonalnych. Obszerną dziedzinę badań stanowi analiza przemian strukturalnych Berlina i/lub Warszawy, które dokonały się po roku 1990. Przemiany funkcji Berlina i lub Warszawy to przede wszystkim przedmiot badań nad transformacją, metropolizacją i globalizacją tych miast. Poszczególne składowe zagadnienia niniejszej pracy są zatem przedmiotem różnych analiz i omówień. Oprócz kwestii tematycznych, literaturę przedmiotu z lat 1990–2002 różnicują w istotny sposób:

a) cezury czasowe (poszczególne etapy tworzą: wczesne lata 1990., połowa lat 1990., koniec lat 1990., przełom lat 1990/2000 oraz wczesne lata 2000.);

b) narodowość autora.

W niniejszym rozdziale powyższe kryteria posłużyły jedynie jako elementy posiłkowe, często wyjaśniające lub porządkujące. Z punktu widzenia założeń niniejszej rozprawy istotna jest odpowiedź na pytanie, jak w naukowej literaturze lat 1990–2002 postrzegane są trzy podstawowe zagadnienia pracy:

a) pozycja Berlina i Warszawy w systemie miast Europy i Europy Środkowej: różne scenariusze rozwoju;

b) funkcje metropolitalne Berlina i Warszawy;

c) pozycja Berlina i Warszawy w rankingach miast europejskich.

3.1. OGÓLNE SCENARIUSZE KSZTAŁTOWANIA SIĘ POZYCJI BERLINA I WARSZAWY W SYSTEMIE MIAST EUROPY I EUROPY ŚRODKOWEJ

W literaturze przedmiotu dotyczącej pozycji Berlina i/lub Warszawy w systemie miast Europy widocznych jest kilka tendencji, które w przyszłości mogą doprowadzić do sytuacji, opisanych w trzech scenariuszach rozwoju:

- a) scenariuszu dominacji Berlina;
- b) scenariuszu równowagi;
- c) scenariuszu subdominacji Warszawy.

W wyniku przeglądu dostępnej, współczesnej literatury przedmiotu można stwierdzić, że:

1) większość dostępnych prac porusza odrębnie kwestię pozycji Berlina i Warszawy w systemie miast Europy,

2) autorzy polscy częściej uwarunkowują rozwój pozycji Warszawy od pozycji Berlina (podobnie jak kształtowanie się układu rdzeń-peryferie w Polsce od przyciągania Berlina (Rykiel 1997, s. 249)), podkreślając na ogół negatywny wpływ rozwoju funkcji Berlina na rozwój funkcji Warszawy),

3) prace o charakterze porównawczym mają zazwyczaj obszerniejszy, lecz mniej szczegółowy, zakres badań (np. sieć metropolii europejskich, stolice Europy itp.), niewiele prac przedstawia własny scenariusz, lub jeden ze scenariuszy będący zagadnieniem niniejszej rozprawy.

W 1990 roku w szwedzkim opracowaniu naukowym „*Urban challenges*” ukazał się artykuł P. Hall’a (Hall 1990b), poświęcony tendencjom i perspektywom rozwoju miast europejskich po 1992 roku. Autor, analizując cztery długoterminowe trendy urbanizacyjne Europy: dekoncentrację, deindustrializację, rekoncentrację i przesunięcie regionalne (tzw. regional shift), przedstawia kilka tez dotyczących kształtowania się pozycji miast w Europie. Podstawową tezą jest stwierdzenie, że w Europie obserwujemy „częściowy powrót do przed-industrialnych wzorców osadnictwa miejskiego: powrót do średniowiecznej hierarchii miast, opartej na historycznych korytarzach handlowych” (Hall 1990b, 182 s.). Wiąże się z tym przejście od „*miasta handlującego towarami*” do „*miasta handlującego informacjami*”. W konsekwencji zmieniają się czynniki lokalizacji, stają się „*bardziej subtelne*”, czyli miękkie. „(...) *W pewnym stopniu mogą być one kształtowane poprzez decyzje człowieka*” (Hall 1990b, s. 182).

Znaczącą rolę w kształtowaniu systemu miast Europy będzie odgrywać „*gwałtowna integracja gospodarki Wspólnoty Europejskiej po 1992*”

roku". Historyczna hierarchia może ulec zmianie na korzyść Brukseli, która, obejmując kolejne europejskie funkcje polityczne może się stać „*Waszyngtonem Europy*”, a Frankfurt, jeżeli będzie miejscem lokalizacji Europejskiego Banku Centralnego, stanie się „*Nowym Yorkiem Europy*” (Hall 1990b, s. 183). Decydujące znaczenie będzie odgrywać łączność, transport w ruchu pasażerskim i elektroniczna komunikacja: stąd korzyści lokalizacyjne Londynu, Paryża i Frankfurtu, jako węzłów transportu lotniczego i ośrodków stanowiących miejsca przesiadkowe w transporcie kolejowym i lotniczym. Dotyczy to w szczególności tzw. „*Nowej Europejskiej Głównej Linii Kolejowej*” (New European Trunk Line) łączącej Londyn, Paryż, Lille, Brukselę, Kolonię, Frankfurt i Monachium. Peter Hall zaznacza, że zaostrzenie i koncentracja hierarchii miast doprowadzi do powstania tylko niewielkiej liczby miast globalnych, pełniących kluczowe funkcje, będąc siedzibą rządu, usług finansowych, mediów. W Europie funkcje te podzielone będą najprawdopodobniej pomiędzy Londyn, Paryż, Brukselę i Frankfurt (Hall 1990b, s. 183). Jednocześnie Hall twierdzi, że ogromny wpływ na system miast Europy będą miały przemiany w Europie Środkowej i Wschodniej. „*W szczególności*”, pisze Hall, „*Berlin, i do pewnego stopnia Wiedeń, mogą odzyskać swoje znaczenie jako węzły międzynarodowego transportu, co uczyni je atrakcyjnymi lokalizacjami dla działalności usługowych wysokiego rzędu. Obecnie nie ma takiego miasta w tej części Europy; próżnia czeka na wypełnienie. (...) Pozycja Berlina w europejskiej hierarchii z pewnością się umocni. Zmieni to relacje między miastami pierwszej i drugiej kategorii, które obecnie kształtuje dominacja silnych ośrodków północno-zachodniej Europy*” (Hall 1990b, s. 184). W innym miejscu autor podkreśla: „*Rozszerzenie Europejskich Wspólnot Gospodarczych o państwa Europy Środkowej i Wschodniej (...) pociągnęło by za sobą podjęcie ważnych kwestii. Instytucje Wspólnoty (...) raczej nie zmieniają lokalizacji. Ale mogą pojawić się naciski, aby nadrzędne funkcje uzyskały Berlin czy Wiedeń*”. Pozycję Warszawy P. Hall widzi w grupie miast na osi północno-wschodniej, zlokalizowanych wokół węzła Sztokholmu, obok Helsinek, Kopenhagi, Leningradu, Gdańska, a także Berlina.

Scenariusz ten należy ocenić jako optymistyczny z punktu widzenia kształtowania się pozycji Berlina w systemie miast Europy, jednak niekoniecznie zakładający rozwój Berlina w kierunku miasta globalnego. Przejmowanie przez Berlin kluczowych funkcji może oznaczać konkurencję z Warszawą w regionie pasa północno-wschodniego. Mimo, iż kwestia kształtowania się pozycji Warszawy jest słabo zaznaczona, to tendencje

opisane przez P. Halla najbardziej odpowiadają hipotezie przyjętej w rozprawie, którą opisuje scenariusz trzeci.

Wzajemne kształtowanie się pozycji Berlina i Warszawy, podobnie jak pozycji innych metropolii w systemie miast jest trwającym procesem, podobnie jak proces rozwoju każdej metropolii z osobna i wiąże się z innymi zjawiskami, mającymi miejsce w tych miastach: metropolizacją, transformacją społeczno-ekonomiczną, globalizacją gospodarki państw, których są częścią. Wynik tych procesów może być różny, czego wyrazem są próby formułowania kilku możliwych wariantów rozwoju danej metropolii. W szczególności w pracach zawierających implikacje dla działalności praktycznej, w tym polityki regionalnej i tworzenia strategii rozwoju miast i regionów, autorzy przedstawiają kilka scenariuszy. St. Furman pisze: *„Dziś w globalnej gospodarce Warszawa reprezentuje Polskę. Może jednak stać się reprezentantem tylko jej części, przegrywając w konkurencji np. z Berlinem, ale może stać się metropolią ponadnarodową i reprezentantem obszaru szerszego niż kraj”* (Furman 2000a, s. 441). W eksperytyzie wykonanej dla Mazowieckiego Biura Planowania Przestrzennego i Rozwoju St. Furman prezentuje trzy scenariusze rozwoju Obszaru Metropolitalnego Warszawy: optymistyczny scenariusz szans, pesymistyczny scenariusz zagrożeń i scenariusz kontynuacji. W komentarzach do poszczególnych scenariuszy, odnoszących się do funkcji metropolitalnych i pozycji Warszawy w systemie miast Europy autor pisze kolejno: *„Coraz sprawniej będzie działać samonapędzający się mechanizm rozwoju wzajemnie komplementarnych funkcji OMW i w efekcie Warszawa stanie się centrum finansów, handlu, innowacji i kultury o ponad narodowym znaczeniu”* (scenariusz szans), *„Wytracony zostałby impet rozwojowy lat 90., zahamowany proces zmian strukturalnych OMW, a jego funkcje ponadlokalne zostałyby sprowadzone do funkcji centrum administracyjnego, ośrodka tradycyjnego przemysłu i trzeciorzędne go w skali międzynarodowej ośrodka nauki i kultury”* (scenariusz zagrożeń), *„OMW nadal czerpałby korzyści ze swej pozycji pośrednika między gospodarką polską a światową (...). Jego pozycja jako krajowego centrum dyspozycji gospodarczej, finansów i obrotu towarowego nie uległaby zachwianiu ale dynamika rozwoju tych funkcji byłaby coraz niższa. Nie poprawiałby się też pozycja OMW wobec innych metropolii Europy (...)”* (scenariusz kontynuacji) (Furman 2000b, s. 42–45).

Ekspertyza D. Dowalla, M. Sadowy i A. Zalewskiego (1994) dotyczy prognozy rozwoju gospodarczego Warszawy na podstawie analizy i oceny dotychczasowych trendów oraz uwarunkowań lokalnych i zewnętrznych

rozwoju poszczególnych działów gospodarki Warszawy. W opracowaniu przyjęto trzy warianty rozwoju:

I – kontynuacji dotychczasowych trendów (lata 1988–1992);

II – zróżnicowanego rozwoju poszczególnych działów gospodarki Warszawy;

III – przyspieszonego wzrostu, zakładającego około 2-krotnie szybszy wzrost niż wariant II.

Autorzy zakładają, że kontynuacja trendów (czyli dalszy spadek zatrudnienia w takich działach gospodarki jak przemysł, transport, nauka, rozwój techniki, a wzrost zatrudnienia w innych działach, np. w finansach i ubezpieczeniach) jest mało prawdopodobna, „*ponieważ handel natknął się już na barierę popytu i dalszy rozwój będzie zależał od wzrostu konsumpcji. Utrzymanie dotychczasowego tempa rozwoju finansów i ubezpieczeń oraz łączności wydaje się również nierealne*” (Dowall i in. 1994, s. 31).

Autorzy przyjmują zatem, „*że przekształcenia struktury gospodarki Warszawy będą bardziej umiarkowane, jak w wariancie II i III*” (Dowall i in. 1994, s. 32) oraz, że „*najbardziej prawdopodobny rozwój (wariant II) będzie stopniowo zmierzał do dalszego wzrostu udziału sektora III w gospodarce Warszawy i województwa*” (Dowall i in. 1994, s. 304).

Zjednoczenie Niemiec i przeniesienie stolicy do Berlina otworzyło dyskusję na temat kierunków rozwoju Berlina w przyszłości. Jednym z zasadniczych pytań stawianych w literaturze przedmiotu od tej pory jest: czym będzie Berlin? Miastem światowym, narodową stolicą czy zwykłym miejscem? A. Cochrane i A. Jonas (1999) powołują się na raport opracowany w 1992 roku przez komisję ekspercką pod kierownictwem Norberta Meisnera, ówczesnego senatora Berlina ds. handlu i przemysłu. Raport ten przewiduje trzy scenariusze rozwoju Berlina:

- w kierunku europejskiej metropolii usług;
- w kierunku miasta stołecznego z wielkomięską strukturą przemysłu;
- w kierunku regionalnego ośrodka dla Niemiec Wschodnich.

Autorzy raportu skłaniają się ku drugiemu z wymienionych scenariuszy (Cochrane, Jonas 1999, s. 159).

W oparciu o te scenariusze można stwierdzić, że określenie pozycji Berlina i Warszawy w systemie miast Europy i Europy Środkowej uwarunkowane jest rozwojem funkcji metropolitalnych tych miast oraz (także) ich znaczeniem w krajowych systemach miast. Z jednej strony nie jest

przecież z góry określone jaką rolę odgrywać będzie Berlin w Niemczech, niezależnie od przejęcia funkcji siedziby rządu i parlamentu. P. Korcelli (1995) pisze: „*paradoksalnie, jeśli Berlin nie zdoła uzyskać dominacji w krajowym systemie miast i pozostanie tylko pierwszym spośród głównych ośrodków metropolitalnych Niemiec, może to mieć wpływ na jego rolę w Europie Środkowo-Wschodniej*” (Korcelli 1995, s. 11). Z drugiej strony, Warszawa również dzieli się funkcjami wysokiego rzędu z Poznaniem, Gdańskiem, Krakowem, konurbacją Górnego Śląska. P. Korcelli pisze: „*(...) pozycja Warszawy jest w dużo większym stopniu zależna od roli miasta w Polsce (...) niż od rozwoju funkcji ponadkrajowych w przyszłości*” (Korcelli 1995, s. 11).

3.1.1. SCENARIUSZ DOMINACJI BERLINA

Scenariusz ten opiera się na dwóch założeniach:

- pesymistycznym scenariuszu rozwoju funkcji metropolitalnych Warszawy;
- rozwoju Berlina w kierunku miasta globalnego.

1. Warszawa jako miasto skali regionalnej (mniej niż krajowej)

Tendencje opisywane w polskiej literaturze przedmiotu często odpowiadają kształtowaniu się sytuacji ze scenariusza dominacji Berlina. W 2000 roku B. Jałowiecki, nawiązując do rosnącej roli Berlina jako węzła transportu lotniczego dla obszaru zachodniej Polski pisze: „*(...) Ta sytuacja grozi marginalizacją naszej stolicy względem znacznej części obszaru kraju, którego centrum, po wejściu Polski do Unii, stanie się Berlin (...). Miejsce Warszawy w hierarchii europejskich metropolii jest więcej niż skromne, w różnych rankingach plasuje się ona za Budapesztem i Pragą*” (Jałowiecki 2000, s. 25). W innym miejscu autor, opierając się przede wszystkim na klasyfikacjach francuskich, określa pozycję Warszawy pisząc: „*(...) w części kontynentu określanego jako Europa Środkowa (Warszawa) zajmuje (...) ostatnie miejsce za Berlinem, Wiedniem, Budapesztem i Pragą*” (Jałowiecki 2000, s. 49). Podobnie oceniają szansę rozwojową Warszawy autorzy książki „*Warszawa: szanse i zagrożenia. Raport dla Warszawy*” (1996). Piszą oni, że Warszawa, jako miasto starzejące się, o malejącej liczbie ludności ma niewielkie szanse awansowania z zajmowanej przez nie pozycji peryferyjnej, regionalnej stolicy w Europie Środkowej. Oceniając konkurencyjność Budapesztu G. Enyedi (1994) porównuje to miasto do Warszawy i Pragi. O Warszawie autor pisze: „*Warszawa ma korzystne położenie w połowie drogi między dwoma dużymi przestrze-*

niami ekonomicznymi – Niemcami i dawnym Związkiem Radzieckim... Miasto samo w sobie ma słabą infrastrukturę i mniej atrakcyjne środowisko miejskie niż jego konkurenci” (Enyedi 1994, s. 400).

Podobnie H. Fassmann (1994) jako mało realną ocenia szansę Warszawy w przejmowaniu „funkcji globalnych”. Autor twierdzi, że spośród czterech miast: Pragi, Budapesztu, Wiednia i Warszawy, Warszawa jest najmniej konkurencyjna (Fassman 1994, s. 3).

A. Gawryszewski i inni piszą: *„Warszawa może stracić niektóre z (...) funkcji (gospodarczych) (lub konkretniej, doświadczyć względnego osłabienia tych funkcji) na rzecz Berlina. Dotyczyć to może w pierwszym rzędzie funkcji Warszawy jako portu lotniczego, a także ośrodka usług turystycznych oraz działalności artystycznej, związanej z rozrywką i sztuką. Konkurencja w tej dziedzinie ze strony metropolii o porównywalnej z Warszawą wielkości nie przyniesie prawdopodobnie istotnych zmian na mapach zasięgu i rangi funkcji metropolitalnych w Europie Środkowej i Wschodniej. (...) Brak jednak także realnych szans na zwiększenie się, w przypadku Warszawy, znaczenia także tych funkcji metropolitalnych, które mają zasięg ponadkrajowy (...)”* (Gawryszewski i in. 1998, s. 139).

R. Szul (2000) wskazuje na jedną z możliwych przyczyn wciąż słabej konkurencyjności Warszawy. Są nią według autora silne nastroje antymetropolitalne w Polsce. R. Szul pisze: *„nastroje antymetropolitalne, zwłaszcza wymierzone przeciwko Warszawie, można bardzo łatwo zauważyć w Sejmie (np. przy okazji debat o finansowaniu warszawskiego metra)”* (Szul 2000, s. 424).

2. Berlin jako miasto globalne

W obszernej literaturze przedmiotu Berlin jest niejednokrotnie zaliczany do grupy „miast światowych”, czy „miast globalnych”. Oceniany jest także jako kandydat do tej roli w przyszłości.

B. Jałowiecki, wymieniając w klasyfikacji Komisji Europejskiej miasta skali międzynarodowej, w tym miasta planetarne, pisze: *„Londyn, Paryż i być może w przyszłości Berlin”*. (Jałowiecki 1999, s. 42).

P. Claval, badając europejski system miast stołecznych, pisze: *„Jest miejsce tylko dla kilku miast globalnych, być może tylko jednego w Europie w przyszłości. Dzisiaj funkcje globalne wykonuje pół tuzina miast: Londyn (...) na poziomie wyższym, Paryż, Amsterdam, Frankfurt, Sztokholm, Zurych, Mediolan, Monachium, Düsseldorf i w rosnącym stopniu Berlin”* (Claval 2000, s. 78).

A. Markusen i V. Gwiasda, autorki studium badającego koncentrację i powiązania funkcji miast światowych w USA zaznaczają, że Europa stanowiłaby interesujące pole dla podobnych badań, w szczególności ciekawe byłyby badania dotyczące „*możliwości osiągnięcia i utrzymywania statusu miasta światowego przez takie miasta jak Londyn, Paryż, Mediolan, Frankfurt i Berlin*” (Markusen, Gwiasda 1994, s. 187).

W 2000 roku A. Kukliński, konstruując scenariusze kształtowania się pozycji metropolii europejskich w pierwszych dekadach XXI wieku, pisze: „*Można przewidywać, że Berlin w XXI wieku przesunie się z klasy C do klasy A, stając się metropolią globalną obok Londynu i Paryża*” (Kukliński 2000, s. 16).

W.F. Lever badając konkurencyjność miast Europy na podstawie ich sukcesu ekonomicznego wymienia razem „*miasta światowe – Londyn, Paryż i Berlin (...)*” (Lever 1999, s. 1033).

T. Sumień (2001) w opracowaniu analizującym charakter oddziaływania regionu Berlin-Brandenburgia: metropolii berlińskiej i jej zaplecza na obszary Polski pisze: „*Berlin zintegrowany z Brandenburgią (łącznie ok. 6 mln mieszkańców) innowacyjnym potencjałem ekonomicznym i infrastrukturą na poziomie kontynentu europejskiego być może stanie się w latach 2010–2020 trzecią metropolią kontynentalną za Londynem i Paryżem. (...) Stołeczny region metropolitalny Warszawy pozostanie w przedziale 1,5–3,0 mln mieszkańców, z proporcjonalnie mniejszymi potencjałami ekonomicznymi w latach 2010–2020. Porównanie tych – na razie przewidywalnych – potencjałów z niemieckim regionem B-B, czy z aktywizującą się osią: Wiedeń-Bratysława-Praga-Budapeszt również nie prowadzi do optymistycznych dla Polski konkluzji – przede wszystkim w wymiarach konkurencji ekonomicznej*” (Sumień 2001, s. 138–139). Również S. Krátke, zauważając słabości ekonomiczne Berlina, twierdzi, że globalny charakter miasta wiązać się może także z innymi, nie gospodarczymi funkcjami. Autor pisze: „*(...) rozpatrując strukturę społeczną (...) Berlin ma cechy miasta globalnego, gdyż charakteryzuje się międzynarodową strukturą mieszkańców, jak również silnymi podziałami społeczno-przestrzennymi*” (Krátke 2000, s. 72).

A oto inne oceny, optymistyczne z punktu widzenia wzrostu Berlina do pozycji miasta światowego: „*Berlin ma potrzebny potencjał aby stać się znów stolicą dawnej wielkości. Miasto będzie metropolią o randze europejskiej, porównywalną z Londynem czy Paryżem. Berlin będzie bramą do Europy Wschodniej i bramą dla Europy Wschodniej na Zachód*” (Schmuckli 1996, s. 25), „*Przeznaczenie Berlina to nie tylko pełnienie*

roli bramy na wschód, przeznaczeniem Berlina jest zostać metropolią. Godną konkurencją dla Berlina są – przy całym szacunku – nie Hamburg czy Monachium, lecz Paryż, Londyn, Praga czy Wiedeń” (Schoser 1996, s. 232).

3.1.2. SCENARIUSZ RÓWNOWAGI

Przewaga w literaturze przedmiotu prac, tworzących scenariusze oparte na asymetrii pozycji Berlina i Warszawy jest znaczna. Tezy mniej liczebnej literatury, która wspiera scenariusz równowagi pozycji Berlina i Warszawy podążają zasadniczo w dwóch niezależnych kierunkach. Wynika to z faktu, że scenariusz równowagi ma dwie wersje: pesymistyczną i optymistyczną. Optymistyczna opiera się na założeniu, że oba miasta rozwijają funkcje wysokiego rzędu o zasięgu ponadkrajowym, a ich relacje, ze względu na odmienności pełnionych funkcji metropolitalnych i różne strefy oddziaływania, opierają się głównie na komplementarności. Pesymistyczny wariant zakłada ograniczenie zasięgu funkcji Berlina i Warszawy do regionalnego i krajowego, a zatem brak perspektyw osiągnięcia przez te miasta pozycji miast światowych.

Biorąc pod uwagę, że optymistyczny scenariusz rozwoju funkcji Berlina i pesymistyczny scenariusz rozwoju funkcji Warszawy wspierają również scenariusz dominacji Berlina, w tym miejscu ograniczono się do omówienia literatury wspierającej scenariusz rozwoju Berlina w kierunku miasta o głównie krajowej roli („miasta stołecznego z wielkomięską strukturą”: por. Cochrane, Jonas 1999) oraz scenariusz rozwoju Warszawy w kierunku miasta światowego („optymistyczny scenariusz szans”: por. Furman 2000b, s. 42).

1. Warszawa jako miasto światowe

W 1990 roku ukazał się, w zbiorze opracowań Akademii für Raumforschung und Landesplanung, artykuł A. Kuklińskiego, A. Mync i R. Szul pt. *„Warszawa jako miasto globalne: perspektywy rozwoju”*. W artykule autorzy piszą m.in.: *„Integracja Polski z gospodarką światową z jednej strony wymaga, z drugiej pociąga za sobą powstanie odpowiadającego randze Polski miasta globalnego w obszarze kraju”* (Kukliński, Mync, Szul 1990, s. 39). Wśród atutów Warszawy jako miasta globalnego autorzy wymieniają przede wszystkim wysoką i bezkonkurencyjną pozycję stolicy w Polsce, w tym m.in.: funkcję siedziby rządu, parlamentu, funkcję najważniejszego w Polsce ośrodka nauki i kultury, bezkonkurencyjną w skali Polski funkcję węzła transportu międzynarodowego, znaczenie gospodarcze w kraju (Kukliński, Mync, Szul 1990, s. 44–45).

Na wysoką i bezkonkurencyjną pozycję Warszawy w systemie miast Polski, również po roku 1990, wskazują także inni autorzy. M. Dutkowski pisze: „*Zmiana otoczenia politycznego i gospodarczego kraju miała głównie wpływ na miejsce poszczególnych metropolii w systemie osadniczym Europy i Polski. Najbardziej zyskała stolica*” (Dutkowski 2000, s. 199) oraz „*Warszawa stała się ważnym i atrakcyjnym miastem Europy Środkowo-Wschodniej*” (Dutkowski 2000, s. 96–97).

J.W. Komorowski w analizie porównawczej potencjału umiędzynarodowienia miast polskich wykazuje zdecydowaną dominację Warszawy. Według ustalonej przez autora klasyfikacji miast polskich, na podstawie czynników potencjału umiędzynarodowienia, Warszawa zalicza się do typu I miast. J.W. Komorowski pisze: „*Warszawa stanowi samodzielny typ miasta o najwyższym w kraju potencjale internacjonalizacji*” oraz że „*postęp jakościowy Warszawy lokuje ją dzisiaj z pewnością wyżej niż klasyfikacja R. Bruneta (1989), w której zaliczona została do piątej klasy miast europejskich wraz z Wiedniem, Budapesztem, Pragą, Dortmundem, Antwerpią, Genewą i Neapolem. Od tej klasyfikacji minęło już prawie 12 lat i w tym czasie pozycja Warszawy, zwłaszcza w sferze usług wysoko wyspecjalizowanych oraz bankowości, uległa radykalnej pozytywnej zmianie*” (Komorowski 2000, s. 178–179).

Z. Dembowska i M. Miazga piszą: „*Warszawa nie ma konkurencji w skali kraju, a staje do konkurencji w skali międzynarodowej.*” oraz że „*Obecnie występująca dominacja Warszawy w prawie wszystkich badanych cechach (...), dowodzi wielkiej atrakcyjności Warszawy i jej siły przyciągania w stosunku do wielu różnorodnych funkeji*” (Dembowska, Miazga 1996, s. 78).

P. Korcelli pisze o roli Warszawy w systemie miast Polski: „*(...) dominująca pozycja Warszawy w systemie miejskim Polski umocniła się przez okres transformacji*” (Korcelli 1999, s. 146) i pozycji Warszawy w Europie Środkowej: „*Warszawa (...) nadal dysponuje dużym potencjałem rozwojowym, stając wobec ryzyka i jednocześnie obietnicy, aby przejąć rolę nowej 'najdalej na Wschód wysuniętej zachodniej metropolii Europy Środkowej' (roli, którą przez długie lata pełniły wspólnie Wiedeń i Berlin)*” (Korcelli 1999, s. 148).

Nie tylko autorzy polscy dostrzegają atuty Warszawy. K. Schlögel (1999) pisze o Warszawie, że jest to: „*miasto powstałe na nowo z ruin, które dziś wibruje energią, i zdobywa klientów dzięki najnowocześniejszym biurowcom w swoim śródmieściu*” (Schlögel 1999, s. 352).

2. Berlin jako miasto stołeczne

Prace należące do tej grupy to głównie prace autorów niemieckich, lecz także rzeczowe opracowania autorów z tzw. krajów trzecich.

Autorzy niemieccy sceptycznie odnoszący się do wysokiej pozycji Berlina w systemie miast niemieckich i/lub europejskich to przede wszystkim:

– przeciwnicy lokalizacji siedziby rządu i parlamentu w Berlinie, często przeciwnicy wzrostu roli Berlina i wzrostu znaczenia wschodniej orientacji RFN;

– „miłośnicy” Berlina, obawiający się o koszty (społeczne, ekologiczne itp.) jakie miasto musiałoby ponieść, aby osiągnąć pozycję miasta globalnego.

W toku dyskusji nad korzyściami i złymi stronami świadomego tworzenia w Berlinie mega-metropolii H. Häußermann i W. Siebel (1991) piszą: *„ekonomiczny sukces dawnej Republiki Federalnej w porównaniu z Anglią czy Francją wynikał po części również z mniejszej metropolitalnej koncentracji”* i w innym miejscu, określając długą drogę przemian przed jaką stoi Berlin: *„Berlin musi najpierw stać się jednym miastem (...) Berlin musi w krótkim czasie nadrobić to, nad czym miasta zachodnio-niemieckie pracowały przez 30 lat. (...) Berlin, inaczej niż Paryż czy Londyn, wyrósł na gruncie przemysłowym (...). Ta struktura kształtuje to miasto do dziś.”* (Häußermann, Siebel 1991, s. 363).

W 1995 roku ukazała się trzypięciotomowa monografia Berlina, przedstawiająca zagadnienia związane z kształtowaniem się nowej roli Berlina jako przyszłej i rzeczywistej stolicy Niemiec oraz pozycji Berlina jako metropolii europejskiej (Süß 1995, 1996). Ze względu na charakter podejmowanych tematów, obejmujących głównie rozwój funkcji Berlina, do najważniejszych artykułów nawiązano w kolejnej części tego rozdziału. Zasadnicze znaczenie z punktu widzenia pozycji Berlina w systemie miast Europy ma natomiast artykuł K. Kunzmann, który krytycznie ustosunkowuje się do hasła, często pojawiającego się w literaturze naukowej i publicystycznej początku lat 1990.: *„Berlin – metropolią w geopolitycznym centrum Europy”*. Autor pisze na wstępie artykułu: *„(...) Berlin, mimo międzynarodowego potencjału i powiązań (jeszcze) nie jest tak zwanym global city, nie jest miastem światowym, nie jest europejskim węzłem w systemie globalnych ośrodków kontrolnych i w przewidywalnym czasie nim nie będzie”* (Kunzmann 1995, s. 233). Kształtowanie się pozycji Berlina, wzrost jego globalnych powiązań K. Kunzmann uzależnia od wielu czynników, m.in. od roli, jaką w Europie będą w przyszłości odgrywać

Niemcy, oraz od tego, jak będzie kształtować się sieć miast (np. rozumiana jako system funkcjonalny miast) na Wschodzie Europy, między St. Petersburgiem, Mińskiem i Bukaresztem.

K. Kunzmann twierdzi także, że rozwój Berlina w kierunku „miasta globalnego” nie leży w interesie Niemiec, gdyż polityczna, kulturalna i gospodarcza dominacja jednego miasta (jak to jest w przypadku Paryża i Londynu) przyczynia się do marginalizacji pozostałych części kraju (Kunzmann 1995, s. 237). Jako nie znaczącą z punktu widzenia rozwoju Berlina ocenia Kunzmann konkurencję miast „wschodnio-europejskich”, w tym Warszawy. Autor pisze, że miasta te (Kaliningrad, St. Petersburg, Mińsk, Warszawa) nie osiągnęły jeszcze globalnego znaczenia jako miejsca lokalizacji inwestycji międzynarodowego kapitału, tak aby impulsy z ich strony mogły dostarczyć Berlinowi dynamiki rozwoju. Berlin może być natomiast traktowany przez przedsiębiorców lub zwykłych obywateli tych krajów jako węzeł w sensie przepływu informacji, telekomunikacji, łączności. Jednak nie będzie on jedynym i najbliższym węzłem, ze względów politycznych, historycznych czy kulturowych. Konkurentami Berlina są w tym względzie Wiedeń i Praga.

W 1999 roku H.J. Kujath pisał o pozycji Berlina względem innych miast zachodnio-niemieckich i europejskich: *„Aby osiągnąć masę krytyczną porównywalną ze średniej skali metropolią usług, taką jak konurbacje Ren-Men, Hamburg i Düsseldorf, Berlin wymaga czasu, by rozwinąć powiązania międzynarodowe. Jednocześnie jest jednak wykluczone, aby Berlin osiągnął rolę porównywalną z Paryżem czy Londynem”* (Kujath 1999, s. 111).

W 1990 roku G. Kluczka pisał o pozycji (jeszcze wówczas Zachodniego) Berlina wśród miast RFN na podstawie trzech funkcji: ośrodka administracji i kultury, ośrodka handlu i transportu oraz ośrodka finansów i ubezpieczeń. *„Statystyka wskazuje na bezwzględną pozycję Frankfurtu jako wysoko wyspecjalizowanego miasta w zakresie funkcji ośrodka finansów i ubezpieczeń (...). W zakresie funkcji ośrodka administracji i kultury Bonn i Berlin Zachodni wykazują dominację. (...) (Miasta te) mają deficyty w zakresie usług komercyjnych (...). Jeśli idzie o funkcje ośrodka handlu i transportu Berlinowi brakuje zaplecza (Hinterland)”* (Kluczka 1990, s. 10).

Po zjednoczeniu Niemiec proporcje między Berlinem a innymi miastami uległy zmianie przede wszystkim w zakresie funkcji politycznych (na niekorzyść Bonn). Podział funkcji metropolitalnych między kilka regionów metropolitalnych pozostaje zasadniczo niezmienny, co akcentuje

w pracach wielu autorów. W swoim opracowaniu poświęconym sieci regionów metropolitalnych w Niemczech D. Michel pisze: „*Szczególne cecha sieci europejskich regionów metropolitalnych w Republice Federalnej Niemiec polega na ukształtowanym podziale funkcji*” (Michel 1998, s. 362). D. Michel pisze dalej: „*szczególną cechą sieci europejskich regionów metropolitalnych ilustruje najbardziej dokładnie fakt, że największe co do wielkości międzynarodowe lotnisko mieści się we Frankfurcie, w regionie Renu-Menu, a nie w stolicy federalnej, w Bonn, czy w Berlinie.*” (Michel 1998, s. 365). P. Gans i F.J. Kemper (2002) piszą natomiast, że dawna dominacja Berlina nie została przejęta przez żadne inne miasto w Niemczech, gdyż ważne funkcje Berlina rozdzielone zostały pomiędzy kilka miast zachodnio-niemieckich (Gans, Kemper 2002, s. 165).

A. Cochrane i A. Jonas (1999), powołując się na raport opracowany w 1992 roku zaznaczają, że eksperci wybierali jako najbardziej prawdopodobny wariant rozwoju Berlina w kierunku stolicy o rozwiniętej strukturze przemysłowej. Cochrane i Jonas piszą, że od 1994 roku, nawet ten scenariusz wydaje się mniej prawdopodobny: „*Berlin odznaczał się najwolniejszym wzrostem gospodarczym spośród niemieckich regionów, przy czym niekorzystna tendencja będzie się raczej utrzymywać z tego powodu, że konieczna jest rekonstrukcja, racjonalizacja i konsolidacja istniejących struktur przemysłowych i zatrudnienia*” (Cochrane, Jonas 1999 s. 159). Podkreślają także, że: „*trudno uwierzyć w to (...), że Berlin jest naprawdę na dobrej drodze, aby stać się miastem światowym, czy miastem europejskim w ciągu następnego dziesięciu lat i jednocześnie trudno ocenić czy taka wizja jest bliska sercom mieszkańców Berlina*” (Cochrane, Jonas 1999, s. 160).

Podobnie raporty Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung (DIW) sugerują, że nie doceniano problemów Berlina Wschodniego oraz przeceniano zdolności Berlina Zachodniego do korzystania z przemian na Wschodzie. Problemy Berlina to zadłużenie, bezrobocie, niski wzrost gospodarczy. Raporty Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung podają m.in., że „*przy realistycznej ocenie warunków i krytycznym wyważeniu różnych wpływów, rozwój gospodarczy Berlina jest w średniej perspektywie czasowej niezbyt korzystny*” i „*w średniej perspektywie będzie miało miejsce oczekiwane wzmocnienie funkcji usługowych w mieście. Jest raczej wątpliwe, że ten proces wyrówna deficyt miejsc pracy w innych dziedzinach*” (Eickelpasch, Pfeiffer 1996, s. 5) oraz „*nawet przy dużych oszczędnościach Berlin będzie w roku 2005 najbardziej zadłużonym ze wszystkich landów niemieckich (...) najprawdopodobniej Berlin nie będzie w stanie*

samodzielnie (jako land) poradzić sobie z problemami finansowymi” (Vesper 2001, s. 4) i „wzrost aktywności gospodarczej w Berlinie będzie także w 2001 roku niższy niż przeciętnie w gospodarce niemieckiej. Nie można zatem oczekiwać ożywienia na rynku pracy” (Brenke 2001, s. 6).

pozycję Berlina w systemie miast niemieckich i europejskich w następujący sposób opisuje H. Mading: *„nawet jeśli miasto ponownie osiągnie szczytową pozycję w niemieckiej hierarchii miast, będzie ono nadal tylko jednym z graczy w niemieckim i europejskim systemie miast. Ale i od tego punktu dzieli nas jeszcze długa droga” (Mading 1996, s. 49).*

W dyskusji nad tym, czy Berlin jest metropolią, miastem światowym, czy globalnym, lub czy aspiruje do jednej z tych ról, wśród głosów sceptycznych, więcej jest autorów niemieckich niż innych. K. Scherf (1998) pisze: *„Ani pozycja stolicy, ani możliwa w przyszłości pozycja czy funkcja metropolii nie będą porównywalne z pozycją miasta za czasów Cesarstwa Niemieckiego i Republiki Weimarskiej” (Scherf 1998, s. 37).*

Wiele miejsca w literaturze przedmiotu poświęca się problemowi przestrzennych i społecznych różnic w zjednoczonym mieście: jednej z przyczyn słabości gospodarki miasta.

P. White i D. Gutting (1998) zwracają uwagę na problem społecznej niespójności i kontrastów między wschodnią i zachodnią częścią miasta, które to procesy niekorzystnie wpływają na rozwój Berlina jako całości, hamując proces metropolizacji.

M. Schulz (1998) pisze: *„w mieście miały miejsce procesy dostosowawcze, które się jeszcze nie zakończyły. Miasto i jego mieszkańców nadal znacząco kształtują 50-letnie podziały polityczne” (Schulz 1998, s. 14).* Podziały społeczne i polityczne w Berlinie, tzw. *„wewnętrzny mur w umysłach”* z ogromną wnikliwością analizuje obszerna praca J. Scheinera (2000), przedstawiająca relacje między Berlińczykami na Wschodzie i Zachodzie z perspektywy społeczno-geograficznej.

3.1.3. SCENARIUSZ SUBDOMINACJI WARSZAWY

Scenariusz subdominacji Warszawy zakłada:

- rozwój Berlina w kierunku najsilniejszego ośrodka w podsystemie Europy Środkowej, lecz nie miasta globalnego;
- rozwój Warszawy w kierunku miasta o pewnych funkcjach metropolitalnych i własnej strefie oddziaływania, np. w Europie Wschodniej;
- ograniczenie bezpośredniej strefy wpływów Berlina do obszarów Polski zachodniej.

1. Berlin jako główna metropolia Europy Środkowej

Szansę rozwoju wpływów Berlina w Polsce zachodniej, nie zagrażającej pozycji Warszawy widzi M. Stoll. W kontekście korzystania przez pasażerów z zachodniej Polski z lotniska w Berlinie autor pisze: „z perspektywy Berlina i Warszawy, Wrocław leży mniej więcej w połowie drogi między nimi. (...) Poznań leży już bliżej Berlina niż Warszawy, tak więc po zniesieniu formalności celnych będzie szybciej osiągalny znad Szprewy niż znad Wisły. Dla Szczecina jest to – wobec 3,5 razy dalszego oddalenia od Warszawy w porównaniu z Berlinem – tym bardziej oczywistym faktem” (Stoll 2001, s. 1). B. Gruchman (2000) pisze o wpływie Berlina na zachodnie tereny Polski: „(...) należy liczyć się z ekspansją konkurencyjną przedsiębiorstw aglomeracji berlińskiej na pobliskie zachodnie regiony Polski” (Gruchman 2000, s. 181).

P. Ciechanowski (2001) następująco opisuje kształtowanie się pozycji Berlina w systemie miast Europy: „Obecnie brak jest symptomów, które wskazywałyby, że Berlin może w dającej się przewidzieć przyszłości dołączyć do elitarnego klubu miast globalnych (...). Berlin jednak ma szansę w nieodległej przyszłości odegrać rolę głównej metropolii Europy Środkowowschodniej” (Ciechanowski 2001, s. 99).

Bardzo rzeczowy obraz kształtowania się pozycji Berlina w systemie miast Europy przedstawia St. Kratke (2000). Autor w oparciu o analizę sektorowych trendów i profilów specjalizacji gospodarki Berlina stwierdza, że „gospodarka Berlina, w porównaniu z regionami metropolitalnymi Niemiec Zachodnich, jest gospodarką słabą. Tym samym Berlin nie może być określany jako prawdziwe miasto globalne, w znaczeniu strategicznego gospodarczo centrum o międzynarodowych wpływach” (Kratke 2000, s. 70). W innej pracy St. Kratke (2003) pisze, że Berlin ma szansę uzyskać funkcję ośrodka kompetencji dla współpracy Wschód-Zachód (Kratke 2003).

Według A. Cochrane’a i A. Jonas’a (1999), wizja Berlina jako centrum Europy Środkowej, nie konkurującego o pozycję w systemie miast z innymi miastami niemieckimi lecz Pragę, Warszawą i Wiedniem jest prawdopodobna, lecz jako pomostu, bramy oraz przy założeniu, że Europę Środkową cechować będzie wzrost gospodarczy (Cochrane, Jonas 1999, s. 160). Podobnie rolę Berlina jako głównego miasta na Zachodzie dla Europy Wschodniej i bramy między wschodem a zachodem Europy widzą U. Kathmeyer, G. Lange i W. Quast. Rolę pośrednika Berlin mógłby przejąć w takich dziedzinach jak transfer kapitału, wiedzy i know-how oraz handlu. Według autorów, wykorzystanie tych możliwości „zwiększy szan-

sę (Berlina) w uzyskaniu lepszej pozycji w konkurencji z innymi europejskimi metropoliami” (Kathmeyer, Lange, Quast 1996, s.122). Również A. Rosenthal (1995, s. 250) dostrzega przewagę Berlina wobec innych, bardziej na Zachód położonych miast: „w perspektywie długiego rozwoju największą zaletą Berlina jest położenie w pobliżu nowych rynków Europy Wschodniej. Berlińskie firmy mają dzięki wykorzystaniu znajomości języków i krajów (wschodnioeuropejskich) byłych pracowników ministerstw i przedsiębiorstw NRD wielką przewagę lokalizacyjną dla swojej działalności” (Rosenthal 1995, s. 251).

Najbardziej jednoznacznie pozycję Berlina wobec innych konkurencyjnych miast Europy Środkowej (i Wschodniej) określa H. Wagner: „Gdy Europa zorganizuje się politycznie jako kontynentalna wspólnota należących do niej państw, wówczas jej geograficznemu środkowi przypisane zostanie centralne znaczenie. Trudno ocenić, czy stare, tradycyjne i doświadczone przez historię miasta, które do tej pory leżały w pewnym sensie w europejskim 'no-man's-land', jak Ryga, Królewiec-Kaliningrad, Kraków i Warszawa, Praga i Wiedeń, Kijów i Lwów, Bratysława i Budapeszt na tym zyskają. Berlin jako największa środkowo-europejska metropolia między Paryżem a Moskwą może z tego centralnego znaczenia skorzystać, jeśli przyjmie tę rolę i jej sprosta” (Wagner 1995, s. 290).

2. Warszawa jako metropolia subdominująca w Europie Środkowej

W 2000 roku W.F. Lever napisał o Warszawie i jej pozycji względem pozycji Berlina:

„W XXI wieku Warszawa powinna osiągnąć status miasta globalnego. (...) Warszawa będzie w stanie rozwijać gospodarkę opartą na wiedzy, niezależną od uwarunkowań przestrzennych.(...) Kilka rodzajów gospodarki opartej na wiedzy pozostanie w interakcji w warszawskiej gospodarce pierwszego kwartału XXI wieku. Usługi finansowe, wraz z powiązanyymi z nimi usługami prawnymi i administracyjnymi są jedną z takich branż, zarówno w zasięgu krajowym, jak i w przyszłości jako brama na Wschód. (...) Jest mało prawdopodobne, że Warszawa doścignie rozwojem czy statusem Berlin, ale nie ma powodu, żeby była przysłonięta jego cieniem” (Lever 2000, s. 211–212).

Rolę Warszawy jako bramy na Wschód, gdzie Wschód stałby się strefą bezpośrednich wpływów Warszawy, a zatem strefą jej subdominacji w regionie Europy Środkowej i Wschodniej (dopisek autorki), widzą także inni autorzy, S. Gzell i M. Stoll: „Warszawa mogłaby być widziana jako punkt dzielący dla podróżujących z zachodu Europy wzdłuż trajekto-

rii Berlin–Poznań–Warszawa. Nawet, gdy inne kraje przystąpią w ślad za Polską do Unii Europejskiej, Warszawa pozostanie największym ośrodkiem miejskim położonym w pobliżu zewnętrznych granic Unii” (Gzell, Stoll 1999, s. 100–101). G. Węclawowicz (2002) proponuje, aby Obszar Metropolitalny Warszawy ukształtować „jako tzw. miasto-brama (ang. gateway-city) położone na peryferiach Unii Europejskiej, jako obszar powiązań z krajami nie będącymi członkami Unii Europejskiej, z Ukrainą i pozaeuropejskimi obszarami ważnymi gospodarczo i politycznie, z Rosją oraz z krajami bałtyckimi, które w bliskiej perspektywie czasu staną się członkami Unii Europejskiej. Uzyskanie takich funkcji przez OMW dodatkowo może wzmocnić gospodarczo i ożywić zacofane tereny wschodniej Polski” (Węclawowicz 2002, s. 32).

Jako subdominującą ocenia pozycję Warszawy w Europie Środkowej również G. Gorzelak, który wskazuje na dwa zjawiska: z jednej strony na położenie Warszawy poza strefą „rdzenia” Europy i rosnące znaczenie Berlina, który najprawdopodobniej odzyska rolę europejskiej metropolii pierwszego rzędu i obejmie strefą swojego bezpośredniego oddziaływania Szczecin, z drugiej strony na znaczenie Warszawy „jako ponad dwumilionowej aglomeracji, stolicy prawie 40-milionowego państwa” i jej szansę, aby utrzymać „pozycję drugorzędnego miasta europejskiego” (Gorzelak 1995, s. 92)

Pozycję Warszawy jako miasta, które nie znajdzie się w bezpośredniej strefie oddziaływania Berlina postrzega P. Korcelli (1997b): „w przypadku Warszawy, wpływ Berlina nie będzie odczuwany tak silnie jak w przypadku Poznania czy Wrocławia.(...) W procesie konkurencji między miastami Warszawa ma szansę poprawić swoją pozycję w systemie miast Europy” (Korcelli 1997b, s. 52). Autor pisze, że jednym z głównych czynników lokalizacyjnych Warszawy jest bliskość i dostępność transformujących się rynków Europy Wschodniej.

Również Z. Ziobrowski (2002, s. 15–16) podkreśla, że przy odpowiedniej polityce w skali krajowej i miejskiej Warszawa potrafi sprostać konkurencji Berlina na poziomie międzynarodowym. Autor zaznacza jednocześnie, że bliskość Berlina może wiązać się z jego bezpośrednim oddziaływaniem na miasta Polski zachodniej, w tym Szczecin, Poznań i Wrocław, które mogą być zarówno beneficjentami jak i „wielkimi przegranyymi” tej bliskości.

3.2. PRZEMIANY FUNKCJI METROPOLITALNYCH BERLINA I WARSZAWY W LATACH 1990–2002

Zagadnieniom współczesnych przemian funkcji metropolitalnych Berlina i funkcji metropolitalnych Warszawy poświęcono wiele opracowań. Według sposobu podejmowania tematu opracowania te można podzielić na:

a) prace poświęcone rozwojowi danej funkcji metropolitalnej (w Berlinie lub Warszawie, bądź w wybranych miastach Europy, świata itp.) (np. Taylor i in., 2002; *Funkcja administracyjna miast*, 1992; Grellison 1999; Lijewski 2002);

b) opracowania monograficzne poświęcone jednemu z miast, bądź porównawcze, w których podejmowano próby charakterystyki funkcjonalnej Berlina lub Warszawy i/lub przedstawienia jednego z miast na tle innych (np. Kurowski 1987; Gawryszewski i in., 1998, Furman 2000a; Kratke 1999);

c) opracowania o szerszym (i często bardziej ogólnym charakterze), poświęcone przemianom gospodarczym i społecznym poszczególnych miast lub zbioru miast, także raporty (np. Komorowski 2000; *Hauptstadt Berlin*, 1995, 1996; raporty Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung, Kutter 1995; Kloas, Kuhfeld, Kunert 1998)).

W pracach dwóch ostatnich grup Berlin lub Warszawa (często wraz z obszarem lub regionem metropolitalnym) są kwalifikowane jako metropolie (regiony metropolitalne) o określonych funkcjach metropolitalnych. D. Michel (1998) w następujący sposób opisuje cechy funkcjonalne regionu Berlin/Brandenburgia: „*obok funkcji stołecznych, europejskiemu regionowi metropolitalnemu Berlin/Brandenburgia przypisać można, dzięki licznym znanym wydawnictwom i redakcjom czasopism, funkcję środkowo-europejskiego ośrodka mediów, który również z powodu zmniejszających się kontrastów geopolitycznych między Zachodnią i Wschodnią Europą przejmie ważne funkcje pomostu w sektorze handlowym i transportowym*” (Michel 1998, s. 365). Z kolei, brak w Berlinie ważnych funkcji metropolitalnych dostrzega H. von Pierer pisząc: „*Berlin nie uchodzi za ośrodek przemysłu, za metropolię gospodarczą, za ośrodek finansowy o skali międzynarodowej*” (Pierer von 1996, s. 38). Przyszłość gospodarcza Berlina wiąże się natomiast często z takimi dziedzinami jak: techniki informacyjne i komunikacyjne, media, technika transportu, ochrona zdrowia, farmacja, technika ochrony środowiska, innowacyjne technologie i związane z nimi usługi (Berger 1996, s. 68). Prawdziwy potencjał miasta M. Erhardt widzi w rozwoju dwóch funkcji metropolitalnych. Autor pisze:

„(...) miasto ma dwie silne strony, które może wykorzystać: Naukę i Kulturę” (Erhardt 1995, s. 517). K. Brenke i inni (2002) piszą w jednym z raportów DIW, że przykładem funkcji, z których rozwojem Berlin wiązać może przyszłość są: edukacja, nauka, kultura, media i reklama (Brenke i in. 2002, s. 168, 180).

Analiza przemian funkcji metropolitalnych Warszawy po roku 1990, w większości dostępnych opracowań literatury przedmiotu, koncentruje się na zmianach w strukturze zatrudnienia. Szczególnie akcentowany jest szybki wzrost zatrudnienia w sektorze usług. A. Gawryszewski i inni piszą: „...w połowie lat 1980. Warszawa była już zdecydowanie miastem o przewadze usług w gospodarce” (Gawryszewski i in., 1998, s. 39). Autorzy zaznaczają, że w pierwszej połowie lat 1990. najszybciej wzrastało zatrudnienie w handlu, pośrednictwie finansowym, ubezpieczeniach, administracji, obronie narodowej i opiece społecznej, a także w hotelarstwie i restauracjach. Jednocześnie autorzy piszą, że struktura i zasięg funkcji metropolitalnych Warszawy nie ulegną zasadniczym zmianom. W szczególności dotyczy to funkcji o zasięgu ponadkrajowym. Warszawa ma jednak szansę rozwijać się w kierunku ważnego ośrodka transportowego (innego niż lotniczego) oraz usług finansowych i zarządzania gospodarką, nawet o pewnym zasięgu międzynarodowym (Gawryszewski i in. 1998, s. 139). Drugą zasadniczą zmianą jest wzrost sektora prywatnego. E. Nowosielska pisze, że gospodarka aglomeracji warszawskiej była jedną z trzech najbardziej sprywatyzowanych gospodarek w skali 49 województw. Autorka pisze: „większym stopniem prywatyzacji firm i zatrudnienia charakteryzował się w aglomeracji warszawskiej przemysł (...): w 1997 roku w prywatnym przemyśle aglomeracji było zatrudnionych ponad 76% ogółu zatrudnionych w tym sektorze, a w prywatnych firmach usługowych tylko 50%” (Nowosielska 2000, s. 61). Profil funkcji metropolitalnych Warszawy i aglomeracji warszawskiej charakteryzuje także St. Furman: Warszawa „stanowi (...) krajowe centrum finansów i dyspozycji gospodarczej (...), najsilniejszy ośrodek wymiany informacji i działalności mediów publicznych oraz świadczenia usług profesjonalnych, zachowując jednocześnie czołowe miejsce w kraju jako ośrodek działalności produkcyjnej (...)” (Furman 1999, s. 37)

Konkurencyjność aglomeracji polskich, w tym aglomeracji warszawskiej, jest tematem pracy T. Kudłacza i T. Markowskiego (2002). Autorzy wskazują na czynniki sprzyjające rozwojowi aglomeracji i bariery rozwoju. W przypadku aglomeracji warszawskiej największymi barierami są ich zdaniem: struktura demograficzna, stan bezpieczeństwa publicznego i patologia oraz sieć i jakość połączeń drogowych wewnętrznych. Czynnikiem

sprzyjającym rozwojowi aglomeracji są m.in. położenie geograficzne, stan zamożności społeczeństwa, struktura produkcji, rozwój sektora usług, obecność instytucji centralnych szczebla krajowego bądź europejskiego, powiązania gospodarcze z ośrodkami metropolitalnymi za granicą, obecność instytucji finansowych, specjalistyczna kadra, połączenia kolejowe, lotniska, badania i rozwój, szkolnictwo wyższe, dziedzictwo kulturowe, atrakcyjność turystyczna (Kudłacz, Markowski 2002, s. 33–36).

3.2.1. FUNKCJE KONTROLI I REGULACJI

3.2.1.1. FUNKCJE POLITYCZNE

Literatura przedmiotu, dotycząca rozwoju funkcji ośrodka władzy politycznej (siedziby rządu i parlamentu), jeśli idzie o Berlin jest szczególnie obszerna, z tego oczywistego względu, że w Berlinie jest to funkcja na nowo pozyskana przez miasto jako efekt debaty parlamentarnej i decyzji politycznej w Niemczech. Charakterystyczną cechą tej literatury jest to, że w większości przypadków autorami są politycy, rzadziej politolodzy czy historycy, jeszcze rzadziej geografowie czy ekonomiści. Większość opracowań na ten temat cechuje polityczny subiektywizm i trudno je w pełni zakwalifikować jako naukowe.

Literatura przedmiotu lat 1990–2003 porusza zasadniczo dwie kwestie związane z funkcją siedziby rządu i parlamentu w Berlinie:

1) dyskusję nad zasadnością przenoszenia siedziby rządu i parlamentu do Berlina;

2) pytanie o (przyszłą) rolę Berlina jako nowej stolicy Niemiec.

Mimo, iż nie ulega wątpliwości, że wbrew częstej krytyce decyzji Bundestagu o bezprecedensowym „*ulokowaniu na nowo stolicy w stolicy*” (Zeh 1999, s. 659) stołeczność stała się impulsem rozwoju miasta, jednocześnie stanowiąc ważną funkcję krajową i metropolitalną Berlina, literatura lat 1990–2003 nie daje temu częstego wyrazu. Jest to nadal nowo zdobyta lub na nowo pozyskiwana funkcja miasta. Zysk miasta oceniany jest głównie w kategoriach prognostycznych: kategoriach szans i zagrożeń. Poza często poruszonym aspektem pozytywnego wpływu rozwoju funkcji ośrodka władzy politycznej w Berlinie na rozwój landów wschodnich i proces jednoczenia Niemiec (por. Thierse 1995), ważnym wydaje się być także gospodarczy zysk miasta. Rozwój funkcji ośrodka władzy może dodatkowo oddziaływać na kształtowanie się pozycji Berlina w systemie miast Europy, wpływać pozytywnie na konkurencyjność miasta (Reuter 1995). W 1999 roku H. Thörmer pisze: „*przeprowadzka (rządu i par-*

lamentu) jest wielką szansą dla miasta Berlina" (Thörmer 1999, s. 667). Wg A. Zimm'a: „impulsy generowane przez przejęcie funkcji stołecznych (...) mają znaczenie dla rozwoju Berlina jako lokalizacji usług o dużym zasięgu ponadlokalnym" (Zimm 1991, s. 106). R.D. Postlep i H. Zimmermann podkreślają: „z czysto ekonomicznego punktu widzenia jest faktem, że przeniesienie do Berlina siedziby rządu będzie jakościowo i ilościowo pozytywnym impulsem dla rozwoju gospodarczego (zakres i wielkość produkcji i zatrudnienia) regionu metropolitalnego Berlina" (Postlep, Zimmermann 1995, s. 313). Autorzy obawiają się jednak o wymiar społeczno-ekonomiczny tego procesu, który doprowadzić może do „tymczasowego rozrostu sfery państwowej”, jeżeli wsparcie finansowe państwa otrzymywać będą równolegle Bonn i Berlin. Dużo uwagi w literaturze przedmiotu poświęca się kwestii podziału kompetencji władzy między Bonn a Berlinem, traktując to z jednej strony jako fakt wspierający system federalny w Niemczech (Rudolph 1995) oraz szansę dla procesu tzw. nadrabiającej modernizacji instytucji państwowych (por. Naschold 1995).

Korzystny wpływ politycznych funkcji kontroli i regulacji (określanych jako „centralne funkcje administracyjno-polityczne”) na rozwój innych funkcji miasta, w tym przypadku Warszawy, dostrzega również G. Węclawowicz (1992): „podstawowa funkcja administracyjno-polityczna, ze względu na strukturę sprawowania władzy, przyciąga centralną administrację instytucji gospodarczych i społecznych charakterystycznych dla innych funkcji – a więc handlowej, przemysłowej, kulturalno-oświatowej, usługowej i obronnej” (Węclawowicz 1992, s. 72).

Według A. Gawryszewskiego i innych (1998) w Warszawie w administracji centralnej i przedstawicielstwach dyplomatycznych pracowało w 1995 roku ok. 46 tys. osób, w tym ponad 40 tys. w administracji centralnej. Stanowiło to aż 12% pracujących w Warszawie w działalności o charakterze metropolitalnym (Gawryszewski i in. 1998, s. 113). Autorzy zaznaczają, że „w skali ogólnopolskiej Warszawa bez wątpienia utrzyma swoje funkcje stołeczne” (Gawryszewski i in. 1998, s. 138). Wg P. Korcelliego (1997b), po roku 1990., to właśnie obecność politycznej funkcji decyzyjnej w Warszawie stanowi ważny czynnik lokalizacyjny miasta (Korcelli 1997b, s. 52). W innej pracy autor twierdzi jednak, że „rola tego czynnika w przyciąganiu inwestorów zagranicznych będzie stopniowo słabła wraz z postępującą ogólną stabilizacją i upowszechnieniem się za granicą wizerunku Polski jako kraju cywilizowanego” (Korcelli 1997a, s. 9).

3.2.1.2. FUNKCJE GOSPODARCZE

W obszernym artykule syntetyzującym wyniki badań nad zróżnicowaniem miast światowych, prowadzonych przez zespół kierowany przez P.J. Taylora (Taylor i in. 2002), przedstawiono siedem sposobów pomiaru i obrazowania *mocy* (kontroli) miast: powiązanie w sieciach globalnych, powiązanie z systemem bankowym/finansowym, centra dominujące, globalne ośrodki rozporządzające, regionalne ośrodki rozporządzające, miasta-bramy o silnych powiązaniach i miasta-bramy do rynków krajów przechodzących proces transformacji gospodarczej. Pod kontem tych kryteriów badano 316 miast światowych, tzw. *obiektów powiązań* i 100 firm, tzw. *agentów tworzących powiązania*. Z miast niemieckich najsilniej powiązany jest Frankfurt. Zajmuje on również bardzo wysoką, czwartą pozycję jako ośrodek dominujący. Berlin zajmuje pozycję małego ośrodka dominującego, m.in. wraz z Düsseldorfem, Hamburgiem, Sztokholmem i Kopenhagą. Warszawa jest nieobecna w tej klasyfikacji. W grupie globalnych ośrodków rozporządzających i grupie regionalnych ośrodków rozporządzających nie ma ani Berlina ani Warszawy. Warszawa natomiast (m.in. wraz z Pragą, Moskwą, Hamburgiem i Kopenhagą) spełnia kryterium miasta-bramy o silnych powiązaniach i kryterium miasta-bramy do rynków krajów przechodzących proces transformacji gospodarczej. Berlin nie należy do żadnej z powyższych dwóch kategorii (Taylor i in. 2002, s. 234–240).

W przedstawionych przez J.W. Komorowskiego (2000, s. 62–64) zestawieniach miast, pod kontem lokalizacji głównych zarządów, spośród 500 największych firm międzynarodowych (w roku 1984) oraz siedzib zarządzających największych międzynarodowych korporacji przemysłowych w latach 1960–1997, nie figuruje ani Warszawa ani Berlin.

Badanie lokalizacji 300 największych przedsiębiorstw europejskich, prowadzone przez N. Cattana i innych (Cattan i in. 1994) pokazało wyraźną dominację takich ośrodków jak Paryż, Mediolan, Madryt i Londyn. W Niemczech firmy rozproszone są pomiędzy sześcioma miastami, do których nie należy Berlin. W Berlinie, podobnie jak w Hanowerze mieści się ok. 15 firm, co w porównaniu z Paryżem (193) i Monachium czy Frankfurtem (30–40) daje dość słaby rezultat.

W artykule poświęconym roli regionu Berlin/Brandenburgia w tworzeniu strefy współpracy w Europie Środkowej H.J. Kujath (1999) pisze: „*wśród najbardziej znaczących z dziesięciu firm, które otworzyły swoją centralę w Berlinie po 1990 roku lub wyraziły intencje przeniesienia się do Berlina, znajdują się przedsiębiorstwa sektora transportowego, banki,*

głównie z Europy Wschodniej, firmy medialne i konsultingowe. W ciągu 50 lat izolacji Berlin utracił swą przedsiębiorczą i technologiczną dynamikę, zdolność poprawy swojej bazy wiedzy i zdolność przyciągania bezpośrednich inwestycji zagranicznych, wysokiego rzędu funkcji kontrolnych i działalności” (Kujath 1999, s. 111). Inwestowanie w Berlinie wiąże się dla wielu jeszcze z dużym ryzykiem. J. Schmuckli (przewodniczący Sony European Operations, Sony GmbH) pisze w 1996 roku: „Do dzisiaj firma Sony, z wyjątkiem DEBIS, siostrzanej firmy Daimlera-Benz, jest jedynym przedsiębiorstwem o randze międzynarodowej, które podjęło ryzyko przeniesienia centrali do nowej stolicy” (Schmuckli 1996, s. 23).

Odnosnie roli Berlina jako lokalizacji centrali firm, S. Kratke nie podziela opinii entuzjastów, choć jego ocena jest umiarkowanie pozytywna: „(...) kilka nowych siedzib centrali firm zostało otwartych w Berlinie i większość z nich może być zaklasyfikowana jako ośrodki kierownicze drugiego rzędu. Jako przykłady można wymienić centralę DEBIS i Siemens technologia transportu, europejską centralę Sony i niemiecką centralę Coca-Coli” (Kratke 1999, s.120).

Literatura poświęcona roli Warszawy jako siedziby centrali firm (głównie lat 1960–1990) zakłada krajową dominację Warszawy w tym względzie (Eberhardt 1968, 1970; Eberhardt, Wróbel 1963). Badania podjęte po roku 1990 wykazują, oprócz silnej koncentracji tej funkcji w Warszawie, także pewne zróżnicowanie regionalne (Nowosielska 2000). W pracy poświęconej strukturze i rozmieszczeniu zarządzania w polskiej gospodarce w 2000 roku, P. Śleszyński pisze: „struktura przestrzenna rozmieszczenia siedzib przedsiębiorstw według przychodów i rodzajów działalności wykazuje dużą koncentrację w Warszawie, gdzie mieściło się aż 165 central” (Śleszyński 2002a, s. 208). Również P. Śleszyński, analizując z kolei przestrzenne zróżnicowanie rozmieszczenia siedzib przedsiębiorstw w Warszawie w 1999 roku pisze: „ogółem na terenie Warszawy zlokalizowano główne siedziby 1343 firm, których obroty handlowe w 1999 r. wynosiły ponad 10 mln zł” (Śleszyński 2002b, s. 92). O hipertrofii Warszawy w zakresie lokalizacji 500 czołowych firm w Polsce pisze T. Lijewski (2003). Stwierdza on, że w 2002 r. liczba firm w Warszawie wynosiła aż 178 i były to w coraz większym stopniu banki, firmy handlowe, budowlane, telekomunikacyjne, ogólnopolskie centrale zagranicznych koncernów, supermarkety i spółki Skarbu Państwa (Lijewski 2003, s. 437).

Lokalizacja firm zagranicznych nadal wykazuje bezwzględna dominację Warszawy. J.W. Komorowski (2000) pisze: „odrębną pozycję Warszawy wyznacza (...) miejsce lokalizacji największej liczby firm zagranicz-

nych w Polsce” (Komorowski 2000, s. 178). Podobnie hierarchię miast w Polsce w świetle lokalizacji siedzib firm z kapitałem zagranicznym przedstawiają w swojej analizie B. Domański, R. Guzik, K. Gwosdz (2000). Autorzy wskazują na bezwzględną dominację Warszawy: „(...) rozmieszczenie zarządów firm z kapitałem zagranicznym w Polsce wykazuje duże podobieństwo do sytuacji brytyjskiej i francuskiej, gdzie jeden ośrodek skupia nieproporcjonalnie wiele funkcji kontrolnych. Skupienie tych funkcji określa ten ośrodek jako rdzeń, od którego uzależnione są inne miasta (...)” (Domański i in. 2000, s. 115). Autorzy piszą również, że pozycja Warszawy w kraju, również w przyszłości wydaje się być niezagrożona, gdyż żadne inne miasto nie ma szansy na zdobycie konkurencyjnej pozycji ośrodka o randze krajowej (Domański i in. 2000, s. 122).

Należy zaznaczyć, że jest to wciąż tylko rola krajowa, ale pod tym względem Warszawa ma przewagę nad Berlinem (nie dominującym ośrodkiem pod względem tej funkcji w Niemczech), co wykazują badania P.J. Taylora i M. Hoylera (Taylor i in. 2002).

3.2.2. FUNKCJA WĘZŁA TRANSPORTU

3.2.2.1. BERLIN JAKO WĘZŁ TRANSPORTU DROGOWEGO, KOLEJOWEGO I LOTNICZEGO

Rozwój, o zasięgu krajowym i ponadkrajowym, funkcji węzła transportu w Berlinie, zajmuje ważne miejsce w literaturze przedmiotu; szczególnie autorzy niemieccy podkreślają rosnącą rolę Berlina w zakresie tej funkcji. Dotyczy to w szczególności transportu kolejowego i drogowego. W zakresie transportu lotniczego zaznacza się duża rozpiętość poglądów. Podczas gdy w pracach z początku lat 1990. optymistycznie oceniano szansę rozwoju funkcji hubu lotniczego w Berlinie, koniec lat 1990. i początek 2000. przyniósł weryfikację tych poglądów. W 1991 roku W. Rutz pisze: „Ze względu na centralne położenie w Europie (...) Berlin będzie ważnym hubem lotniczym dla transportu tranzytowego” (Rutz 1991, s. 313). Natomiast w 2001r. U. Hoffmann na podstawie szczegółowej analizy rozwoju sieci w dalekosiężnym transporcie lotniczym zaznacza: „Staje się jasne, że nie ma dzisiaj przesłanek ku temu, aby w Berlinie mógł powstać hub. Projekt BBI nie tworzy nawet technicznych warunków dla obsługi ruchu, który wiązałby się z tworzeniem hubu.” (Hoffman 2001, s. 201) i w innym miejscu: „Od strony południowej rozszerzenie się obszaru obsługi lotniska BBI blokowane jest przez lotnisko Lipsk-Halle” (Hoffman 2001, s. 202). Zresztą funkcja hubu niezmiennie należy do

Frankfurtu nad Menem. W 1998 roku D. Michel pisze: „*wysiłki związane z rozbudową lotniska w Berlinie w przewidywalnym czasie nie zmieniają faktu*”, (...) że „*bez porównania największe lotnisko mieści się we Frankfurcie*” (Michel 1998, s. 365). Podobnie M. Stoll negatywnie ocenia perspektywy tworzenia hubu lotniczego w Berlinie: „*Mimo trzech lotnisk z 11 milionami pasażerów, Berlin nie pełni dominującej funkcji w istniejącym ruchu lotniczym w Niemczech, i także po uruchomieniu lotniska BBI nie osiągnie wyników porównywalnych do Frankfurtu nad Menem*” (Grell, Stoll 1999, s. 106). Negatywnie ocenia również funkcjonowanie transportu i planowanie inwestycji transportowych w Berlinie E. Kutter (1995). W tygodniowym raporcie DIW autor pisze, że dla regionu Berlin-Brandenburgia nie opracowano na przykład żadnej regionalnej koncepcji rozwoju (Kutter 1995, s. 7).

M. Stoll natomiast pozytywnie ocenia rozbudowę systemu dróg i linii kolejowych w Berlinie: „*dzięki kolistym i promienistym systemom autostrad i linii kolejowych w i wokół Berlina nie będzie krytycznego niedoboru linii i pojemności, gdy zakończy się realizacja 'koncepcji-grzyba' dla kolei oraz poprawa i rozbudowa autostrad*” (Grell, Stoll 1999, 103 s.). Podobnie pozytywnie ocenia pozycję Berlina H. von Pierer, przewodniczący Zarządu Siemens AG: „*Jeśli idzie o infrastrukturę transportową Berlin ma dużą szansę osiągnąć międzynarodową pozycję lidera. Jeśli powstanie (...) nowy duży port lotniczy, pociąg typu Transrapid połączy metropole Hamburga i Berlina (...), Berlin będzie w pełni włączony w system szybkich połączeń wschód-zachód, które będą przedłużone do Warszawy i Moskwy (...), to wówczas znajdzie to uznanie jako znamienity przykład długotrwałego i odpowiadającego potrzebom planowania transportu*” (Pierer von 1996, s. 37). Ważną inwestycją, usprawniającą funkcjonowanie Berlina jako węzła transportu jest budowa dworca kolejowego Lehrter Bahnhof. H. Dürr pisze: „*prognozy wskazują, że do roku 2010 roczny wolumen ruchu wzrośnie do 50 milionów podróżujących z i do Berlina*” (Dürr 1996, s. 349).

3.2.2.2. WARSZAWA JAKO WĘZŁ TRANSPORTU DROGOWEGO, KOLEJOWEGO I LOTNICZEGO

Oceny Warszawy jako węzła transportu są różne. Z punktu widzenia położenia w sieciach transeuropejskich, W. Tietze (1996) bardzo wysoko ocenia pozycję Warszawy. Warszawa tworzy według niego wraz z Berlinem i Wiedniem trójkąt sieci szybkiego transportu, położony centralnie w Europie. Te trzy miasta stanowią węzły transportu transeuropejskiego.

Z punktu widzenia zagadnień niniejszej pracy istotne jest pytanie o możliwość pełnienia przez Warszawę roli hubu transportu lotniczego, oraz roli ważnego węzła transportu drogowego i kolejowego. S. Gzell pisze: *„Dzięki swemu położeniu geograficznemu Warszawa może tworzyć połączenia z innymi miastami w tej części Europy. (...) Warszawa jest hubem dla siedmiu głównych, elektrycznych, dwutorowych linii kolejowych. (...) Wśród połączeń międzynarodowych brak jest częstych połączeń ekspresowych z południowymi Niemcami, Słowacją, Ukrainą i państwami Bałtyckimi. Lepszy jest system połączeń ze środkowymi Niemcami (szczególnie z Berlinem), Czechami i Rosją (Moskwą). (...) Połączenia drogowe z Warszawą są nieodpowiednie. Większość dróg wychodzących z Warszawy ma standard niższy od drogi ekspresowej. (...) Transport lotniczy ma szansę rozwoju – zależy to od sukcesu finansowego polskich przewoźników. Lotnisko na Okęciu, położone stosunkowo blisko centrum miasta, ma wiele międzynarodowych połączeń z ponad 50 portami lotniczymi w świecie, włączając w to wszystkie główne miasta Europy Środkowej i Wschodniej.* (Gzell, Stoll 1999, s. 94–95).

Jednak według opracowania A. Gawryszewskiego i innych (1998) pod względem lotniczych przewozów pasażerskich Warszawa zajmuje jedno z ostatnich miejsc, za Pragę i Budapesztem. W ruchu towarowym pozycja Warszawy jest wyższa. Autorzy piszą, że *„większe jest (...) znaczenie Warszawy z punktu widzenia wielkości przewozu ładunków ogółem, w czym Warszawa wyprzedza Sankt Petersburg, Berlin, Budapeszt i Pragę, a pod względem przewozu ładunków w ruchu międzynarodowym wyprzedza, oprócz wymienionych miast, również Hamburg”* (Gawryszewski i in. 1998, s. 65–66). Według analizy J.W. Komorowskiego (2000) pozycja Warszawy jako węzła transportu lotniczego obniża się także w skali kraju: *„(...) międzynarodowy lotniczy ruch pasażerski stopniowo przenosi się do innych miast, świadcząc o tym, że znaczenie pozostałych portów lotniczych w Polsce wyraźnie rośnie, także pod względem liczby połączeń (...). Porty te przejmują od Warszawy coraz większą część pasażerów korzystających z bezpośrednich międzynarodowych połączeń lotniczych”* (Komorowski 2000, s. 151).

Inni autorzy także dostrzegają słabości Warszawy w dziedzinie rozwoju funkcji węzła transportu. G. Węclawowicz (2002) pisze: *„niezbędnym warunkiem zwiększenia szans rozwojowych Warszawy w Europie Środkowej i Wschodniej jest radykalne polepszenie jej pozycji komunikacyjnej. Pierwszym krokiem powinna być budowa obwodnicy w postaci autostrady lub, co najmniej drogi szybkiego ruchu wokół obszaru metropolitalnego*

Warszawy, z węzłem komunikacyjnym na wschód od Warszawy, z którego powinny odchodzić przyszłe połączenia autostradowe na północny wschód (*Via Baltica*) oraz na południowy wschód (w kierunku na Lwów – jako część *Via Intermare*). Bez realizacji tej wielkiej inwestycji infrastrukturalnej, obszar metropolitalny Warszawy stanie się zakończeniem i „ostatnią rubieżą” kształtującej się osi rozwoju gospodarczego w strefie Berlin-Poznań-Warszawa” (Węclawowicz 2002, s. 27).

T. Lijewski (2002) analizuje pozycję Warszawy jako węzła kolejowego w Polsce i Europie. Autor pisze, że Warszawa jest najważniejszym węzłem w Polsce jeśli idzie o ruch pasażerski, w którym zbiegają się trasy większości pociągów ekspresowych, Inter-City i Euro-City. Według rozkładów jazdy PKP na rok 2001/2002, podaje autor, w ciągu doby na 6 kursujących w Polsce pociągów Euro-city z Warszawy wyjeżdżało 5, na 17 par pociągów Inter-city z Warszawy lub przez Warszawę przejeżdżało 16 par, a spośród 38 pozostałych pociągów ekspresowych w Polsce analogicznie Warszawy dotyczyło aż 30 par. Centralizacja dotyczy jednak tylko ruchu pasażerskiego; tranzyt towarowy przeważnie omija Warszawę.

W skali międzynarodowej, pisze T. Lijewski: „*Warszawa jest najważniejszym węzłem kolejowym w pasie Europy środkowo-wschodniej, między krajami Unii Europejskiej a państwami powstałymi ze Związku Radzieckiego. Leży na głównym szlaku Berlin–Warszawa–Mińsk–Moskwa i skupia ruch pociągów tranzytowych z Niemiec do Rosji, na Białoruś, Ukrainę i do republik bałtyckich*” (Lijewski 2002, s. 275). Jeśli idzie o perspektywę dalszego rozwoju w Warszawie węzła transportu kolejowego autor jest tylko umiarkowanym optymistą: „*w dalekiej przyszłości można liczyć na budowę bardzo szybkiej kolei, typu TGV, na trasie z Berlina, przez Poznań, Łódź i Warszawę do Moskwy. (...) Z uwagi na ogromne koszty jest to jednak odległa w czasie perspektywa*” (Lijewski 2002, s. 277).

3.2.3. FUNKCJA OŚRODKA KULTURY

3.2.3.1. BERLIN JAKO OŚRODEK KULTURY

Odniesienie do funkcji ośrodka kultury w Berlinie znajduje ważne miejsce zarówno w publicystyce, jak i literaturze naukowej. K. Scherf pisze: „*Podczas gdy zjednoczenie miasta (...) przez dziesiątki lat podzielonego murem i jego ofiarami, doprowadziło szczególnie na Wschodzie do znacznych strat w zatrudnieniu i funkcjonowaniu, we wszystkich innych dziedzinach gospodarczych i społecznych, kultura i środowisko kulturalne nie poniosły zasadniczych strat*” (Scherf 1998, s. 40).

Konfrontacja artystyczna Wschodu z Zachodem, wielość – w ciągu dwóch tygodni miasto oferuje średnio zwiedzenie 167 muzeów i 352 galerii, wysłuchanie 9 orkiestr symfonicznych, 881 występów chórów, 48 koncertów jazz/pop/folk, obejrzenie 383 różnych sztuk teatralnych, a 131 kin wyświetla 338 różnych filmów (Roloff-Momin 1995, s. 544) – i jakoś – miasto szczyty się stałymi występami dwóch spośród dziesięciu najlepszych dyrygentów świata: Daniela Barenboima i Claudio Abbado, sceny teatrów i oper Berlina zaliczają się do najlepszych w świecie (Roloff-Momin 1995, s. 544–545) instytucji kultury a różnorodna oferta kulturalna to atuty w rękach zjednoczonego miasta. Ocena miasta jako ośrodka kultury jest zazwyczaj bardzo wysoka. Różnice opinii dotyczą szczegółów lub zasięgu oddziaływania tej funkcji. H.J. von Jena pisze: „Przynajmniej w odniesieniu do niemieckiego obszaru kulturowego i językowego można określić dzikie bogactwo alternatywnych środowisk kulturalnych Berlina jako niepowtarzalne” (Jena von 1999, s. 760). U. Roloff-Momin pisze, że mimo istnienia w Niemczech wielu znakomitych ośrodków kultury, to w tej dziedzinie: „Berlinowi należy się rola *primus inter pares*” (Roloff-Momin 1995, s. 548). Podobnie francuski autor B. Gréllison pisze o Berlinie i jego wartości kulturalnej w Europie: „Berlin jest unikalny pośród kulturalnych metropolii Europy, jeśli idzie o bogactwo kulturalne, niezwykłą historię, i stopień zmian obecnie kształtujących jego kulturalny krajobraz” (Gréllison 1999, s. 293).

Istnieje jednak świadomość, że mimo obecnej wielkości, Berlin nie odzyska pozycji z okresu największej świetności. H.J. von Jena pisze na przykład: „Blask Berlina jako metropolii kultury pochodził w przeważającej większości od artystów i pisarzy żydowskiego pochodzenia i znajdował odzwierciedlenie w żydowskiej widowni Berlina” i „Ta niepowtarzalna mieszanina fantazji i wrażliwości, którą był kiedyś Berlin, choćby z tego powodu jest niepowtarzalna, że brak jest w Berlinie większości żydowskiej ludności” (Jena von 1999, s. 745).

Na rozwój funkcji ośrodka kultury w Berlinie duży wpływ ma finansowanie instytucji kultury. H. Rudolph wskazuje na to, że jako mały kraj związkowy Berlin nie jest w stanie utrzymać ciężaru instytucji kultury zachodniej i wschodniej części miasta, które przed zjednoczeniem Niemiec otrzymywały szczególne dotacje: Berlin wschodni jako stolica od centralistycznej NRD; Berlin Zachodni, aby utrzymać dziedzictwo okresu, gdy był niemiecką stolicą i europejską metropolią tzw. finansowanie mieszane od państwa, Berlina oraz innych landów (Rudolph 1995, s. 79–80). Nakłady na kulturę Senatu Berlina, pisze B. Gréllison (1999), są o wiele

wyższe niż w Paryżu. W 1998 roku Senat przegłosował budżet w wysokości 760 milionów marek. Jednak, pisze dalej Grellison, „jeśli idzie o udział państwa w budżecie kulturalnym miasta, nakłady na kulturę Paryża wynoszą o wiele więcej” (Grellison 1999, s. 288).

3.2.3.2. WARSZAWA JAKO OŚRODEK KULTURY

Dla Warszawy, literatura przedmiotu akcentuje przede wszystkim brak dbałości o rozwój tej funkcji. Jednocześnie autorzy często wskazują na jej szansę w rozwoju funkcji ośrodka kultury, nawet o zasięgu ponadkrajowym. A. Kukliński pisze: „*Musimy odpowiedzieć na pytanie, czy Warszawa (...) ma szansę znaleźć się na liście europejskich metropolii kultury? Oczywiście, ma szansę zająć pozycję w środkowej części listy*” (Kukliński 2000, s. 247).

Niekwestionowana jest pozycja Warszawy jako lidera, w systemie miast Polski, jako ośrodka kultury. W szczególności jeśli idzie o instytucje kulturalne badania wskazują na wiodącą rolę Warszawy w zakresie tej funkcji. Z. Dembowska i M. Miazga (1996) w pracy poświęconej pozycji Warszawy w strukturze osadniczej Polski piszą: „*Dominującą pozycję zajmuje Warszawa, w której poziom wyposażenia w instytucje kulturalne jest wielokrotnie wyższy od poziomu wyposażenia innych miast*” (Dembowska, Miazga 1996, s. 25). A. Gawryszewski, P. Korcelli i E. Nowosielska (1998) wskazują na zasadnicze zmiany w zakresie funkcji kultury w Warszawie. Z jednej strony pod względem liczby książek w bibliotekach publicznych Warszawa nie ustępuje już Londynowi (Berlin zajmuje w rankingu pierwszą pozycję), z drugiej natomiast zaznaczył się znaczny spadek, jeśli idzie o liczbę osób zwiedzających muzea, jak i oglądających spektakle teatralne i odwiedzających kina (Gawryszewski i in. 1998, s. 70). Opracowanie pt. *Raport o stanie Warszawy* (1994) podaje z kolei, że w 1992 roku były w Warszawie 33 jednostki prowadzące regularną działalność sceniczną, w tym 2 opery, operetka, filharmonia, orkiestra symfoniczna i zespół pieśni i tańca, oraz ponad 20 teatrów (*Raport o stanie Warszawy* 1994, s. 116).

3.2.4. FUNKCJA MIASTA WIEDZY I INNOWACJI

3.2.4.1. WARSZAWA JAKO MIASTO WIEDZY I INNOWACJI

Potencjał Warszawy jako ośrodka nauki opisuje T. Zarycki (Zarycki 2000) w obszernym opracowaniu pod red. A. Kuklińskiego, J. Kołodziej-skiego, T. Markowskiego i W. Dziemianowicza „*Globalizacja polskich*

metropolii”. T. Zarycki nawiązuje m.in. do wyników typologii głównych centrów naukowych Europy w oparciu o Science Citation Index (SCI), przedstawionych w pracy C. Wichmann Mathiessen’a i A.W. Schwarz’a (1999). O pozycji Warszawy Zarycki pisze: „*ośrodek warszawski okazuje się jedynym polskim centrum naukowym dostrzegalnym wyraźnie na mapie Europy*” oraz „*W ramach pięcioklasowej typologii europejskich centrów naukowych (...) lokuje się (...) w kategorii piątej i najniższej, jest jednak owa kategoria określana jako: pełne, małe ośrodki naukowe*” (Zarycki 2000, s. 347). Wynika z tego, że Warszawa jako ośrodek nauki zajmuje wysoką pozycję w systemie miast Polski, jednak choć reprezentowane są w niej wszystkie istotne dziedziny nauki, nie jest ważnym ośrodkiem nauki w skali europejskiej. Bariery w rozwoju funkcji ośrodka nauki w Warszawie, także rozwoju funkcji miasta wiedzy i innowacji, są według T. Zaryckiego m.in. niskie nakłady budżetu państwowego oraz brak pozabudżetowych środków finansowania nauki, w tym udziału koncernów międzynarodowych w finansowaniu warszawskich instytucji edukacyjnych i badawczych (Zarycki 2000, s. 349).

Do wyników pracy C.W. Mathiessen’a i A.W. Schwarz’a nawiązuje również W.F. Lever (2000). Autor pisze: „*Warszawa z liczbą 8000 cytowań artykułów (w latach 1994–96) zajmuje 32 miejsce w Europie, wynik podobny do Lyonu czy Hamburga. (...). Wynik Warszawy jest lepszy niż Pragi (7500) i Budapesztu (6700). Warszawa również wyprzedza dwie zachodnie stolice, Oslo i Dublin*” (Lever 2000, s. 208).

Przykłady działalności niektórych instytucji badawczych, opisane m.in. w wyżej cytowanej pracy, są świadectwem tego, że warszawski ośrodek naukowy rozwija się w dobrym kierunku, czerpiąc z tradycji i dostosowując się do wyzwań przyszłości. A.P. Wierzbicki (2000) przedstawia założenia i kierunki badawcze Instytutu Łączności, podkreślając znaczenie prowadzonych w nim badań stosowanych, prac rozwojowych i wdrożeniowych, upowszechniania wiedzy i rozwoju tzw. społeczeństwa informacyjnego, w jakim ma udział Instytut. Działalność takich instytucji badawczych przyczynia się do wzrostu znaczenia Warszawy jako ośrodka nauki o znaczeniu ponadkrajowym. Jak pisze Wierzbicki: „*doświadczenia Instytutu w całym zakresie telekomunikacji, a szczególnie w zagadnieniach interdyscyplinarnych wynikających z liberalizacji rynku telekomunikacyjnego, umożliwiają Instytutowi zaakcentowanie swej roli jako centrum transmisji i promocji zagadnień liberalizacji rynku w sąsiednich krajach Europy Środkowej i Wschodniej*” (Wierzbicki 2000, s. 361). Pozytywne tendencje dotyczą również szkolnictwa wyższego w Warszawie. A. Gawryszewski i inni (1998) piszą: „*w 1995/96 roku liczba studiują-*

cych w Warszawie wzrosła do 132,8 tys. co stanowi 17% studiujących w kraju. W efekcie liczba studiujących w Warszawie, w przeliczeniu na 1000 mieszkańców, jest wyższa niż w kilku wielkich stolicach europejskich” (Gawryszewski i in. 1998, s. 68).

Większość dostępnych pozycji literatury przedmiotu raczej optymistycznie ocenia szansę Warszawy jako miasta nauki: „(...) metropolia warszawska jest widzialna na światowych mapach nauki. (...) warszawskie środowiska naukowe są w stanie sprostać wyzwaniom światowej nauki” (Kukliński i in. 2000, s. 245), przy jednoczesnym zwróceniu uwagi na poważne zagrożenia dla tej pozycji: „polska nauka podąża w kierunku śmierci biologicznej w tym sensie, że nie jest atrakcyjnym polem działania dla młodych utalentowanych jednostek, które nie chcą akceptować niskiej pozycji ekonomicznej naukowca w hierarchii rynku pracy. Jeśli polityczne elity różnych opeji nie zmieniają swojego podejścia odnośnie do tworzenia w Polsce korzystnych warunków dla rozwoju nauki, wówczas już z początkiem XXI wieku będziemy świadkami załamania pokoleniowego, hamującego kontynuację w polskiej nauce. Nie jest wykluczone, że to załamanie wyeliminuje Warszawę z listy europejskich metropolii nauki koło 2020 roku” (Kukliński i in. 2000, s. 245).

3.3.4.2. BERLIN JAKO MIASTO WIEDZY I INNOWACJI

Zasadniczo ocena Berlina jako ośrodka wiedzy (także innowacji) jest pozytywna. Niejednokrotnie potencjał naukowy Berlina stanowił podstawę dla kształtowania strategii rozwoju miasta (Brake 2003). H. Kramp pisze: „Berlin odznacza się największą w Niemczech gęstością instytucji naukowych. 17 szkół wyższych, w tym 3 uniwersytety, 17 uniwersyteckich instytucji badawczych i 200 pozauniwersyteckich instytutów badawczych są podstawą dla intensywnego i efektywnego transferu wiedzy między gospodarką i nauką w mieście” (Kramp 1996, s. 92). W raporcie tygodniowym DIW, H.J. Baumgartner i B. Seidel, analizując regionalno-gospodarcze znaczenie nauki i prac badawczych w Berlinie piszą, że „znaczenie nauki i badań dla Berlina jest ogromne: z jednej strony nauka wspiera przemianę gospodarki Berlina w wyspecjalizowane usługi oparte na wiedzy. Z drugiej zaś, miasto musi ponosić za to tylko część kosztów – za to korzyści są nieproporcjonalnie duże” (Baumgartner, Seidel 2001, s. 1). R. Berger, akcentując wysoką pozycję Berlina w systemie miast Niemiec, pisze.: „Berlin wyróżnia się poprzez różnorodność oferty i jej jakość jako jedno z najbardziej atrakcyjnych ośrodków naukowych Niemiec” (Berger 1996, s. 70). Z kolei W. Rupf (1999), podkreślając, że oddziaływanie Berlina może mieć nie tylko zasięg krajowy, pisze: „ze swą jakością i

ilościowo dobrze rozbudowaną bazą naukową ma Berlin szansę rozwinąć się jako ośrodek kompetencji dla obszaru nowych landów Niemiec i także dla części Europy Środkowej i Wschodniej” (Rupf 1999, s. 404). W artykule poświęconym Berlinowi jako miastu nauki B. Riedmüller omawia kilka zasadniczych zagadnień związanych z funkcją Berlina jako „miasta wiedzy i innowacji”: proces „jednoczenia” środowisk i instytucji naukowych Berlina, pozycję Berlina jako ośrodka nauki według ilości studiujących na uniwersytetach i w innych, specjalistycznych szkołach wyższych na tle obszaru całych Niemiec, problemy związane z kryzysem finansowym nauki, pozycję Berlina jako ośrodka badawczego. Krytykując brak inicjatyw przeprowadzenia reformy nauki i szkolnictwa, autorka pisze: „miasto nauki Berlin jest z 17 szkołami wyższymi, 15 obszarami badań specjalnych (...) jednym z najważniejszych regionów badawczych Niemiec”. (...) „Ma ono również szansę, mimo przedstawionych strat w zatrudnieniu, w przyszłości zajmować najwyższe pozycje” (Riedmüller 1999, s. 736). Nie brak jednak opinii bardziej krytycznych, głównie związanych z finansowym kryzysem instytucji naukowych i upadkiem licznych kombinatów przemysłowych na terenie dawnego Berlina Wschodniego. K. Scherf (1998) pisze, że duża część pracowników dawnej Akademii Nauk NRD mieszczącej się w Berlinie Wschodnim migrowała za granicę lub do starych landów, tylko niewielki procent dawnych pracowników Akademii znalazło zatrudnienie w nauce: na uniwersytetach lub instytucjach badawczych, np. Maxa Plancka, czy Fraunhofer. Ograniczenie liczby pracowników naukowych oraz liczby studentów to również wynik rygorystycznych oszczędności wprowadzanych przez Senat Berlina. Z drugiej strony następuje rozbudowa związanych z nauką ośrodków technologicznych w Berlinie i bezpośrednim zapleczu, które mają za zadanie łączyć badania podstawowe i stosowane w dziedzinach uniwersyteckich i pozauniwersyteckich z techniką i przemysłem tego regionu. Scherf pisze: „Największą szansę rozwoju przypisuje się technikom transportu, komunikacji, środowiska, medycyny i medialnym oraz biotechnologii” (Scherf 1998, s. 40).

Podobnie S. Krätke pisze (1999), że wobec kryzysu w tradycyjnym przemyśle, polityka miejska Berlina koncentruje się na rozwoju innowacyjnych dziedzin technologii, powiązanych z osiągnięciami nauki. Do dziedzin tych zalicza się technologię informacyjną, inżynierię medyczną, przemysł medialny, farmaceutyczny i inżynierię transportu. W 1996 roku w Berlinie działało 1000 firm z 14 000 pracownikami w branży software, 400 firm z 13 000 zatrudnionymi w dziedzinie inżynierii środowiskowej, około 200 firm w dziedzinie inżynierii medycznej (Krätke 1999, s. 124).

3.2.5. FUNKCJA OŚRODKA FINANSOWEGO

3.2.5.1. WARSZAWA JAKO RYNEK FINANSOWY

W polskiej literaturze przedmiotu eksponowana jest pozycja Warszawy jako najważniejszego ośrodka finansów i usług wyższego rzędu w Polsce oraz niejednokrotnie jako ważnego ośrodka finansowego w Europie Środkowej. W 2000 roku St. Furman pisze: *Warszawa jest niekwestionowanym ośrodkiem polskiego rynku finansowego, miejscem największej koncentracji banków. W 1997 roku, 83 banki miały tu swoje centrale. Warszawa była siedzibą 70 banków, w których udziałowcami lub których właścicielami był kapitał zagraniczny. (...) Także kilka funduszy powierniczych i inwestycyjnych, włączając w to Narodowy Fundusz Inwestycyjny wybrały Warszawę jako centrum ich operacji. (...) Warszawa jest siedzibą Giełdy Papierów Wartościowych (...) Warszawska Giełda jest wciąż niewielka w porównaniu z wielkimi giełdami Londynu, Frankfurtu czy Paryża, ale uważana jest za najlepiej zorganizowaną i prowadzoną giełdę w Europie Środkowej i Wschodniej*" (Furman 2000c, s. 224). Podobnie P. Korcelli podkreśla, że jednym z filarów siły ekonomicznej Warszawy jest rozwój miasta w kierunku „*hubu narodowego rynku finansowego*” i że: „*usługi finansowe, stanowiące praktycznie nowy segment gospodarki w Polsce w latach 1990., są silnie skoncentrowane w Warszawie, ze względu na pozycję miasta jako stolicy państwa. Powstanie Warszawskiej Giełdy Papierów Wartościowych oraz objęcie przez Narodowy Bank Polski roli banku centralnego są głównymi wyrazami tych tendencji, generującymi wzrost i akumulację pokrewnych działalności w mieście*” (Korcelli 1999, s. 143). Na zagrożenie dla giełd Europy Środkowej i Wschodniej, w tym w szczególności dla giełdy warszawskiej zwraca jednak uwagę R. Szul: „*najnowszym i dotąd najbardziej jaskrawym przejawem*” konkurencji w postaci rywalizacji giełd papierów wartościowych o spółki „*jest (...) powstanie w Wiedniu giełdy Newex, gdzie mają być notowane spółki z Europy Środkowej i Wschodniej*” (Szul 2000, s. 424).

3.2.5.2. BERLIN JAKO RYNEK FINANSOWY

Frankfurt jest zdecydowanie ośrodkiem finansowym Niemiec. Jednak rola Berlina jako siedziby rządu i parlamentu przyciąga także przedstawicieli tego sektora. M. Schulz (2000) zaznacza, że w 1998 roku do Berlina przeniósł się Naczelny Związek Niemieckich Ubezpieczeń (GDV), a największa niemiecka firma ubezpieczeniowa Allianz AG otworzyła tam swoją wschodnio-niemiecką centralę. Mimo, iż największe banki nie przeniósły swoich centrali do Berlina, 75 zagranicznych banków otworzyło tu

swoje filie. Autorka pisze: „*Powoli kształtuje się orientacja w kierunku Europy Wschodniej, szczególnie Rosji*” (Schulz 2000, s. 230).

Podobnie o rynku finansowym Berlina pisze W. Rupf: „*Oprócz świadczenia usług finansowych dla nowych landów, różnorodną działalność kieruje Berlin do Środkowej i Wschodniej Europy. Oprócz tworzenia przedsiębiorstw siostrzanych, udziałów i przedstawicielstw, dzięki kredytodawcom z Berlina następuje transfer know-how w szerokim zakresie, kierowany bezpośrednio do państw przechodzących transformację ustrojową bądź poprzez szkolenia menedżerskie w Berlinie*” (Rupf 1999, s. 404). Jak piszą z kolei W. Quast i U. Kathmeyer: „*oprócz wyzwań integracji Wschodu z Zachodem i z nich wynikających możliwości, berlińskie usługi finansowe muszą stawić czoła wzrastającej konkurencji krajowej i zagranicznej*” (Quast, Kathmeyer 1995, s. 387). Autorzy wskazują na ogólnie korzystny bilans rozwoju rynku finansowego Berlina, czego wyrazem jest między innymi wzrost w mieście liczby filii banków niemieckich i zagranicznych. Quast i Kathmeyer piszą: „*Podczas gdy w 1989 tylko 16 banków miało swoje przedstawicielstwa lub siedziby w Berlinie, do 1993 roku liczba przedstawicielstw wzrosła do 38*” (Quast, Kathmeyer 1995, s. 390).

Wzrosła również liczba zatrudnionych w instytucjach kredytowych i ubezpieczeniach, a berlińska giełda znalazła się w środkowej pozycji wśród giełd niemieckich, razem z Monachium, Stuttgartem i Hamburgiem.

3.2.6. FUNKCJA OŚRODKA MEDIÓW

3.2.6.1. WARSZAWA JAKO OŚRODEK MEDIÓW

Podobnie jak w przypadku funkcji ośrodka finansów, najczęściej podkreślana jest najwyższa pozycja krajowa Warszawy jako ośrodka mediów. St. Furman pisze: „*Warszawa jest centrum polskiego rynku medialnego, wzbudzającym znaczne zainteresowanie zagranicznych wydawców, właścicieli stacji telewizyjnych i sieci telewizji kablowych*” (Furman 2000b). W innej pracy St. Furman pisze z kolei, że jedną z funkcji Warszawy jest to, że jest ona najsilniejszym ośrodkiem wymiany informacji i działalności mediów publicznych (Furman 1999, s. 37).

3.2.6.2. BERLIN JAKO OŚRODEK MEDIÓW

Przemysł medialny jako dziedzina tzw. innowacyjnych technologii to jedna z mocniejszych stron Berlina. Mimo to Berlin ma w Niemczech dużą konkurencję, szczególnie ze strony Kolonii, Monachium i Ham-

burga. S. Kratke pisze: „*przemysł medialny (...) odznaczał się liczbą około 90.000 pracujących w 1996 roku (...) Media drukowane znajdują liczną reprezentację w Berlinie w formie około 2.000 wydawnictw, gazet i czasopism. Duża liczba firm związanych z produkcją filmową i pokrewnymi usługami (jak studia dubbingu) są zlokalizowane w Berlinie*” (Kratke 1999, s. 124). „*Monachium i Hamburg są bardzo silne w przemyśle medialnym, przemyśle wydawniczym i reklamowym*” i „*Wszystkie trzy regiony metropolitalne wykazują wysoką specjalizację w przemyśle filmowym, radiu, teatrze i organizacjach kulturalnych*” (Kratke 1999, s. 124). M. Schulz pisze: „*W wyniku przeniesienia siedziby rządu i parlamentu do Berlina (...) wszystkie duże przedsiębiorstwa telewizyjne otworzyły studia w Berlinie*” (Schulz 2000, s. 230). F. Schmeichel (1999) podkreśla z jednej strony znaczenie tradycji, jaką Berlin posiada w takich mediach jak media drukowane, radio i telewizja, z drugiej strony akcentuje rozwój nowych mediów. Autor zaznacza, że dużą rolę w rozwoju Berlina w kierunku ośrodka mediów i komunikacji jest niespotykana nigdzie indziej w Niemczech infrastruktura badawcza. W landach Berlin i Brandenburgia 35 jednostek badawczych (1000 pracowników) zajmuje się rozwojem praktycznego wykorzystania telekomunikacji i mediów. Mimo znakomitych warunków, Berlin musi sprostać silnej konkurencji innych niemieckich metropolii mediów. Najprawdopodobniej wyprzedzenie Kolonii i Monachium okaże się bardzo trudne. W tym duchu pisze F. Schmeichel: „*Zapewne Berlin może umocnić swoje trzecie miejsce*” (Schmeichel 1999, s. 466). A. Köpke pisze o znaczeniu Berlina jako ośrodka mediów jeszcze bardziej sceptycznie: „*życzenie Berlina, aby stać się znów europejską metropolią mediów spełni się, moim zdaniem, tylko w ograniczonym zakresie. Po wojnie największe wydawnictwa niemieckie związały swoją działalność z Hamburgiem i Monachium. Zaangażowanie na berlińskim rynku gazet po zjednoczeniu skończyło się dla wielu z nich fiaskiem. Berlin, który w 1920 roku miał 149 gazet codziennych, dysponuje dzisiaj liczbą siedmiu gazet prenumerowanych i trzech gazet bulwarowych, z tendencją spadkową*” (Köpke 1996, s. 214).

3.3. KLASYFIKACJE I RANKINGI MIAST EUROPEJSKICH

3.3.1. WZORCE PRZESTRZENNE EUROPEJSKIEGO SYSTEMU MIAST A POZYCJA BERLINA I WARSZAWY

W latach 1990. uformowało się kilka różnych i częściowo sprzecznych hipotez dotyczących genezy i przyszłości rozwoju systemu miast Europy (Kunzmann, Wegener 1996, s. 10):

1. Koncentracja. Paradygmat centrum-peryferie zakłada, że miasta usytuowane w obrębie Niebieskiego Banana (czyli korytarza między południowo-wschodnią Anglią i północnymi Włochami wykazują szybszy wzrost niż miasta peryferyjne (Brunet 1989).

2. Decentralizacja. Teorie wyrównywania różnic postulują, że wraz ze wzrostem nieudolnej gospodarki aglomeracji rdzenia, inwestycje przenoszą się do regionów o niższych kosztach produkcji i większej przepustowości.

3. Mozaika. Według hipotezy mozaiki (Illeris 1993) miasta prosperujące i upadające są nieregularnie rozmieszczone i bywają położone obok siebie.

4. Hierarchie miast. Teorie oparte na hierarchiach miast W. Christaller'a i A. Lösch'a wyjaśniają dlaczego krajowe hierarchie miast są zastępowane przez ponadkrajowe układy.

5. Sieci miast. Teorie te odnoszą się przede wszystkim do związków pomiędzy sukcesem ekonomicznym dużych miast i synergią w rozwoju miast o funkcjach komplementarnych.

K. Kunzmann i M. Wegener podkreślają, że żadna z powyższych hipotez nie jest w stanie poradzić sobie ze współczesnymi i współwystępującymi procesami przestrzennymi. Żadna z hipotez nie opisuje również rozwoju europejskiego systemu miast w przyszłości, uwzględniającego szybki wzrost peryferii, w tym w szczególności Europy Środkowej i Wschodniej.

W 1997 roku K. Kunzmann zaprezentował kilka scenariuszy rozwoju sieci miejskich w Europie. Jeden ze scenariuszy przewiduje „przesunięcie Europy na Wschód”. Berlin, obok Drezna, Norymbergii i Wiednia przejmuje według niego rolę węzła wymiany między Wschodnią a Zachodnią Europą; w innym scenariuszu, określonym nazwą Euro-megalopolis, zakładającym dalszą koncentrację potencjału i działalności miejskiej w Europie, Berlin zajmuje pozycję regionu graniczącego z głównymi globalnymi ośrodkami kontroli: Paryżem, Londynem, Brukselą i Frankfurtem.

M. Foucher (1995) prezentuje strukturę organizacji terytorium Unii Europejskiej około roku 2015, według tzw. „*pierścienia wzrostu*” utworzonego z systemu głównych metropolii i regionów centralnych. W pierścieniu tym zlokalizowana będzie większość tzw. „*funkcji strategicznych*” (określonych przez francuski instytut statystyczny INSEE jako główne funkcje w sektorze decyzyjnym i informacyjnym: m.in. centrale firm, przemysłowe R&D, sektor marketingu w przemyśle, informatyka, badania podstawowe, usługi, banki, ubezpieczenia, transport). Pierścień tworzą dwie równoległe osie transportowe Unii Europejskiej, prowadzące od Holandii do Północnych Włoch i z Południowo-Wschodniej Anglii do Morza Śródziemnego. Według przewidywań w ciągu 20 lat osie Północ-Południe przetną osie Wschód-Zachód łączące Londyn z Doliną Renu i Doliną Rodanu z Północnymi Włochami. Poza obszarem rdzenia pozostaną m.in. Berlin, Kopenhaga, Lipsk, Drezno, Ateny, które odgrywać będą nową rolę po rozszerzeniu Unii Europejskiej o państwa Europy Środkowej, Północnej, Południowo-Wschodniej (Foucher 1995, s. 19–20).

Przewidywania L. van der Meer'a (1998), związane z przestrzenną strukturą konkurencyjnych miast Europy, podważają założenia o bezwzględny podziale Europy na uprzywilejowane centrum i zacofane peryferie, prezentowane m.in. przez K. Kunzmana (1995 i 1997, który także proponuje alternatywę w stosunku do „*niebieskiego banana*” w postaci „*europskich winogron*”, modelu będącego wyrazem redystrybucji metropolitalnej centralności (Kunzmann, Wegener 1991)). L. van der Meer twierdzi, że mimo, iż „*niebieski banan*” pozostanie regionem o największej koncentracji gospodarki opartej na wiedzy, technologii i innowacji, to wejdzie on w skład większego systemu osi sięgających północnych, wschodnich i południowych części Europy. System ten przyjmuje formę tzw. „*czerwonej ośmiornicy*”, której ramiona stanowią korytarze składające się z regionów i miast powiązanych z tradycyjnymi centrami biznesu i innowacji. W tej strukturze nowymi wyspami innowacji, powiązanymi pośrednimi, średniej wielkości centrami handlu i przemysłu (pośrednikami) z tradycyjnymi ośrodkami są: Kopenhaga, Berlin, Warszawa, Wiedeń, Belgrad, Budapeszt, Rzym, Barcelona i Madryt (Meer van der, 1998 [w:] Lever W.F., 1999, s. 1042). Podobne poglądy wyrażają G.W. Heinze i H.H. Kill: „*do zachodnio europejskiego banana (Francja/Angli/Beneluks/Zagłębie Ruhry/ Obszar Ren MenNekar/Północne Włochy) dotęcza się nowy kierunek rozwoju Europy: z Brukseli przez Ruhę i Berlin do Warszawy i wreszcie do Moskwy. Oznacza to przede wszystkim, że dzisiejsze peryferie (z Berlinem jako punktem centralnym) stanę się obszarami o nakładających się funkcjach i niezbędny okaże się rozwój nowej jakości*

współpracy ponadgranicznej” (Heinze, Kill 1994, s. 113). Wyrazem takiej potrzeby była między innymi inicjatywa rozwijania współpracy wzdłuż trajektorii Berlin–Poznań–Warszawa (Domański 1999) z przedłużeniem na zachód do Paryża i Londynu i na wschód do Moskwy (Kukliński 2001). Inną osią rozwoju, obejmującą Warszawę i Berlin była również proponowana przez A. Kuklińskiego „czerwona marchew” (Kukliński 1996, [w:] Scherf 1998, s. 36), stanowiąca zintegrowany i powiązany system miast wzdłuż osi prowadzącej od północnej do środkowej Europy: ze Skandynawii i krajów bałtyckich przez Polskę, Wschodnie Niemcy, Czechy, Słowację do Austrii i na Węgry.

W pewnym sensie konkurencyjnym modelem w stosunku do biegnącej przez Polskę trajektorii wschód-zachód jest opisywany przez G. Gorzelaka (1995) „środkowo-europejski bumerang”, zgodnie z którym pasmo rozwoju w Europie Środkowej obejmie swym zasięgiem część zachodniej Polski, w tym Gdańsk, Poznań i Wrocław, jednak Warszawa pozostanie poza jego zasięgiem. Według niektórych przewidywań, w wyniku przesunięcia się „bumerangu” na zachód, pierwotnie północna część bumerangu, od Poznania do Gdańska, wobec niedostatku infrastruktury i połączeń transportowych ostatecznie pozostanie poza jego zasięgiem. Jak piszą autorzy opracowania *EUROPA ŚRODKOWA 2005. Perspektywy Rozwoju*: „spowodowane to zostanie rosnącym znaczeniem Berlina, który z dużym prawdopodobieństwem osiągnie pozycję metropolii pierwszego rzędu (...). Bumerang stanie się wówczas 'stopą' obejmując Berlin i Szczecin oraz omijając Gdańsk” (Gorzela i in. 1995, s. 153).

Zagrożenie dla pozycji Warszawy wobec realizowania się podobnych modeli rozwoju widzi także P. Korcelli (1997a). Autor pisze, że podczas gdy gospodarka w Polsce coraz bardziej otwiera się na międzynarodowe rynki, maleje stopień współzależności wewnątrz krajowego systemu miast. Kontynuacja tego negatywnego trendu zależy od lokalizacji i mocy oddziaływania nowego centrum (rdzenia). Pytanie, czy Warszawa będzie w stanie zastąpić region Górnego Śląska jako nowy rdzeń ekonomiczny Polski i główny hub jej systemu miast, jest otwarte. Jednak w razie niepowodzenia tej opcji, „środek ciężkości polskiej gospodarki może przesunąć się na zachód, do regionu charakteryzującego się dość zrównoważoną i technologicznie (stosunkowo) zaawansowaną gospodarką” (Korcelli 1997a, s. 51). Chodzi o regiony wokół Poznania i Wrocławia, które najprawdopodobniej zostaną wciągnięte w orbitę Berlina, szczególnie po wejściu Polski do UE. P. Korcelli pisze, że „rozwój w tym kierunku wzmocni dwubiegunowość polskiego systemu miast – rozbitcie systemu na zachodni i wschodni podsystem” (Korcelli 1997b, s. 51). W innej pracy

P. Korcelli (1997a) postuluje uniknięcie tego scenariusza i wzmocnienie pozycji Warszawy poprzez „*dążenie do powstania ścisłych związków między aglomeracjami miejskimi Warszawy i Łodzi*”, których „*(...) łączny potencjał ludnościowy (ujmowany jako zasoby kapitału ludzkiego – kwalifikacji i talentów), a także gospodarczy, jest w skali Europy Środkowej bardzo znaczny*” (Korcelli 1997a, s. 17–18).

3.3.2. WARSZAWA I BERLIN W RANKINGACH MIAST EUROPEJSKICH

Pozycje miast w rankingach i klasyfikacjach wynikają z różnych kryteriów. Klasyfikacje tworzone są również w oparciu o różne kryteria. Sposób tworzenia klasycznej typologii miast europejskich przedstawił na zlecenie Holenderskiej Agencji Planowania Przestrzennego Zakład Rozwoju Regionalnego i Miejskiego Holenderskiego Instytutu Ekonomicznego (NEI). Po ustanowieniu kryteriów, określono w oparciu o nie tzw. profil miasta. Pierwsze kryterium to rodzaj pełnionych przez miasto funkcji (np. tradycyjny przemysł, nowoczesny przemysł, handel lub transport i dystrybucja, biznes i usługi finansowe, administracja, nauka i B&R oraz kultura i turystyka) i zasięg ich oddziaływania (międzynarodowy, europejski, krajowy, regionalny, lokalny); drugie to wielkość miasta, trzecie położenie geograficzne (np. w tzw. starym rdzeniu, w tzw. nowym rdzeniu, w regionie peryferyjnym lub według położenia miasta w regionie, np. konurbacja itd.). Na podstawie kombinacji kryteriów ustalana jest przynależność miasta do określonego typu (Boeckhout i in. 1995). Jest to długi proces wymagający wielu analiz. Większość klasyfikacji powstaje jednak w oparciu o prostsze zasady (np. jedno kryterium).

Podjmując próbę weryfikacji modelu centrum-peryferie poprzez analizę geograficznego rozmieszczenia głównych miast Europy G. Dematteis (1996) przedstawił dwie klasyfikacje miast wyłączające kraje byłego Związku Radzieckiego, oprócz republik bałtyckich. Według jednej z tych klasyfikacji obszar Europy został podzielony według odległości od centrum na: rdzeń o kształcie elipso-trójkątnym (*core area*, w obrębie którego znalazły się dwa poziomy), pierwszy pas, tzw. strefa pośrednia o promieniu 400 km (obejmujący również dwa poziomy) oraz drugi pas, tzw. peryferie o promieniu 1300 km (także z dwoma poziomami). Według tej klasyfikacji Berlin znalazł się w rdzeniu (obok m.in. Londynu, Paryża, Amsterdamu, Frankfurtu i Dusseldorfu), natomiast Warszawa, mimo niewielkiej odległości między nią a Berlinem, zajęła pozycję w pierwszym poziomie drugiego pasa, wraz ze Sztokholmem, Rygą, Trójmiastem, Oslo, Madrytem, Sofią, Bukaresztem i innymi.

Druga klasyfikacja przyjęła prosty podział na miasta o znaczeniu międzynarodowym i miasta o głównie narodowym i regionalnym znaczeniu. W tym przypadku zarówno Warszawa jak i Berlin miały pozycje miast o międzynarodowym znaczeniu. W Polsce pozycję tę zajęły, obok Warszawy, Trójmiasto i Katowice-Kraków. W Niemczech miast o międzynarodowym znaczeniu było oprócz Berlina aż 10.

P.J. Taylor i M. Hoyler (2000) przedstawili podział światowych miast Europy (według Beaverstock J.V. i in. 1999) na miasta: alfa (alpha), beta, gamma i wykazujące dowody rozwoju w kierunku miasta światowego. Kryterium podziału stanowiło znaczenie miasta jako ośrodka usług w zakresie wybranych, wysoko rozwiniętych usług produkcyjnych: bankowych, finansowych, prawnych, reklamowych. Warszawa i Berlin znalazły się w tej klasyfikacji w grupie miast gamma, wraz z 14 innymi miastami. Miasta z powyższych czterech grup zostały poddane kolejnym testom, w wyniku których autorzy stworzyli następną typologię miast światowych Europy, tzw. przestrzenny porządek miast europejskich. W tym przypadku kryterium badania była skala inwestycji w budynki biurowe, inwestycji podejmowanych przez duże firmy działające w sektorze usług.

Wynikiem badania był podział miast Europy na: kręgosłup miast Europy (w tym mniejszy i większy) oraz zewnętrzne regiony Europy, dzielące się na zewnętrzny trójkąt miast, miasta wschodnio-europejskie oraz miasta Wysp Brytyjskich. W tej typologii Berlin zajął pozycję w mniejszym kręgosłupie, m.in. obok innych miast niemieckich z grupy gamma: Hamburga, Monachium i Düsseldorfu. Warszawa znalazła się w grupie miast wschodnio-europejskich, razem z Moskwą, Pragą, Kijowem i Bukaresztem. Budapeszt znalazł się w zewnętrznym trójkącie. Inne miasta wschodnioeuropejskie nie zakwalifikowały się do żadnej z grup.

Według klasyfikacji R. Bruneta pt. *Les villes européennes*, opartej przede wszystkim na funkcjach metropolitalnych miast, Berlin znalazł się w kategorii III, wraz z m.in. Frankfurtem nad Menem, Monachium, Brukselą i Moskwą, a Warszawa w kategorii V, wraz z m.in. Wiedniem, Budapesztem, Pragą, Kijowem i Dortmundem. Na szczycie hierarchii znalazły się już tradycyjnie Londyn i Paryż (Brunet 1989). Jeszcze niższą pozycję znalazła Warszawa w rankingu opracowanym dla niemieckiego Ministerstwa Przestrzennego Zagospodarowania, Budownictwa i Rozwoju Miast. Mapa europejskiej sieci miast (*Europäisches Städtenetz* 1994) wyznacza miasta powiązane siecią w ośmiu kategoriach. Warszawa została zakwalifikowana jako region miejski o potencjalnym znaczeniu europejskim, czyli do grupy VI wraz z m.in. Pragą, Budapesztem, Rygą, Kijowem i Mińskiem. Berlin należy do grupy III, czyli regionów miejskich o znaczeniu

międzynarodowym. Obok Berlina w grupie tej znalazły się Bruksela, Madryt, Rzym, Wiedeń-Bratysława, konurbacja Renu i konurbacja Menu. W grupie pierwszej znalazły się po raz kolejny Londyn i Paryż jako regiony miejskie o znaczeniu światowym. Moskwa niespodziewanie samodzielnie zajmuje pozycję w kategorii II, jako region miejski o potencjalnie światowym znaczeniu.

W klasyfikacji opracowanej przez N. Cattana (1995) kryteriami przydziału do określonej grupy są z jednej strony zasięg oddziaływania funkcji (czyli inaczej tzw. pozycja hierarchiczna), z drugiej cechy strukturalne metropolii (czyli rodzaj funkcji). Klasyfikacja ta (analogicznie jak czyni to autorka w części empirycznej niniejszej pracy) określa rodzaj i zasięg oddziaływania funkcji miast. Berlin znajduje się w tej klasyfikacji w grupie C wśród metropolii międzynarodowych. Jego funkcje zostały określone jako międzynarodowe wyspecjalizowane lub niekompletne. Warszawa zajęła miejsce w ostatniej kategorii E, jako metropolia regionalna o przewadze funkcji krajowych. Funkcje Warszawy zostały określone jako słabo rozwinięte. Ta dla Warszawy dość niepomyślna klasyfikacja przytaczana jest przez wielu autorów (np. Jałowiecki 1999). Z tego względu powyższa opinia jest bardzo rozpowszechniona.

Klasyfikacja opracowania EUROPE 2000 (1991), mimo, iż nie włączona są do niej państwa spoza UE zasługuje na krótkie omówienie, ponieważ oprócz kategorii rozróżnia się w niej tzw. stan istniejący (początek lat 1990.) oraz perspektywy (lata 2000–2010). Według tej klasyfikacji Berlin ma szansę do roku 2010 stać się miastem kategorii I, czyli miastem światowym, kontrolującym gospodarkę światową. A. Gawryszewski i inni (1998), analizując powyższą klasyfikację podają, że „zgodnie z przyjętymi kryteriami Warszawa znalazłaby się w II kategorii – miast o znaczeniu europejskim” (Gawryszewski i in. 1998, s. 9).

Jeszcze inna klasyfikacja (*Vision and Strategies around the Baltic Sea* 2001), przedstawiająca kategoryzację miast należących do systemu miast krajów basenu Morza Bałtyckiego, wprowadza podział na miasta europejskie, miasta bałtyckie, miasta – ośrodki krajowe oraz miasta – ośrodki regionalne i również uwzględnia podział na stan obecny i perspektywy rozwoju do 2010 roku. Zarówno Berlin jak i Warszawa znalazły się w kategorii I, czyli miast europejskich o funkcjach międzynarodowych i według klasyfikacji pozostaną w tej kategorii przez najbliższe 10 lat. Przez ten okres do grupy 6 miast należących do kategorii I (Berlina, Kopenhagi, Sztokholmu, Hamburga, St. Petersburga i Warszawy) dołączą Oslo, Helsinki, Ryga i Mińsk. Według autorów opracowania, ośrodki te będą siedzibą instytucji o zasięgu europejskim.

Podobnie opracowana przez Österreichisches Ost- und SüdostEuropa-Institut z Wiednia klasyfikacja ośrodków miejskich Środkowej i Wschodniej Europy kategoryzuje Warszawę i Berlin jako miasta stołeczne oraz inne duże ośrodki miejskie o ważnych funkcjach międzynarodowych. W tej grupie znalazły się również Kijów, Budapeszt, Wiedeń, Praga, Mińsk i Bukareszt (*Atlas Ost- und Südosteuropa* 1997).

Można stwierdzić, że Berlin zazwyczaj plasuje się jedną lub dwie kategorie wyżej niż Warszawa. Wynika to z faktu, że Berlin zajmuje 'nadszpiewanie' wysokie miejsca w rankingach, często nie odpowiadające faktycznemu rozwojowi miasta. W zestawieniu sześciu klasyfikacji przedstawionych przez B. Jałowieckiego (1999), Berlin zajmuje trzy razy pozycję w kategorii II. (głównych międzynarodowych miast europejskich) i trzy razy w kategorii III. (euromiast). Wyjątek stanowią klasyfikacje skali regionalnej (np. regionu Morza Bałtyckiego lub obszaru Europy Środkowo-Wschodniej), w których Warszawa często zajmuje pozycję równą z Berlinem. Wysokość pozycji Warszawy, jej podobieństwo do pozycji Berlina wydaje się być wprost proporcjonalne do wielkości regionu objętego analizą i kategoryzacją. Oczywiście nie sposób w tym miejscu dowodzić, że jest to reguła, ale z pewnością można uznać ten fakt za pewną cechę charakterystyczną w klasyfikacjach miast obejmujących Warszawę.

4. FUNKCJE METROPOLITALNE BERLINA I WARSZAWY W ŚWIETLE STRATEGII ROZWOJU I DOKUMENTÓW PLANISTYCZNYCH

W kontekście badań nad zmianami funkcji metropolitalnych Berlina i Warszawy w latach 1990–2003 oraz współzależności pozycji Berlina i Warszawy w systemie miast Europy Środkowej przyjęto za zasadne podanie analizie wybrane unijne, krajowe, regionalne i lokalne dokumenty planistyczne i strategie rozwoju celem odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- w jakim stopniu strategie i dokumenty planistyczne odnoszą się do potencjału miast w zakresie rozwoju funkcji metropolitalnych?
- jak wybrane dokumenty określają pozycję Berlina i Warszawy w systemie miast Europy i Europy Środkowej?

Porównawczej analizie treści poddano osiem dokumentów opracowanych i wydanych w latach 1990–2003. Są to:

1. EUROPE 2000. OUTLOOK FOR THE DEVELOPMENT OF THE COMMUNITY'S TERRITORY (Europa 2000. Perspektywy rozwoju terytorium Wspólnoty), dokument opracowany w 1991 roku przez Komisję Europejską, zarysowujący kierunki regionalnego planowania na poziomie europejskim (*Europe 2000*, 1991);

2. EUROPEAN SPATIAL DEVELOPMENT PERSPECTIVE (Europejska Perspektywa Rozwoju Przestrzennego), dokument Komisji Europejskiej określający strategię planowania na terytorium Unii Europejskiej na zasadach zrównoważonego i trwałego rozwoju (*ESDP*, 1999);

3. RAUMENTWICKLUNG UND RAUMORDNUNG IN DEUTSCHLAND (Rozwój Przestrzenny i Zagospodarowanie Przestrzenne w Niemczech), raport stanowiący ocenę stanu faktycznego w tym względzie w Republice Federalnej, czyli wyników planowania i użytych dla jego celów środków oraz ocenę tendencji rozwoju przestrzennego w przyszłości przy uwarunkowaniach status-quo (*Raumentwicklung und Raumordnung in Deutschland*, 2001);

4. KONCEPCJA POLITYKI PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU, Monitor Polski Nr 26, załącznik do obwieszczenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 26 lipca 2001 r., dokument zarysowujący cele i kierunki polityki przestrzennego zagospodarowania kraju przy aktual-

Tabela 2. Funkcje metropolitalne i pozycja Berlina oraz Warszawy w europejskim systemie miast w strategicznych dokumentach planistycznych

	Potencjał miast w zakresie rozwoju funkcji metropolitalnych	Pozycja w systemie miast Europy i Europy Środkowej
EUROPE 2000 (1991)	Dokument przewiduje, że w ciągu lat 1990 Berlin dzięki licznym czynnikom wspierającym rozwój funkcji metropolitalnym, będzie konkurencyjny w zakresie przyciągania inwestorów i kapitału	Spodziewany jest szybki awans Berlina do pozycji miasta globalnego o centralnej roli w systemie miast UE
ESDP (1999)	Dokument podkreśla wagę rozwoju miast-bram, w tym miast państw-członków i przyszłych członków UE. Zakłada się wspieranie tego rozwoju. Dotyczy to zarówno wspierania funkcji metropolitalnych Berlina jak i (w przyszłości) Warszawy. Miasta UE mają poprzez rozwój związków komplementarnych i współpracy w zakresie funkcji miejskich i metropolitalnych być konkurencyjne wobec innych regionów świata	System miast UE ma mieć charakter policentryczny (bez koncentracji i wyraźnej dominacji, jednych ośrodków nad drugimi). Polityka przestrzenna UE ma dążyć do wyrównywania różnic między rdzeniem a peryferiami
Strategiczny Raport o Stanie Zagospodarowania Przestrzennego Niemiec	Berlin jest tylko jednym z głównych ośrodków funkcjonalnych Niemiec. Składnikiem jego potencjału rozwojowego jest m.in. położenie geograficzne i funkcja siedziby rządu i parlamentu	Berlin nie jest miastem globalnym. Jest jednym z kilku miast w systemie miast niemieckich, pełniących funkcje metropolitalne. Konkurencja, nie prowadząca do dominacji rozgrywa się głównie między Berlinem innymi metropoliami niemieckimi
Koncepcja Polityki Przestrzennego Zagospodarowania Kraju	Warszawa, jako główny ośrodek miejski w systemie miast Polski posiada szczególną szansę rozwoju w kierunku metropolii o znaczeniu europejskim. Jako główny składnik potencjału rozwojowego Warszawy określa się obok położenia geograficznego zaplecze naukowo-badawcze, potencjał intelektualny i fachowy	Pozycję Warszawy w systemie miast Europy Środkowej kształtować może pozycja miast na osi Wiedeń-Bratysława-Budapeszt i Praga. Warszawa nie znajdzie się w zasięgu oddziaływania Berlina
Raport Strategiczny Regionu Metropolitalnego Berlin-Brandenburgia	Szczególnie istotne z punktu widzenia rozwoju regionu Berlin-Brandenburgia są funkcje Berlina jako siedziby rządu i parlamentu (centralne dla Niemiec), funkcje „warsztatu jedności”, pomostu między Wschodem a Zachodem Niemiec, funkcje gateway city dla przyszłych członków UE	W zakresie lokalizacji dla sektora usług, pozycję Berlina w systemie miast Europy określa konkurencja między nim a Wiedniem, Pragą i Budapesztem
Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego	Potencjał Warszawy upatrywany jest w rozwoju funkcji kontroli i regulacji, funkcji ośrodka kultury, mediów, finansów, nauki, funkcji miasta wiedzy i innowacji oraz funkcji miasta-bramy	Dokument określa jako długookresowy cel strategiczny dla Warszawy zajęcie stałego miejsca w sieci miast europejskich. konkurencyjnej wobec Pragi, Budapesztu, Wiednia i Berlina

	Potencjał miast w zakresie rozwoju funkcji metropolitalnych	Pozycja w systemie miast Europy i Europy Środkowej
BerlinStudie	Potencjał rozwojowy Berlina określają dwa podstawowe składniki: wiedza i jej wykorzystanie (miasto wiedzy i innowacji) oraz pośrednictwo między Wschodem a Zachodem Europy (funkcja miasta bramy dla przyszłych członków Unii Europejskiej)	Pozycja ta z jednej strony określana jest konkurencyjnością wobec innych metropolii Unii Europejskiej poprzez określenie i wykorzystanie unikatowego potencjału rozwojowego, z drugiej strony Berlin może czerpać korzyści współtworząc „europejskie sieci miast” z miastami Europy Środkowej i Wschodniej. Pozycję Berlina należy zatem jednocześnie określać w systemie miast UE i systemie miast Europy Środkowej
Strategia Rozwoju Warszawy do 2010 roku	Warszawa ma szansę utrzymać i rozwijać funkcje stołeczne o zasięgu ponadkrajowym. Potencjał rozwojowy miasta wiąże się z położeniem geograficznym, które nabierze znaczenia po wejściu Polski do UE (funkcja miasta bramy) oraz zasobami nauki, techniki i kultury	Pozycja Warszawy w systemie miast Europy i Europy Środkowej uwarunkowana jest oddziaływaniem Berlina oraz w mniejszym stopniu miast Europy Środkowej i Wschodniej, a także Północnej (Pragi, Budapesztu, Wiednia, Sztokholmu)

nych uwarunkowaniach społeczno-gospodarczych (*Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju*, 1997);

5. STRATEGY REPORT, METROPOLITAN REGION BERLIN-BRANDENBURG (Raport strategiczny. Metropolitalny Region Berlin-Brandenburgia), dokument wydany przez Wspólną Komisję Planowania Landów Berlina i Brandenburgii, będący raportem strategicznym na temat zrównoważonego rozwoju regionu metropolitalnego Berlin-Brandenburgia, stanowiący wkład regionu do światowej konferencji na temat przyszłości miast: URBAN 21 (lipiec, 2000) (*Strategy Report 1999*);

6. STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO, ustawowy dokument opracowany przez Sejmik Województwa Mazowieckiego, przedstawiający scenariusze rozwoju i określający cele i priorytety strategiczne rozwoju województwa mazowieckiego (*Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2002*);

7. DIE BERLINSTUDIE – STRATEGIEN FÜR DIE STADT (Studium Berlina – Strategie dla miasta), dokument wydany w 2001 roku przez Urząd Burmistrza Berlina, opracowany na podstawie umowy publicznej miasta-kraju związkowego Berlin i Komisji Europejskiej (GD XVI). Opracowanie stanowi analizę problemów, wyzwań oraz potencjału rozwojowego miasta. Na ich podstawie wyznaczono kierunki rozwoju Berlina w przyszłości. BerlinStudie jest koncepcją strategiczną dla miasta, nawiązującą do innych projektów, m.in. „Vienna Strategy Plan” i „The London Study”. (*The Berlin Studie. Strategies for the City 2001*);

8. STRATEGIA ROZWOJU WARSZAWY DO ROKU 2010, dokument opracowany przez Zarząd Miasta Stołecznego Warszawy, wytyczający kierunki społeczno-gospodarczego rozwoju Warszawy oraz określający główne cele i zadania rozwoju miasta (*Strategia rozwoju Warszawy do roku 2010*, 1998).

Zestawienie i porównanie treści dokumentów poddanych analizie przedstawia tabela 2. W dalszej części rozdziału przedstawiono rozwinięcie i interpretację analizowanych zagadnień.

4.1. DOKUMENTY PLANISTYCZNE UNII EUROPEJSKIEJ

Dla analizowanych zagadnień największe znaczenie mają dwa dokumenty opracowane przez Komisję Europejską. Pierwszy EUROPE 2000 powstał w 1991 roku, na początku okresu badanego w niniejszej rozprawie. Drugi opracowany został w 1999 roku, pod koniec badanego okresu. Ze tego względu dokumenty te cechują znaczne różnice w odniesieniu do postawionych w rozdziale pytań badawczych.

Dokument EUROPE 2000 poświęca jeden rozdział rozwojowi systemu miast wspólnoty europejskiej. Rozdział składa się z 4 części:

- 1) określenie aktualnych trendów rozwoju miast (urban trends);
- 2) określenie przyszłych kierunków rozwoju systemu miast Europy (the future pattern);
- 3) przedstawienie podstawowych składników rozwoju strategicznego miast (strategic responses);
- 4) nawiązanie do związków i współzależności miast w ramach systemu miast Europy (co-operation and strategic alliances between cities).

W części pierwszej przedstawiono ewolucję systemu miast wspólnoty europejskiej od początku lat 1960. W konkluzji stwierdza się, że najistotniejsze zmiany w zakresie wielkości, powierzchni i liczby ludności oraz funkcji miast wspólnoty europejskiej miały miejsce do połowy lat 1980. Nie ma w tej części bezpośredniego nawiązania do pozycji Berlina Zachodniego w systemie miast Europy.

Część druga określa tendencje rozwoju miast wspólnoty europejskiej w latach 1990., czyli po upadku reżimu komunistycznego w Środkowej i Wschodniej Europie i zjednoczeniu Niemiec. Nie przewiduje się zasadniczych zmian w systemie miast Europy w latach 1990. Zmiany w Europie Środkowej i Wschodniej wpłyną na wzrost znaczenia Berlina, Wiednia oraz miast na granicy między dawnym Wschodem i Zachodem Europy.

Jednocześnie aktualny rozwój funkcjonalny miast w kierunku gospodarki sektora usług, postępująca integracja gospodarcza Unii Europejskiej, rozwój telekomunikacji oraz szybkiego transportu prowadzić będą do nasilania się konkurencji między miastami, głównie w zakresie pozyskiwania inwestorów oraz jednocześnie do zmian funkcji pełnionych przez te miasta. Przewiduje się wzrost konkurencji między miastami, przy jednoczesnych tendencjach rozwoju związków komplementarnych.

Paryż i Londyn wymieniane są jako jedyne miasta zajmujące wysokie pozycje w rankingach światowych miast. Jednak dokument przewiduje, że do ich grona może wkrótce dołączyć Berlin. W następnej kolejności wymieniane są miasta o znaczeniu europejskim, w tym wszystkie stolice krajów członkowskich Unii oraz inne miasta o liczbie mieszkańców powyżej 1 miliona.

Wraz z rozwojem i zmianą profilu funkcjonalnego zmienia się pozycja poszczególnych miast względem siebie. Dla przykładu, w zakresie usług finansowych, mimo, iż pozycja Londynu jako najważniejszego globalnego ośrodka finansowego nie jest podważalna przez okres najbliższych 10 lat (czyli w ciągu lat 1990.), to jednak istnieje kilka miast, tj. Dublin,

Bruksela, Kopenhaga, Luksemburg, Edynburg, Lizbona czy Ateny, rozwijających funkcje ośrodka usług finansowych, które to miasta pod względem niektórych wyspecjalizowanych branż mogą stanowić istotną konkurencję dla Londynu, Paryża, Frankfurtu i Amsterdamu.

W dokumencie podkreśla się, że wielkie regiony metropolitalne w centrum Europy (Londyn, Paryż, Randstad Holland, region Ren-Ruhra) najprawdopodobniej zachowają swoją dominującą pozycję jako wiodące ośrodki w zakresie funkcji kontroli i regulacji, wraz z Hamburgiem, Frankfurtem, Monachium, Barceloną, Lyonem, Madrytem i Mediolanem. Są to ośrodki wyposażone w rozwinięte technologicznie systemy telekomunikacyjne i transportowe, wspierające rozwój funkcji kontroli i regulacji, przyciągające inwestorów. Jednak również miasta położone z dala od centrum Europy posiadają potencjał rozwoju. Przykładami miast położonych peryferyjnie w stosunku do rdzenia Europy, które potrafiły wykorzystać swój potencjał rozwojowy są Dublin i Sewilla. Dokument podkreśla natomiast, że kwestia różnic między rdzeniem a peryferiami pozostaje ważna, jeśli idzie o rozwój systemu miast Europy.

Zmiany w Środkowej i Wschodniej Europie w dalszej perspektywie przyniosą odtworzenie tradycyjnych powiązań z rynkami wschodnio-europejskimi, przynosząc korzyść takim ośrodkom jak Kopenhaga, Hamburg, Thessaloniki. Berlin szybko awansuje z pozycji miasta wyizolowanego do pozycji miasta globalnego. Zjednoczenie Niemiec stopniowo usunie podziały na linii wschód-zachód, miasta znajdujące się blisko dawnej granicy RFN-NRD rozszerzą swoje zaplecze (np. Hannover, Norymberga), miasta Niemiec wschodnich będą wykorzystywać swój potencjał rozwojowy.

W części trzeciej rozdziału wymieniono najważniejsze czynniki strategicznego rozwoju miast, m.in. umiejętność określenia bazy ekonomicznej miasta oraz wykorzystania możliwości specjalizacji funkcji, bez jednoczesnego popadania w monostrukturalizm i monofuncyjność, właściwe połączenia transportowe między miastami, wysoko wykwalifikowane kadry, wysoką jakość życia i środowiska naturalnego, umiejętność tworzenia strategii na poziomie lokalnym poprzez dostrzeganie potencjału rozwojowego miasta. Wymieniono strategiczny plan rozwoju Barcelony (Barcelona Strategic Plan) jako wzorcowy przykład strategicznego myślenia o przyszłości i rozwoju miasta.

W części czwartej zaznaczono, że miasta będą w dalszym ciągu konkurowały ze sobą, ale w znacznym stopniu będziemy mieć również do czynienia z wymianą doświadczeń i współpracą. Współpraca będzie polegała

m.in. na tworzeniu sieci (urban networks) na poziomach: europejskim, krajowym, regionalnym czy przygranicznym. Sieci mogą łączyć miasta o podobnych cechach ekonomicznych, społecznych, środowiskowych czy geograficznych.

Europejska Perspektywa Rozwoju Przestrzennego, drugi z dokumentów UE poddanych analizie, poświęca tematyce rozwoju miast kilka podrozdziałów w każdej z dwóch części opracowania. W części pierwszej, dotyczącej roli polityki przestrzennego rozwoju w osiąganiu zrównoważonego i trwałego rozwoju terytorium Unii Europejskiej, odniesienia dotyczą aktualnego (koniec lat 1990.) stanu rozwoju miast i regionów zurbanizowanych. W części drugiej poruszono kwestie tendencji i możliwości rozwoju miast i systemu miast Europy w przyszłości, również wobec bliskiej perspektywy rozszerzenia Unii Europejskiej na wschód.

Motywowym wiodącym jest kwestia policentrycznego i zrównoważonego rozwoju przestrzennego w Unii Europejskiej. Wobec pełnej integracji UE z gospodarką światową, dokument podkreśla wagę policentrycznego rozwoju terytorium Unii, aby uniknąć dalszej koncentracji ekonomicznej i demograficznej w obrębie jej rdzenia. Jednocześnie w dokumencie zaznacza się, że podstawowym warunkiem trwałego i zrównoważonego rozwoju lokalnego i regionalnego w ramach terytorium UE i rozwoju korzyści lokalizacji Unii wobec innych silnych ekonomicznie regionów świata jest nie tylko policentryczny rozwój poszczególnych regionów metropolitalnych, ale policentryczna struktura osadnicza na obszarze UE, ze stopniowanym rankingiem miast. Aby natomiast wzmocnić zrównoważoną strukturę osadniczą należy poszukiwać sposobów na rozwój związków komplementarnych między miastami oraz współpracy. Wspieranie komplementarności funkcji między miastami oznacza jednocześnie przewyciężanie niekorzyści wynikających z ekonomicznej konkurencji. Komplementarność powinna dotyczyć również innych (poza ekonomicznymi) funkcji miejskich i metropolitalnych, takich jak kultura, edukacja, wiedza itp.

W dokumencie podkreślono również wagę rozwoju miast znajdujących się poza najsilniejszymi regionami metropolitalnymi. W szczególności dotyczy to tzw. „gateway cities” (miast-bram), wrót do Unii Europejskiej, wśród których znajdują się również ośrodki znajdujące się na peryferiach Unii Europejskiej. W związku z tym, jednym z głównych założeń polityki przestrzennej Unii Europejskiej jest wzrost strategicznego znaczenia regionów metropolitalnych i miast-bram, ze szczególnym uwzględnieniem peryferyjnych obszarów Unii Europejskiej.

W średniej perspektywie czasu nie przewiduje się znaczących zmian w systemie miast i strukturze osadniczej Unii Europejskiej. Miasta globalne (Paryż i Londyn) i regiony metropolitalne (Zagłębie Ruhry czy Randstad Holland) zachowają swoje wysokie pozycje. Jednak pozyskiwanie nowych funkcji i tworzenie sieci miast (networks) będzie miało wpływ na rozwój poszczególnych miast i regionów. Jednym z ważniejszych założeń polityki przestrzennej Unii Europejskiej jest dążenie do tego, aby miasta i regiony, które potrafią wykorzystywać możliwości ekonomiczne i swój potencjał rozwojowy, nie czyniły tego kosztem innych miast i regionów, lecz zwiększały konkurencyjność pozycji Unii wobec reszty świata. Konkurencja między miastami ma być odpowiedzialna o względy społeczne i ochrony środowiska, przyczyniając się do trwałego rozwoju Europy.

Analiza powyższych dokumentów pozwala na sformułowanie poniższych wniosków:

– Najważniejsze zmiany w systemie miast Unii Europejskiej miały miejsce przed rokiem 1990. Dokument EUROPE 2000 nie przewidywał zasadniczych zmian w latach 1990. Jednak fakt upadku „*żelaznej kurtyny*” i zjednoczenia Niemiec miał przynieść w bliskiej perspektywie wzrost znaczenia Berlina, Wiednia i miast znajdujących się w pobliżu dawnej granicy Wschód-Zachód. W dokumencie ESDP mowa jest natomiast bezpośrednio o wspieraniu przez Unię Europejską rozwoju miast-bram, w szczególności tych znajdujących się na peryferyjnych obszarach UE, poza najsilniejszymi obszarami metropolitalnymi. Dotyczy to państw-członków Unii Europejskiej, w perspektywie również nowych członków. Można się zatem spodziewać, że podobnie jak Berlin w latach 1990. otrzymywał środki z Unii Europejskiej (nie tylko z zasobów federalnych i landu Berlina) na rozwój i połączenia transportowe z pozostałym obszarem Unii, tak Warszawa może liczyć na wsparcie ze strony Unii jako nowe „*gateway city*” na wschodzie Unii Europejskiej.

– Oba dokumenty mówią o nasilaniu się konkurencji między miastami w zakresie funkcji gospodarczych, przy jednoczesnych tendencjach rozwoju związków komplementarnych i współpracy służących wzajemnemu wzmocnieniu pozycji w systemie miast Europy oraz pozycji miast Unii wobec konkurencji miast spoza Unii Europejskiej, w tym Ameryki Północnej i Azji. W ESDP mówi się natomiast wyraźnie o wspieraniu komplementarności funkcji. Dla Berlina i Warszawy może oznaczać to, że pozycje obu miast względem siebie będzie kształtować nie tylko konkurencja, lecz również komplementarność funkcjonalna i współpraca (w szczególności w zakresie funkcji pozaekonomicznych).

– Oba dokumenty podkreślają, że w zakresie funkcji kontroli i regulacji wielkie regiony metropolitalne zachowują swoją pozycję dominującą. Miasta położone peryferyjnie, posiadające potencjał rozwojowy, mają również szansę pozyskiwać nowe lub rozwijać dotychczas pełnione funkcje metropolitalne. Polityka przestrzenna UE, określona w ESDP, a wspierająca równomierny, policentryczny rozwój systemu miast Europy, służyć może wspieraniu rozwoju funkcji metropolitalnych przez miasta znajdujące się na obrzeżach Unii: dotychczas Berlina, w przyszłości Warszawy.

Dokument EUROPE 2000 wyraźnie mówi o przewidywanym wzroście pozycji Berlina w ciągu 10 lat (lat 90.) i osiągnięciu przez niego pozycji miasta globalnego. W dokumencie ESDP nie określono, czy pozycja Berlina względem stanu z początku lat 90. uległa zmianie.

4.2. NIEMIECKIE I POLSKIE DOKUMENTY PLANISTYCZNE (POZIOM KRAJOWY)

Analizie poddano syntezę federalnego Raportu o Stanie Zagospodarowania Przestrzennego z 2000 roku, o charakterze zarówno sprawozdawczych jak i strategicznym oraz polską Koncepcję Polityki Przestrzennego Zagospodarowania Kraju z 2001 roku.

Niemiecki raport składa się z dwóch części: „*Rozwoju Przestrzennego*” i „*Zagospodarowania Przestrzennego*”. Informacjom dotyczącym stanu aktualnego rozwoju systemu miast niemieckich oraz tendencji rozwoju przestrzennego miast i systemów miast w przyszłości poświęcono trzy podrozdziały części pierwszej. W części drugiej skoncentrowano się na przedstawieniu perspektyw zagospodarowania przestrzennego w Niemczech, w tym kierunków rozwoju miast jako ośrodków funkcjonalnych.

W dokumencie odwołano się do zasadniczych cech struktury przestrzennej Niemiec, w szczególności do względnie umiarkowanej koncentracji ludności, miejsc pracy i infrastruktury w miastach różnej wielkości, równomiernie rozmieszczonych w przestrzeni kraju. W przeciwieństwie do innych krajów europejskich, zdominowanych pod względem funkcji ośrodka kultury i funkcji gospodarczych przez jedno duże miasto (stolicę), system miast niemieckich cechuje się dużym rozproszeniem przestrzennym, funkcjonalnym i osadniczym. Ważnym celem niemieckiej polityki przestrzennej jest zachowanie i rozbudowa „*zdecentralizowanej koncentracji*”.

W Berlinie, największym mieście Niemiec, mieszka tylko 4,1% ludności Niemiec (dla porównania: 19,5% Austriaków mieszka w Wiedniu, 18% Węgrów w Budapeszcie, ponad 25% ogółu ludności mieszka w sto-

licach w Estonii i w Danii). Podobnie jest w przypadku koncentracji funkcji metropolitalnych. Są one rozdzielone przestrzennie między kilka najważniejszych miast Niemiec. Jednocześnie miasta i regiony miejskie, takie jak Berlin, Stuttgart, Hamburg, Monachium, Ren-Men i Ren-Ruhra wykształciły specjalizację w zakresie wybranych funkcji metropolitalnych, które określają ich wzajemną konkurencyjność i konkurencyjność wobec innych miast Europy i świata. Miasta te, jako ośrodki centralne, stanowią podstawę miejskiego systemu osadniczego Niemiec. System ten wyróżnia dwa podstawowe typy obszarów aglomeracyjnych: monocentryczne, z jednym ośrodkiem dominującym (Berlin, Hamburg, Monachium) oraz policentryczne, z kilkoma dużymi ośrodkami o zbliżonej infrastrukturze (Ren-Men, Ren-Ruhra).

W systemie miast niemieckich nie ma miasta globalnego, które mogłoby konkurować z międzynarodowymi metropoliami takimi jak Paryż, Londyn, Nowy Jork, Tokio. Jednak miasta niemieckie odznaczają się wysokim stopniem specjalizacji funkcji: Hamburg (ośrodek mediów i port morski), Monachium (miasto wiedzy i innowacji), Ren-Ruhra (ośrodek finansowy).

Przewiduje się dalszy dynamiczny rozwój miast niemieckich. Szczególny wzrost dotyczyć może ośrodków miejskich położonych wzdłuż europejskich korytarzy transportowych. Berlin ma szansę szybkiego rozwoju dzięki położeniu w korytarzu wschód-zachód (oś Paryż-Moskwa) oraz dzięki przejściu funkcji stołecznych.

Federalna polityka przestrzenna zakłada między innymi realizację następujących celów:

- zrównanie warunków życia we wschodnich i zachodnich Niemczech;
- wspieranie rozwoju systemu zdecentralizowanej koncentracji poprzez zapewnienie zdolności funkcjonowania (społecznej, infrastrukturalnej) miast oraz ich konkurencyjności w świecie;
- wspieranie struktury zdecentralizowanej koncentracji poprzez tworzenie sieci miejskich (Städtenetze), jako bazy współpracy między miastami (np. organizacje na poziomie administracyjnym, planowanie wykorzystania powierzchni, wspieranie gospodarki, marketing, reklama, poprawa oferty kulturalnej).

Polska Koncepcja Polityki Przestrzennego Zagospodarowania Kraju składa się z ośmiu rozdziałów. Rozdział pierwszy określa uwarunkowania wewnętrzne, zewnętrzne oraz strukturę zagospodarowania przestrzennego Polski, w tym systemu miast. W rozdziale trzecim pt. *Główne kierunki polityki przestrzennego zagospodarowania kraju*, jeden podrozdział po-

święcony jest „*polityce kształtowania Warszawy jako metropolii stołecznej o znaczeniu europejskim*”.

Strukturę funkcjonalną Polski określa się jako policentryczną, węzłowo-strefową. Polega ona na istnieniu „*równomiernie rozmieszczonych aglomeracji miejskich, miast dużych i średnich, położonych w zróżnicowanej funkcjonalnie przestrzeni*”. W przestrzeni społeczno-gospodarczej obserwuje się „*narastanie międzyregionalnych różnicowań poziomu rozwoju i warunków życia ludności*”, „*zyskują województwa o wielofunkcyjnej strukturze społeczno-gospodarczej, dobrze skomunikowane w relacjach krajowych i zagranicznych i koncentrujące potencjał intelektualny*”.

Wobec rychłej integracji przestrzeni polskiej z przestrzenią Unii Europejskiej podstawą kształtowania systemu przestrzennego wspierającego rozwój społeczno-gospodarczy Polski będą m.in.: metropolia stołeczna, sieć równomiernie rozmieszczonych w przestrzeni ośrodków o znaczeniu europejskim oraz ośrodków o znaczeniu krajowym, ponadregionalnym i regionalnym.

Szczególną rolę przypisuje się Warszawie, postulując konieczność wzmocnienia jej pozycji w układzie krajowym i międzynarodowym. Jednym z głównych zadań jest rozwój i dostosowanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej do standardów europejskich i włączenie Warszawy w europejski system transportowy, poprzez budowę autostrady A2, drogi ekspresowej Via Baltica, modernizację połączeń drogowych z innymi stolicami państw ościennych, usprawnienie linii kolejowej C-E20 (Paryż-Berlin-Warszawa-Moskwa) oraz rozbudowę lotniska Okęcie.

Szansą dla Warszawy jest możliwość wykorzystania głównych składników potencjału rozwojowego stolicy, jakimi są:

- położenie geograficzne na szlakach komunikacyjnych Europy;
- zaplecze naukowo-badawcze, potencjał naukowy.

Poza niewykorzystaniem istniejącego potencjału rozwojowego i niedostosowaniem infrastruktury do wymogów metropolii europejskiej, jako główne zagrożenie dla wysokiej pozycji Warszawy w systemie miast Europy Środkowej postrzegany jest rozwój centrum regionu na osi miast Wiedeń-Bratysława-Budapeszt oraz pozyskiwanie i rozwój funkcji metropolitalnych przez Pragę.

W ramach Europejskiego Systemu Miast pozycje miast polskich będą zależne również od rozwoju aglomeracji berlińskiej. Dotyczy to w szczególności miast Polski zachodniej: Poznania, Wrocławia i Szczecina. Warszawa znajdzie się poza strefą oddziaływania aglomeracji Berlina,

co zwiększa jej szansę pozyskiwania i rozwoju funkcji o zasięgu ogólnokrajowym i ponadkrajowym.

Analiza dokumentów pozwala na sformułowanie następujących wniosków:

– Struktura osadnicza Niemiec charakteryzuje się zdecentralizowaną koncentracją, w której brak jest wyraźnej dominacji jednego ośrodka nad innymi. Zasada równomiernego rozdzielania funkcji pomiędzy ośrodki miejskie w Niemczech, wspierana przez politykę przestrzenną Niemiec, stwarza silną wewnętrzną konkurencję pomiędzy miastami bez jednoczesnej dominacji jednego ośrodka. Berlin jest tylko jednym z głównych miast w systemie miast niemieckich, Warszawa natomiast zajmuje szczególną pozycję w systemie miast Polski; jej rozwój wspiera położenie geograficzne i funkcja siedziby rządu i parlamentu, a także polityka zagospodarowania przestrzennego, przypisująca Warszawie rolę głównego ogniwa w przekształceniu strukturalnym polskiej przestrzeni.

– Szansę rozwoju funkcji Berlina przypisuje się położeniu w korytarzu transportowym wschód-zachód (oś Paryż-Moskwa) oraz przejściu funkcji siedziby rządu i parlamentu. Podobnie szansa zajęcia przez Warszawę wysokiej pozycji w systemie miast Europy Środkowej wiąże się z położeniem Warszawy na krzyżujących się szlakach komunikacyjnych wschód-zachód i północ-południe. Stwarza to z jednej strony zagrożenie wzajemną konkurencją w zakresie np. funkcji miasta-bramy, czy węzła transportowego o znaczeniu europejskim, która prowadzić może do dominacji jednego ośrodka nad drugim, a jednocześnie pozwala na rozwój funkcji komplementarnych i współpracy między miastami.

Według koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju, konkurencja o wysoką pozycję w systemie miast Europy Środkowej rozegra się pomiędzy Warszawą i osią Wiedeń-Bratysława-Budapeszt, a także Pragę. Pozyskiwanie i rozwój funkcji Warszawy nie jest wprost uwarunkowany wpływem aglomeracji Berlińskiej. Zatem nawet jeśli Warszawa i Berlin będą rozwijać podobne funkcje metropolitalne, nie znaczy to, że dojść musi między nimi do konkurencji.

4.3. PLANISTYCZNE DOKUMENTY STRATEGICZNE WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO I REGIONU METROPOLITALNEGO BERLIN-BRANDENBURGIA

Strategiczny Raport Regionu Metropolitalnego Berlin-Brandenburgia składa się z czterech rozdziałów podzielonych tematycznie na punkty i podpunkty. We wstępie określono pozycję regionu Berlin-Brandenburgia w Europie: strategiczne położenie regionu przy granicy zewnętrznej Unii Europejskiej (stan z 1999 roku) i granicy z państwami Europy Środkowej i Wschodniej. Region dąży do tego, aby być ważnym węzłem ekonomicznym i transportowym, pełniąc rolę pośrednika między wschodem a zachodem Europy. Jako dużą określa się szansę wzmocnienia gospodarczych związków regionu z państwami Europy Środkowej i Wschodniej. Pozytywnym zjawiskiem dla regionu było przejęcie przez Berlin funkcji siedziby rządu i parlamentu. Jako niekorzystny postrzegany jest fakt, że Berlin i Brandenburgia pozostają odrębnymi krajami federalnymi.

Rozwój osadnictwa w regionie ma być kierowany strategią zdecentralizowanej koncentracji i policentryzmu, polegającej na wzmacnianiu istniejących ośrodków i zapobieganiu zbytniemu rozproszeniu przestrzennemu.

Jeden z podpunktów dokumentu poświęcony jest określeniu strategii wspierania krajowych i europejskich funkcji regionu metropolitalnego, w tym szczególnej roli stolicy w Berlinie jako „warsztatu zjednoczenia” zarówno Niemiec jak i Europy. Po upadku muru Berlińskiego nastąpiła funkcjonalna reorientacja regionu metropolitalnego w szerszym, niemieckim kontekście kulturalnym, politycznym i społecznym.

Wobec rozwoju lokalizacji działalności sektora usług w kontekście europejskim, region Berlin-Brandenburgia konkuruje, między innymi, z Wiedniem, Pragą i Budapesztem. Poprzez wykorzystanie istniejących powiązań ekonomicznych i akademickich, region mógłby się stać pomostem (punktem styku) pomiędzy dawnym „blokiem wschodnim” a Unią Europejską, w którym następuje rozwój i intensyfikacja współpracy na linii wschód-zachód. W takich dziedzinach jak transport, środowisko, medycyna, media i technologie komunikacji współpraca i wymiana opierałyby się na innowacyjnym przemyśle i strukturach ekonomicznych średniej wielkości.

Jednym z ważniejszych założeń strategicznych dokumentu jest poprawa jakości życia w skali miasta. Dla metropolii i federalnej stolicy Berlina opracowano projekt rozwoju uwzględniający wymogi funkcjonalne oraz warunki współistnienia zdrowych struktur społecznych, transportu, planowania i ochrony środowiska. Głównym projektem, dotyczącym roz-

woju Berlina, a konkretnie jego centrum, jest inicjatywa: Planwerk Innenstadt. Berlin ma pełnić funkcję metropolii. Gospodarcze funkcje metropolitalne, funkcje ośrodka nauki, kultury, rządu, funkcje centrum organizacji targów, a także inne ważne funkcje miejskie powinny być szczególnie wspierane. Berlin pełni bowiem centralne funkcje dla regionu, a także pewne funkcje ogólno- i ponadkrajowe.

Strategia opisuje siedem projektów dotyczących rozwoju regionu metropolitalnego Berlin-Brandenburgia. Mimo, iż projekty dotyczą głównie rozwoju na poziomie regionalnym, jednak ich realizacja ma wpływ na ponadregionalne i ponadkrajowe znaczenie regionu. Przykładowo, jeden z takich projektów: Target Network 2000, dotyczy usprawniania i rozwoju sieci regionalnych powiązań transportowych. Celem projektu jest integracja regionu poprzez tworzenie atrakcyjnej alternatywy wobec transportu samochodowego w postaci transportu kolejowego łączącego regionalne ośrodki landu Brandenburgia oraz Berlin z tymi ośrodkami. Rozwój i usprawnienie sieci połączeń regionalnych ma na celu:

- integrację regionu, składającego się z dwóch niezależnych landów;
- wyrównanie różnic infrastrukturalnych między Berlinem wschodnim, Brandenburgią a Berlinem zachodnim, czyli dopełnienie niemieckiej jedności.

Zadania te stanowią jednocześnie podstawę do rozwoju w Berlinie funkcji węzła transportu o znaczeniu ponadregionalnym i krajowym, w oparciu o przyszły dworzec centralny Berlina „Lehrter Stadtbahnhof”, będący punktem przecięcia i zejścia się połączeń kolejowych na linii wschód-zachód i północ-południe.

Inne projekty mają na celu m.in. wspieranie regionalnej tożsamości, poprzez odkrywanie i zapewnienie pielęgnacji kulturowego dziedzictwa regionu, poprawę jakości życia na poziomie miast regionu, równoważenie struktury przestrzennej regionu zgodnie z zasadą zdecentralizowanej koncentracji.

Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego składa się z siedmiu części. Część trzecia pt. *Wizja rozwoju Mazowsza – Warszawa ku Europie, Mazowsze z Warszawą*” przedstawia najbardziej optymalny i korzystny scenariusz rozwoju województwa, prowadzący do poprawy warunków życia mieszkańców Mazowsza. Rozwój ten powinny determinować trzy tendencje, z czego dwie dotyczą Warszawy. Jedną z nich to przyspieszony proces metropolizacji Warszawy, podejmującej wyzwania globalizacji, innowacji i konkurencji, drugą to dyfuzja aktywności gospodarczych, innowacji i bodźców rozwojowych Warszawy. Tendencje te wiążą się ściśle

z pozyskiwaniem i rozwojem w Warszawie funkcji metropolitalnych; a mianowicie:

a) rosnącej w przyszłości liczbie firm międzynarodowych mających w Warszawie swój zarząd główny lub zarząd filii na Europę Środkową lub całą Europę (funkcję kontroli i regulacji);

b) rosnącej liczbie imprez gospodarczych, politycznych, naukowych, kulturalnych, sportowych (funkcje ośrodka kultury, mediów, finansów, nauki);

c) rosnącego znaczenia Warszawy jako centrum naukowo-technicznego – miejsca tworzenia i absorpcji innowacji (miasto wiedzy i innowacji);

d) internacjonalizacji społeczno-kulturowo-demograficznej, wyrażającej się w rosnącej liczbie cudzoziemców różnych narodowości, religii, ras (funkcje miasta-bramy).

Warunkiem tego rozwoju jest poprawa warunków życia w Warszawie, rozbudowa infrastruktury technicznej, ład przestrzenny, usprawnienie powiązań Warszawy na poziomie krajowym i europejskim. Dokument zakłada, że pozytywny wpływ na konkurencyjność Warszawy ma powiązanie funkcjonalne (rynków towarów, pracy, mieszkaniowych, systemu transportowego) z Łodzią (duopolis).

Jednym z beneficjentów metropolizacji i internacjonalizacji Warszawy będzie region, czyli Województwo Mazowieckie. Korzyści dla regionu płynące z dyfuzji bodźców rozwojowych („dochodów”, władzy, innowacji i powiązań infrastrukturalnych) możliwe będą jeśli Warszawa poprawi swoją zdolność przekazywania bodźców do otoczenia, oraz jeśli otoczenie poprawi zdolność absorpcji bodźców.

W rozdziale czwartym, pt. „*Cele i priorytety strategiczne rozwoju województwa mazowieckiego*”, jeden z najważniejszych podrozdziałów poświęcono określeniu strategii „zwiększenia konkurencyjności metropolii warszawskiej i regionu w układzie europejskim i globalnym”.

Jako główny długookresowy cel strategiczny Warszawy przyjęto: „*zajęcie stałego miejsca w sieci metropolii europejskich oraz osiągnięcie pozycji konkurencyjnej wobec innych metropolii stołecznych w Europie Środkowej – Berlina, Wiednia, Pragi czy Budapesztu*”. W zakresie rozwoju funkcji metropolitalnych, Warszawa musi znaleźć własną niszę. Takim przykładem jest funkcja pomostu (miasta bramy) między Wschodem a Zachodem Europy, „*w zakresie pośrednictwa gospodarczego, usług finansowych, bankowych, ubezpieczeniowych, konsultingowych i doradczych, prawnych itp.*” Pozyskanie tej funkcji zależy od rozwoju stosunków Warszawy ze wschodnimi sąsiadami Polski oraz pomyślnego rozwoju gospo-

darczego na Wschodzie Europy. Region (średnie miasta) ma spełniać m.in. rolę komplementarną w stosunku do funkcji Warszawy („*obsługa funkcji międzynarodowych w zakresie: usług wypoczynkowo-rekreacyjnych o wysokim standardzie, atrakcyjnych usług agroturystycznych, niektórych usług związanych z obsługą biznesu, funkcji mieszkaniowych, produkcji żywności ekologicznej itp.*”)

Analiza dwóch powyższych dokumentów pozwala na przedstawienie następujących wniosków:

– *Strategy Report* określa rolę Berlina jako silnego ośrodka integracji Wschodu z Zachodem w wymiarze regionalnym, federalnym i ponadkrajowym. Przejęcie przez Berlin funkcji siedziby rządu i parlamentu może wzmocnić i przyspieszyć rozwój powiązań między landami Berlin i Brandenburgia oraz między tzw. nowymi i starymi landami Niemiec. Wobec przyszłego rozszerzenia Unii Europejskiej na Wschód, region Berlin-Brandenburgia ma szansę stać się pomostem między krajami i regionami UE a przyszłymi członkami. Dzięki dużemu znaczeniu funkcji ośrodka nauki i innowacji w Berlinie oraz doświadczeniu zarówno zachodnio- i wschodnio-europejskiemu, Berlin ma szansę stać się ważnym ośrodkiem kompetencji dla krajów Europy Środkowej i Wschodniej.

– Metropolizacja Warszawy, w tym pozyskiwanie nowych i rozwój istniejących funkcji metropolitalnych ma zasadnicze znaczenie dla rozwoju regionu: Województwa Mazowieckiego. Strategia określa zatem główne cele rozwoju Warszawy jako ogniwa rozwoju Mazowsza. Warszawa, podobnie jak Berlin, jest postrzegana jako ważny ośrodek powiązań Wschodu z Zachodem, z wyraźnym przesunięciem na Wschód. Podczas gdy rolę Berlina charakteryzować ma tworzenie powiązań między UE a jej przyszłymi członkami, Warszawa jako stolica przyszłego kraju członkowskiego UE stanie się pomostem między Unią a krajami pozostającymi poza jej strukturami: Rosją, Ukrainą, Białorusią.

– Jako głównych konkurentów Warszawy w zakresie rozwoju funkcji *Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego* określa inne metropolie stołeczne w Europie Środkowej, czyli Berlin, Wiedeń, Pragę, Budapeszt. *Strategy Report* Regionu Berlin-Brandenburgia mówi o konkurencji w zakresie rozwoju lokalizacji dla sektora usług między Berlinem a Wiedniem, Pragę i Budapesztem, nie wymieniając Warszawy. Może to wynikać z faktu, że Warszawie przypisuje się inny zasięg oddziaływania funkcji metropolitalnych niż Berlinowi.

4.4. STRATEGIA ROZWOJU WARSZAWY I BERLINSTUDIE

Studium Berlina składa się z siedmiu części, opisujących kolejno strukturę i założenia koncepcyjne *Strategii*, poszczególne obszary działania oraz genezę i znaczenie dokumentu w kontekście europejskim.

Strategia określa rozwój Berlina jako jednej z metropolii trwałego rozwoju (sustainable development) w Unii Europejskiej. Funkcją dokumentu jest rozpoznanie głównych zadań związanych z odzyskiwaniem przez Berlin statusu metropolii europejskiej i jednocześnie określenie najważniejszych zadań związanych z trwałym rozwojem miasta i jego konkurencyjnością w systemie miast Europy. Strategie rozwoju Berlina określone są w oparciu o rozpoznany potencjał rozwojowy miasta.

Główne cele rozwoju Berlina określone są w *Strategii* następująco:

- Berlin, wykorzystujący własną siłę konkurencyjną;
- Berlin, otwarty i społecznie sprawiedliwy;
- Berlin, ekologicznie atrakcyjny i odpowiedzialny.

Cele te mogą zostać osiągnięte w oparciu o istniejący potencjał miasta w zakresie rozwoju dwóch wyspecjalizowanych funkcji o znaczeniu ponadkrajowym:

- funkcji miasta wiedzy;
- funkcji miasta-bramy.

Potencjał rozwojowy Berlina wynika z pewnych cech miasta, które mają charakter szczególny, wyróżniający Berlin spośród innych miast europejskich: gwałtowność przemian społeczno-ekonomicznych, doświadczenie „Wschodu i Zachodu”, objęcie funkcji siedziby rządu i parlamentu, zróżnicowanie oraz zasób kultury i nauki. Założeniem *Strategii* jest zatem rozwój Berlina w kierunku miasta-bramy do Europy Wschodniej oraz miasta wiedzy (Zgromadzenie Ogólne ONZ określiło Berlin jako „Światową Stolicę Wiedzy 1016”).

Według *Strategii*, Berlin jest bezkonkurencyjny w Europie Środkowej, jeśli idzie o rozwój obu wymienionych funkcji, posiada zdolność ułatwiania porozumienia i integracji na poziomie regionalnym i jednocześnie może odgrywać ważną rolę w tworzeniu polityki na poziomie UE. Inne ważne miasta, takie jak Wiedeń, Praga, Warszawa czy Drezno, nie są aktualnie zdolne do przejęcia takich zadań.

Rozwój Berlina w kierunku Miasta Wiedzy zakłada m.in. zmiany w „zarządzaniu wiedzą” (zwiększanie i zmiany bazy wiedzy: ang. knowledge base, koordynacji rozwoju, przechowywania, dystrybucji, wykorzystania itp.), rozwój szkolnictwa uniwersyteckiego, tworzenie i wspieranie

projektów o wyraźnym profilu, łączących naukę z przemysłem i wytwarzaniem wysokich technologii. Przykładami takich modeli są tzw. „interdyscyplinarne wspólnoty badawcze” oraz projekty, takie jak „Adlershof Science City” czy „Berlin-Buch Research Campus”.

Jednym z głównych zasobów Berlina jest funkcja ośrodka kultury (instytucje i profil imprez kulturalnych). Strategia podkreśla, że w rozwoju miasta i transformacji społeczeństwa industrialnego w informacyjne, kultura odgrywa kluczową rolę. Stanowi ona ważny czynnik ekonomiczny i czynnik lokalizacji biznesu.

Jako jeden z aspektów rozwoju w Berlinie funkcji miasta-bramy, dokument podkreśla również, że wobec niskich wskaźników urodzeń, depopulacji, starzenia się społeczeństwa i konkurencji innych miast Europy Środkowej, dalszy rozwój Berlina zależy od skali i jakości imigracji do miasta.

Strategia Rozwoju Warszawy do 2010 roku (SRW) składa się z czterech zasadniczych części. W części pierwszej określono wewnętrzne i zewnętrzne uwarunkowania rozwoju Warszawy. Z punktu widzenia oceny potencjału rozwojowego miasta w zakresie rozwoju funkcji metropolitalnych najbardziej przydatny jest podrozdział pierwszy, określający pozycję Warszawy w otoczeniu krajowym, regionalnym i europejskim. W części trzeciej opisano cele strategiczne rozwoju Warszawy, w tym także określenie pozycji miasta w systemie miast Europy i Europy Środkowej, co stanowi ważny element niniejszych rozważań.

Dokument stwierdza, że według najnowszych opracowań (1998), głównie ośrodków niemieckiej strefy językowej, nastąpił zasadniczy awans Warszawy w hierarchii miast europejskich. Oznacza to, że Warszawa ma szansę uzyskać rangę ośrodka o znaczeniu europejskim, a nie tylko krajowym czy regionalnym (jak to określały klasyfikacje z lat 1989–1994). Jednak analiza porównawcza rozwoju społeczno-gospodarczego Warszawy i innych miast Europy Środkowej nie potwierdza wysokiej pozycji Warszawy, z czego wynika, że jest to głównie ranga o charakterze potencjalnym (oparta na ocenie potencjału rozwojowego Warszawy). Osiągnięcie jej wiąże się ze spełnieniem takich warunków jak wzrost znaczenia Warszawy jako węzła transportu o znaczeniu krajowym i ponadkrajowym.

Dokument podkreśla rosnące znaczenie Berlina dla rozwoju regionalnego Polski, w szczególności obszarów zachodnich, po wejściu Polski do UE oraz, że *„Warszawa w zakresie usług najwyższego rzędu będzie musiała konkurować w Polsce Zachodniej z bliżej położonym, korzystniej skomunikowanym i silniejszym ekonomicznie ośrodkiem Berlina”*. Jednocze-

śnie dokument stwierdza, że „na korzyść Warszawy będzie (...) działał język oraz ceny i (...) dostępność tych usług”.

Warszawa również konkuruje z Pragą i Budapesztem o funkcję wiodącego ośrodka ponadkrajowego Europy Środkowej. Dotychczas (pierwsza połowa lat 1990.) Warszawa była klasyfikowana niżej niż te miasta. Strategia stwierdza, że Warszawa ma szansę nie przegrywać tej konkurencji w przyszłości. Warszawa jest również według Strategii „jednym z nielicznych ośrodków miejskich Polski mogącym skutecznie konkurować z miastami zagranicznymi na płaszczyźnie ekonomicznej”.

W zakresie rozwoju poszczególnych funkcji metropolitalnych dokument podkreśla, że:

a) „szczególne i unikalne znaczenie ma Warszawa w sferze nauki i techniki (Warszawa skupia 44% nakładów na naukę i 33% całego potencjału naukowego Polski). W warunkach integracji z UE Warszawa, jako najsilniejszy ośrodek nauki w Polsce, może konkurować z drugoplanowymi ośrodkami naukowymi w UE”;

b) po wejściu Polski do UE, Warszawa będzie największym ośrodkiem metropolitalnym położonym w pobliżu zewnętrznej granicy Unii Europejskiej, stając się pomostem w kontaktach między UE a Europą Wschodnią;

c) funkcje stołeczne mają również zasięg międzynarodowy (polityczne: funkcja siedziby rządu i parlamentu, organizacji politycznych, międzynarodowych; kulturalne; gospodarcze, w tym także transfer wiedzy, technologii i innowacji, usługi dla biznesu, funkcje infrastrukturalne).

Struktura zatrudnienia w Warszawie powoli zaczyna przypominać strukturę innych miast europejskich: według dokumentu w 1995 roku 70,5% osób pracowało w usługach, 29,2% w przemyśle, a tendencje są dla Warszawy korzystne. Równocześnie możliwe jest wystąpienie w Warszawie zjawisk podobnych do obserwowanych w krajach o wysokim poziomie rozwoju gospodarczego (np. zwiększenie udziału pracowników umysłowych, spadek udziału pracowników fizycznych). Strategia stwierdza, że „jest prawdopodobne, iż udział funkcji metropolitalnych wśród ogółu funkcji miasta i obszaru metropolitalnego, oszacowany na ok. 42% (w stosunku do ogólnej liczby pracujących) pozostanie na zbliżonym poziomie w ciągu następnych kilkunastu lat, lub wzrośnie w skali kilku punktów procentowych”.

Dokument stwierdza, że Warszawa pozostanie ośrodkiem bezwzględnie dominującym w północno-wschodniej i środkowo-wschodniej części Polski, natomiast raczej nie rozszerzy swojego zasięgu oddziaływania kosztem innych ośrodków regionalnych Polski. Warszawa utrzyma funkcje stołeczne i większość funkcji gospodarczych, które aktualnie pełni na rzecz kraju. Dokument podaje, że „*Warszawa może stracić niektóre z tych funkcji (lub konkretniej, doświadczyć względnego osłabienia tych funkcji) na rzecz Berlina*”. Dotyczyć to może (...) funkcji Warszawy jako portu lotniczego, ośrodka usług turystycznych oraz działalności kulturalnej i artystycznej. Dominacji Pragi, Budapesztu, Wiednia czy Sztokholmu w zakresie ważnych dla Warszawy funkcji metropolitalnych nie należy się obawiać. Dokument stwierdza jednocześnie brak realnych szans Warszawy na znaczny rozwój istniejących funkcji metropolitalnych.

U podstaw określenia celów strategicznych rozwoju Warszawy stoi przekonanie, że Warszawa ma potencjalnie szansę, aby stać się metropolią o znaczącej randze w Europie, atrakcyjnym miejscem zamieszkania, lokalizacji kapitału i innowacji, ważnym ośrodkiem kultury, nauki i szkolnictwa wyższego. W tym przekonaniu obok ogólnych celów strategicznych dokument wyznacza cele operacyjne, ściśle związane z utrzymaniem i rozwojem funkcji metropolitalnych Warszawy, m.in.: modernizację i rozwój zewnętrznych powiązań komunikacyjnych Warszawy, poprawę funkcjonowania i rozwój infrastruktury technicznej, aktywną politykę gospodarczą wykorzystującą walory zasobów stolicy, wspieranie rozwoju instytucji upowszechniania kultury i sztuki, aktywne kreowanie wizerunku Warszawy jako metropolii o znaczeniu europejskim.

Porównanie dwóch powyższych lokalnych strategii rozwoju można podsumować następującymi uogólnieniami:

– Obie strategie określają pozycję Berlina (BerlinStudie) i Warszawy (SRW) na podstawie istniejącego potencjału rozwojowego miast. W przypadku Berlina chodzi jednak o pozyskiwanie nowych funkcji metropolitalnych w oparciu o istniejący potencjał, w przypadku Warszawy Strategia, choć mówi o rozwoju Warszawy w kierunku metropolii europejskiej, podkreśla raczej wagę utrzymania funkcji metropolitalnych (głównie stołecznych o zasięgu krajowym i ponadkrajowym) wobec pojawienia się konkurencji ze strony Berlina i innych metropolii Środkowo-Europejskich. Jest to wyraźna sprzeczność wobec założeń dokumentu krajowego, według którego Warszawa nie znajduje się w sferze bezpośredniego oddziaływania funkcji metropolitalnych Berlina. Można to tłumaczyć faktem, że dokument krajowy został opracowany trzy lata po Strategii Roz-

woju Warszawy, które przyniosły większą wiedzę na temat rozwoju funkcji metropolitalnych Berlina.

– Dokument polski mówi o stracie lub osłabieniu funkcji metropolitalnych Warszawy na rzecz Berlina. Całkowicie pominięto jednak taką ewentualność, że straty Warszawy wobec Berlina pod względem rozwoju funkcji metropolitalnych mogą polegać na utracie szansy na pozyskiwanie nowych funkcji. Nie musi być natomiast mowy o stracie obecnie pełnionych funkcji Warszawy na rzecz Berlina.

W żadnym z dwóch dokumentów nie ma wyraźnie mowy o możliwej (po wejściu Polski do UE) konkurencji Berlina i Warszawy w zakresie funkcji miasta-bramy i miasta wiedzy (i innowacji), mimo iż oba dokumenty określają te funkcje jako główne składniki potencjału rozwojowego miast. BerlinStudie nie mówi o bliskiej perspektywie konkurencji Berlina z Warszawą (różnica zasięgów oddziaływania, brak wiedzy na temat potencjału rozwojowego Warszawy), Strategia Rozwoju Warszawy widzi konkurencję głównie w zakresie funkcji ekonomicznych tj. lokalizacji biznesu itp.

5. FUNKCJE METROPOLITALNE BERLINA I WARSZAWY ORAZ TENDENCJE ROZWOJU W OPINIACH EKSPERTÓW

5.1. STRUKTURA I RESPONDENCI WYWIADU

Badanie zostało przeprowadzone na podstawie szczegółowego kwestionariusza, opracowanego przez autorkę wyłącznie do celów niniejszej pracy. Dla osiągnięcia najlepszego efektu badanie miało charakter bezpośredniej rozmowy z respondentem w jego rodzimym języku. W ciągu 17 miesięcy (październik 2001–marzec 2003) przeprowadzono łącznie 30 wywiadów, w tym 15 z respondentami z Niemiec, 15 z Polski. Wśród respondentów z Polski 100% stanowili eksperci pochodzący z Warszawy, lub pełniący w Warszawie lub w województwie mazowieckim obecnie lub w przeszłości ważne funkcje administracyjne, polityczne lub gospodarcze. Wśród respondentów niemieckich 87% stanowili eksperci z Berlina i Brandenburgii. Pozostali reprezentowali inne (północne) kraje związkowe: Dolną Saksonię i Meklemburgię – Pomorze Przednie.

Respondenci niemieccy:

– **Ina Carrasco**, dyplomowany architekt. Zastępca Kierownika Urzędu Planowania Miasta Dzielnicy Pankow, w Berlinie.

– **Eberhard Diepgen**, prawnik, adwokat. Burmistrz Berlina w latach: 1984–1989 i 1991–2001.

– **Claus Dyckhoff**, Wspólna Komisja Planowania Landów Berlina i Brandenburgii przy Administracji Senatu do spraw Rozwoju Miasta i Ministerstwie Rolnictwa, Ochrony Środowiska Brandenburgii, Poczdam. Kierownik referatu: Koordynacja Współpracy w Europejskim Rozwoju Przestrzennym, koordynator projektów INTERREG IIC/IIIB/PHARE.

– **Dr. Hans Estermann**, Dyrektor Berlińskiej Korporacji Rozwoju Biznesu.

– **Dr. Gerd Gebhardt**, Dyrektor Wspólnej Komisji Planowania Landów Berlina i Brandenburgii przy Administracji Senatu do spraw Rozwoju Miasta i Ministerstwie Rolnictwa, Ochrony Środowiska Brandenburgii, w Poczdamie.

– **Dr. Volker Hassemer**, Senator ds. Rozwoju Miasta i Środowiska w Berlinie Zachodnim w latach 1981–1983, Senator ds. Kultury w Berlinie Zachodnim w latach 1983–1989, Senator ds. Rozwoju Miasta i Ochro-

ny Środowiska w latach 1991–1996, Dyrektor Fundacji ‘Partnerzy dla Berlina’ w latach 1996–2002.

– **Dr Bernhard Heinrichs**, Dyrektor, Kierownik Departamentu Zagospodarowania Przestrzennego i Planowania Ministerstwa Pracy i Budownictwa Landu Meklemburgia – Pomorze Przednie, Schwerin.

– **Manfred Lindner**, dyplomowany inżynier, ekonomista. Federalne Ministerstwo Transportu, Budownictwa i Mieszkalnictwa, Berlin. Specjalista do spraw transportu i infrastruktury. Kierownik referatu.

– **Hans-Friedrich Müller**, Urząd Burmistrza Berlina, Kierownik Biura Prasowego i Informacyjnego.

– **Klaus Neumann**, Kierownik Departamentu Planowania Regionu Lüneburg, Dolna Saksonia.

– **Erika Schneider**, Urząd Burmistrza Berlina, Kancelaria Senatu, Dział Protokołu i Spraw Zagranicznych, Stosunki Partnerskie Miast Berlina i Warszawy.

– **Wilhelm Schulte**, Wspólna Komisja Planowania Landów Berlina i Brandenburgii przy Administracji Senatu do spraw Rozwoju Miasta i Ministerstwie Rolnictwa, Ochrony Środowiska Brandenburgii, w Poczdamie, Kierownik Działu Public Relations, Kwestie Prawne i Administracyjne.

– **Manfred Sinz**, dyplomowany inżynier. Federalne Ministerstwo Transportu, Budownictwa i Mieszkalnictwa, Berlin. Zastępca Dyrektora Generalnego, Kierownik Departamentu Rozwoju Przestrzennego i Polityki Strukturalnej.

– **Michael Stoli**, dyplomowany inżynier, Administracja Senatu Berlina do spraw Rozwoju Miasta. sprawowane funkcje i obszary działania: przewodniczący grupy roboczej: Planowanie Wykorzystania Powierzchni w Przestrzeni Zachód, Gminna i Regionalna Współpraca, Kwestie Planistyczne Centralnej Administracji Miejskiej i Dzielnic, Kontakty specjalistyczne z Polską.

– **Christian Wiesenhütter**, dyplomowany handlowiec, Dyrektor Działu Handlu, Transportu i Turystyki Izby Przemysłowo-Handlowej w Berlinie.

Respondenci polscy:

– **Grzegorz Buczek**, architekt, urbanista, wiceprezes Stowarzyszenia Architektów Polskich Oddział Warszawski. W 1990 r. burmistrz Gminy-Dzielnicy Ochota w Warszawie, radny I kadencji, od 1991 r. pracownik samorządowy, pełnomocnik burmistrza Gminy – Dzielnicy Wola w Warszawie ds. polityki inwestycyjnej i koordynacji planistycznej, w latach

1995–1997 zastępca dyrektora Wydziału Zagospodarowania Przestrzennego Biura Zarządu m. St. Warszawy.

– **Dr Olgiard R. Dziekoński**, architekt, urbanista, członek zarządu Unii Metropolii Polskich, wiceprezydent Warszawy w latach 1990–1994.

– **Dr Bartłomiej Kolipiński**, zastępca Dyrektora Mazowieckiego Biura Planowania Przestrzennego i Rozwoju Regionalnego w Warszawie.

– **Andrzej Lubiawski**, Prezes Unii Metropolii Polskich.

– **Wojciech Matusik**, Dyrektor Wydziału Planowania Przestrzennego i Architektury Biura Zarządu Miasta Stołecznego Warszawy.

– **Marek Mikos**, architekt, Zastępca Dyrektora Wydziału Urbanistyki i Architektury Urzędu Gminy Warszawa-Centrum.

– **Włodzimierz Nieporęt**, były Przewodniczący Sejmiku Województwa Mazowieckiego.

– **Paweł Piskorski**, Wiceprzewodniczący Klubu Poselskiego Platforma Obywatelska, Prezydent Warszawy w latach 1998–2001.

– **Dr Marek Potrykowski**, Radca Ministra, Ministerstwo Gospodarki, Departament Programowania Rozwoju Regionalnego

– **Dr Wiesław Rozlucki**, Prezes Zarządu Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie S.A.

– **Dr Waldemar Siemiński**, socjolog, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, działacz samorządowy, w latach 1991–1994 przewodniczący Rady Dzielnicy Warszawa-Mokotów, w latach 1994–1998 przewodniczący Rady Gminy Warszawa-Ursynów.

– **Jarema Skonieczny**, Dyżurny Operacyjny Portu Warszawa-Okęcie.

– **Marcin Świetlik**, architekt, kierownik Pracowni „Centrum” w Biurze Planowania i Rozwoju Warszawy S.A.

– **Marcin Święcicki**, koordynator w Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, prezydent Warszawy w latach 1994–1998.

– **Dr Stanisław Wyganowski**, ekonomista, urbanista, Prezes Towarzystwa Urbanistów Polskich, Prezydent Warszawy w latach 1990–1994.

5.1.1. KWESTIONARIUSZ WYWIADU

Kwestionariusz (zał. 1) został opracowany zgodnie z celem analizy. Celem głównym wywiadu jest określenie czy i w jakim stopniu Berlin i Warszawa pełniły w okresie 1990–2002 wyszczególnione w pracy funkcje metropolitalne oraz czy posiadają potencjał, aby je pełnić w latach 2003–2015. Identyfikacja charakteru i zasięgu funkcji Berlina i Warszawy służy określeniu charakteru współzależności pozycji tych miast wśród miast Europy Środkowej.

Kwestionariusz składa się z czterech części. CZĘŚĆ PIERWSZA dotyczy poszczególnych funkcji metropolitalnych jednego z miast: Berlina lub Warszawy. Szczegółowym celem pytań w tej części jest stwierdzenie, czy zdaniem danego eksperta Berlin/Warszawa, w latach 1990–2002 były ośrodkami o znaczeniu ponadkrajowym. W CZĘŚCI DRUGIEJ pytania dotyczą prognoz rozwoju (utrzymania, pozyskiwania lub utraty) funkcji metropolitalnych w latach 2003–2015. Celem tej części jest ustalenie tendencji rozwoju Berlina i Warszawy jako ośrodka o znaczeniu ponadkrajowym. CZĘŚĆ TRZECIA to pytania o czynniki wspierające i hamujące rozwój funkcji metropolitalnych Berlina i Warszawy w latach 1990–2003. Jej celem jest ustalenie, jakie czynniki wewnętrzne i zewnętrzne decydują o pozyskiwaniu, utrzymywaniu bądź utracie funkcji metropolitalnych przez Warszawę i Berlin. CZĘŚĆ CZWARTA odnosi się do współzależności pozycji Berlina i Warszawy w systemie miast Europy Środkowej, wynikającej z rangi i zasięgu funkcji metropolitalnych jakie pełnią te miasta. Pytania w tej części dotyczą zarówno okresu badanego (1990–2002), jak i scenariuszy rozwoju współzależności pozycji Berlina i Warszawy w latach 2003–2015. Celem tej części jest wybór przez eksperta najbardziej prawdopodobnego scenariusza, a tym samym bezpośrednie ustosunkowanie się do hipotez wyjściowych pracy. W CZĘŚCI CZWARTEJ respondenci polscy i niemieccy odpowiadali na te same pytania. Pytania CZĘŚCI PIERWSZEJ, DRUGIEJ i TRZECIEJ dotyczyły tylko jednego z dwóch miast: w przypadku respondentów niemieckich pytania dotyczyły Berlina, w przypadku polskich – Warszawy.

Pełny tekst szczegółowego kwestionariusza wywiadu znajduje się w **Załączniku nr 1**. Kwestionariusz został opatrzony komentarzem (pisanym kursywą), wyjaśniającym charakter pytań i oczekiwań dotyczących wypowiedzi.

5.2. FUNKCJE METROPOLITALNE BERLINA PO ROKU 1990 ORAZ TENDENCJE ROZWOJU DO ROKU 2015

Pytanie wstępne: Czy można stwierdzić, że po roku 1989 miała miejsce zmiana funkcji metropolitalnych Berlina (zał. 1)? Pytanie to ma charakter wprowadzający, informujący respondenta o tym, czego właściwie dotyczy wywiad. Sformułowanie pytania narzuca często udzielanie krótkiej odpowiedzi przeczącej lub twierdzącej. W przeważającej większości odpowiedzi na to pytanie nie ograniczały się jednak do potwierdzenia lub zaprzeczenia.

Wszystkie (100%) odpowiedzi ekspertów niemieckich były twierdzące. Jednak nie świadczy to o pełnej zgodności co do:

- a) rodzaju funkcji, które uległy zmianie (poza rządową i polityczną);
- b) zasięgu oddziaływania funkcji;
- c) przyczyn, które spowodowały zmiany funkcji.

Widoczna była jednak pewna zbieżność poglądów, co pozwoliło na sformułowanie następujących uogólnień:

1. O pozycji Berlina w systemie miast Niemiec, jak prawie wszyscy rozmówcy podkreślają, świadczy przeniesienie siedzib rządu i parlamentu do Berlina, a zatem przejście przez Berlin roli ośrodka władzy, ośrodka polityki na poziomie federalnym. Ta funkcja została uznana za generator innych funkcji metropolitalnych. Eksperti podkreślali, że „można mówić o zmianie funkcji Berlina, rozpoczął się okres odzyskiwania funkcji rządowych” (rozmowy z B. Heinrichsem), „Berlin stał się stolicą największego państwa w Unii Europejskiej, co pociąga za sobą zmianę wielu funkcji, poczynając od rządowych, które wpływają na rozwój innych funkcji metropolitalnych” (rozmowy z H. Estermannem), „Wiele zmieniło się poprzez przeniesienie funkcji siedziby rządu do Berlina” (z rozmowy z M. Sinzem). Za ważną zmianę funkcji Berlina w latach 1990–2003 uznano zatem zmianę, która z jednej strony bezpośrednio wpływa na pozycję Berlina w Niemczech, a z drugiej strony pośrednio na rozwój innych funkcji metropolitalnych, które decydują o pozycji Berlina w systemie miast Europy, w tym Europy Środkowej.

2. Z reguły respondenci upatrują przyczynę zmian czy możliwości pozyskiwania funkcji metropolitalnych przez Berlin w fakcie, iż przed zjednoczeniem Niemiec ani Berlin Zachodni, ani Wschodni nie spełniały wszystkich kryteriów metropolii, a zatem metropolią nie były (lub były metropoliami w ograniczonym zakresie). Berlin Wschodni odgrywał polityczną rolę stolicy totalitarnego państwa oraz gospodarcze znaczenie ośrodka przemysłowego i centrum zarządzania gospodarką w systemie ekonomicznym, w znacznym stopniu oddzielnym od świata zewnętrznego. Berlin Zachodni stracił po wojnie swoje znaczenie gospodarcze, m.in. w wyniku przeniesienia ważnych zakładów przemysłowych (Siemens), do Monachium i innych miast Zachodnich Niemiec, a jego rola polityczna miała specyficzny, ale niekoniecznie międzynarodowy charakter. Prawdziwa polityczna siła polegała na tym, że stanowił on scenę konfrontacji obu systemów. Obie połowy miasta były jednak metropoliami w dziedzinie kultury i nauki (z wywiadu z E. Diepgenem). Wraz ze zjednoczeniem Niemiec i Berlina do potencjałów obu metropolii doszedł czynnik roli poli-

tecznej i siedziby rządu. Zmiany funkcji metropolitalnych następują zatem, jako proces wypełniania luk oraz jako reakcja na możliwości wynikające z bezpośredniej konfrontacji potencjałów i niedoborów Berlina Wschodniego i Zachodniego. Berlin także utracił funkcję, którą trudno nazwać metropolitalną, ale która decydowała o jego pozycji międzynarodowej, tzn. rolę Berlina Zachodniego, jako „*wyspy Zachodu na Wschodzie*” (z wywiadu z W. Schulte).

3) W przeważającej większości respondenci zwracają uwagę na oddziaływanie Berlina w skali międzynarodowej, podkreślając głównie zmiany funkcji metropolitalnych wpływających na pozycję Berlina w systemie miast Europy, zwłaszcza Europy Środkowej. Pozycja Berlina w Niemczech, poza rolą ośrodka rządowego i politycznego nie ulega w ich opiniach zasadniczym zmianom. Berlinowi trudniej jest uzyskać, czy odzyskać pozycję centralną w Niemczech niż w Europie Środkowej (m.in. z wywiadu z M. Stollem, C. Dyckhoffem, M. Sinzem).

Pytanie drugie: Jakie funkcje metropolitalne pełni Berlin? W odpowiedzi na to pytanie wyniki umieszczone w tabelach 3–9 odpowiadają wypowiedziom piętnastu ekspertów niemieckich⁸.

5.2.1. TRANSPORT

Tylko jeden z respondentów uznał Berlin za węzeł transportowy o znaczeniu międzynarodowym pod względem zarówno transportu kolejowego, drogowego jak i lotniczego. We wszystkich trzech przypadkach tendencje są pozytywne, ze szczególnym wzrostem znaczenia lotniska w Berlinie. Przekształcenie lotniska Schönefeld w Berlinie (lotnisko Berlin-Brandenburg International), przy jednoczesnej stopniowej likwidacji pozostałych lotnisk, będzie miała znaczący wpływ na wzrost liczby pasażerów i wzrost znaczenia Berlina jako międzynarodowego węzła transportu lotniczego. Obecnie, mimo małego popytu, respondent uznaje międzynarodowe znaczenie Berlina w tej dziedzinie. Żaden z pozostałych respondentów nie podziela tego zdania dla lat 1990–2003. Zdaniem 14 respondentów Berlin ma niewielkie znaczenie dla transportu lotniczego (tab. 3). Respondenci wskazują na brak dużego międzynarodowego lotniska oraz silną konkurencję wewnątrz Niemiec, zarówno ze strony Frankfurtu nad Menem, jak i nowego lotniska Leipzig-Halle. Autorzy pozytywnych, lub niezdecydo-

⁸ Kolejność została zachowana w każdym z punktów (a–f z kwestionariusza odpowiadającym w pracy punktom 5.2.1–5.2.6), jednak, ze względu na życzenie niektórych ekspertów, jest ona niejawną.

wanych odpowiedzi na to samo pytanie zgodnie upatrują w CZĘŚCI DRUGIEJ (cztery odpowiedzi „TAK”, dwie „NIE WIADOMO”) szansę wzrostu roli Berlina, jako węzła transportu lotniczego, we wzroście liczby bezpośrednich połączeń, ich zróżnicowania, odległości i częstotliwości lądowania na tych kierunkach. Natomiast różnice w ocenie dotyczą np. rodzaju i kierunków połączeń przyszłego lotniska. Jedni respondenci wskazują na konieczność wzrostu liczby połączeń wewnątrz-europejskich (w szczególności do roku 2008–09, kiedy przewidziane jest ukończenie realizacji BBI), inni zwracają uwagę na szansę, jaką niesie ze sobą pozyskiwanie nowych kierunków, w szczególności lotów o dalekim zasięgu (np. połączeń z Azją). W większości wywiadów respondenci podkreślając słabą pozycję lotniska w Berlinie, wskazywali na istniejącą, a w szczególności mogącą w przyszłości (lata 2010–15) przybrać znaczące rozmiary konkurencję z lotniskiem w Warszawie (jest to zagadnienie szczegółowo omawiane na podstawie analizy wyników CZĘŚCI CZWARTEJ – zał. 1).

Dziwiciu spośród piętnastu respondentów uznało Berlin za kolejowy węzeł transportowy o znaczeniu międzynarodowym. Dwóch ekspertów podkreśliło jego ważną rolę krajową, a dwóch uznało, że Berlin ma pod tym względem częściowe znaczenie międzynarodowe. W przypadku odpowiedzi „CZĘŚCIOWO”, respondenci podkreślali pozytywne tendencje, czy trwanie procesu tworzenia w Berlinie ważnego międzynarodowego węzła transportu. Tendencje te potwierdzają wyniki CZĘŚCI DRUGIEJ (tab. 4), według których Berlin ma zdecydowaną szansę mieć znaczenie międzynarodowe w latach 2003–2015. Szansa wynika m.in. z faktu, że w Berlinie krzyżują się osie północ-południe i wschód-zachód (z rozmowy z M. Sinzem), co tworzy w Berlinie węzeł czterech kierunków (niem. Kreuz czyli krzyż). Rozwój tej funkcji Berlina uznany został za kwestię priorytetową zarówno przez władze Berlina, rząd federalny i Unię Europejską. Ogromne środki zostały przeznaczone na połączenie (usieciowienie: Vernetzung) Berlina, w skali regionalnej i krajowej, wynikające z dwóch aspektów: „*roli Berlina jako nowej stolicy Niemiec*” oraz „*dopełnienia jedności niemieckiej*” (z rozmowy z M. Lindnerem). Celem stało się połączenie Berlina z innymi ważnymi ośrodkami miejskimi w Niemczech siecią szybkich kolei ICE (InterCityExpress) i ośrodkami bezpośredniego zaplecza Berlina siecią kolei regionalnej RE (Regional Express). Trzecim realizowanym zamierzeniem jest połączenie stolicy Niemiec z innymi ważnymi metropoliami europejskimi, służące podniesieniu pozycji Berlina w systemie miast europejskich. Za pośredni sukces uważane jest usprawnienie połączenia z Warszawą w wyniku umowy DB (Deutsche Bahn) i PKP. Dalsza poprawa tego połączenia zgodnie uzna-

Tabela 3. Berlin jako węzeł transportu o znaczeniu ponadkrajowym w latach 1990–2002

Transport kolejowy	Transport drogowy	Transport lotniczy
CZEŚCIOWO TAK	NIE	NIE
NIE	NIE (punkt tranzytowy, lub omijany)	NIE
NIE, obecnie ma znaczenie krajowe	NIE, obecnie ma znaczenie krajowe	NIE
CZEŚCIOWO TAK, słabą stroną są połączenia w kierunku wschodnim	NIE, obecnie ma znaczenie krajowe	NIE, rola podrzędna
TAK	Znaczenie tranzytowe	NIE, brak jest dużego międzynarodowego lotniska
TAK, znaczenie Środkowo-europejskie	Jeszcze NIE	NIE
Znaczenie tranzytowe	NIE, znaczenie tranzytowe, regionalne	NIE
CZEŚCIOWO	CZEŚCIOWO	NIE
TAK, znaczenie krajowe i międzynarodowe	Tranzytowe znaczenie międzynarodowe	TAK
Zdecydowanie TAK	Znaczenie tranzytowe	NIE
TAK	NIE	TAK
TAK	CZEŚCIOWO, tranzytowe	NIE
TAK	JESZCZE NIE	NIE
TAK	CZEŚCIOWO	NIE
NIE	NIE	NIE

wana jest przez wszystkich ekspertów za konieczną, lecz tymczasowo zawieszoną ze względu na zbyt mały popyt. Niektórzy rozmówcy zwracają jednak uwagę na to, że polityka planowania w tej dziedzinie nie powinna opierać się na analizie popytu, tylko powinna mieć charakter podaży, według zasady „*gdyby istniała podaż, to popyt byłby większy*” (z rozmowy z V. Hassemerem). Dotyczy to zarówno tego połączenia, jak i innych strategicznych połączeń Berlina. Wskazując na słabszy rozwój połączeń Berlina w kierunku wschodnim, eksperci w większości kładą nacisk na potrzebę rozwoju tych połączeń, upatrując szansę Berlina, pod względem funkcji gospodarczych, w Europie Środkowej i Wschodniej oraz w regionie Morza Bałtyckiego.

Tak jak funkcję międzynarodowego węzła lotniczego można uznać na podstawie wyników wywiadów za słabiej rozwiniętą, a funkcję węzła kolejowego za dobrze rozwiniętą, to w przypadku oceny pozycji Berlina jako węzła transportu drogowego o znaczeniu międzynarodowym nie ma wyraźnej jednoznaczności. Większość rozmówców w odpowiedziach CZĘŚCI PIERWSZEJ (tab. 3) podkreślała, że:

Tabela 4. Szanse Berlina na uzyskanie pozycji węzła transportu o znaczeniu ponadkrajowym w latach 2003–2015

Transport kolejowy	Transport drogowy	Transport lotniczy
Duża szansa	Długi proces, znaczenie tranzytowe	Mała szansa
Środkowo-europejskim	Środkowo-europejskim, znaczenie tranzytowe	NIE
Środkowo-europejskim	Środkowo-europejskim	NIE
Duża szansa (jeśli nastąpi rozwój w kierunku Środkowo, Północno- i Wschodnio Europejskim)	Duża szansa w Europie Środkowej, Wschodniej i Północnej	Trudno powiedzieć, szansa istnieje
Zdecydowanie TAK	Znaczenie tranzytowe	Mała szansa
TAK, europejskie	Znaczenie tranzytowe	Nie wiadomo
Znaczenie tranzytowe	Znaczenie krajowe lub międzynarodowe	Nie wiadomo
Będzie głównym węzłem kolejowym Europy Środkowej	TAK	NIE
TAK	TAK	TAK
TAK	Wzrost znaczenia tranzytowego	Raczej NIE
TAK	TAK	NIE
TAK	Tranzytowe	NIE
TAK	TAK	Nie wiadomo
TAK	TAK	TAK
Ma szansę	Nie wiadomo	Ma szansę

a) jest to proces trwający od 1990 roku, w wyniku którego nastąpiła duża poprawa połączeń drogowych Berlina w skali regionalnej, krajowej i międzynarodowej;

b) 8 z 17 przedsięwzięć transportowych realizowanych w ramach projektu „Deutsche Einheit” (jedność niemiecka) dotyczy Berlina i jego połączeń z regionem, resztą kraju i metropoliami europejskimi (m.in. połączenie Berlina z Dolną Saksonią i Regionem Ren-Ruhr, czy rozbudowa połączenia autostradą Berlina ze środkowo-niemieckimi ośrodkami przemysłowymi i północną Bawarią);

c) istnieją luki w wymiarze międzynarodowym w kierunku wschodnim (szczególnie podkreślany jest tu brak połączenia Berlina z Warszawą autostradą na odcinku Frankfurt nad Odrą – Warszawa);

d) Berlin ma znaczenie tranzytowe i temu służą realizowane projekty.

Nie zawsze istnieje natomiast zgodność co do szczegółów. Niektórzy rozmówcy podkreślają przykładowo, że w wyniku projektu „*Deutsche Einheit*” powstają lub są przebudowywane drogi służące jedynie połączeniu landów wschodnich z zachodnimi, natomiast zaniedbywane są np. jeśli chodzi o Berlin połączenia z regionami we wschodnich Niemczech, tj. Berlina z Frankfurtem nad Odrą. Wyniki CZĘŚCI DRUGIEJ (tab. 4) potwierdzają tranzytowe znaczenie Berlina (również w przyszłości) dla transportu drogowego, ważną rolę jako węzła transportowego w Europie Środkowej oraz zdecydowany wzrost znaczenia międzynarodowego (nawet w skali całej Europy) w tej dziedzinie w latach 2003–2015.

5.2.2. LOKALIZACJA CENTRALI FIRM

Zdecydowana większość ekspertów (14) udzieliła odpowiedzi negatywnej na pytanie CZĘŚCI PIERWSZEJ, podkreślając małe zainteresowanie centrali firm Berlinem. Jednak odpowiedzi na pytanie CZĘŚCI DRUGIEJ świadczą o tym, że może być to zjawisko przejściowe (tylko 5 odpowiedzi zdecydowanie negatywnych – tab. 5).

Eksperti, którzy udzielili odpowiedzi negatywnych w obu częściach w sposób zgodny argumentują swój punkt widzenia, twierdząc, że:

a) w Niemczech pozostanie wyraźny podział funkcji między ważnymi ośrodkami miejskimi zachodnich Niemiec, zatem nawet w wymiarze krajowym (w systemie miast niemieckich) Berlin nie zajmuje istotnej pozycji jeśli chodzi o funkcje *corporate control*. Dotyczy to również obecności firm niemieckich w Berlinie. Dla porównania: pod koniec 2001 roku, bezpośrednio przed wprowadzeniem EURO, wartość giełdowa wszystkich spółek akcyjnych w Berlinie wynosiła 12,5 Mld. DM., podczas gdy ten sam wskaźnik dla spółek w Monachium wynosił 258 Mld DM (z rozmowy z H-F Müllerem);

b) podział ten ukształtował się po II Wojnie Światowej, kiedy Berlin Zachodni zajmował pozycję peryferyjną w stosunku do terytorium Republiki Federalnej Niemiec;

c) w dziedzinie kontroli i regulacji obserwuje się w Berlinie wyraźnie przewagę funkcji politycznych (administracji publicznej) nad funkcjami gospodarczymi (zarządzanie przedsiębiorstwami);

d) funkcja ta zależy przede wszystkim od siły gospodarczej miasta;

e) nie sprawdziły się oczekiwania, że silne oddziaływanie Berlina jako „*symbolu jedności Niemiec i Europy*” wystarczy, aby pozyskać tę funkcję;

f) nie sprawdziły się oczekiwania, że przeniesienie się do Berlina europejskiej centrali Sony pociągnie za sobą inne centrale ważnych firm.

Tabela 5. Berlina jako siedziba centrali firm w latach 1990–2002 i 2003–2015

Część pierwsza (stan 1990–2002):	Część druga (tendencje na lata 2003–2015):
Czy Berlin jest siedzibą europejskich lub regionalnych centrali firm?	Czy Berlin ma szansę stać się siedzibą europejskich lub regionalnych centrali firm?
NIE	NIE
NIE	NIE WIADOMO
NIE	TAK
NIE	TAK
Poziom niższy niż przeciętny	NIE
NIE	NIE
NIE	Najprawdopodobniej NIE
NIE	NIE
NIE	TAK
NIE	ISTNIEJE PEWNA SZANSA
NIE	NIE WIADOMO.
NIE, choć miasto jest przygotowane na przyjęcie inwestorów	TAK
NIE	NIE
Rola dość znacząca	NIE WIADOMO
NIE, jeszcze nie	TAK, to tylko kwestia czasu

Czterej eksperci, którzy na pytanie CZĘŚCI DRUGIEJ udzielili odpowiedzi pozytywnej lub nie zdecydowanej wskazywali na to, że:

a) dalszy rozwój Berlina, w tym w szczególności pozyskiwanie funkcji siedziby centrali firm, zależy od sytuacji gospodarczej miasta, od jego siły gospodarczej (m.in. rozwoju sektora usług);

b) w Berlinie istnieją dobre warunki pozaekonomiczne (czynniki miękkie) dla rozwoju tej funkcji, w tym doskonałe, tzw. otoczenie biznesu;

c) winę za brak funkcji *corporate control* w Berlinie ponoszą władze Niemiec, które „w sposób fałszywy pojmują kwestię federalizmu, czy walki z centralizmem. Wynika to przekonania, że nie powinno się koncentrować w Berlinie wszystkich najważniejszych funkcji metropolitalnych” (z rozmowy z E. Diepgenem).

5.2.3. KULTURA

Eksperci przeważnie byli zgodni co do tego, że Berlin jest ośrodkiem kultury o znaczeniu ponadkrajowym oraz nim będzie w przyszłości (tab. 6).

Odpowiedzi „w niewielkim stopniu” w CZĘŚCI PIERWSZEJ (tab. 6) i „ma pewną szansę” w CZĘŚCI DRUGIEJ udzielił ekspert spoza Berlina, z landu zachodnio-niemieckiego, który zwrócił uwagę na:

a) istnienie silnej konkurencji wewnątrz Niemiec w rozwoju funkcji ośrodka kultury;

b) czwartą pozycję Berlina w systemie miast niemieckich, jako ośrodka kultury, po Kolonii, Monachium i Hamburgu;

c) duże zróżnicowanie oferty kulturalnej Berlina, które może dać miastu szansę uzyskania wyższej pozycji w skali niemieckiej i jednocześnie europejskiej.

Tabela 6. Berlin jako ośrodek kultury w latach 1990–2002 i 2003–2015

Część pierwsza (stan 1990–2002):	Część druga (tendencje na lata 2003–2015):
Czy Berlin jest ośrodkiem kultury o znaczeniu ponadkrajowym?	Czy Berlin ma szansę stać się ośrodkiem kultury o znaczeniu ponadkrajowym?
W dużym stopniu	Zdecydowanie istnieje możliwość wyjścia poza niemiecką strefę kulturową
W dużym stopniu	Zdecydowanie TAK, będzie miał znaczenie globalne
TAK	TAK
Tylko w niewielkim stopniu	MA PEWNĄ SZANSE
W dużym stopniu	MA DUŻĄ SZANSE mieć ZNACZENIE EUROPEJSKIE lub nawet ŚWIATOWE
W pewnym stopniu	MA SZANSE mieć ZNACZENIE EUROPEJSKIE
Jest najważniejszym ośrodkiem kultury w Niemczech	TAK, to pewne
TAK	TAK, Berlin będzie GLOBALNĄ METROPOLIĄ KULTURY
Zdecydowanie TAK	TAK, to pewne
TAK	RACZEJ TAK
TAK	TAK
TAK	RACZEJ TAK
Z pewnością	TAK
TAK	TAK
TAK	TAK

Mimo niewielkiego zróżnicowania w odpowiedziach dotyczących określenia zasięgu oddziaływania Berlina (europejskiego czy światowego/globalnego), istniała pełna zgodność co do wysokiej pozycji Berlina w systemie miast Europy w zakresie funkcji ośrodka kultury. Jednocześnie respondenci zwracali uwagę na następujące zjawiska związane z wysoką pozycją Berlina:

a) Funkcja ośrodka kultury i funkcja siedziby rządu oraz parlamentu mają ze sobą ścisły związek. Charakteryzują się wzajemnym pozytywnym oddziaływaniem. Istnienie jednej z tych funkcji ma w Berlinie wpływ na rozwój drugiej. Przeniesienie funkcji stołecznych (administracji publicznej, ambasad) do Berlina spowodowało wzrost pozycji międzynarodowej miasta jako ośrodka politycznego oraz wzrost pozycji miasta w systemie miast niemieckich i w dużym stopniu przyczyniło się do tego, że miasto zyskało większą świadomość posiadania potencjału jako ośrodka kultury. Świadomość ta pociągnęła za sobą również działanie w kierunku rozwoju tej funkcji (m.in. z rozmowy z E. Schneider).

b) Charakterystyczną cechą oferty kulturalnej Berlina jest z jednej strony jej wielkość a z drugiej jej różnorodność. Na gruncie podziału miasta po 1949 roku, a następnie jego zespolenia, liczba instytucji kultury (teatry, opery, uniwersytety) jest podwójna. Instytucje charakteryzują się ponadto bardzo wysokim poziomem artystycznym lub edukacyjnym, utrzymywanym przed zjednoczeniem Niemiec w obu częściach miasta. Połączone zasoby Berlina Wschodniego i Zachodniego stanowią bogatą i niepowtarzalną mieszankę kultury i off-kultury.

c) *„Kultura jest najważniejszą funkcją metropolitalną Berlina. Ona decyduje o tym, że pozycja Berlina w systemie miast Europy nie jest niska”*. Oprócz wielości i jakości instytucji kultury, prawdziwą siłą Berlina jest tzw. innowacyjna scena (niem. *Szene*), nieoficjalna kultura (pop- czy off-kultura: muzyka i sztuka), kształtowana przez młodzież z obu części Berlina i licznie osiedlających się tu studentów z całych Niemiec, napływających do Berlina cudzoziemców, zarówno pracowników umysłowych (uniwersytet, administracja publiczna) jak i migrantów-robotników, tzw. „proletariatu gospodarczego” ze Wschodu i Południa Europy, Azji, Afryki. Berlin jest więc także miastem wielokulturowym (niem. *eine multikulti Stadt*) (z rozmowy z W. Schulte). Mówi się nawet, że *„miasto nie składa się z dwóch części tylko z trzech. Jest Berlin Wschodni, Berlin Zachodni i Berlin Migrantów”* (z rozmowy z H. Estermannem).

d) *„W dziedzinie innowacyjnej kultury porównać można Berlin do Nowego Yorku. Miasto, dzięki swej otwartości i wielowymiarowości jest magnesem przyciągającym ludzi innowacyjnych i przedsiębiorczych”*. Jest to o tyle istotne zjawisko, że funkcja ośrodka kultury staje się coraz ważniejsza w postindustrialnym społeczeństwie rekreacji i rozrywki (z rozmowy z G. Gebhardtem).

e) *„Berlin jest kulturalną metropolią z jednej strony w sensie zewnętrznego oddziaływania, promieniowania miasta, z drugiej przyciągania różnych zjawisk mody.”* (z rozmowy z H.-F. Müllerem).

f) Geneza siły międzynarodowego oddziaływania funkcji ośrodka kultury w Berlinie to konfrontacja, na niewielkiej powierzchni, Wschodu z Zachodem, dwóch systemów politycznych i światopoglądowych: „*W dziedzinie kultury, Berlin ma wszystko, co było silne na Wschodzie i Zachodzie*” (z rozmowy z E. Diepgenem).

g) Berlin ma silnie rozwiniętą funkcję ośrodka kultury o znaczeniu europejskim i światowym: „*Kultura jest bardzo ważna dla metropolii, jest czynnikiem gospodarczym, jest czynnikiem lokalizacji i przyciągania. Jest podstawą żywotności*” (z rozmowy z E. Diepgenem).

h) Funkcja ośrodka kultury wiąże się ściśle z tzw. kapitałem ludzkim: „*Jedynym prawdziwym zasobem, jaki ma Berlin, są ludzie: o wysokiej kulturze, dobrym wykształceniu, zróżnicowanych doświadczeniach*” (z rozmowy z V. Hassemerem).

i) „*Kultura Berlina jest niepowtarzalna, kształtuje ją charakter miasta, jego wewnętrzne tarcie i niepokój, jego atmosfera krytycyzmu, desperacji, protestu i jednocześnie rozrywkowości*” (z rozmowy z V. Hassemerem).

2. Niewielkie wahanie kilku respondentów w odpowiedzi na pytanie CZĘŚCI DRUGIEJ (tab. 6) wynika z obawy o to, czy Berlin będzie w stanie utrzymać obecny poziom kultury i instytucji kulturalnych, ze względu na złą sytuację ekonomiczną (długi miasta i słabe tempo rozwoju innych funkcji). Jest to pytanie związane z finansowaniem kultury Berlina. Od czasu podjęcia przez Bundestag decyzji o przeniesieniu siedziby rządu i parlamentu Niemiec do Berlina trwa dyskusja na temat ustanowienia specjalnego statusu miasta stołecznego. Szczególnie w dziedzinie finansowania kultury poszukuje się rozwiązań, które z jednej strony pozwoliłyby na utrzymanie bogatej oferty kulturalnej Berlina, z drugiej strony nie naruszałyby zasad niemieckiego systemu federalnego. Jako rozwiązanie tego problemu proponowano tzw. mieszane finansowanie, częściowo przez landy, częściowo Berlin oraz państwo.

5.2.4. MEDIA

Istnieje duże zróżnicowanie odpowiedzi na temat roli Berlina jako ośrodka mediów o randze ponadkrajowej (tab. 7). Można jednak sformułować następujące uogólnienia:

a) Berlin nie jest w ocenie respondentów ośrodkiem mediów o znaczeniu ponadkrajowym;

b) funkcja ośrodka mediów ma w Berlinie zasięg krajowy;

Tabela 7. Berlin jako ośrodek mediów o randze ponadkrajowym, w latach 1990–2002 i 2003–2015

Część pierwsza (stan 1990–2002)	Część druga (tendencje na lata 2003–2015)
Czy Berlin jest ośrodkiem mediów o znaczeniu ponadkrajowym?	Czy Berlin ma szansę stać się ośrodkiem mediów o znaczeniu ponadkrajowym?
Nie, ma pewne znaczenie krajowe	NIE
W pewnym zakresie i stopniu	Raczej NIE
NIE	TAK
Nie, ma pewne znaczenie krajowe	TAK
Nie, ma znaczenie krajowe	TAK
Nie, ma znaczenie krajowe	TAK
NIE	Ma pewną szansę
Ma znaczenie krajowe	Pozostanie ośrodkiem o znaczeniu krajowym
NIE	Na pewno osiągnie silne znaczenie krajowe
Ma ważną pozycję krajową	Nie wiadomo
Nie	Nie wiadomo
Ma silną pozycję krajową	NIE
Ma pewne znaczenie krajowe	NIE
—	—
Ma znaczenie	TAK

c) pewne zjawiska wskazują na to, że Berlin może w pewnym zakresie osiągnąć w przyszłości pozycję ośrodka mediów o zasięgu międzynarodowym, choć trudno jest uznać szansę Berlina za dużą;

d) wiele wskazuje na to, że pozycja krajowa Berlina jako ośrodka mediów zostanie umocniona;

e) pod względem funkcji ośrodka mediów Berlin ma silną konkurencję ze strony innych miast zachodnio-niemieckich. Bardzo silnymi ośrodkami mediów w Niemczech są kolejno Hamburg, Kolonia i Monachium. Przy czym Hamburg uchodzi za stolicę mediów;

f) na rozwój funkcji ośrodka mediów w Berlinie mają wpływ dwie inne funkcje metropolitalne: ośrodka politycznego (niem. *Hauptstadtfunktion*, czyli funkcja siedziby rządu i parlamentu) oraz ośrodka kultury;

g) pozycja Berlina w Niemczech jako ośrodka mediów, jest nieadekwatnie niska w stosunku do roli, jaką miasto odgrywa jako stolica. Mieści się tu co prawda najwięcej, w skali Niemiec, redakcji gazet dziennych, a Berlin przyciągnął sieci telewizji publicznej i wiele sieci telewizji oraz rozgłośni prywatnych, ale np. centralna sieć telewizji ZDF ma siedzibę w Moguncji, a nie w Berlinie. Natomiast najważniejszy program informacyjny: „Die Tagesschau” wyświetlany jest z Hamburga (z rozmów z E. Diepgenem i H.-F. Müllerem);

h) Media są obecne tam, gdzie dzieje się coś interesującego. Dotyczy to wydarzeń politycznych, kulturalnych i społecznych, które przyciągają wielu zainteresowanych. Oferta Berlina charakteryzuje się poza tym bardzo dużą różnorodnością (przykłady z rozmowy z V. Hassemerem):

Przykład 1. Berlin jest ośrodkiem kompetencji w dziedzinie medycyny i ochrony zdrowia. Oprócz bardzo wielu zrzeszeń i organizacji związanych z medycyną, odbywają się tu kongresy lekarskie, na które licznie przybywają lekarze z całego świata.

Przykład 2. Co roku odbywa się w Berlinie „parada miłości”, uliczny festiwal muzyki techno.

Mimo dużej konkurencji innych miast niemieckich, to właśnie Berlin określany jest mianem „miasta 24-godzinnego rytmu”, „oferującego coś dla każdego” (z rozmów z V. Hassemerem i E. Schneider). To przyciąga media i sprawia, że chcą tu być obecne. Istnieje duża szansa, że inne miasta niemieckie, np. Hamburg, mogą stracić swoją wysoką pozycję na korzyść Berlina.

5.2.5. FUNKCJA MIASTA WIEDZY I INNOWACJI

Wyniki wywiadu charakteryzują się pewnym zróżnicowaniem w odpowiedziach na pytanie CZĘŚCI PIERWSZEJ oraz dużą zgodnością w odpowiedziach na pytanie CZĘŚCI DRUGIEJ (tab. 8).

Poniższa struktura odpowiedzi wiąże się przede wszystkim z faktem, że eksperci bardzo wysoko oceniają potencjał rozwojowy Berlina jako ośrodka nauki, techniki i innowacji, natomiast w różny sposób postrzegają dotychczasowe osiągnięcia, kroki podejmowane w kierunku tworzenia w Berlinie *technopolis*.

Zróżnicowanie odpowiedzi wynika również z tego, że respondenci bardzo wysoko oceniają potencjał naukowy Berlina, natomiast jednocześnie podkreślają słabą pozycję funkcji przemysłowych miasta. Z tego ostatniego wynika również negatywna odpowiedź udzielona przez jednego eksperta na pytanie CZĘŚCI PIERWSZEJ I DRUGIEJ. Jednocześnie respondenci w różny sposób określają przyszłość tych funkcji Berlina. Jedni widzą Berlin jako miasto wiedzy (nauki), inni jako miasto wykorzystania wiedzy (*technopolis*). Wnioski te prowadzą do sformułowania następujących uogólnień:

1) Berlin nie jest ważnym ośrodkiem przemysłu produkcyjnego. Nie jest to co prawda czynnik, który decyduje o metropolitarnym znaczeniu miasta, czy o pozycji Berlina w systemie miast Europy. Może być to natomiast czynnik, który osłabia lub osłabi pozycję Berlina jako ośrodka wiedzy, nauki, techniki i innowacji.

Tabela 8. Berlin jako Miasto Wiedzy i Innowacji w latach 1990–2002 i 2003–2015

Część pierwsza (stan 1990–2002)	Część druga (tendencje na lata 2003–2015)
Czy Berlin jest Miastem Wiedzy i Innowacji o znaczeniu ponadkrajowym lub krajowym?	Czy Berlin ma szansę stać się Miastem Wiedzy i Innowacji?
Ma pewne znaczenie	TAK
Ma pewne znaczenie	TAK
NIE	NIE
Jeszcze NIE	TAK
CZEŚCIOWO	TAK
CZEŚCIOWO	TAK, w niektórych dziedzinach znaczenie międzynarodowe
W niektórych dziedzinach	Trudno powiedzieć
Ma potencjał	TAK
W ograniczonym zakresie	TAK
TAK	Zdecydowanie TAK
TAK	TAK
TAK	TAK
Ma znaczenie bardziej międzynarodowe niż krajowe	TAK
TAK	TAK
To jest jedna z ważnych funkcji Berlina	TAK

2) Berlin ma duże tradycje w zakresie rozwoju technologii i innowacji oraz implementacji i wykorzystania nowoczesnych technologii (np. kolej, elektryczność), gdyż był w przeszłości ważnym ośrodkiem innowacji. Po utracie tej pozycji Berlin ma szansę odbudować swoje znaczenie w oparciu o wykorzystanie najnowocześniejszych technologii.

3) Berlin jest ważnym ośrodkiem nauki (120 tysięcy studentów, największa liczba uniwersytetów w Niemczech, duża liczba wyspecjalizowanych instytutów badawczych). Pod tym względem ma najwyższą pozycję w systemie miast niemieckich. To wystarcza, aby określać Berlin mianem miasta nauki czy miasta wiedzy (niem. *Wissenschaftsstadt* lub *Wissensstadt*).

4) Mimo silnej konkurencji innych miast i regionów niemieckich (np. Renu-Ruhry), Berlin ma znaczącą pozycję jako ośrodek innowacji. Wynika to z dwóch pozornie wykluczających się tendencji:

- a) różnorodności rozwijanych i wykorzystywanych technologii;
- b) wyraźnej specjalizacji, polegającej na rozwoju technologii najnowocześniejszych m.in. elektronicznych, transportu oraz biotechnologii i tzw. Young Creative Industries (nowoczesnego lekkiego przemysłu kreatywnego).

5) Berlin posiada kilka ośrodków wykorzystywanych do celów naukowo-badawczo-produkcyjnych. Najczęściej wymieniane przez ekspertów są: Campus Berlin-BUCH, (specjalizujący się głównie w biotechnologii), MDC – Max Delbrück Centrum (specjalizujące się w biologii molekularnej), Adlershof (ośrodek innowacji) oraz liczne ośrodki badawcze wokół uniwersytetów. Niektóre ośrodki prowadzą współpracę naukową m.in. z Warszawą [np. BAO, WFB – z polskim partnerem TWG, Centrum Współpracy Wschód-Zachód Adlershof (Centrum Innowacji Berlin – IZB) oraz Centrum Kompetencyjno-Szkoleniowe Hellersdorf].

6. W dziedzinie metropolitalnych funkcji produkcyjnych, do których należą połączone nauka i przemysł służące wytwarzaniu zaawansowanych technologii, zaznacza się pewna szansa rozwijania komplementarności między Warszawą a Berlinem. Oba miasta dysponują dużym potencjałem naukowym. Możliwość wykorzystania osiągnięć nauk inżynierskich i przyrodniczych do wytwarzania zaawansowanych technologii stanowić by mogło dużą szansę rozwojową Warszawy (faza projektów), Berlin w dużym stopniu wykorzystuje już swój potencjał.

5.2.6. USŁUGI FINANSOWE

Odpowiedzi CZĘŚCI PIERWSZEJ (tab. 9) są zdecydowanie negatywne, w CZĘŚCI DRUGIEJ zaznaczają się pewne różnice. Podczas gdy obecnie żaden z ekspertów nie postrzega Berlina jako ośrodka usług finansowych o znaczeniu ponadkrajowym, czy nawet krajowym, kilku respondentów widzi szansę rozwoju tej funkcji w przyszłości.

Rozwój tej funkcji w latach 2003–2015 eksperci uzależniają od:

- rozwoju potęgi (siły) gospodarczej Berlina;
- konkurencji innych miast zachodnio-niemieckich, w tym szczególnie Frankfurtu i Monachium;
- konkurencji innych miast europejskich.

Powyższe odpowiedzi, wraz z ich rozwinięciem w wywiadzie, prowadzą do sformułowania następujących uogólnień:

1. W systemie miast niemieckich głównym ośrodkiem usług bankowych i giełdowych jest Frankfurt nad Menem. Frankfurt jest jednocześnie jednym z dwóch najważniejszych ośrodków finansowych w Europie. Ważnym ośrodkiem usług ubezpieczeniowych jest Monachium. Przejęcie przez Berlin funkcji siedziby rządu i parlamentu nie miało wpływu na zmianę pozycji Berlina. Wynika to m.in. z faktu, że pozostałe „funkcje gospodarcze są silniej rozwinięte w innych miastach zachodnio-niemieckich” (z rozmowy z H.-F. Müllerem).

Tabela 9. Berlin jako ośrodek usług finansowych o znaczeniu ponadkrajowym w latach 1990–2002 i 2003–2015

Część pierwsza (stan 1990–2002)	Część druga (tendencje na lata 2003–2015)
Czy Berlin jest ośrodkiem usług finansowych o znaczeniu ponadkrajowym?	Czy Berlin ma szansę stać się ośrodkiem usług finansowych o znaczeniu ponadkrajowym?
NIE	NIE
NIE	NIE
NIE	Raczej NIE
NIE	Raczej NIE
NIE	NIE
NIE	NIE
NIE	NIE
NIE	NIE
NIE	NIE WIADOMO
Nie	Ma SZANSE
NIE	NIE WIADOMO
NIE	NIE
NIE	NIE
NIE	MA PEWNA SZANSE
NIE	NIE WIADOMO

2. Niska pozycja Berlina w systemie miast niemieckich jako ośrodka usług finansowych (podobnie jak innych funkcji gospodarczych) wiąże się bezpośrednio z niewielką siłą gospodarczą miasta. *„Ważnymi przeszkodami na drodze do odbudowy czy budowy siły gospodarczej miasta jest system federalistyczny, system subwencjonowania, mentalność ludzi wynikająca z doświadczeń historii, mentalność walcząca z centralizmem”* (z rozmowy z E. Diepgenem).

3. Niska pozycja Berlina w systemie miast niemieckich wynika w dużej mierze z faktu, że najważniejsze firmy niemieckie i zagraniczne przeniosły się po wojnie z Berlina do innych miast zachodnio-niemieckich. *„Wszyscy zwycięzcy II wojny światowej, wszyscy którzy na niej lub po niej zarobili, znajdują się poza Berlinem”* (z rozmowy z E. Diepgenem). Znaczenie miasta jako ośrodka usług finansowych uzależnione jest od interesów konkretnej grupy społecznej kapitalistów (bankierów, właścicieli firm, ważnych udziałowców i prezesów spółek giełdowych). Ci w Berlinie nie są licznie reprezentowani.

4. Funkcje ośrodka finansowego o skali ponadkrajowej wiążą się rozwojem silnych powiązań miasta z innymi ośrodkami miejskimi (usiecieniem). Berlin, który miał położenie peryferyjne w stosunku do prężnych ekonomicznie ośrodków Europy Zachodniej, Ameryki Północnej i Azji, oznacza się dość słabym stopniem globalnych powiązań.

5. Nieufność inwestorów finansowych może wiązać się z przeświadczeniem, że Berlin jest nadal miastem o dość wysokim stopniu ryzyka ekonomicznego (podobnie jak inne metropolie Europy Środkowej i Wschodniej). Berlin ma szansę wyrównać ten deficyt w ciągu 10, 15 lat.

6. Podejmowano pewne próby zwiększenia znaczenia Berlina jako ośrodka usług finansowych. Niepowodzeniem i licznymi skandalami zakończyła się, mająca temu posłużyć, próba fuzji banków w Berlinie.

5.2.7. INNE FUNKCJE METROPOLITALNE BERLINA

Czy w zakresie jakiegokolwiek funkcji, która nie została dotąd wymieniona, Berlin:

a) jest ośrodkiem o znaczeniu ponadkrajowym; część pierwsza (stan 1990–2002)?

b) ma szansę stać się ośrodkiem o znaczeniu ponadkrajowym; część druga (tendencje na lata 2003–2015)?

Odpowiedzi na to pytanie cechuje duża różnorodność. Część respondentów uważa, że wszystkie najważniejsze funkcje metropolitalne zostały wymienione. Kilku innych ekspertów wymienia szczegółowe funkcje należące do ogólniejszych grup funkcji wymienionych w pytaniu drugim. Jeszcze kilku innych wymienia funkcje, które nie są objęte klasyfikacją funkcji metropolitalnych przyjętą w pracy. Najczęściej wymieniane funkcje w CZĘŚCI PIERWSZEJ i DRUGIEJ to:

– funkcja siedziby rządu i parlamentu (polityczne funkcje kontrolne, które pełnią Berlin i Warszawa. Funkcji tej ze względów oczywistych nie objęły pytania wywiadu, jednak jest ona jedną z głównych funkcji metropolitalnych wyszczególnionych w pracy);

– funkcja ośrodka organizującego imprezy o skali międzynarodowej (konferencji naukowych, kulturalnych, społecznych, kongresów wielu grup zawodowych np. lekarzy);

– funkcja miasta–pomostu, czy miasta-bramy (ang. *gateway City*, niem. *Brückenfunktion*), z którą wiążą się:

a) napływ cudzoziemców–migrantów ze Wschodu i Południa Europy, Azji i Afryki, wieloetniczność, wielokulturowość miasta, miejsce mieszania się kultur, rozwój off-kultury;

b) rozwój turystyki (4. miejsce w Europie);

c) działalność gospodarcza nastawiona na kontakty handlowe ze wschodem Europy (np. mieści się tu wiele przedstawicielstw firm z Europy Wschodniej);

d) rozwój usług handlowych (Berlin jest centrum handlowym, „miejszem zakupów” dla Europy Wschodniej).

5.3. FUNKCJE METROPOLITALNE WARSZAWY W LATACH 1990–2002 I TENDENCJE ROZWOJU W LATACH 2003–2015

Odpowiedzi na kolejne zadawane pytanie – czy można powiedzieć, że po roku 1989 miała miejsce zmiana funkcji metropolitalnych Warszawy? – były w przeważającej większości twierdzące. Różnice dotyczyły:

a) postrzegania zmian w przypadku:

– poszczególnych funkcji (respondenci dostrzegają zmiany w konkretnych funkcjach, niekoniecznie wszystkich);

– zasięgu przestrzennego funkcji;

b) oceny wagi czy znaczenia przemian;

c) określenia charakteru i stopnia metropolizacji Warszawy przed rokiem 1990.

Na podstawie udzielonych odpowiedzi sformułowano następujące uogólnienia:

1. Bezpośredni wpływ na zmianę funkcji metropolitalnych Warszawy miała transformacja polityczno-ekonomiczna zapoczątkowana w 1989 roku. Zmiany miały charakter stopniowy i wynikały w prostej linii z otwarcia Polski na Europę i świat. Otwarcie polityczne i ekonomiczne było podstawowym warunkiem rozwoju funkcji metropolitalnych Warszawy. Istnieje zgodność opinii co do tego, że przed rokiem 1990 Warszawa nie spełniała większości kryteriów metropolii, natomiast nie ma pełnej jednomyślności, co do tego, czy Warszawa przed rokiem 1990 spełniała jakiegokolwiek kryteria metropolii oraz jeśli pełniła funkcje metropolitalne, to jakie. Różnice ilustrują następujące wypowiedzi: „*był to niewątpliwy przełom, przez 3 stulecia Warszawa była odcięta od zachodniej Europy (...), miasto nie miało charakteru metropolii europejskiej*” (z rozmowy ze St. Wyganowskim), „*Warszawa pełniła już przed rokiem 1990 funkcje metropolitalne. Po roku 1990 nastąpiło jednak przyspieszenie rozwoju tych funkcji*” (z rozmowy z M. Świąćickim)

2. W sferze funkcji politycznych (administracji publicznej) rola Warszawy w niewielkim stopniu zmalała w wyniku pewnej decentralizacji władz, jakie miało miejsce w Polsce. Część kompetencji przesunięta została na poziom regionalny i lokalny. Nie ma zgodności w ocenie tego zjawiska. Natomiast większość ekspertów zwraca uwagę na to, że zbyt powoli rozwijane są funkcje stołeczne, że władze centralne nie dostrzegają konieczności świadomego wspierania rozwoju funkcji metropolitalnych

Warszawy (w tym miejscu często następuje porównanie z Berlinem, w którym, zdaniem wielu polskich ekspertów, zauważono potrzebę rozwoju funkcji stolicy i stworzenie z niej prawdziwej wizytówki Niemiec).

3. Niezależnie od oceny całokształtu reform administracyjnych przeprowadzonych w Polsce po 1990 roku (reformy administracyjnej Warszawy z 1994 i reformy terytorialnej Polski z 1 stycznia 1999) i ich wpływu na rozwój samorządu lokalnego, czy regionalnego, większość ekspertów wyraża opinię, że pod względem rozwoju funkcji metropolitalnych Warszawy reformy te miały działanie hamujące: pozycja Warszawy w systemie miast Polski uległa obniżeniu, a poza tym nie działała polityka prowadzona w skali miasta, konieczna dla wspierania funkcji metropolitalnych.

4. Świadome wspieranie przez władze funkcji metropolitalnych Warszawy, jednogłośnie popierane przez wszystkich ekspertów, niekoniecznie wiąże się w ich opiniach z ustanowieniem specjalnego statusu miasta stołecznego (opinie popierające utworzenie tzw. obszarów metropolitalnych, a wśród nich w szczególności stołecznego subregionu metropolitalnego są nieliczne). Z drugiej strony respondenci często zwracają uwagę na brak ustroju metropolitalnego, stanowiący jedną z przeszkód rozwoju funkcji metropolitalnych Warszawy.

5. Nadal większość funkcji metropolitalnych będzie koncentrować się w Warszawie, jednak konkurencja innych miast Polski w zakresie poszczególnych funkcji metropolitalnych jest bardziej zauważalna niż przez rok 1990.

6. Większość respondentów, określając charakter zmian funkcji metropolitalnych, wskazywała na dwa równoległe zjawiska:

a) pojawiły się nowe funkcje metropolitalne, związane bezpośrednio lub pośrednio z napływem obcego kapitału, inwestycjami zagranicznymi w Polsce, w Warszawie;

b) zmianie uległ zasięg przestrzenny dotychczas pełnionych funkcji, lub zmieniła się ich jakość, dzięki swobodnemu przepływowi osób, informacji i kapitału oraz działaniom ustawodawczym, jak i inicjatywom władz centralnych, regionalnych, miejskich i samorządowych.

Oba te zjawiska związane są z otwarciem Polski i Warszawy na wpływy międzynarodowe, natomiast należy jeszcze wymienić zjawisko trzecie, na które również zwracano uwagę w wywiadach:

c) najmniejszym zmianom uległy funkcje związane z przestrzennym, ekonomicznym, społecznym i kulturalnym oddziaływaniem Warszawy.

Zjawisko to świadczy niestety o ograniczoności dotychczasowego rozwoju funkcji metropolitalnych Warszawy, choć w zupełności nie przekreśliła szans rozwoju w przyszłości, związanych z istniejącym ogólnym potencjałem rozwojowym miasta.

Jakie funkcje metropolitalne pełni Warszawa⁷?

Jako odpowiedzi na to pytanie wyniki umieszczone w tabelach 10–16 odpowiadają wypowiedziom piętnastu ekspertów polskich.

5.3.1. TRANSPORT

Na podstawie wyników CZĘŚCI PIERWSZEJ (tab. 10) można prawie jednoznacznie stwierdzić, że Warszawa nie jest węzłem transportu o znaczeniu międzynarodowym. Jednocześnie (o czym świadczą zarówno komentarze ekspertów dotyczące CZĘŚCI PIERWSZEJ jak i wyniki CZĘŚCI DRUGIEJ – tab. 11) Warszawa dysponuje znacznym potencjałem rozwojowym, wynikającym z korzystnego położenia geograficznego oraz z dużego potencjału demograficznego Polski, który daje jej szansę pozyskania funkcji węzła transportu o znaczeniu międzynarodowym.

Transport kolejowy i drogowy w Warszawie ma duże znaczenie krajowe, przy czym w przypadku transportu kolejowego jest to znaczenie wyraźnie tranzytowe, natomiast jako węzeł transportu drogowego Warszawa stanowi raczej punkt docelowy. Mimo to większość ekspertów (z wyjątkiem nielicznych opinii: *„tworzenie ringu tranzytowego autostrad wokół Warszawy nie ma sensu z tego względu, że potoki ruchu są niewielkie, a z ruchu drogowego obejmującego Warszawę aż w 80% Warszawa jest celem”* – z rozmowy z M. Świetlikiem) podkreśla, że jedną z najważniejszych inwestycji, oprócz budowy autostrady A2, jest obwodnica Warszawy: *„Kwestia obwodnicy nie budzi wątpliwości wśród specjalistów”* (z rozmowy z W. Nieporętem), *„należy wybudować sprawną obwodnicę Warszawy”* (z rozmowy ze St. Wyganowskim), *„jesteśmy jedną z ostatnich stolic w Europie i jednym z ostatnich dużych miast bez obwodnicy”* (z rozmowy z M. Święcickim).

Większość ekspertów akcentuje również konieczność budowy autostrad, podkreślając, że jest to podstawowy warunek, aby Warszawa mogła w przyszłości stanowić węzeł transportu drogowego o znaczeniu międzynarodowym. Jest to jednocześnie warunek rozwoju Warszawy jako węzła transportu lotniczego (ze względu na połączenie Warszawy z innymi

⁷ Kolejność została zachowana w każdym z punktów (a–f z kwestionariusza odpowiadającym w pracy punktom 5.3.1–5.3.6), jednak, ze względu na życzenie niektórych ekspertów, jest ona niejawną.

Tabela 10. Warszawa jako węzeł transportu o znaczeniu ponadkrajowym w latach 1990–2002

Transport kolejowy	Transport drogowy	Transport lotniczy
Ma znaczenie krajowe	NIE	NIE
Ma znaczenie tranzytowe, ukierunkowane	Ma znaczenie głównie krajowe, docelowe, nie tranzytowe	W ograniczonym zakresie
Ma znaczenie krajowe	NIE	W pewnym zakresie
Ma znaczenie tranzytowe, w pewnym zakresie	NIE, brak autostrad	TAK
NIE	NIE	NIE
NIE	NIE	NIE
NIE	NIE	TAK
Ma znaczenie krajowe i międzynarodowe ograniczone	NIE	NIE
NIE	NIE	NIE
Ma znaczenie krajowe	NIE	W pewnym zakresie
NIE	W pewnym sensie, gdyż jest wielkim rynkiem i ma duży potencjał demograficzny	NIE
W pewnym sensie	W pewnym sensie	W pewnym sensie
NIE	NIE	W ograniczonym zakresie
W pewnym zakresie	NIE	Funkcje istnieją, ale są słabo rozwinięte
NIE	NIE	NIE

Tabela 11. Szanse Warszawy na uzyskanie pozycji węzła transportu o znaczeniu ponadkrajowym w latach 2003–2015

Transport kolejowy	Transport drogowy	Transport lotniczy
NIE	NIE	Tylko w ograniczonym zakresie
NIE WIADOMO	NIE, ze względu na ograniczony rozwój autostrad	Tylko jako cel podróży międzynarodowych
NIE	NIE	Ma dużą szansę
NIE WIADOMO	NIE WIADOMO	TAK
Raczej NIE	Jeśli zostanie stworzony system autostrad	Ma pewną szansę
Ma szansę	Ma szansę	Ma szansę
W dalekiej przyszłości ma szansę	TAK, jeśli powstaną autostrady	Ma szansę
TAK	TAK, w ruchu europejskim	TAK, w ruchu interkontynentalnym
NIE	NIE	Szansą dla Okęcia są loty Wschód-Zachód
Dużo zależy od sytuacji w PKP	NIE	Ma szansę
TRUDNO POWIEDZIEĆ	TAK	TAK
Ma pewną szansę	Ma pewną szansę	TAK
Trudno powiedzieć	Trudno powiedzieć	TAK
TAK	TAK	TAK
TAK	TAK	TAK

ośrodkami miejskimi w Polsce oraz połączenia międzynarodowe). Należy w tym miejscu podkreślić, że rozwój w Warszawie funkcji ośrodka transportu (drogowego, kolejowego jak i lotniczego) stanowi **podstawowy** warunek dla rozwoju i pozyskiwania innych funkcji metropolitalnych przez to miasto. Eksperci natomiast różnie oceniają szansę budowy autostrad, czy rozbudowy i unowocześnienia kolei: *'po wejściu do UE budowa autostrad ruszy, a rozbudowa połączeń międzynarodowych w ruchu kolejowym ze środków europejskich ma szansę realizacji'* (z rozmowy z M. Potrykowskim), *'rozwój transportu drogowego widzę czarno, nie liczyłbym na środki unijne w dobie recesji'* (z rozmowy z G. Buczkiem).

Podobnie jak w przypadku rozwoju innych funkcji metropolitalnych, większość ekspertów zwraca uwagę na duże korzyści płynące dla Warszawy, jako ośrodka transportu, w duopolu z Łodzią. Według wielu respondentów, dla wykorzystania i rozwoju funkcji Warszawy jako ośrodka transportu lotniczego o znaczeniu międzynarodowym, bardzo korzystna jest koncepcja mariażu Warszawy z Łodzią (niekoniecznie lotnisko położone między miastami, choć niektórzy rozmówcy podkreślają zalety takiego rozwiązania), czyli porozumienie dotyczące połączeń drogowych i kolejowych Warszawy i Łodzi oraz wspólnego wykorzystania lotniska (porozumienie zostało podpisane przez prezydenta M. Świącieckiego w 1998 roku). Dla zwiększenia konkurencyjności Warszawy (i Łodzi) powstała też idea Portalu Polski, projektu integracji transportowej obszarów metropolitalnych tych miast.

Wśród odpowiedzi pojawiła się również inna opinia, według której relacje Warszawy i Łodzi określa bardziej konkurencja niż współpraca. W dodatku okazuje się, że rozwój Łodzi, położonej w miejscu przecięcia się projektowanych autostrad, jako silnego ośrodka transportowego, może być zagrożeniem dla pozycji Warszawy.

Szansę rozwoju w Warszawie funkcji ośrodka transportowego o znaczeniu międzynarodowym, może zwiększać rola i pozycja lotniska międzynarodowego na Okęciu. Aż dziesięciu spośród piętnastu ekspertów podkreśla, że jest to jeden ze składników potencjału rozwojowego Warszawy, a szansę rozwoju funkcji hubu określa jako dużą. Zagrożeniami dla tej pozycji mogą być:

a) niekorzystne, z punktu widzenia Warszawy decyzje w biznes-planie Lufthansy, ograniczające powiązania ze wschodem Europy (kierunki: Mińsk, Kijów, Tallin, Ryga, Wilno) oraz loty interkontynentalne do Ameryki Północnej);

b) zaniedbanie infrastrukturalne i organizacyjne związane bezpośrednio z rozwojem lotniska (rozbudowa, usługi, bezpieczeństwo, sprawność obsługi);

c) brak rozwoju infrastruktury związanej pośrednio z rozwojem lotniska (połączenia z centrum Warszawy i Dworcem Centralnym linią metra, poszerzenie i rozbudowa ulic, budowa autostrady w pobliżu lotniska, doprowadzenie linii kolejowych).

Według większości ekspertów pozycja lotniska wpływa na atrakcyjność miasta (dobra infrastruktura komunikacyjna, ciekawe zaplecze kulturowe i rekreacyjne, wysoka jakość środowiska naturalnego). Są to zasadnicze warunki rozwoju większości funkcji metropolitalnych miasta (przy czym kultura jest jedną z jej najistotniejszych funkcji), istnienie natomiast sprawnego, dużego i nowoczesnego lotniska może samo w sobie stać się generatorem rozwoju już istniejących i pozyskiwania nowych funkcji metropolitalnych. Tak więc eksperci podkreślają:

a) kompleksowość rozbudowy lotniska, czyli to, że nie należy rozbudowy lotniska wrywać ze struktury miasta, że powinny za tym podążać inne inwestycje, zarówno bezpośrednio jak i pośrednio z nim związane, aby Okęcie było nie tylko lepszym miejscem przesiadkowym, ale również docelowym (przez atrakcyjność Warszawy);

b) priorytetowy charakter rozwoju funkcji ośrodka transportu lotniczego w Warszawie, co przyczynić się może do wzrostu pozycji Warszawy w systemie miast Europy Środkowej (i w systemie miast europejskich).

Pozycja Warszawy jako ośrodka transportu kolejowego o znaczeniu międzynarodowym jest słaba, lub bardzo słaba. Cechuje ją jednokierunkowość (usprawnione połączenie w kierunku zachodnim, z Berlinem), oraz zdecydowany brak perspektyw rozwoju w oparciu o środki własne (rzadki optymizm w tej kwestii wiąże się jedynie z nadzieją na uzyskanie środków z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej). Jakość połączeń krajowych z innymi dużymi miastami Polski polepszyła się po 1990 roku (sieć IC), by pod koniec lat 90. znacznie zmaleć. Mimo nielicznych opinii podkreślających tranzytową i krajową rolę Warszawy, można jednoznacznie stwierdzić, że Warszawa nie spełnia podstawowych norm ośrodka kolejowego transportu międzynarodowego ani krajowego. Jeśli nie zostaną podjęte zasadnicze decyzje, może to w dużym stopniu zaważyć na pozycji Warszawy w systemie miast Europy Środkowej, gdyż miasta, z którymi Warszawa konkuruje, często traktują tę funkcję priorytetowo.

Zasadniczo można stwierdzić, że w układzie europejskim ma i będzie w zwiększonym stopniu miał miejsce renesans kolei. W skali krajowej i europejskiej, podstawowe znaczenie ma usprawnienie sieci kolejowej oraz zwiększenie oferty połączeń Warszawy z innymi miastami (w szczególności Europy Środkowej). Jednocześnie, w odniesieniu do skali światowej oraz wschodnio-europejskiej zasadnicze znaczenie ma rozbudowa i usprawnienie działania lotniska w Warszawie.

5.3.2. LOKALIZACJA CENTRALI FIRM

W odpowiedziach na pytanie CZĘŚCI PIERWSZEJ (tab. 12) istnieje duża zgodność: trzynastu ekspertów twierdzi, że Warszawa nie jest siedzibą europejskich ani regionalnych (o znaczeniu ponadkrajowym) centrali firm. Jednocześnie podkreślane jest pewne znaczenie krajowe Warszawy. Odpowiedzi na pytanie CZĘŚCI DRUGIEJ można zasadniczo podzielić na dwie grupy: ośmiu ekspertów wyraża opinię, że Warszawa ma w przyszłości szansę stać się siedzibą centrali firm, sześciu ekspertów twierdzi, że nie ma lub raczej nie ma szans, natomiast jeden z ekspertów jest niezdecydowany.

Warszawa nie jest siedzibą europejskich ani regionalnych (ponadkrajowych) central firm. W Warszawie mieszczą się natomiast siedziby regionalne firm międzynarodowych oraz liczne siedziby polskich centrali firm, także tych, które mają zasięg międzynarodowy. Świadczy to o silnej pozycji krajowej, choć (mimo nielicznych opinii o niezachwianej pozycji krajowej) nie można powiedzieć, że bezkonkurencyjnej. Warszawa ma konkurencję wewnętrzną ze strony Krakowa oraz Poznania, które pod pewnymi względami są miastami atrakcyjniejszymi od Warszawy. W kilku przypadkach Warszawa była pierwszym miastem w regionie Europy Środkowej i Wschodniej (geograficznym, lub w regionie wyznaczonym przez tę firmę), w którym otwarto siedzibę firmy. Kolejne oddziały otwierano w innych miastach Europy Środkowej lub Wschodniej; wówczas pierwsza siedziba pełniła *de facto* funkcje regionalnej centrali. Przykładem tak działającej firmy jest Starwood, do której należą Hotele Sheraton. Region wyznaczony przez firmę (Polska, Bułgaria, Chorwacja) jest zarządzany z Warszawy, gdyż tu powstał pierwszy hotel. Należy jednak uznać, że oczekiwania, które istniały bezpośrednio po roku 1990, że Warszawa, jako stolica będąca liderem przemian politycznych i ekonomicznych w Europie Środkowej i Wschodniej, rozwinie funkcję siedziby firm centrali firm, nie spełniły się.

Tabela 12. Warszawa jako siedziba europejskich lub regionalnych centrali firm w latach 1990–2002 i 2003–2015

Część pierwsza (stan 1990–2002)	Część druga (tendencje na lata 2003–2015)
Czy Warszawa jest siedzibą europejskich lub regionalnych centrali firm?	Czy Warszawa ma szansę stać się siedzibą europejskich lub regionalnych centrali firm?
CZĘSCIOWO	TAK
NIE	TAK
NIE	Ma szansę
NIE	RACZEJ NIE
NIE	NIE
NIE	TAK
W PEWNYM SENSIE	TAK
NIE	TAK
NIE	NIE
NIE	TAK
Ma duże znaczenie krajowe	TRUDNO POWIEDZIEĆ
NIE	RACZEJ NIE
NIE	TAK
NIE	NIE

Słaba pozycja Warszawy, jako siedziby centrali firm międzynarodowych, wynika z dość niskiej atrakcyjności miasta, bezpośrednio lub pośrednio związanej z biznesem. Decyzje dotyczące lokalizacji siedziby centrali firmy zależą od wielu czynników, z których dwa są najważniejsze:

- a) pełnienie przez miasto funkcji ośrodka usług finansowych (filozofia lokowania się siedzib głównych blisko ważnych giełd i banków);
- b) istnienie atrakcyjnego zaplecza biznesu oraz ogólna atrakcyjność miasta (jakość środowiska, oferta kulturalna, rekreacyjna, mieszkaniowa);

Warszawa nie spełnia tych kryteriów.

Poza tym podobnie jak Berlin, Warszawa jest nieatrakcyjna dla globalnych inwestorów z następujących powodów:

- a) niskiego poziomu „usieciowienia” ekonomicznego;
- b) niekorzystnej relacji poziomu zysków do poziomu ryzyka (spadł co prawda poziom ryzyka, ale również spadł poziom zysków).

Eksperti, których opinia na temat szans rozwoju w Warszawie siedziby centrali firm jest negatywna, zwracają uwagę na to, że Warszawa w przyszłości nie ma szans na spełnianie kryteriów oraz wyeliminowanie barier wskazanych w punkcie 2. Niektórzy z ekspertów podkreślają ponadto zjawisko, które z punktu widzenia rozwoju funkcji siedziby centrali firm jest niekorzystne dla Warszawy; można je nazwać zjawiskiem rozdanych kart przed przystąpieniem niektórych graczy do gry.

Mimo wprowadzania w Unii Europejskiej zasad spójności i zrównoważonego rozwoju, dokumenty unijne dotyczące polityki regionalnej (np. European Spatial Development Perspective) stwierdzają istnienie ośrodków, które rozwijają się lepiej niż inne. Są to zazwyczaj miasta, tzw. *primate cities* (czy *gateway cities* lub nawet *world cities*), będące zazwyczaj siedzibami organizacji międzynarodowych, korporacji ponadnarodowych, centrali firm. Ośrodki te mieszczą się na zachodzie kontynentu, w państwach dzisiejszej Unii Europejskiej, natomiast według badań naukowych, takich ośrodków nie ma w państwach akcesyjnych. Oczywiście dotyczy to *status quo*, natomiast przewiduje się, że zbiór tych ośrodków ukształtował się w XX wieku i nie będzie ich przybywać.

W odpowiedziach na pytanie CZĘŚCI DRUGIEJ (tab. 12) przeważają jednak odpowiedzi pozytywne, które wskazują na istnienie wielu czynników, mogących zadecydować o wzroście pozycji Warszawy jako siedziby central firm.

Eksperti zwracają uwagę m.in. na bezkonkurencyjność Warszawy jako pomostu dla kontaktów ekonomicznych ze wschodem Europy, jednocześnie podkreślając, że dla zachodnich inwestorów lokalizacja siedziby centrali firmy w Mińsku, Kaliningradzie, czy Kijowie wiąże się nadal ze zbyt dużym ryzykiem ekonomicznym, zatem jest to szansa dla Warszawy jako stolicy członka Unii Europejskiej, stolicy najdalej wysuniętej na wschód. Poza kształtującą się w związku z tym sferą oddziaływania Warszawy w przyszłości, miasto posiada również atuty, które mogą wyeliminować konkurencję o tę rolę innych miast Europy Środkowej (np. Pragi). Są to:

a) dużo wolnej przestrzeni do zagospodarowania w centrum miasta, zwiększającej możliwości wykorzystania terenu i lokowania w nim nowych inwestycji;

b) duży potencjał ludnościowy kraju;

c) dobre wykształcenie i wysokie kwalifikacje kadry pracowniczej Warszawy.

5.3.3. KULTURA

Odpowiedzi na pytanie o rolę Warszawy jako ośrodka kultury o znaczeniu ponadkrajowym są zróżnicowane (tab. 13).

Odpowiedzi na pytanie CZĘŚCI PIERWSZEJ (tab. 13) można podzielić na trzy podstawowe grupy, wśród których silnie reprezentowane są grupy 2 i 3:

1. Warszawa jest ośrodkiem kultury o znaczeniu ponadkrajowym (według opinii dwóch ekspertów);

Tabela 13. Warszawa jako ośrodek kultury o znaczeniu ponadkrajowym w latach 1990–2002 i 2003–2015

Część pierwsza (stan 1990–2002)	Część druga (tendencje na lata 2003–2015)
Czy Warszawa jest ośrodkiem kultury o znaczeniu ponadkrajowym?	Czy Warszawa ma szansę stać się ośrodkiem kultury o znaczeniu ponadkrajowym?
Ma znaczenie krajowe	Trudno powiedzieć
Ma znaczenie krajowe	TAK, o oddziaływaniu wschodnio-europejskim
W pewnym stopniu	TAK
NIE	TAK
W pewnym zakresie	TAK
Ma znaczenie krajowe	TAK
W pewnym zakresie	TAK
TAK	TAK
NIE	NIE
NIE	Ma pewną szansę
Tylko w ograniczonym zakresie	TAK
NIE	TAK
Ma dość ograniczone znaczenie	Trudno powiedzieć
TAK, w dużym zakresie	TAK
Tylko w ograniczonym zakresie	Zdecydowanie TAK

2. Warszawa jest ośrodkiem kultury o znaczeniu ponadkrajowym w zakresie ograniczonym (według opinii sześciu ekspertów);

3. Funkcje Warszawy jako ośrodka kultury mają zasięg wyłącznie krajowy (według opinii siedmiu ekspertów).

Na podstawie uzyskanych odpowiedzi na pytanie CZĘŚCI PIERWSZEJ można sformułować następujące uogólnienia:

1. W Warszawie obecne są pewne funkcje ośrodka kultury o znaczeniu ponadkrajowym, jednak miasto nie ma silnej pozycji ośrodka kultury o znaczeniu ponadkrajowym.

2. Deficyt w rozwoju funkcji ośrodka kultury wynika bezpośrednio z:

- a) nie wykorzystania istniejącego potencjału;
- b) nieukształtowanego, lub słabo ukształtowanego profilu imprez kulturalnych;
- c) braku inwestycji w zakresie rozwoju funkcji kultury.

Czynniki te są pochodną:

a) **braku odpowiedniej infrastruktury technicznej:** „*rozwój i udoskonalenie słabej infrastruktury kulturalnej wymaga wciąż zbyt wielkich nakładów finansowych*” (z rozmowy z P. Piskorskim), „*zbyt słabo rozwinięta jest infrastruktura; liczba hoteli, miejsca konferencyjne. Warszawa słabo się pod tym względem wyróżnia*” (z rozmowy z W. Rozłuckim);

b) **złego systemu finansowania instytucji kultury**, który nie zapewnia rozwoju i postępu: „*pojawił się dylemat, związany z dotychczasowym, tradycyjnym finansowaniem kultury (wydatki roku ubiegłego plus inflacja); ogranicza to rozwój*” (z rozmowy z W. Nieporętem);

c) **braku odpowiedniej polityki państwa**, w tym słabej promocji talentów: „*przyczyną obniżenia pozycji Warszawy jako ośrodka kultury po 1990 roku jest brak mecenatu państwa*” (z rozmowy z B. Kolipińskim);

d) **słabej promocji kultury Warszawy** w wymiarze krajowym i międzynarodowym: „*dużo się dzieje, ale mało się o tym wie i mówi*” (z rozmowy z M. Mikosem), „*nie ma ogólnopolskiego dążenia do promocji Warszawy*” (z rozmowy z G. Buczkiem);

e) **braku zainteresowania mieszkańców Warszawy** ofertą kulturalną miasta, wynikającą z niskiej świadomości społecznej i niskiego poziomu życia (PKB): „*w Warszawie wiodąca jest pogoń za pieniądzem, nie ma zapotrzebowania społecznego na kulturę*” (z rozmowy z M. Świetlikiem), „*Warszawie brakuje pieniędzy; liczba imprez organizowanych w mieście nie zależy tylko od pozycji w rankingu, ale od możliwości finansowych jego władz, kraju oraz mieszkańców*” (z rozmowy z M. Potrykowskim), „*główną barierą jest brak świadomości społecznej, niski poziom życia oraz brak informacji i zła osiągalność*” (z rozmowy z M. Mikosem);

f) **słabej współpracy w dziedzinie rozwoju i promocji kultury instytucji centralnych z władzami samorządowymi Warszawy**: „*mechanizm wpływania na rozwój funkcji, o którym samorząd nie decyduje, jest trudny*” (z rozmowy z G. Buczkiem);

g) **braku kultury mieszczańskiej**, braku tradycji, ciągłości, zwartości kultury: „*Warszawa nie powstała w efekcie rozwoju regionu, była jedynie miastem rezydencjalnym bez ciągłości i zwartości*” (z rozmowy z B. Kolipińskim);

h) **braku dostosowania oferty kulturalnej do rynku**: „*Który z biznesmenów ma przed południem czas na podziwianie sztuki?*” (z rozmowy z O. Dziekońskim).

3. Pozycja Warszawy wśród miast Polski jako ośrodka kultury uległa zmianie i osłabieniu po roku 1990. Wiąże się to z następującymi czynnikami:

a) osłabieniem mecenatu państwowego, przy małym zaangażowaniu kapitału prywatnego w organizowanie imprez kulturalnych oraz wspieraniu rozwoju instytucji kultury;

b) nasileniu się konkurencji ze strony innych miast, w szczególności Krakowa, Łodzi, Poznania;

c) kształtowanym w latach 1990–95 profilem Warszawy, polegającym na wspieraniu rozwoju funkcji gospodarczych, w tym głównie usług komercyjno-handlowych, kosztem funkcji społecznych i kulturalnych;

d) osłabieniem zainteresowania mieszkańców Warszawy ofertą kulturalną miasta.

4. Zachwiana jest równowaga pomiędzy poziomem artystycznym instytucji kultury oraz niektórych imprez kulturalnych organizowanych w Warszawie a jakością infrastruktury pośrednio i bezpośrednio związanej z funkcjami ośrodka kultury: *„Warszawa ma bardzo bogatą ofertę kulturalną, codziennie odbywają się przedstawienia o wysokiej randze kulturalnej. Niestety festiwal mozartowski, prezentujący wykonania prawie wszystkich oper kompozytora odbywa się w Operze Kameralnej w małej, niewygodnej sali”* (z rozmowy z P. Piskorskim).

Odpowiedzi na pytanie CZĘŚCI DRUGIEJ (tab. 13) wskazują na to, że Warszawa ma dużą szansę rozwinąć funkcję ośrodka kultury o znaczeniu ponadkrajowym. Wśród odpowiedzi dziesięć jest jednoznacznie pozytywnych, dwie mówią o istnieniu pewnej szansy, w tym szansy oddziaływania w kierunku wschodnim, dwie odpowiedzi są niezdecydowane, tylko jedna jest negatywna.

Na podstawie odpowiedzi na pytanie CZĘŚCI DRUGIEJ (tab. 13) można sformułować następujące uogólnienia:

1. Ze względu na brak środków finansowych i odpowiedniej infrastruktury w Warszawie, rozwój funkcji ośrodka kultury o znaczeniu ponadkrajowym nie ma szans (w okresie najbliższych 10 lat) na odznaczanie się różnorodnością i intensywnością. Rozwój tej funkcji powinien zatem polegać na wykorzystaniu istniejącego potencjału (instytucji kultury i imprez kulturalnych o charakterze stałym) oraz wykształcaniu określonej specjalizacji imprez kulturalnych, tzw. własnego profilu;

2. Potencjał rozwojowy Warszawy jako ośrodka kultury o znaczeniu ponadkrajowym wiąże się z następującymi zjawiskami:

a) w Warszawie organizowana jest stosunkowo duża liczba imprez kulturalnych w stosunku do poziomu PKB per capita. Zmiana systemu finansowania kultury, środki z Unii Europejskiej otrzymane po akcesji oraz wzrost PKB mogą przyczynić się do znacznego wzbogacenia oferty kulturalnej Warszawy: *„po wstąpieniu do UE sytuacja może się zmienić na korzyść, Warszawa pełniąc funkcje ponadkrajowe musi otrzymywać dodatkowe fundusze na metropolizację* (z rozmowy z M. Potrykowskim), *„trzeba*

szukać nowych sposobów finansowania kultury” (z rozmowy z W. Niepo-
rętem);

b) Warszawa może wykorzystać swoje położenie geograficzne i związki historyczne do rozwoju funkcji ośrodka kultury o znaczeniu miasta-pomostu między wschodnią i zachodnią Europą lub roli miasta-kresów cywilizacji zachodniej, ostatniego miasta Atlantydy: *„rola Warszawy jako ostatniego miasta Atlantydy wzmocni się po wejściu Polski do Unii Europejskiej, oraz w związku z osamotnieniem Atlantydy, zagrożeniami dla zachodniego kręgu kulturowego”* (z rozmowy z A. Lubiатовskim), *„Należałoby wykorzystać rolę Warszawy jako zwornika między Wschodem a Zachodem”* (z rozmowy z W. Siemińskim);

c) Warszawa może wykorzystać swój potencjał w dziedzinie muzyki i sztuki oraz istniejące imprezy kulturalne jako bazę do tego, aby mieć zasięg również ponad europejski: *„Warszawa jest znana jako ośrodek muzyczny nie tylko w Europie, również w Japonii dzięki Chopinowi i w USA dzięki jazzowi. Jest dużym ośrodkiem w skali kraju, ma ambicję i szansę promieniować szerzej”* (z rozmowy ze St. Wyganowskim), *„Niewykorzystany jest potencjał malarstwa, grafiki, plakatu.”* (z rozmowy z O. Dziekońskim), *„W Warszawie odbywają się imprezy o najwyższej randze światowej, np. festiwal mozartowski, którego nie powstydziliby się Salzburg”* (z rozmowy z P. Piskorskim);

d) Szansą dla rozwoju funkcji ośrodka kultury w Warszawie jest wykorzystanie elementu wielokulturowości Warszawy: *„Niewykorzystaną szansą jest historyczna wielokulturowość Warszawy, w szczególności jej żydowska karta”* (z rozmowy z W. Siemińskim), *„Jedną trzecią okresu diaspory Żydzi przeżyli w Polsce. Szansę realizacji ma Muzeum Historii Żydów Polskich, nowoczesne, multimedialne. Przygotowaniem przedsięwzięcia zajmuje się jedna z najlepszych i najbardziej znanych na świecie firm multimedialnych Events Communication”* (z rozmowy z M. Święcikiem);

e) Warszawa ma również szansę stać się ośrodkiem kultury o znaczeniu ponadkrajowym, dzięki wykorzystaniu potencjału regionu – Mazowsza: *„Warszawa ma potencjał w sensie aglomeracyjnym: wartość oferty kulturalnej Warszawy mieści się również poza miastem”* (z rozmowy z O. Dziekońskim), *„szansę powodzenia miałby skansen wiślany, ukazujący urodę dzikiej Wisły”* (z rozmowy z B. Kolipińskim);

3. Rozwój funkcji ośrodka kultury o znaczeniu ponadkrajowym w Warszawie może być impulsem dla rozwoju innych funkcji metropolitalnych, poprzez pozytywny wpływ na atrakcyjność miasta: *„tak, ofensywę zacząłbym zdecydowanie od kultury”* (z rozmowy z W. Siemińskim).

5.3.4. MEDIA

Odpowiedzi na pytanie zawarte w CZĘŚCI PIERWSZEJ tabeli 14 jednoznacznie wskazują na to, że Warszawa nie jest ośrodkiem mediów o znaczeniu ponadkrajowym, natomiast pełni ważną rolę krajową. Odpowiedzi na pytanie CZĘŚCI DRUGIEJ (tab. 14) potwierdzają, że Warszawa będzie nadal miała znaczenie krajowe, i że w latach 2003–2015 nie ma szansy stać się ośrodkiem mediów o znaczeniu ponadkrajowym. Dwie odpowiedzi częściowo przeczące i dwie twierdzące, w tym jedna mówiąca o pewnym znaczeniu w regionie Europy Środkowej (w szczególności w krajach Wyszehradzkich) nie zmieniają zasadniczo obrazu.

Ekspert, który udzielił odpowiedzi twierdzącej na pytanie o to, czy Warszawa, w latach 2003–2015, ma szansę stać się ośrodkiem mediów o znaczeniu ponadkrajowym, wskazuje na dwa czynniki, dające Warszawie szansę rozwoju tej funkcji. Są to:

- a) istnienie dużego potencjału ludzkiego, wysoki poziom wykształcenia kadr (związane z tym funkcje ośrodka kultury i nauki);
- b) obecność rządu i parlamentu, czyli funkcje ośrodka politycznego.

Tabela 14. Warszawa jako ośrodek mediów o znaczeniu ponadkrajowym w latach 1990–2002 i 2003–2015

Część pierwsza (stan 1990–2002)	Część druga (tendencje na lata 2003–2015)
Czy Warszawa jest ośrodkiem mediów o znaczeniu ponadkrajowym?	Czy Warszawa jest ośrodkiem mediów o znaczeniu ponadkrajowym?
Ma znaczenie krajowe	NIE
Ma znaczenie krajowe	NIE
Ma znaczenie krajowe	NIE
Ma znaczenie krajowe	NIE
Ma znaczenie krajowe, ograniczone	NIE
NIE	TAK
Ma znaczenie krajowe	Raczej NIE
NIE	NIE
Ma znaczenie w skali krajowej	NIE
Ma znaczenie krajowe	Raczej NIE
NIE, pełni ważną rolę krajową	Ma pewną szansę w Europie Środkowej
NIE	NIE
Ma znaczenie krajowe	NIE
Ma znaczenie krajowe	NIE
NIE	NIE

Choć z pewnością są to czynniki kształtujące rolę i pozycję krajową miasta, niekoniecznie muszą one jednak decydować o jego znaczeniu ponadkrajowym. Z tego względu większość respondentów nie widzi bezpośredniego związku między istnieniem tych czynników a ponadkrajowym znaczeniem miasta jako ośrodka mediów. Na podstawie odpowiedzi udzielonych przez ekspertów i zawartych w CZĘŚCI PIERWSZEJ i DRUGIEJ (tab. 14) można sformułować następujące dwa uogólnienia:

1. Warszawa pełni pewne funkcje ośrodka mediów o znaczeniu ponadkrajowym jedynie w wymiarze przyjmowania i odbioru, natomiast nie pełni znaczących funkcji w wymiarze oddziaływania. Jej znaczenie krajowe wiąże się z centralizmem, polegającym na skupianiu i odbiorze medialnym z zewnątrz (koncerny prasowe, stacje telewizyjne z kapitałem zagranicznym), w dodatku w ograniczonym zakresie (magazyny zagraniczne TIME i Newsweek, mimo istnienia ich polskich edycji, nie mają stałych korespondentów w Warszawie). Eksperti często zwracają uwagę na pewne znaczenie działalności spółki AGORA: regionalne oddziaływanie (w krajach Wyszehradzkich) Gazety Wyborczej, choć są to raczej wyjątki.

2. Ograniczeniem dla ponadkrajowego oddziaływania Warszawy jako ośrodka mediów są względy językowe. Telewizja satelitarna nadająca w języku polskim ma szansę być odbierana i rozumiana przede wszystkim przez Polaków oraz Polonię, do których jest w większości kierowana. Z tego względu oddziaływanie Warszawy jako ośrodka mediów o znaczeniu ponadkrajowym będzie silniejsze w krajach Europy Wschodniej.

5.3.5. FUNKCJA MIASTA WIEDZY I INNOWACJI

Według odpowiedzi na pytanie CZĘŚCI PIERWSZEJ (tab. 15) o znaczenie Warszawy jako Miasta Wiedzy i Innowacji, Warszawa nim nie jest; jednak (podobnie jak w przypadku Berlina) wielu ekspertów odróżnia pojęcia Miasta Wiedzy czy Nauki (jako miasta wytwarzającego wiedzę) od pojęcia Miasta Innowacji (miasta przetwarzającego wiedzę, wykorzystującego naukę do wytwarzania nowoczesnych technologii). Większość ekspertów akcentuje wysoką pozycję Warszawy jako ośrodka nauki i wiedzy, wskazując jednocześnie na deficyt w dziedzinie wykorzystywania osiągnięć nauki w przemyśle. Odpowiedzi na pytanie CZĘŚCI DRUGIEJ (tab. 15) potwierdzają tę tezę: dziewięć odpowiedzi jest pozytywnych, tylko pięć negatywnych, a jedna niezdecydowana.

Tabela 15. Warszawa jako Miasto Wiedzy i Innowacji
w latach 1990–2002 i 2003–2015

Część pierwsza (stan 1990–2002)	Część druga (tendencje na lata 2003–2015)
Czy Warszawa jest Miastem Wiedzy i Innowacji o znaczeniu ponadkrajowym (lub przynajmniej krajowym)?	Czy Warszawa ma szansę stać się Miastem Wiedzy i Innowacji ?
Ma malejące znaczenie krajowe	NIE
NIE	Istnieje pewna szansa
NIE	TAK
Ma znaczenie krajowe	TAK
NIE	NIE
NIE	TAK
NIE	Trudno powiedzieć
NIE	NIE
NIE	Istnieje potencjał
Jest na pewno Miastem Wiedzy	TAK
NIE	Istnieje potencjał
NIE	NIE
NIE	NIE
Ma znaczenie krajowe	TAK
NIE	TAK

Odpowiedzi negatywne opierały się na następujących argumentach:

a) Warszawa nie jest ważnym ośrodkiem przemysłowym; istniejący przemysł nie ma możliwości finansowania nauki: *„Przemysł ma duże trudności z przetrwaniem i nie ma możliwości sponsorowania nauki”* (z rozmowy z M. Świetlikiem);

b) W parze z osiągnięciami nauki nie idzie tworzenie odpowiedniej dla funkcji ośrodka wiedzy i innowacji formy organizacyjnej w postaci parków technologii, kampusów uniwersyteckich, skoncentrowanych instytucji badawczych: *„Uczelnie reprezentują wysoki poziom, ale nie mamy wyspecjalizowanych instytutów badawczych”* (z rozmowy z M. Mikosem);

c) Gospodarka opiera się na imporcie, zamiera produkcja: *„złotówka jest silną walutą, oplaca się zatem wszystko sprowadzać do Polski”* (z rozmowy z W. Matusikiem), *„Tytułem promocyjnym TERAZ POLSKA, jak wspomniał prezydent Kwaśniewski, nagradzamy niestety jedynie kopie produktów zachodnich, a nie własne osiągnięcia techniki i technologii”* (z rozmowy z M. Mikosem), *„Nasze rodzime, w tym warszawskie ośrodki są słabo wykorzystywane, natomiast technologie są importowane”* (z rozmowy z M. Święcickim), *„nawet jeśli są dobre pomysły, to ich realizacja jest obłożona dużym ryzykiem finansowym. Wdrożenie jest drogie, więc rezygnuje się z pomysłu, sprowadzając technologie z zagranicy”* (z rozmowy z M. Potrykowskim);

d) Brak jest odpowiedniej polityki państwa kierującej i wspierającej rozwój Miasta Wiedzy i Innowacji w Warszawie: „*nie są wytwarzane w Warszawie instrumenty promocji dla wyspecjalizowanych i najbardziej pożądaných technologii*”, „*należy podejmować celowe działania na rzecz lokalizowania gałęzi produkcji w okolicach Warszawy*” (z rozmowy z P. Piskorskim), „*przy prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych obowiązywał tzw. pakiet 3-członowy – wynegocjowano ile dostanie skarb państwa, ile zostanie przeznaczone na inwestycje dla przedsiębiorstwa, ile będzie zawierał pakiet socjalny. Zaczęto również mówić o czwartym pakiecie, czyli o tym, w jakim stopniu przedsiębiorstwo będzie korzystać z polskiej nauki. Ten pakiet nie został włączony. W związku z tym nie rozwija się również nauka pracująca dla przemysłu*” (z rozmowy z M. Święcickim);

e) Słaba jest rola państwa w finansowaniu inwestycji związanych z rozwijaniem funkcji Miasta Wiedzy i Innowacji „*Ważne w tego typu projektach jest zaangażowanie władz samorządowych i miejskich i udział budżetów centralnych. Największy w Europie Technopark pod Niceą był inicjatywą prywatną, do której potem włączyło się państwo. Zwykle udział budżetów centralnych w takich przedsięwzięciach wynosi 30–40%*” (z rozmowy z O. Dziekońskim);

f) Brak zainteresowania korporacji międzynarodowych inwestowaniem środków w rozwój funkcji ośrodka wiedzy i innowacji w Polsce: „*firmy międzynarodowe nie mają interesu lokowania w Warszawie pieniędzy, lub mają własne centra*” (z rozmowy z M. Mikosem), „*Lata 90. są okresem koncentracji przemysłu w Europie, globalizacji, rosnącej roli przedsiębiorstw ponadkrajowych. Te działalności o wyższej wartości dodanej nie mieszczą się w Polsce. Jeśli te przedsiębiorstwa przejmują polskie, to nie po to, by tu rozwijać funkcje lokalnych ośrodków badawczych; (...) wdraża się to, co gdzie indziej zostało wymyślone*” (z rozmowy z W. Rozłuckim).

Większość ekspertów twierdzi jednak, że baza w postaci rozwiniętych funkcji ośrodka nauki stanowi składnik potencjału rozwojowego Warszawy, który przy sprzyjających okolicznościach może zostać właściwie wykorzystany. Można zatem sformułować następujące wnioski:

1. Przy właściwej promocji rządowej istnieje szansa na to, że dojdzie do wykształcenia się działu lub działów wyspecjalizowanych w przemyśle, które w oparciu o osiągnięcia nauki będą wytwarzać nowoczesne technologie. Warszawa musi wykształcić właściwy profil produkcji bazujący na istniejącym potencjale nauk przyrodniczych i inżynierskich.

2. Wbrew wielu przekonaniom, Warszawa nie przestała być miastem przemysłowym. Obecnych jest w mieście wiele funkcji *stricte* przemysłowych, które nie odpowiadają profilowi rozwoju nowoczesnej technologii doby informacji. Tworzy to jednocześnie szansę, aby przekształcać i modernizować istniejący przemysł, wykorzystując do tego potencjał w postaci myśli technicznej.

3. Jednak wobec braku centralnej polityki przemysłowej w Polsce, jak i słabym rozwoju rodzimej produkcji, rozwój funkcji ośrodka wiedzy i innowacji może wiązać się wyłącznie z wyspecjalizowanymi branżami technologicznymi, ściśle połączonymi z nauką.

4. Rozwój funkcji ośrodka wiedzy i innowacji w Warszawie wymaga odpowiedniej polityki państwa, zarówno jeśli idzie o finansowanie inwestycji, jak i promocję oraz wspieranie inicjatyw prywatnych. Jednocześnie konieczne jest zaangażowanie prywatnego sektora, w tym w szczególności firm polskich w tworzenie form organizacyjnych dla działalności naukowo-badawczej i produkcyjnej. Dotyczy to zarówno form bezpośrednio związanych z działalnością jak i infrastruktury pośrednio związanej z tymi instytucjami, np. tereny wystawowe, centra kongresowe.

5. Tak jak większość ekspertów zauważa ogromny potencjał Warszawy jako ośrodka wiedzy i widzi sens w wykorzystaniu potencjału warszawskiej nauki do rozwoju w stolicy funkcji wiedzy i innowacji poprzez tworzenie Parków Technologicznych i innych form organizacyjnych, tak jednocześnie wypowiedzi wielu ekspertów akcentują potrzebę wielofunkcyjnego rozwoju Warszawy, poszukiwania metody pozwalającej na wzrost konkurencyjności Warszawy w kształtowaniu ośrodka wielości i różnorodności, a nie specjalizacji.

6. Funkcja ośrodka wiedzy i innowacji może pociągać za sobą rozwój innych funkcji metropolitalnych, jest jednak jednocześnie w dużym stopniu od tych funkcji zależna. Powstaje zatem pytanie, czy rozwój innych funkcji metropolitalnych, np. funkcji węzła transportu o znaczeniu ponadkrajowym, jest koniecznym warunkiem dla rozwoju w Warszawie funkcji ośrodka wiedzy i innowacji.

5.3.6. USŁUGI FINANSOWE

100% odpowiedzi na pytanie CZĘŚCI PIERWSZEJ, które dotyczą Warszawy jako ośrodka usług finansowych o randze ponadkrajowej (tab. 16) jest negatywnych, choć większość ekspertów uznaje krajowe znaczenie tej funkcji.

Tabela 16. Warszawa jako ośrodek usług finansowych o znaczeniu ponadkrajowym w latach 1990–2002 i 2003–2015

Część pierwsza (stan 1990–2002)	Część druga (tendencje na lata 2003–2015)
Czy Warszawa jest ośrodkiem usług finansowych o znaczeniu ponadkrajowym?	Czy Warszawa ma szansę stać się ośrodkiem usług finansowych o znaczeniu ponadkrajowym?
Ma duże znaczenie krajowe	Ma pewną szansę
Ma duże znaczenie krajowe	Trudno powiedzieć
Ma duże znaczenie krajowe	Raczej TAK
NIE	Istnieje pewna szansa
Jest ważnym ośrodkiem kraju	Trudno powiedzieć
Ma pewne znaczenie krajowe	NIE
Ma duże znaczenie krajowe	Istnieje pewna szansa
Ma duże znaczenie krajowe	Trudno powiedzieć
Ma znaczenie krajowe	Pozostanie ośrodkiem o znaczeniu krajowym
Ma tylko znaczenie krajowe	NIE
NIE	NIE
NIE	NIE
Ma znaczenie krajowe	NIE
Jest najsilniejszym ośrodkiem krajowym, konkurentem w trójkącie z Pragą i Budapesztem	Raczej NIE
Ma silną rolę krajową	NIE

Odpowiedzi jednoznacznie potwierdzają:

- a) obecność tych wyspecjalizowanych funkcji wysokiego rządu w Warszawie, ich nasycenie oraz różnorodność;
- b) ograniczony zasięg ich oddziaływania.

Wśród odpowiedzi CZĘŚCI DRUGIEJ – tab. 16 (7 negatywnych, 1 umiarkowanie negatywna, 4 umiarkowanie pozytywne, 3 niezdecydowane) zaznacza się pewne zróżnicowanie, z tendencją negatywną. Odpowiedzi pozytywne oparte są na wysokiej ocenie przyrostu i postępu, w ciągu 13 lat, wykształcenia i przygotowania kadr oraz strategicznym położeniu geograficznym Warszawy.

Odpowiedzi CZĘŚCI PIERWSZEJ I DRUGIEJ (tab. 16) wskazują na dwa zasadnicze zjawiska:

1. Warszawa nie jest ośrodkiem usług finansowych o znaczeniu ponadkrajowym, jest natomiast silnym ośrodkiem usług finansowych w skali krajowej. Z funkcją tą wiąże się:

- a) największy przyrost zatrudnienia (w porównaniu z innymi funkcjami);
- b) ogromny przyrost powierzchni biurowych (kilkudziesięciokrotnie wyższy niż w innych miastach Polski);
- c) obecność i koncentracja na warszawskim rynku większości najlepszych firm konsultingowych, reklamowych, promocyjnych, towarzystw ubezpieczeniowych, banków;
- d) silna krajowa pozycja giełdy papierów wartościowych.

2. Warszawa jest odbiorcą usług, jej oddziaływanie w zakresie świadczenia usług finansowych jest ograniczone. Wobec istnienia ukształtowanych ośrodków usług finansowych o oddziaływaniu globalnym lub europejskim (Londyn, Frankfurt) Warszawa ma niewielką szansę osiągnąć pozycję ośrodka o nadrzędnym znaczeniu, nawet w skali regionalnej (np. obrót na giełdzie papierami wartościowymi krajów Europy Wschodniej). Warszawa ma natomiast szansę utrzymać dominującą pozycję w systemie miast Polski i wysoką pozycję w systemie miast Europy Środkowej, wyższą niż Praga i Budapeszt, ze względu na potencjał gospodarczy i ludnościowy kraju.

5.3.7. INNE FUNKCJE METROPOLITALNE WARSZAWY

Czy w zakresie jakiegokolwiek funkcji, która nie została dotychczas wymieniona (tab. 10–16), Warszawa:

- a) CZĘŚĆ PIERWSZA (stan 1990–2003): jest ośrodkiem o znaczeniu ponadkrajowym?
- b) CZĘŚĆ DRUGA (tendencje na lata 2003–2015): ma szansę stać się ośrodkiem o znaczeniu ponadkrajowym?

Większość ekspertów uznała, że wszystkie istniejące i potencjalne funkcje Warszawy zostały wymienione. Poza wymienionymi wskazywano na funkcję miasta-bramy, miasta pomostu między Wschodem a Zachodem Europy: „*Szansą dla Warszawy jest stworzenie tu politycznego ośrodka międzynarodowego, łączącego Wschód z Zachodem*” (z rozmowy z O. Dziekońskim); „*Unii Europejskiej będzie zależało na tym, aby Warszawa była forpocztą dla Wschodu Europy i na pewno na to przeznaczy pieniądze*” (z rozmowy z M. Potrykowskim); funkcja ostatniego miasta cywilizacji zachodniej – „kresów Atlantydy”: „*Warszawa ma szansę położenia na przełęczy, rolę kresową, graniczną. Warszawa to ostatnie miasto Atlantydy, kresy Atlantydy*” (z rozmowy z A. Lubiatowskim).

5.4. PORÓWNANIE WYNIKÓW WYWIADU DLA BERLINA I WARSZAWY

Berlin pełni dwie funkcje metropolitalne w pełnym zakresie (tab. 17): siedziby rządu i parlamentu (z grupy funkcji kontroli i regulacji) oraz ośrodka kultury o znaczeniu ponadkrajowym (z grupy funkcji konsumpcyjnych i reprodukcyjnych). Berlin ma również pewne cechy węzła transportu o znaczeniu ponadkrajowym (w szczególności w zakresie transportu kolejowego), Miasta Wiedzy i Innowacji (jako silny ośrodek uniwersytecki i naukowy oraz w pewnym zakresie rozwijający funkcję *techno-polis*) oraz wiele cech miasta-bramy.

Warszawa w pełnym zakresie pełni jedynie funkcję siedziby rządu i parlamentu, ma poza tym pewne cechy węzła transportu o znaczeniu ponadkrajowym poprzez znaczenie portu lotniczego na Okęciu, ma pewne cechy ośrodka finansowego i ośrodka innych usług wysokiego rzędu (obecność giełdy, największej liczby banków, krajowych centrali firm, zagospodarowanej powierzchni biurowej), pewne cechy ośrodka kultury o znaczeniu ponadkrajowym (poprzez zasięg przestrzenny niektórych imprez kulturalnych), pewne cechy Miasta Nauki (jako silny ośrodek uniwersytecki i naukowy) oraz cechy miasta-bramy, pomostu między Wschodem a Zachodem Europy.

Tabela 17. Funkcje metropolitalne pełnione przez Berlin i Warszawę w latach 1990–2002

	BERLIN	WARSZAWA
Funkcja siedziby rządu i parlamentu	TAK	TAK
Funkcja węzła transportu o znaczeniu międzynarodowym	W zakresie transportu kolejowego (w ograniczonym zakresie drogowego)	W ograniczonym zakresie transportu lotniczego
Funkcja siedziby centrali firm	NIE	NIE
Funkcja ośrodka kultury o znaczeniu ponadkrajowym	TAK	W bardzo ograniczonym zakresie
Funkcja ośrodka mediów o znaczeniu ponadkrajowym	NIE	NIE
Funkcja miasta wiedzy i innowacji	Funkcja miasta wiedzy, w pewnym zakresie miasta innowacji	Funkcja miasta wiedzy
Funkcja ośrodka finansowego	NIE	W bardzo ograniczonym zakresie
Funkcja miasta-bramy	W pewnym zakresie	W pewnym zakresie

Tabela 18. Szanse Berlina i Warszawy na rozwój i pozyskanie funkcji metropolitalnych w latach 2003–2015

	BERLIN	WARSZAWA
Funkcja siedziby rządu i parlamentu	TAK	TAK
Funkcja węzła transportu o znaczeniu ponadkrajowym	TAK	W ograniczonym zakresie
Funkcja siedziby centrali firm	Istnieje pewna szansa	Istnieje pewna szansa
Funkcja ośrodka kultury o znaczeniu ponadkrajowym	TAK	TAK
Funkcja ośrodka mediów o znaczeniu ponadkrajowym	Nie wiadomo	NIE
Funkcja miasta wiedzy i innowacji	TAK	TAK
Funkcja ośrodka finansowego	NIE	Raczej NIE
Funkcja miasta-bramy	TAK	TAK

Istnieje duża zbieżność pomiędzy wynikami CZĘŚCI DRUGIEJ dla Berlina i Warszawy. Świadczy to wyraźnie o możliwości współzależności pozycji tych miast w systemie miast Europy Środkowej w latach 2003–2015, ze względu na szansę pozyskiwania i rozwoju tych samych funkcji metropolitalnych (zbieżność składników potencjału rozwojowego). Różnice mogą natomiast dotyczyć zasięgu przestrzennego i kierunków oddziaływania funkcji metropolitalnych Berlina i Warszawy; wówczas współzależność byłaby mniejsza.

Zarówno Berlin jak i Warszawa mają szansę rozwijać funkcję Miasta Wiedzy i Innowacji oraz funkcję ośrodka kultury o znaczeniu ponadkrajowym (tab. 18). Berlin ma większe możliwości, bowiem pełni już rolę międzynarodowego ośrodka kultury, i wykorzystuje już potencjał naukowy do rozwijania funkcji produkcyjnych w wyspecjalizowanych ośrodkach badawczych. Nie musi występować konkurencja między Berlinem a Warszawą w tej dziedzinie, lecz komplementarność. Miasta te różnią się mogą rodzajem i stopniem specjalizacji funkcji Miasta Wiedzy i Innowacji oraz profilem funkcji ośrodka kultury (np. profilem imprez kulturalnych).

Oba miasta pretendują do roli miasta-bramy Europy Środkowej, będącego pomostem między wschodem i zachodem Europy, co może spowodować konkurencję między Berlinem a Warszawą.

Berlin ma większą niż Warszawa szansę by stać się węzłem transportu o znaczeniu ponadkrajowym, szczególnie w transporcie kolejowym i lądowym. Stanowi to duże zagrożenie dla Warszawy, gdyż funkcja ośrodka transportu o znaczeniu ponadkrajowym jest ważnym warunkiem pozyskiwania i rozwoju innych funkcji metropolitalnych. Zdecydowaną szansą dla Warszawy jest rozwój funkcji ośrodka transportu lotniczego, ze szcze-

gólnym uwzględnieniem kierunków wschodnio-europejskich i połączeń interkontynentalnych.

Zarówno eksperci polscy jak i niemieccy wskazują na istnienie pewnej szansy pozyskiwania funkcji siedziby centrali firm przez dane miasto (tab. 18). Choć szansa określana jest w obu przypadkach jako niewielka, to wówczas można by mówić o zjawisku konkurencji.

Oba miasta mają nieznaczną tylko szansę jako ośrodki mediów i usług finansowych o znaczeniu ponadkrajowym. Warszawa powinna w przypadku obu funkcji dbać o utrzymanie rynku wewnętrznego, Berlin czynić natomiast powinien starania o utrzymanie obecnego statusu na rynku niemieckim. Porównując funkcje obu miast, Berlin ma większą szansę na przejęcie funkcji ważnego ośrodka mediów w Niemczech ze względu na funkcję siedziby rządu i parlamentu, natomiast ze względu na słabą pozycję gospodarczą oraz konkurencję Frankfurtu i Monachium; mniejszą jeśli idzie o pozyskiwanie funkcji ośrodka finansowego. W Warszawie szansa utrzymania pozycji głównego ośrodka finansowego w Polsce jest duża (mała konkurencja wewnętrzna) natomiast konkurencji można obawiać się ze strony Frankfurtu i Londynu.

6. CZYNNIKI HAMUJĄCE I WSPIERAJĄCE ROZWÓJ FUNKCJI METROPOLITALNYCH BERLINA I WARSZAWY W OPINIACH EKSPERTÓW – ANALIZA

W niniejszym rozdziale dokonano klasyfikacji czynników hamujących oraz wspierających pozyskiwanie i rozwój funkcji metropolitalnych Berlina i Warszawy. Jednocześnie zidentyfikowane czynniki posłużyły do porównania obydwu miast.

6.1. CZYNNIKI HAMUJĄCE I WSPIERAJĄCE POZYSKIWANIE I ROZWÓJ FUNKCJI METROPOLITALNYCH BERLINA W LATACH 1990–2002

6.1.1. CZYNNIKI HAMUJĄCE

Klasyfikacji czynników hamujących dokonano na podstawie odpowiedzi uzyskanych w wywiadzie. Ze względu na ich charakter, czynniki te można podzielić na:

- ekonomiczne;
- polityczne;
- społeczne, psychologiczne i kulturowe;
- infrastrukturalno-przestrzenne;
- mieszane.

Jednocześnie w powyższej klasyfikacji rozróżniono czynniki o charakterze wewnętrznym (wewnątrzmijskim) i zewnętrznym (pozamiejskim lub pozakrajowym).

Według przyczyn ich powstawania czynniki hamujące rozwój funkcji Berlina można z kolei podzielić na dwie zasadnicze grupy:

– *Grupa Pierwsza* to czynniki hamujące rozwój funkcji metropolitalnych Berlina będące bezpośrednio skutkiem podziału polityczno-gospodarczego Europy po II Wojnie Światowej;

Grupa Druga to czynniki hamujące rozwój funkcji metropolitalnych wynikające z charakteru lub ograniczeń systemu federalnego Niemiec oraz opóźnionego i niepełnego przejęcia funkcji stołecznych przez Berlin.

Czynniki *Grupy Pierwszej* charakteryzują się następującymi cechami:

1) wynikają zarówno z przyczyn pojawiających się na poziomie krajowym jak i międzynarodowym (społeczno-ekonomicznego podziału Europy);

Tabela 19. Podział czynników hamujących rozwój funkcji metropolitalnych Berlina

Czynniki	
Wewnętrzne	Zewnętrzne
a) ekonomiczne	
Straty bazy produkcyjnej, nikła szansa na reindustrializację, utrata koncernów po II wojnie światowej oraz (co za tym idzie) ważnych gałęzi badawczych, co ogranicza możliwości rozwoju w Berlinie centrum gospodarczego i innowacyjnego.	Brak jednoznacznej woli zmiany lokalizacji, czy powrotu do Berlina koncernów niemieckich i międzynarodowych, związany m.in. z preferencjami wyższej kadry menedżerskiej.
Kryzys finansowy i zadłużenie Zadłużenie miasta, brak możliwości spłacenia przez Berlin długów (istnieje jedynie możliwość wyrównania bilansu wydatków i dochodów); dwa równoległe procesy: ograniczenie środków finansowania publicznego (związane ze zmianą statusu miasta) i zbyt duże jak na możliwości miasta nakłady finansowe na inwestycje.	Wyraźna konkurencja silnych ośrodków zachodnio-niemieckich, pełniących wyspecjalizowane funkcje o zasięgu ponadkrajowym, przy jednoczesnym niedorozwoju sieci powiązań Berlina z innymi miastami Niemiec, Europy, świata, jeśli idzie o transport, połączenia elektroniczne, telekomunikacyjne, medulne, biznesowe, personalne, oraz nieporównywalnie mniejszym doświadczeniu w kontaktach ekonomicznych. Ponadto w skali Niemiec Berlin charakteryzuje się nadal niską siłą nabywczą oraz zbyt niską ofertą towarów jak na poziom EU. Problemy ekonomiczne wschodnich lądów, w tym Brandenburgii, bezpośrednio oddziałujące na Berlin oraz niezdolność wykorzystania bliskości granicy z Polską dla rozwoju regionu.
b) polityczne	
Opóźnienie przejęcia przez Berlin funkcji stołecznych spowodowało opóźnienie w rozwoju innych funkcji metropolitalnych; w szczególności zahamowanie pozyskiwania funkcji <i>corporate control</i> oraz rozwoju funkcji ośrodka mediów. Ścieranie się na poziomie administracji Berlina dwóch tendencji: metropolitalnego rozwoju miasta jako całości oraz samodzielności i samorządności dzielnic.	Świadoma polityka władz federalnych polegająca na lokalizacji i równomiernym rozmieszczaniu ważnych funkcji w różnych ośrodkach, braku koncentracji, określarych też negatywnie mianem regionalizmu i partykularyzmu.
Brak odrębnego statusu stołecznego Berlina, umożliwiającego finansowanie funkcji miasta, wynikających ze stołeczności.	
c) społeczne, psychologiczne i kulturowe	
Koncentracja w przestrzeni miasta problemów społecznych i psychologicznych wynikających ze zjednoczenia Niemiec, bezpośrednio ścieranie się odmiennych mentalności i poziomów życia, wywołujące negatywne zjawiska społeczne tj. bezrobocie, patologie.	

Opinia na temat Berlina Wschodniego w Niemczech i EU, wynikająca z podziału politycznego Berlina. Inwestorzy obawiają się miasta, w którym 50% mieszkańców popiera była partię komunistyczną SED, oraz charakteryzuje się brakiem ducha przedsiębiorczości, mentalnością administracyjną (tzw. partyjnym, oportunistycznym myśleniem).	
Peryferyjna i „wyspowa” kultura gospodarcza i polityczna, utrudniająca Berlinowi odzyskanie centralnej roli i pozycji w systemie miast niemieckich, mentalność Berlińczyków, introwertyczne myślenie kategoriami lokalnymi (niem. Kiezdenken), słaby poziom internacjonalizacji, wynikający z małego doświadczenia w zewnętrznych kontaktach społecznych, gospodarczych i politycznych.	
d) infrastrukturalno-przestrzenne	
Słaba pozycja Berlina jako węzła transportu lotniczego.	Peryferyjne położenie w systemie miast niemieckich i europejskich, w oddaleniu od ważnych ośrodków miejskich. Słaba integracja wschodnich Niemiec, w tym regionu Berlina – Brandenburgii z resztą kraju, brak myślenia w kategoriach rozwoju i roli regionu w kontekście europejskim.
e) mieszane	
Utrzymujące się podziały między Berlinem Wschodnim a Zachodnim, charakteryzujące się różnicami w poziomie dochodów, wysokości czynszów, czasie pracy, gęstości i jakości sieci komunikacji miejskiej (Zachód: gęsta sieć metra, niewielka ilość linii tramwajowych; Wschód: niedorozwój sieci metra, gęsta sieć tramwajowa), różnicami w preferencjach wyborczych.	

2) wiążą się istniejącym przed 1990 rokiem podziałem Niemiec i Berlina na część wschodnią i zachodnią;

3) wynikają z niedorozwoju funkcji metropolitalnych obu części miasta w okresie podziału;

4) w wymiarze krajowym wiążą się z:

a – peryferyjnym (do 1990 roku) położeniem Berlina Zachodniego względem RFN, utratą przez Berlin funkcji gospodarczych, poprzez przeniesienie się ważnych niemieckich i międzynarodowych koncernów do innych ośrodków w zachodnich Niemczech,

b – rozwiniętymi, lecz słabo powiązаныmi z gospodarką światową, funkcjami przemysłowym Berlina Wschodniego;

5) w wymiarze miejskim wiążą się z:

a – istniejącymi różnicami pomiędzy Berlinem Wschodnim a Zachodnim oraz wewnętrznym ścieraniem się powodowanym tymi różnicami;

b – kryzysem ekonomicznym miasta.

Czynniki *Grupy Drugiej* charakteryzują się następującymi cechami:

1) ich źródłem jest charakter systemu federalnego w Niemczech, który zapobiega nadmiernej koncentracji funkcji;

2) źródłem pośrednim, wynikającym z charakteru systemu federalnego jest specyficzna rola stolicy w państwie federalnym.

W sumie wyróżniono 16 czynników hamujących, w tym dziewięć wewnętrznych, sześć zewnętrznych, jeden mieszany.

Uwzględniając wszystkie trzy klasyfikacje, większość ekspertów zwracała uwagę na czynniki *grupy pierwszej* o charakterze wewnętrznym, przy czym najczęściej wymieniano czynniki ekonomiczne. Często również zwracano uwagę na konkurencję innych ośrodków zachodnio-niemieckich, związaną z rozmieszczeniem w nich ważnych funkcji metropolitalnych. Najczęściej wymieniano kolejno:

1) kryzys finansowy i zadłużenie (6 ekspertów);

2) słabą pozycję Berlina jako węzła transportu lotniczego (6 ekspertów);

3) utrzymujące się podziały między Berlinem Wschodnim a Zachodnim (5 ekspertów);

4) wyraźną konkurencję silnych ośrodków zachodnio-niemieckich (5 ekspertów);

5) opinie na temat Berlina Wschodniego w Niemczech i EU (4 ekspertów);

6) brak jednoznacznej woli zmiany lokalizacji, czy powrotu do Berlina koncernów niemieckich i międzynarodowych (4 ekspertów);

7) słabą integrację wschodnich Niemiec, w tym regionu Berlina – Brandenburgii z resztą kraju (4 ekspertów);

8) straty bazy produkcyjnej (3 ekspertów);

9) peryferyjne położenie geograficzne (3 ekspertów);

10) opóźnienie przejścia przez Berlin funkcji stołecznych (2 ekspertów);

11) świadomą politykę władz federalnych, polegającą na lokalizacji i równomiernym rozmieszczaniu ważnych funkcji w różnych ośrodkach (2 ekspertów);

12) problemy ekonomiczne wschodnich landów, w tym Brandenburgii (2 ekspertów);

13) peryferyjną i „wyspową” kulturę gospodarczą i polityczną (2 ekspertów);

14) ścieranie się na poziomie administracji Berlina dwóch tendencji: myślenia kategoriami metropolitalnymi oraz samodzielności dzielnic (1 ekspert);

15) koncentracja w przestrzeni miasta problemów społecznych i psychologicznych wynikających ze zjednoczenia Niemiec (1 ekspert);

16) brak odrębnego statusu stołecznego Berlina (1 ekspert).

6.1.2. CZYNNIKI WSPIERAJĄCE

Czynniki wspierające rozwój funkcji metropolitalnych Berlina podzielono według odpowiedzi ekspertów na czynniki wewnętrzne i zewnętrzne (tab. 20).

Wśród czynników wspierających pozyskiwanie i rozwój funkcji metropolitalnych Berlina można ponadto wyróżnić:

a) *czynniki pierwotne*, nie kształtowane bezpośrednio przez inne czynniki lub czynniki wewnątrzmięskie: cechy miasta np. położenie geograficzne, walory środowiskowe, proces rozszerzenia UE na Wschód;

b) *czynniki wtórne*:

– funkcje miejskie bądź metropolitalne, które generują rozwój innych funkcji metropolitalnych, np. funkcja ośrodka kultury, funkcja siedziby rządu i parlamentu, funkcja ośrodka nauki, funkcja węzła transportu;

– wtórne cechy miasta np. rozwinięta infrastruktura, wieloetniczność, atmosfera, znaczenie miasta jako symbolu.

Czynniki wspierające charakteryzują się również obydwoma lub jedną z poniższych cech:

a) wspierają one pozyskiwanie i rozwój nowych funkcji metropolitalnych (ryc. 3);

b) wzajemnie na siebie oddziałują, wspierając swój rozwój bądź wspierając rozwój funkcji metropolitalnych już pełnionych przez Berlin (ryc. 4)

Eksperci wymienili w sumie 16 różnych czynników wspierających rozwój funkcji Berlina. Najczęściej wymieniano kolejno:

1) wysoką pozycję Berlina jako ośrodka kultury (9 ekspertów);

2) przejęcie funkcji stołecznych (7 ekspertów);

Tabela 20. Podział czynników wspierających rozwój funkcji metropolitalnych Berlina

Czynniki	
Wewnętrzne	Zewnętrzne
Przejęcie funkcji stołecznych, ośrodka politycznego, funkcji siedziby rządu i parlamentu.	Położenie geograficzno-polityczne Berlina, jako najdalej na Wschód wysuniętej stolicy Unii Europejskiej, funkcja pomostu.
Wysoka pozycja Berlina jako ośrodka kultury, kulturalna różnorodność.	Rozszerzenie Unii Europejskiej na Wschód.
Wysoka pozycja Berlina jako ośrodka uniwersyteckiego i naukowego.	
Przyciągająca, nietypowa atmosfera miasta, żywotność, intensywność, ciągłość przemian, ruch, postęp.	
Znaczenie miasta jako symbolu połączenia Wschodu z Zachodem, zniewolenia i wolności, muru berlińskiego i jego upadku.	
Wieloetniczność, międzynarodowy charakter miasta.	
Wysoka pozycja Berlina jako centrum kongresowego i centrum organizacji targów.	
Wysoka pozycja Berlina jako węzła kolejowego (i drogowego).	
Know-how na temat Europy Wschodniej: znajomość języków, kultury, mentalności, wiedza na temat gospodarki i kontakty gospodarcze.	
Istnienie wolnej przestrzeni pod zabudowę.	
Walory środowiskowe i rekreacyjne: bogata zieleń, woda, pierwszorzędne warunki rekreacyjne w mieście i jego bezpośrednim otoczeniu.	
Kapitał ludzki: wysoko wykwalifikowane kadry, wysoki poziom wykształcenia.	
Współistnienie i konfrontacja atmosfery wielkomiejskiej z tzw. swojskością lokalną poszczególnych części miasta .	
24-godzinny rytm życia miasta: ciekawa mieszanka funkcji kulturalnych, naukowych, usługowych.	

3) wysoką pozycję Berlina jako ośrodka uniwersyteckiego i naukowego (5 ekspertów);

4) przyciągającą nietypową atmosferę miasta (5 ekspertów);

5) Położenie geograficzno-polityczne Berlina (4 ekspertów);

6) wysoką pozycję Berlina jako węzła kolejowego (4 ekspertów);

7) wieloetniczność, międzynarodowy charakter miasta (3 ekspertów);

8) rozszerzenie UE na Wschód (3 ekspertów);

9) wysoko wykwalifikowane kadry (3 ekspertów);

- 10) 24-godzinny rytm życia miasta (3 ekspertów);
- 11) znaczenie miasta jako symbolu połączenia Wschodu z Zachodem (3 ekspertów);
- 12) know-how na temat Europy Wschodniej (3 ekspertów);
- 13) walory środowiskowe i rekreacyjne (2 ekspertów);
- 14) wysoką pozycję Berlina jako centrum kongresowego i centrum organizacji targów (2 ekspertów);
- 15) współistnienie i konfrontacja atmosfery wielkomiejskiej z tzw. swojskością lokalną poszczególnych części miasta (2 ekspertów);
- 16) istnienie wolnej przestrzeni pod zabudowę (1 ekspert).

Wśród czynników wspierających eksperci najczęściej wymieniali: wysoką pozycję Berlina jako ośrodka kultury, przejęcie funkcji stołecznych, wysoką pozycję Berlina jako ośrodka nauki oraz przyciągającą, nietypową atmosferę miasta. Czynniki te charakteryzują się również największą ilością powiązań z innymi czynnikami oraz oddziaływaniem na rozwój funkcji metropolitalnych:

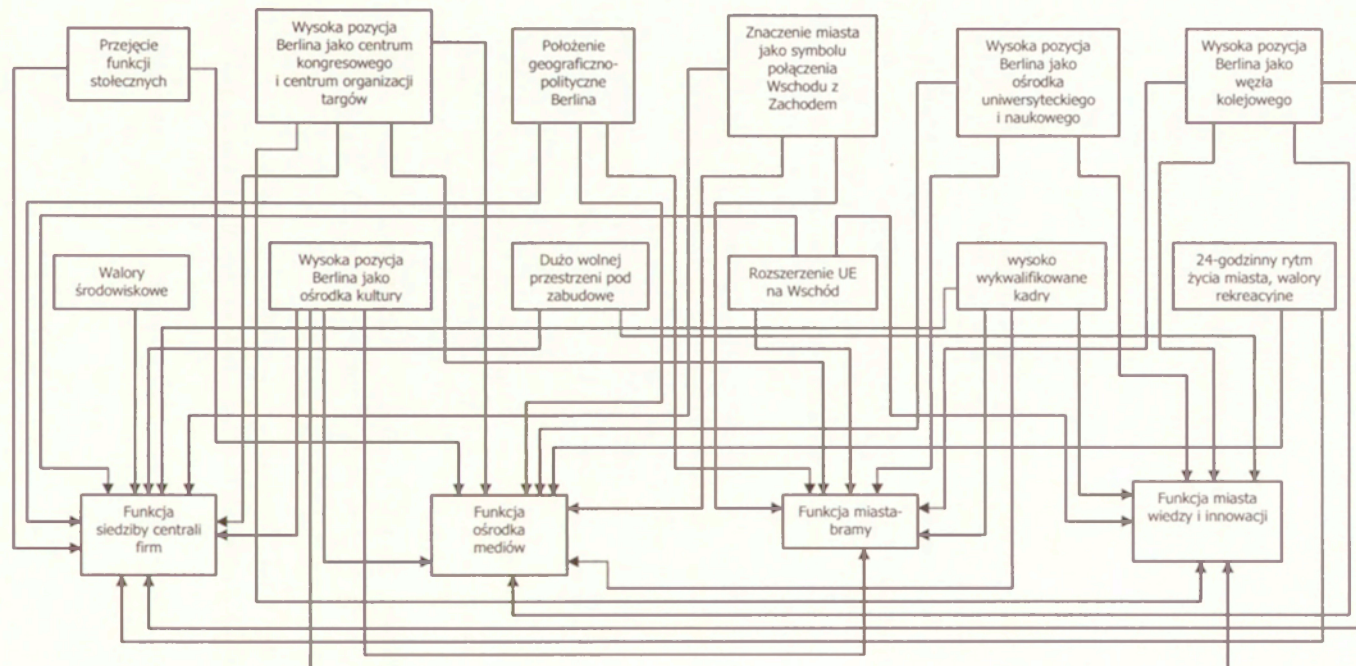
– wysoka pozycja Berlina jako ośrodka kultury: oddziaływanie na rozwój siedmiu (z szesnastu) czynników, oddziaływanie na rozwój trzech (z czterech) nowych funkcji metropolitalnych;

– przejęcie funkcji stołecznych: oddziaływanie na sześć (z szesnastu) czynników, wpływ na rozwój dwóch (z czterech) nowych funkcji metropolitalnych

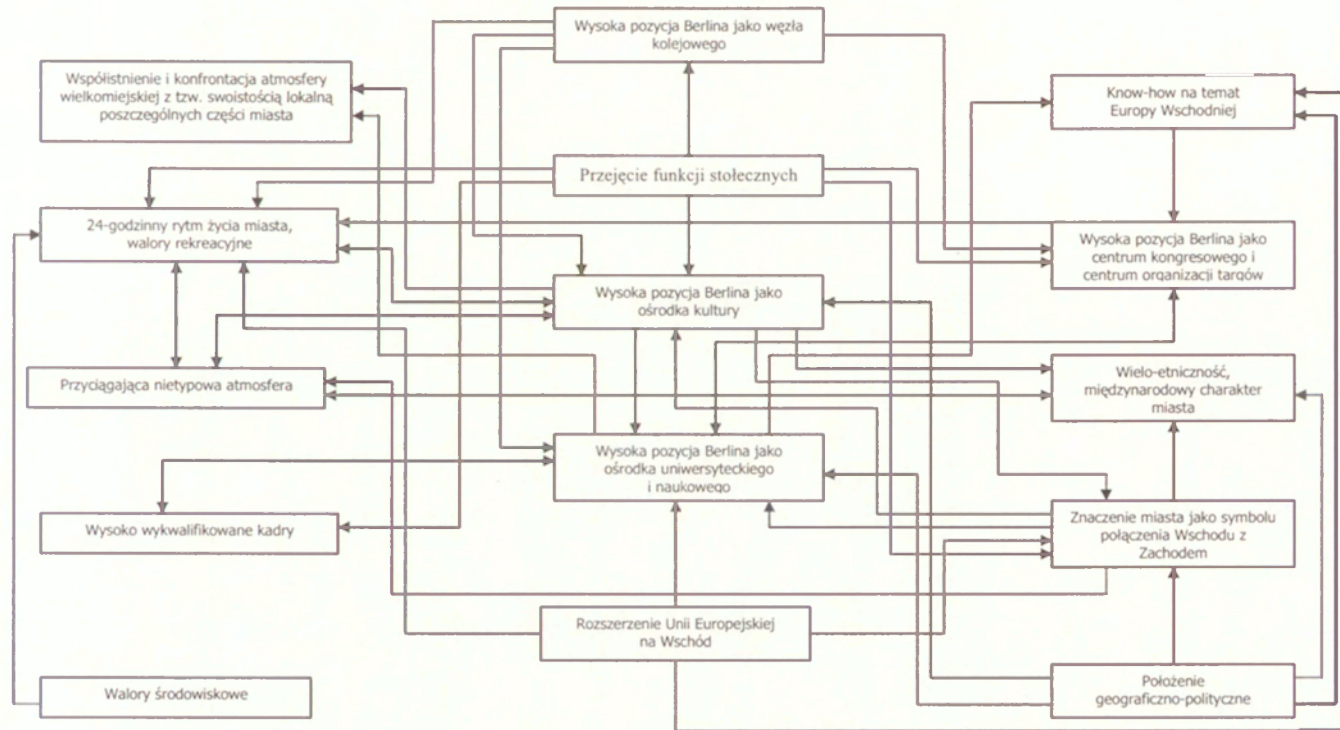
– wysoka pozycja Berlina jako ośrodka nauki: oddziaływanie na pięć (z szesnastu) czynników, wpływ na rozwój trzech (z czterech) nowych funkcji metropolitalnych

– nietypowa atmosfera miasta: oddziaływanie na dwa (z szesnastu) czynników, wpływ na rozwój dwóch (z czterech) nowych funkcji metropolitalnych.

Duży wpływ na rozwój nowych funkcji metropolitalnych mają również: wysoka pozycja Berlina jako centrum kongresowego i centrum organizacji targów, wysoko wykwalifikowane kadry, znaczenie miasta jako symbolu połączenia Wschodu z Zachodem, wysoka pozycja Berlina jako węzła kolejowego.

Ryc. 3 Oddziaływanie czynników na rozwój nowych funkcji metropolitalnych Berlina
The role of individual factors in the development of Berlin's new metropolitan functions

Ryc. 4. Wzajemne oddziaływanie czynników: pierwotnych na wtórne oraz wzajemne wtórnych (efekt synergii)
 The interaction of primary and secondary development factors

6.2. CZYNNIKI HAMUJĄCE I WSPIERAJĄCE ROZWÓJ FUNKCJI METROPOLITALNYCH WARSZAWY W LATACH 1990–2002

6.2.1. CZYNNIKI HAMUJĄCE

Według ich charakteru czynniki hamujące pozyskiwanie i rozwój funkcji metropolitalnych Warszawy podzielono na (tab. 21):

- ekonomiczne;
- społeczne i kulturalne;
- infrastrukturalno-przestrzenne;
- polityczne;
- mieszane.

Jednocześnie, tak jak w przypadku Berlina, czynniki te podzielono na wewnętrzne (o charakterze wewnątrzmięjskim) i zewnętrzne.

Według przyczyn ich powstawania czynniki hamujące pozyskiwanie i rozwój funkcji metropolitalnych Warszawy można również podzielić na dwie grupy:

1. Czynniki *Grupy Pierwszej*, to czynniki wynikające bezpośrednio z pozycji wyjściowej Warszawy po 1990 roku, będącej spuścizną polityczno-ekonomicznego podziału Europy po II Wojnie Światowej, a także wcześniejszych wydarzeń historycznych oraz tradycji. Mają one zarówno aspekt wewnętrzny: wewnątrz-mięjski (np. brak odpowiedniego otoczenia biznesu, niedorozwój infrastruktury, brak kultury miejskiej czy mieszczkańskiej) jak i zewnętrzny: krajowy bądź międzynarodowy (np. opóźniona integracja z Unią Europejską, brak centralnej pozycji w procesie konsolidacji firm globalnych);

2. Czynniki *Grupy Drugiej* związane są z decyzjami podejmowanymi przez władze centralne i samorządowe po 1990 roku lub brakiem decyzji (np. ustroje administracyjne Warszawy, błędne alokacje środków finansowych, brak planowania, chaos przestrzenny, problem zarządzania obszarem metropolitalnym).

Eksperti wymienili w sumie 31 różnych czynników hamujących. Najczęściej wymieniano kolejno:

1. brak odpowiedniego otoczenia biznesu (6 ekspertów);
2. ustrój Warszawy w okresie 1994–2002 (6 ekspertów);
3. problem zarządzania obszarem metropolitalnym, brak myślenia o całości kształcie miasta (6 ekspertów);
4. niedorozwój infrastruktury w mieście (6 ekspertów);

5. brak badań rozwoju strategicznego miasta w oparciu o aktualne dokumenty, brak strategii będącej dokumentem, brak strategicznego myślenia (6 ekspertów);

6. alians LOTu z Lufthansą, ograniczający możliwości rozwoju Warszawy jako węzła transportu lotniczego o znaczeniu ponadkrajowym i inter-kontynentalnym (5 ekspertów);

7. brak świadomości w elitach rządzących, że przez pryzmat stolicy następuje ogląd kraju (5 ekspertów);

8. brak kultury miejskiej i mieszczańskiej (3 ekspertów);

9. ograniczenie bazy produkcyjnej (3 ekspertów);

10. zbyt niską pozycję Warszawy jako ośrodka kultury (3 ekspertów);

11. słaby wewnętrzny system komunikacyjny (3 ekspertów);

12. nieuregulowany stan własności gruntów oraz nieruchomości warszawskich (3 ekspertów);

13. chaos przestrzenny (2 ekspertów);

14. opóźnioną integrację z Unią Europejską (2 ekspertów);

15. brak równowagi w wymianie ekonomicznej (2 ekspertów);

16. brak odpowiednich do potencjału Warszawy inwestycji o charakterze zwrotnym (2 ekspertów);

17. błędne alokacje środków (dot. samorządów i władzy centralnej) (2 ekspertów);

18. dyskryminację Warszawy w kwestii przeznaczania środków krajowych na inwestycje (2 ekspertów);

19. korzystne (na tle kraju) wskaźniki ekonomiczne w I okresie transformacji (2 ekspertów);

20. złą dostępność komunikacyjną Warszawy (2 ekspertów);

21. wydzielenie miasta z regionu (2 ekspertów);

22. brak określonego, wyraźnego obszaru CBD (2 ekspertów);

23. brak lobby pro-warszawskiego w sejmie (2 ekspertów);

24. brak ciągłości rządów w Warszawie (2 ekspertów);

25. silne uzależnienie sytuacji ekonomicznej od sytuacji ekonomicznej w Europie Zachodniej (1 ekspert);

26. proces konsolidacji w ramach ponadnarodowych struktur gospodarczych (1 ekspert);

27. rosnące znaczenie firm globalnych przy spadku znaczenia samorządów lokalnych i władzy politycznej (1 ekspert);

Tabela 21. Podział czynników hamujących pozyskiwanie i rozwój funkcji metropolitalnych Warszawy

Czynniki	
Wewnętrzne	Zewnętrzne
a) ekonomiczne	
Ograniczenie bazy produkcyjnej: niska produktywność	Silne uzależnienie sytuacji ekonomicznej od sytuacji ekonomicznej w Europie Zachodniej (w szczególności w Niemczech)
Brak równowagi w wymianie ekonomicznej: Warszawa jest głównie importerem, rynkiem zbytu	Proces konsolidacji w ramach ponadnarodowych struktur, którego Warszawa jest częścią, ale nie jest i ma szans być centum
Brak odpowiednich do potencjału Warszawy inwestycji o charakterze zwrotnym	
Błędne alokacje środków (dot. Samorządów i władzy centralnej), brak odpowiedniego systemu finansowania inwestycji (niewielka ilość przedsięwzięć publiczno-prywatnych)	Rosnące znaczenie firm globalnych przy spadku znaczenia samorządów lokalnych i władzy politycznej
Korzystne (na tle kraju) wskaźniki ekonomiczne w I okresie transformacji	
Brak odpowiedniego otoczenia biznesu	
b) społeczne i kulturalne	
Zbyt niska pozycja Warszawy jako ośrodka kultury, brak polityki kulturalnej miasta w aspekcie międzynarodowym, nieokreślony profil imprez kulturalnych, system finansowania kultury	Niski wskaźnik scholaryzacji w Polsce, niski poziom kreatywności społeczeństwa, innowacyjnego myślenia (np. w woj. Mazowieckim): niekorzystny wpływ na Warszawę biednego, zacofanego, niewykształconego i opornego na zmiany otoczenia
Brak kultury miejskiej i mieszczańskiej	
c) infrastrukturalno-przestrzenne	
Słaby wewnętrzny system komunikacyjny, zła dostępność, brak obwodnicy, pojedyncza linia metra (brak połączenia linią metra wschodu z zachodem Warszawy), zatłoczenie ulic	Zła dostępność komunikacyjna Warszawy: zła połączenia regionalne, krajowe, międzynarodowe
Niedorozwój infrastruktury w mieście np. brak centrum kongresowego, sal koncertowych, hal sportowych, słabe zaplecze techniczne instytucji kulturalnych (np. catering w teatrach, operach)	Nie wykorzystanie położenia geograficznego Warszawy dla rozwoju funkcji metropolitalnych
Chaos przestrzenny, brak wrażliwości na chaos, brak rygorystycznego planowania (według koncepcji <i>compact cities</i>), odrzucanie przez władze planowania jako spuścizny systemu nakazowo-rozdzielczego, złe planowanie i zagospodarowanie powierzchni w Warszawie (niejasno określone tereny chronione ze względów przyrodniczych bądź rekreacyjnych)	Wydzielenie miasta z regionu, zamknięcie Warszawy w granicach administracyjnych
Nieuregulowany stan własności gruntów oraz nieruchomości warszawskich	
Brak określonego, wyraźnego obszaru CBD	

d) polityczne	
Problem zarządzania obszarem metropolitalnym, myślenie o całokształcie miasta, brak świadomości rozwoju metropolii, także finansowania metropolitalnego (również wynikające z ustroju Warszawy w latach 1994–2002)	Brak lobby pro-warszawskiego w Sejmie
Brak świadomości w elitach rządzących, że przez pryzmat stolicy następuje ogłód kraju	
Ustrój Warszawy w okresie 1994–2002, głównie ze względu na dualizm struktur, niejasność komplikującą system podejmowania decyzji (Rada i Prezydent Warszawy a Burmistrz Gminy Centrum)	
Ustrój Warszawy w okresie po 1 Stycznia 2003, który powoduje utratę samodzielności gmin-satelitów i przez to wpływa (i wpływać będzie) na stagnację w ich rozwoju	
Brak ciągłości rządów w Warszawie, krótkoterminowość planowania samorządów	
Brak badań rozwoju strategicznego miasta w oparciu o aktualne dokumenty, brak strategii będącej instrumentem prawnym, brak strategicznego myślenia	
e) mieszane	
Dyskryminacja Warszawy w kwestii przeznaczania środków krajowych na inwestycje np. budowę dróg; system odprowadzania podatków pobieranych w Warszawie do budżetu centralnego	Opóźniona integracja z Unią Europejską
Niska atrakcyjność turystyczna miasta	

28. niski wskaźnik scholaryzacji w Polsce, niski poziom kreatywności społeczeństwa, innowacyjnego myślenia (1 ekspert);

29. niską atrakcyjność turystyczną miasta (1 ekspert);

30. nie wykorzystanie położenia geograficznego Warszawy dla rozwoju funkcji metropolitalnych (1 ekspert);

31. ustrój Warszawy po 1. stycznia 2003 (1 ekspert).

6.2.2. CZYNNIKI WSPIERAJĄCE

Czynniki wspierające rozwój funkcji metropolitalnych Warszawy podzielono na wewnętrzne i zewnętrzne.

Wśród czynników wspierających pozyskiwanie i rozwój funkcji metropolitalnych wyróżniono także:

a) *czynniki pierwotne*, nie kształtowane bezpośrednio przez inne czynniki lub czynniki wewnątrzmięskie: cechy miasta, np. położenie geogra-

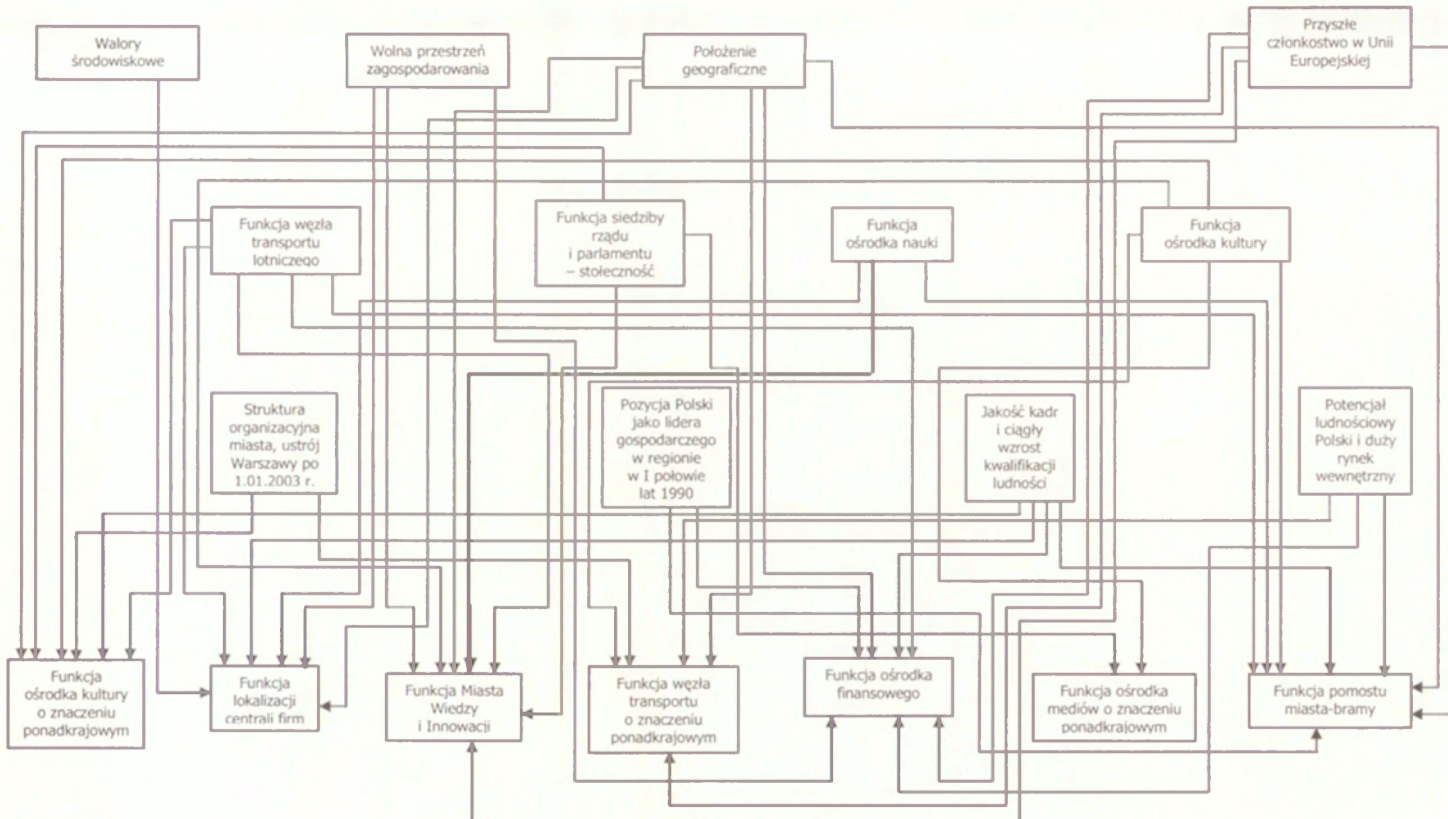
Tabela 22. Czynniki wspierające pozyskiwanie i rozwój funkcji metropolitalnych Warszawy

Czynniki	
Wewnętrzne	Zewnętrzne
Dobrze rozwinięty wewnętrzny oraz regionalny system komunikacyjny	Położenie geograficzne w Europie, położenie „na przełęczy”
Jakość kadr: ponadprzeciętne wykształcenie ludności, brak silnej konkurencji krajowej	Centralne położenie w Polsce
Funkcja ośrodka nauki, zaplecze naukowe i jego możliwości	Przyszłe członkostwo w Unii Europejskiej
Wolna przestrzeń do zagospodarowania zarówno w centrum miasta jak i poza centrum (pod zabudowę, infrastrukturę, inwestycje)	Pozycja Polski jako lidera gospodarczego w regionie w I połowie lat 1990.
Funkcja ośrodka kultury, potencjał kulturowy miasta (imprezy kulturalne, jakość instytucji kultury)	Położenie nad Wisłą, dające szansę rozwijania połączeń i kontaktów gospodarczych północ-poludnie Polski
Struktura organizacyjna miasta, ustrój Warszawy po 1. Stycznia 2003, wprowadzenie nowego ustroju samorządowego wraz z początkiem kadencji władz samorządowych i centralnych warszawskich	Potencjał ludnościowy Polski i duży rynek wewnętrzny
Ustrój Warszawy w latach 1994–2002, podział na gminy, powodujący, że miasto nie jest zamknięte	Utrzymujący się monopol na rynku wewnętrznym w Polsce
Walory środowiskowe miasta – zieleń	
Względnie dobra infrastruktura techniczna	
Młodość społeczeństwa Warszawy	
Ciągły wzrost kwalifikacji ludności (rosnąca liczba studentów, osób znających języki obce, uczących się języków obcych itp.	
Funkcja węzła transportu lotniczego	
Funkcja siedziby rządu i parlamentu – stołeczność	

ficzne w Europie, położenie centralne w Polsce, walory środowiskowe, położenie nad Wisłą, proces rozszerzenia UE na Wschód;

b) *czynniki wtórne:*

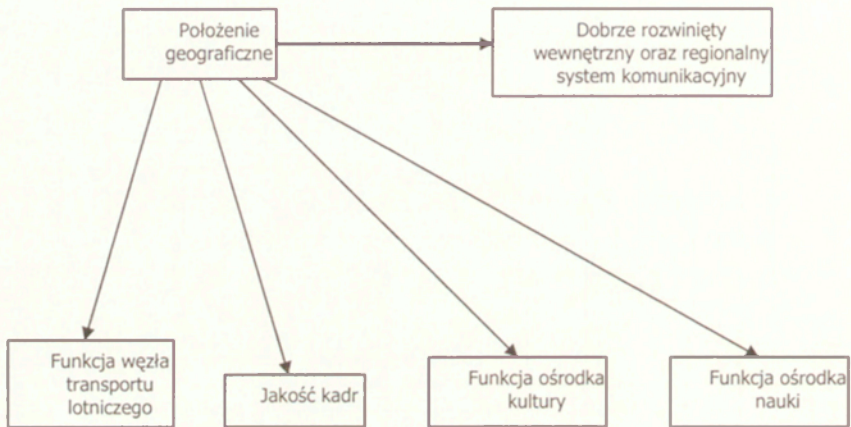
- funkcje miejskie o zasięgu regionalnym i krajowym (lub składniki funkcji metropolitalnych), które generują rozwój funkcji metropolitalnych np. funkcja ośrodka kultury, funkcja siedziby rządu i parlamentu – stołeczność, funkcja ośrodka nauki, funkcja węzła transportu lotniczego;
- wtórne cechy miasta, np. ustrój samorządowy, młodość społeczeństwa, jakość kadr
- wtórne cechy państwa, np. pozycja Polski jako lidera gospodarczego w regionie w I połowie lat 90., potencjał ludnościowy Polski, duży rynek wewnętrzny.

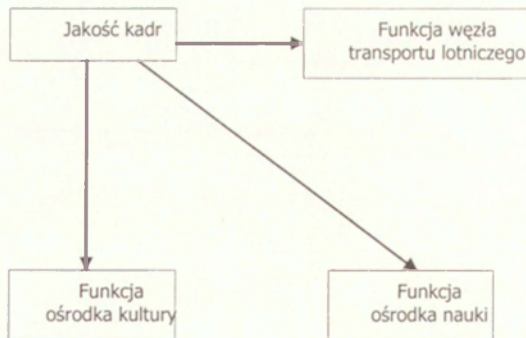
Ryc. 5. Oddziaływanie czynników pierwotnych i wtórnych na pozyskiwanie i rozwój funkcji metropolitalnych Warszawy
 The role of primary and secondary factors in the development of Warsaw's metropolitan functions

Wszystkie wyżej wymienione czynniki (pierwotne i wtórne) wspierają (mogą wspierać) pozyskiwanie i rozwój funkcji metropolitalnych, np. oddziaływać na zasięg przestrzenny lub specjalizację istniejących funkcji miejskich lub pozyskiwanie i rozwój nowych funkcji metropolitalnych (ryc. 5).

Ponadto, czynniki pierwotne oddziałują na kształtowanie czynników wtórnych, a czynniki wtórne oddziałują na siebie wzajemnie (ryc. 6 i 7).

Ryc. 6. Oddziaływanie czynnika położenia geograficznego na czynniki wtórne
 Wśród czynników wtórnych największy wpływ na kształtowanie się innych czynników ma jakość kadr: wykształcenie, znajomość języków, doświadczenie zawodowe, międzynarodowe
 The effect of "geographical location" (primary factor) on secondary development factors

Ryc. 7. Wpływ czynnika jakości kadr na kształtowanie innych czynników wtórnych
 The effect of "staff quality" on other secondary development factors

Wśród czynników pierwotnych największe znaczenie dla rozwoju innych czynników ma położenie geograficzne: korytarzowe w Europie oraz centralne w Polsce. Położenie geograficzne i jakość kadr to jednocześnie czynniki, które mają największy wpływ na rozwój nowych funkcji metropolitalnych.

Ekspertcy wymienili w sumie 19 różnych czynników wspierających pozyskiwanie i rozwój funkcji metropolitalnych Warszawy. Wśród nich najczęściej wymieniano kolejno:

1. położenie geograficzne (w Europie i w Polsce) (9 ekspertów);
2. jakość kadr (7 ekspertów);
3. funkcję ośrodka nauki (6 ekspertów);
4. potencjał ludnościowy Polski i duży rynek wewnętrzny (6 ekspertów);
5. wolną przestrzeń do zagospodarowania (5 ekspertów);
6. członkostwo w Unii Europejskiej (4 ekspertów);
7. strukturę organizacyjną miasta, ustrój Warszawy po 1. stycznia 2003 (4 ekspertów);
8. funkcję węzła transportu lotniczego (3 ekspertów);
9. funkcję ośrodka kultury (3 ekspertów);
10. utrzymujący się w Polsce monopol na rynek wewnętrzny (2 ekspertów);
11. walory środowiskowe (2 ekspertów);
12. rozwinięty wewnętrzny i regionalny system komunikacyjny (2 ekspert);
13. pozycję Polski jako lidera gospodarczego w regionie w I połowie lat 90. (2 ekspertów);
14. względnie dobrą infrastrukturę techniczną (1 ekspert);
15. położenie nad Wisłą (1 ekspert);
16. ustrój Warszawy w latach 1994–2002 (1 ekspert);
17. młodość społeczeństwa Warszawy (1 ekspert);
18. ciągły wzrost kwalifikacji ludności (1 ekspert);
19. funkcję siedziby rządu i parlamentu – stołeczność (1 ekspert).

Ekspertcy najczęściej wymieniali: położenie geograficzne (w Europie i w Polsce), jakość kadr, funkcję ośrodka nauki, potencjał ludnościowy Polski i duży rynek wewnętrzny. W szczególności dwa pierwsze czynniki wykazują się również dużym wpływem na pozyskiwanie i rozwój nowych funkcji metropolitalnych:

- **położenie geograficzne (w Europie i w Polsce):** wpływ na pozyskiwanie i rozwój sześciu (z siedmiu) nowych funkcji metropolitalnych;
- **jakość kadr:** wpływ na pozyskiwanie i rozwój czterech (z siedmiu) nowych funkcji metropolitalnych.

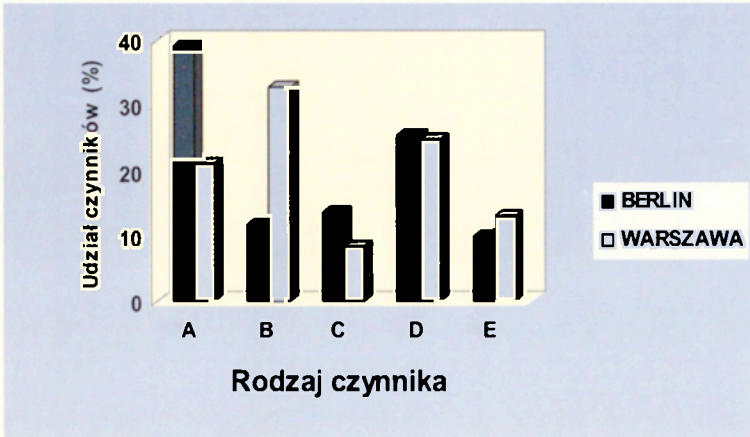
Duże znaczenie dla rozwoju funkcji metropolitalnych mają również: pozycja Warszawy jako węzła transportu lotniczego, pozycja Warszawy jako ośrodka kultury, przyszłe członkostwo Polski w Unii Europejskiej oraz istnienie w mieście wolnej przestrzeni do zagospodarowania.

6.3. PORÓWNANIE WYNIKÓW CZĘŚCI TRZECIEJ WYWIADU DLA BERLINA I WARSZAWY

6.3.1. CZYNNIKI HAMUJĄCE

Porównania czynników hamujących pozyskiwanie i rozwój funkcji metropolitalnych (ryc. 8) dokonano na podstawie zestawienia liczby wyróżnionych czynników przez ekspertów polskich i niemieckich, według podziału wprowadzonego w analizie wyników odpowiedzi na pytanie 4. wywiadu (punkt 6.1.1. i 6.2.1.) dla Berlina i Warszawy. Eksperti polscy wyróżnili 31 (różnych) czynników hamujących rozwój funkcji metropolitalnych Warszawy, natomiast eksperci niemieccy wyróżnili 16 czynników hamujących rozwój funkcji metropolitalnych Berlina. Ogółem w przypadku Berlina w 15 wywiadach wymieniono 51 czynników (uwzględniając powtórzenia), w przypadku Warszawy analogicznie – 85 czynników.

W przypadku Berlina najczęściej wymieniano czynniki ekonomiczne zarówno wewnętrzne jak i zewnętrzne (np. kryzys finansowy i zadłużenie, straty bazy produkcyjnej z jednej strony, konkurencję silnych ośrodków zachodnio-niemieckich oraz brak woli powrotu do Berlina koncernów niemieckich i międzynarodowych z drugiej). Należy zatem uznać, że na podstawie wyników CZĘŚCI TRZECIEJ wywiadu najsilniejszymi czynnikami opóźniającymi pozyskiwanie przez Berlin funkcji metropolitalnych jest sytuacja gospodarcza miasta, deficyt w produkcji, niedorozwój funkcji ekonomicznych oraz silna konkurencja innych ośrodków niemieckich. Pewne znaczenie mają również czynniki infrastrukturalno-przestrzenne, w tym w szczególności słaba pozycja Berlina jako węzła transportu lotniczego. W trzeciej kolejności należy wymienić problemy społeczne i polityczne, związane z istniejącym wciąż podziałem miasta, przejawiającym się w różnicach w preferencjach wyborczych, poziomie dochodów, wysokości czynszów, czasie pracy, gęstości i jakości sieci komunikacji miejskiej itd.

A	Czynniki ekonomiczne
B	Czynniki polityczne
C	Czynniki społeczne, kulturalne, psychologiczne
D	Czynniki infrastrukturalno-przestrzenne
E	Czynniki mieszane (inne)

Ryc. 8. Udział poszczególnych czynników hamujących rozwój w ogólnej liczbie negatywnych czynników wymienionych przez respondentów (%)

Negative factors by type (%) as indicated by the respondents

W przypadku Warszawy zdecydowanie najczęściej wymieniano czynniki polityczne, głównie wewnętrzne, np. ustrój samorządowy Warszawy w latach 1994–2003, problemy związane z zarządzaniem obszarem metropolitalnym, brak strategicznego myślenia oraz myślenia w kategoriach metropolitalnych. Można uznać, że według wyników CZĘŚCI TRZECIEJ wywiadu najważniejszym czynnikiem hamującym rozwój funkcji metropolitalnych Warszawy jest brak polityki metropolitalnej wobec miasta (zarówno centralnej, rządowej, jak i polityki władz miejskich). Duże znaczenie negatywne mają również czynniki infrastrukturalno-przestrzenne, w tym przede wszystkim słaba pozycja Warszawy jako węzła transportu kolejowego i drogowego, chaos przestrzenny oraz poważne deficyty w infrastrukturze technicznej. Czynniki ekonomiczne (w dużej mierze wiążące się w przypadku Warszawy z czynnikami politycznymi), w tym braki w bazie produkcyjnej, błędne alokacje środków oraz brak inwestycji na miarę miasta stołecznego, zajmują dopiero trzecią pozycję.

6.3.2. CZYNNIKI WSPIERAJĄCE

Porównania czynników wspierających rozwój dokonano na podstawie częstości ich wyróżniania przez ekspertów. W przypadku Berlina wyróżniono 16 czynników, w przypadku Warszawy – 19. Rycina 9. przedstawia czynniki wyróżnianie zarówno przez ekspertów niemieckich i polskich.

Tabela 23. przedstawia z kolei czynniki wyróżniane tylko przez ekspertów niemieckich lub tylko polskich (przez więcej niż 1 eksperta).

Eksperci niemieccy częściej wskazują na czynniki wewnętrzne niż zewnętrzne wspierające pozyskiwanie i rozwój funkcji metropolitalnych. Za najważniejsze uważają przede wszystkim już pełnione przez Berlin funkcje metropolitalne bądź miejskie (np. funkcję ośrodka kultury, siedziby rządu i parlamentu bądź ośrodka nauki). Dość znaczące są czynniki społeczno-kulturalno-psychologiczne (np. atmosfera miasta, jego 24-godzinny rytm życia, wieloetniczność). Eksperci niemieccy przywiązują również znaczenie do czynników, które wspierają funkcję Berlina jako miasta-bramy (np. znaczenie miasta jako symbolu połączenia Zachodu ze Wschodem, know-how na temat Europy wschodniej, wieloetniczność, międzynarodowy charakter miasta).

W przeciwieństwie do ekspertów polskich, eksperci niemieccy nie wymieniają jako czynnika pozytywnego – znaczenia miasta jako węzła transportu lotniczego. Rzadziej niż eksperci polscy wymieniają również czynniki zewnętrzne (np. potencjał ludnościowy kraju).

Tabela 23. Czynniki wyróżniane przez ekspertów niemieckich (dla Berlina) bądź polskich (dla Warszawy)

Wyszczególnienie	BERLIN	WARSZAWA
Przyciągająca, nietypowa atmosfera miasta	5	–
Wysoka pozycja jako węzła kolejowego	4	–
Wieloetniczność, międzynarodowy charakter miasta	3	–
24-godzinny rytm życia miasta	3	–
Znaczenie miasta jako symbolu połączenia Wschodu z Zachodem	3	–
Know-how na temat Europy Wschodniej	3	–
Wysoka pozycja Berlina jako centrum kongresowego i centrum organizacji targów	2	–
Współistnienie i konfrontacja atmosfery wielkomiejskiej z tzw. swojskością lokalną poszczególnych części miasta	2	–
Potencjał ludnościowy Polski i duży rynek wewnętrzny	–	6
Struktura organizacyjna miasta, ustrój Warszawy po 1 Stycznia 2003	–	4
Funkcja węzła transportu lotniczego	–	3
Utrzymujący się monopol w Polsce na rynku wewnętrznym	–	2
Pozycja Polski jako lidera gospodarczego w regionie w I połowie lat 1990.	–	2

Eksperci polscy największe znaczenie, we wspieraniu rozwoju funkcji metropolitalnych, przypisują czynnikom zewnętrznym, w tym przede wszystkim położeniu geograficznemu Warszawy w Europie i Polsce oraz potencjałowi ludnościowemu Polski i dużemu rynkowi wewnętrznemu. Z czynników wewnętrznych za najważniejsze uważane są jakość kadr oraz pozycja Warszawy jako ośrodka nauki.

Tylko jeden polski ekspert uznał funkcję Warszawy jako siedziby rządu i parlamentu za istotny czynnik wspierający rozwój funkcji metropolitalnych, natomiast aż czterech wyróżniło ustrój samorządowy miasta po 1. stycznia 2003 roku. Eksperci niemieccy natomiast nie uznali struktury administracyjnej Berlina za czynnik hamujący rozwój funkcji metropolitalnych.

1	Wysoka pozycja miasta jako ośrodka kultury
2	Przejęcie funkcji stołecznych (BERLIN); – stołeczność (WARSZAWA)
3	Wysoka pozycja jako ośrodka uniwersyteckiego i naukowego
4	Położenie geograficzne
5	Rozszerzenie UE na Wschód (BERLIN);Przyszłe członkostwo w UE (WARSZAWA)
6	Jakość kadr
7	Walory środowiskowe i rekreacyjne (BERLIN).Walory środowiskowe (WARSZAWA)
8	Istnienie wolnej przestrzeni pod zabudowę

Ryc. 9. Czynniki wyróżniane przez ekspertów niemieckich (dla Berlina) i polskich (dla Warszawy)

Factors indicated by German experts with respect to Berlin; and by Polish experts with respect to Warsaw

7. POZYCJE BERLINA I WARSZAWY W SYSTEMIE MIAST EUROPY ŚRODKOWEJ W OPINIACH EKSPERTÓW

W niniejszym rozdziale dokonano porównania opinii ekspertów polskich i niemieckich, dotyczących kształtowania się pozycji Berlina i Warszawy w systemie miast Europy Środkowej, ze szczególnym uwzględnieniem charakteru współzależności pozycji Berlina i Warszawy. Analiza została przeprowadzona na podstawie odpowiedzi na pytania CZĘŚCI CZWARTEJ wywiadu.

7.1. OPINIE EKSPERTÓW NIEMIECKICH

Czy możemy mówić o współzależności pozycji między Berlinem a Warszawą w systemie miast Europy Środkowej, wynikającej z pełnionych przez te miasta funkcji metropolitalnych (w latach 2003–2015)?

Odpowiedzi na to pytanie udzieliło 14 ekspertów – w 100% twierdzące. Wszyscy eksperci niemieccy uznali, że rozwój funkcji metropolitalnych Berlina i Warszawy wskazuje na wzrost współzależności pozycji Berlina i Warszawy w latach 2003–2015.

Jaki charakter będzie miała ta współzależność?

A. SCENARIUSZ DOMINACJI BERLINA

B. SCENARIUSZ RÓWNOWAGI

C. SCENARIUSZ SUBDOMINACJI WARSZAWY

Odpowiedź 1. Scenariusz C – w zakresie funkcji gospodarczych. Scenariusz B lub C – w zakresie funkcji kulturalnych. Mimo, że potencjał rozwojowy Berlina jest większy od potencjału rozwojowego Warszawy, to Warszawa w zakresie funkcji gospodarczych i kulturalnych będzie miała własną strefę oddziaływania, w Polsce jak i na Wschodzie Europy (szczególnie po wejściu Polski do UE). Strefa oddziaływania funkcji gospodarczych Berlina nie sięga i nie będzie sięgać dalej niż zachodnie tereny przygraniczne Polski, ew. Poznań, Wrocław, Szczecin.

Odpowiedź 2. Scenariusz C. Rozwój podobnych funkcji, inne strefy oddziaływania.

Odpowiedź 3. Scenariusz B. Współzależność ma charakter konkurencji niewyniszczającej z tendencją do rozwoju komplementarności w zakresie rozwoju funkcji metropolitalnych. Ze względu na bariery językowe między państwami, duży rynek wewnętrzny Polski oraz centralną pozycję Warszawy w systemie miast Polski, Warszawa zachowa silną pozycję w systemie miast Europy Środkowej.

Odpowiedź 4. Scenariusz B i C. Współzależność jest geograficzna: oba miasta leżą w północno-środkowej Europie. Będzie stopniowo wzrastać, jednak strefy oddziaływania będą inne, a funkcje metropolitalne będą charakteryzować się komplementarnością.

Odpowiedź 5. Scenariusz B i C. W Unii Europejskiej wzrasta rola regionu. Berlin jako region jest tylko centrum wschodnich Niemiec, a nie metropolią państwa narodowego. Jako region będzie potrzebował współpracy z Warszawą, jako ostatnią metropolią EU przed St. Petersburgiem i Moskwą, a nie konkurencji.

Odpowiedź 6. Głównie Scenariusz B (Scenariusz C mógłby mieć miejsce jedynie w przypadku ewidentnie błędnej polityki metropolitalnej Warszawy). Konkurencja będzie dotyczyła głównie ruchu lotniczego oraz funkcji metropolitalnych związanych z usługami, a także funkcji miasta-bramy. Zagrożeniem dla pozycji Warszawy są złe połączenia transportowe (niska pozycja Warszawy jako węzła transportu kolejowego i drogowego).

Odpowiedź 7. Scenariusz B. Konkurencja będzie dotyczyła handlu i transportu (głównie lotniczego) oraz pozycji ostatniej metropolii Unii Europejskiej. W regionie Morza Bałtyckiego współzależność opierać się będzie na współpracy (tworzenie skupisk działalności – clusters). Po wejściu Polski do UE wzrośnie znaczenie osi Wschód-Zachód.

Odpowiedź 8. W pierwszym okresie scenariusz B, później C. Konkurencja będzie dotyczyła funkcji gospodarczych, transportowych i kulturalnych. Warszawa będzie forpocztą dla Europy Wschodniej, strefa oddziaływania Berlina będzie sięgała zachodniej Polski.

Odpowiedź 9. Scenariusze B i C. Konkurencja dotyczy i będzie dotyczyła funkcji gospodarczych (funkcji siedziby centrali firm, funkcji ośrodka usług finansowych), także funkcji miasta-bramy. W dalszej przyszłości mogą ukształtować się niezależne strefy oddziaływania miast.

Odpowiedź 10. W pierwszym okresie scenariusz B, później C. Konkurencja dotyczy rozbudowy portów lotniczych. Współpraca na osi Paryż-Berlin-Warszawa-Moskwa prowadzi do rozwoju komplementarności.

W latach 2003–2015 dojdzie do równowagi pozycji obu miast w systemie miast Europy Środkowej, do 2015 roku Warszawa powinna jednak zająć pozycję subdominującą, ze względu na bardziej peryferyjne położenie geograficzne.

Odpowiedź 11. Scenariusz C. Różne strefy oddziaływania.

Odpowiedź 12. Scenariusz C w dalszej przyszłości. W latach 2003–2015 konkurencja będzie dotyczyła funkcji ośrodka nauki, ośrodka kultury (ew. rozwój komplementarności), miasta-bramy (turystyka, handel) oraz funkcji siedziby centrali firm. W ciągu dalszych 20 lat zróżnicują się strefy oddziaływania.

Odpowiedź 13. Scenariusz B i C. Współzależność dotyczy roli miast jako ośrodków na wschodzie Unii Europejskiej (funkcji miasta-bramy). Konkurencja dotyczy funkcji gospodarczych (lotnisko, centrale firm), silna będzie również współpraca (głównie w zakresie czynników infrastrukturalno-przestrzennych, tj. planowanie przestrzenne, rekonstrukcja osiedli „z wielkiej płyty”, przygotowywanie administracji Warszawy do funkcjonowania w strukturach administracyjno-prawnych Unii Europejskiej).

Warszawa będzie rozwijała funkcję metropolii dla wschodniej Europy.

Odpowiedź 14. Żaden ze scenariuszy nie jest w pełni prawdopodobny. Najbardziej możliwy jest scenariusz B. Berlin i Warszawa są rdzeniem Europy Środkowej leżącym na osi Wschód-Zachód. Prowadzi to do rozwoju funkcji komplementarnych oraz kształtowania się modelu współpracy bez hierarchizacji. Właściwy scenariusz to hipoteza: „razem silni”, jako przeciwwaga dla Zachodu Europy oraz konieczna równowaga, dzięki której Europa jako kontynent będzie mogła stawić czoła konkurencji światowej.

Czy można mówić o silniejszej współzależności pozycji miast w systemie miast Europy Środkowej między Berlinem i Warszawą niż między:

- a) inną parą miast (poza Berlinem i Warszawą)?
- b) Berlinem i innym miastem w Europie Środkowej (poza Niemcami)?
- c) Warszawą i innym miastem w Europie Środkowej (poza Polską)?

Odpowiedzi na te pytania udzieliło 12 ekspertów niemieckich, z czego pełnej (i wyczerpującej) odpowiedzi (na pytania a, b, c) udzieliło tylko 5 ekspertów (tab. 24).

Tabela 24. Współzależność pozycji Berlina i Warszawy a współzależność pozycji pomiędzy innymi parami miast w Europie Środkowej

	a.	b.	c.
1	Nie	Nie	Nie
2	Nie	Nie	Nie
3	Nie	Równic silnej między Berlinem a Pragą, dotyczącej innych funkcji, głównie opartej na współpracy (m.in. w zakresie funkcji miasta bramy: turystyki).	–
4	Nie	Współzależność między Berlinem a Pragą, Wiedniem i Budapesztem jest mniejsza, gdyż miasta te są częścią południowo-środkowej Europy a Berlin i Warszawa północno-środkowej Europy.	Nie
5	–	Nie	–
6	–	Obecnie silna jest również współzależność między Berlinem a Pragą, w przyszłości pozycja Berlina będzie zależeć głównie od pozycji Warszawy w systemie miast Europy Środkowej.	–
7	Tak	Między Berlinem a Wiedniem, pozycja Berlina i Warszawy kształtuje się w ramach relacji w Basenie Morza Bałtyckiego.	–
8	Nie	Współzależność między Berlinem a Warszawą rośnie.	–
9		Podobna współzależność istnieje między Berlinem a Pragą.	–
10	Podobna współzależność istnieje między Budapesztem, Wiedniem i Bratysławą.	Berlin i Warszawa odgrywają najważniejszą rolę w procesie integracji Europejskiej, oraz wspólnie leżą na osi wschód-zachód, stąd największa współzależność. Współzależność Berlina z Pragą ma jedynie charakter współpracy w zakresie rozwoju turystyki.	–
11	Nie	Nie, ze względu na podobieństwo składników potencjału rozwojowego Berlina i Warszawy, zachodniej orientacji Warszawy i wschodniej Berlina współzależność pozycji Berlina i Warszawy w systemie miast Europy Środkowej jest najsilniejsza.	Nie
12	W południowo-środkowej Europie między Pragą, Wiedniem i Budapesztem	Wzajemna współzależność pozycji Berlina i Warszawy jest silniejsza od innych, ze względu na położenie w północno-wschodniej Europie. Miasta stanowią ponadto rdzeń Europy Środkowej.	Nie

7.2. OPINIE EKSPERTÓW POLSKICH

Czy możemy mówić o współzależności pozycji Berlina i Warszawy w systemie miast Europy Środkowej, wynikającej z pełnionych przez te miasta funkcji metropolitalnych (w latach 2003–2015)?

Z 15 odpowiedzi udzielonych przez ekspertów, 14 odpowiedzi było twierdzących, jedna była tylko częściowo twierdząca. Autor tej wypowiedzi podkreślał malejącą tendencję współzależności pozycji Berlina i Warszawy ze względu na zachodni kierunek oddziaływania Berlina.

Jaki charakter będzie miała ta współzależność?

A. SCENARIUSZ DOMINACJI BERLINA

B. SCENARIUSZ RÓWNOWAGI

C. SCENARIUSZ SUBDOMINACJI WARSZAWY

Odpowiedź 1. Scenariusz C. Brak dominacji Berlina ze względu na niepokrywające się strefy oddziaływania, w zasięgu oddziaływania Berlina leży zachodnia Polska, Warszawa będzie miała strefę oddziaływania na wschodzie.

Odpowiedź 2. Scenariusz B i C. Różne strefy oddziaływania większości funkcji metropolitalnych. W zakresie niektórych funkcji: współpraca, konkurencja w zakresie funkcji miasta-bramy. Warszawa może stopniowo odbierać Berlinowi tę funkcję.

Odpowiedź 3. Wszystkie trzy scenariusze są możliwe. Ze względu na położenie na osi Wschód-Zachód współzależność może mieć charakter współpracy. Scenariusz A jest możliwy, jeśli Warszawa nie wykorzysta swojego potencjału rozwojowego i nie wyeliminuje większości czynników hamujących pozyskiwanie i rozwój funkcji metropolitalnych. Scenariusz B jest możliwy, gdyż Warszawa ma duży rynek wewnętrzny i mniejszą konkurencję wewnątrz kraju niż Berlin. Scenariusz C zakłada istnienie różnych stref oddziaływania przy zachowaniu pozytywnej konkurencji i rozwijaniu komplementarności funkcji. Jest on możliwy i wskazany.

Odpowiedź 4. Scenariusz C. Berlin ma silną konkurencję wewnętrzną, Warszawie nie grozi bezwzględnie dominacja. Warszawa ma również własną strefę oddziaływania na Wschodzie i w regionie Morza Bałtyckiego.

Odpowiedź 5. Scenariusz C. Współzależność polegać będzie na zdrowej konkurencji, współpracy i wymianie doświadczeń.

Odpowiedź 6. Wszystkie trzy scenariusze są możliwe.

Odpowiedź 7. Scenariusz C. Mimo potęgi Berlina, Warszawa jako stolica Polski, w dodatku wysunięta na wschód, ma szansę pełnić rolę ambasadora wschodniej Europy, a przez to mieć silną pozycję w regionie, z własną strefą oddziaływania kulturalnego, politycznego, gospodarczego.

Odpowiedź 8. Scenariusz B i C. W latach 2003–2015 prawdopodobny jest scenariusz równowagi (proporcjonalnie do wielkości i PKB per capita), ze względu na korzyści związane z wejściem Polski do UE. W następnych latach prawdopodobny jest scenariusz C.

Odpowiedź 9. Scenariusz A. Warszawa nie będzie w stanie wykorzystać szansy związanej z wejściem Polski do UE.

Odpowiedź 10. Jeśli mierzymy metodą waloryzacji potencjału i rezerw to najbardziej prawdopodobny jest scenariusz B.

Odpowiedź 11. Scenariusz C. W zakresie funkcji ośrodka nauki (Miasta Wiedzy i Innowacji) oraz ośrodka kultury można mówić o komplementarności, a w zakresie funkcji gospodarczych – o konkurencji.

Odpowiedź 12. Scenariusz C. Wynika on z roli kresowej Warszawy.

Odpowiedź 13. Scenariusz C. Berlin chciałby jednak odgrywać rolę znaczącego ośrodka w Europie, czy Europie Zachodniej (nie w Europie Środkowej). Bezpośredni wpływ na Warszawę może mieć zdecydowany rozwój pewnych funkcji gospodarczych o zasięgu środkowo- i wschodnioeuropejskim.

Odpowiedź 14. Możliwe są wszystkie scenariusze. Jednak Warszawa ma wystarczający potencjał, aby stać się równorzędnym Berlinowi miastem w systemie miast Europy Środkowej (scenariusz B.)

Odpowiedź 15. Pozycje miast są od siebie nawzajem zależne ze względu na podobne składniki potencjału rozwojowego. Najbardziej prawdopodobny jest jednak scenariusz C, ze względu na silną pozycję Berlina oraz różne strefy oddziaływania miast

Czy można mówić o silniejszej współzależności pozycji miast w systemie miast Europy Środkowej między Warszawą i Berlinem niż między:

- a) inną parą miast (poza Berlinem i Warszawą)?
- b) Berlinem i innym miastem w Europie Środkowej (poza Niemcami)?
- c) Warszawą i innym miastem w Europie Środkowej (poza Polską)?

Na to pytanie odpowiedzi udzieliło 10 ekspertów. Większość odpowiedzi była jednak niepełna.

Tabela 25. Współzależność pozycji Berlina i Warszawy a współzależność pozycji między innymi parami miast w Europie Środkowej

	a	b	c
1	Nie	Nie	Najsilniejsza współzależność pozycji Berlina i Warszawy wiąże się z dużym potencjałem demograficznym i dużym rynkiem zbytu państw, których są stolicami.
2	-	-	Silna ze względu na położenie na osi wschód-zachód
3	-	Pozycja Berlina jest silnie zależna od pozycji innych miast w systemie miast niemieckich.	Silniejsza niż między Warszawą, Pragę i Budapesztem, ze względu na położenie we wspólnym korytarzu wschód-zachód.
4	-	-	Współzależność jest równie silna pomiędzy pozycjami Warszawy, Berlina i Wiednia.
5	-	-	Zależność pozycji Warszawy jest większa od pozycji Berlina, ze względu na potęgę gospodarczą Niemiec i zależność Polski od tej gospodarki. Konkurencję dla Warszawy stanowią również Praga i Budapeszt.
6	-	-	Największa współzależność pozycji będzie istniała między Warszawą i Budapesztem. Konkurencja będzie dotyczyła funkcji miasta-bramy.
7	-	-	Najsilniejsza jest współzależność pozycji Berlina i Warszawy. Duża może być również współzależność Warszawy i Pragi (konkurencja portów lotniczych).
8	Nie	Nie	Współzależność pozycji Berlina i Warszawy jest silniejsza niż w przypadku innych miast w regionie Europy Środkowej.
9	-	-	Współzależność jest silna ze względu na podobny obszar wpływów politycznych i gospodarczych miast (Europa Wschodnia, Basen Morza Bałtyckiego).
10	-	-	Pozycja Warszawy zależy od pozycji Berlina ze względu na siłę i dominację w regionie Europy Środkowej niemieckiej gospodarki.
11	-	-	-
12	-	-	Najsilniejsza jest współzależność pozycji Warszawy, Pragi i Budapesztu.
13	-	-	Współzależność pozycji Warszawy i Berlina wynika z podobnych składników potencjału rozwojowego.

7.3. PORÓWNANIE OPINII EKSPERTÓW NIEMIECKICH I POLSKICH

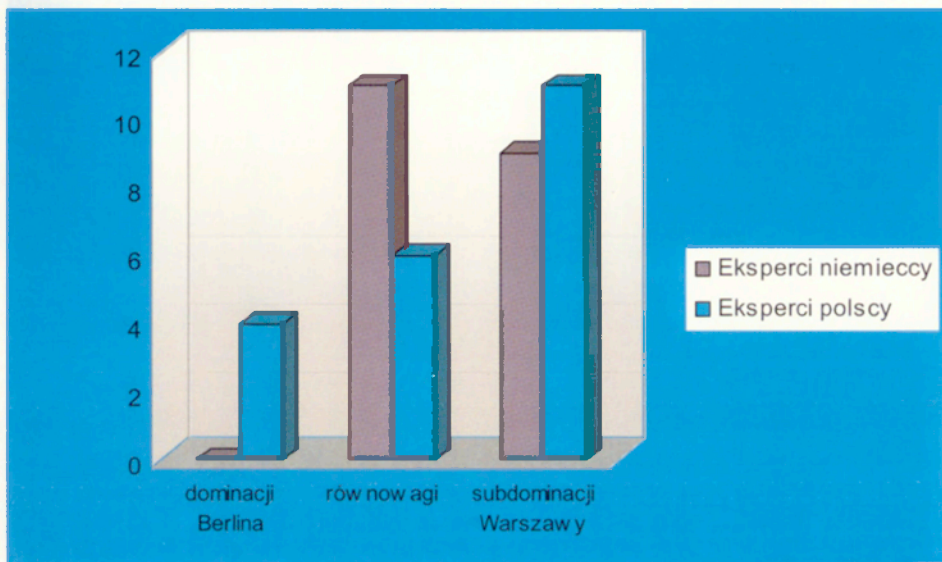
Eksperti niemieccy najczęściej wskazywali na scenariusz B. (11 razy), według którego współzależność Berlina i Warszawy opierać się będzie na pozytywnej konkurencji (niem. Wettbewerb), głównie w zakresie funkcji gospodarczych (pozycji lotnisk międzynarodowych, rozwoju usług finansowych) i funkcji miasta-bramy oraz wyraźnej komplementarności w zakresie funkcji ośrodka kultury, czy ośrodka nauki. Podobnie często (9 razy) wymieniono scenariusz C., w szczególności odnośnie dalszej przyszłości, po 2015 roku, w której wyraźniej zaznaczać się będą strefy

oddziaływania. Wszyscy eksperci bezwzględnie odrzucili scenariusz A., podkreślając słabą kondycję ekonomiczną Berlina, silną konkurencję innych ośrodków zachodnio-niemieckich, brak dążności Berlina do dominacji, ze względów zarówno organizacyjno-politycznych (system federalny) jak i historycznych, oraz potrzebę współpracy i wzajemnego umacniania pozycji Berlina i Warszawy na wschodzie Europy („*gemeinsam stark*” – silni razem), ze względu na konkurencję zachodniej Europy oraz państw pozaeuropejskich. Scenariusz A. został również odrzucony ze względu na różne strefy oddziaływania i zasięg funkcji metropolitalnych miast. Eksperci zgodnie podkreślali, że funkcje metropolitalne Berlina mogą bezpośrednio swoim zasięgiem obejmować zachodnią Polskę, natomiast nie będą sięgać Warszawy i wschodu Polski.

Eksperci polscy najczęściej wymieniali scenariusz C. (11 razy), wskazując na kształtowanie się wschodniej i północnej strefy oddziaływania Warszawy – wyraźniejszy po wejściu Polski do UE. Rzadziej występował scenariusz B., wymieniony 6-krotnie. W czterech przypadkach jako jedyny lub jeden z możliwych scenariuszy wymieniono scenariusz A. W przypadku wyboru tego scenariusza, eksperci podkreślali przede wszystkim silną pozycję Berlina, nieudolność w wykorzystywaniu czynników wspierających pozyskiwanie i rozwój funkcji Warszawy (np. położenia geograficznego, jakości kadr), nadmiar czynników hamujących rozwój funkcji metropolitalnych i brak możliwości ich niwelowania (np. braki infrastrukturalne, słaba pozycja Warszawy jako węzła transportu drogowego i kolejowego).

Jedynie pięciu ekspertów niemieckich wyraźnie wskazuje na to, że współzależność pozycji Berlina i Warszawy w systemie miast niemieckich jest silniejsza od współzależności Berlina i innych miast w regionie. Współzależność wynika przede wszystkim z bliskości geograficznej, położenia na osi wschód-zachód, w północnej części Europy Środkowej (lub północno-środkowej Europie), wspólnych interesów w obszarze Morza Bałtyckiego, roli w procesie integracji europejskiej. Jeden ekspert zwrócił uwagę na podobieństwo składników potencjału rozwojowego.

Aż dziesięciu ekspertów polskich określiło współzależność pozycji Berlina i Warszawy jako najsilniejszą w regionie Europy Środkowej. Współzależność wynika przede wszystkim z faktu, że polska gospodarka jest zależna od potęgi gospodarki niemieckiej (zależność funkcji gospodarczych), oraz z położenia we wspólnym korytarzu transportowym wschód-zachód. Również w przypadku Warszawy jeden ekspert zwrócił uwagę na podobieństwo składników potencjału rozwojowego Berlina i Warszawy.

Ryc. 10. Scenariusze kształtowania się pozycji Berlina i Warszawy według ekspertów polskich i niemieckich

The mutual position of Berlin and Warsaw according to German and Polish experts: three development scenarios

W obu przypadkach głównie czynniki geograficzne są wskazywane jako decydujące lub przesądzające o współzależności. Świadczy to o tym, że współzależność pozycji Berlina i Warszawy w systemie miast Europy Środkowej kształtuje się w oparciu o zasięg, a nie rodzaj funkcji metropolitalnych. Jednak odpowiedzi na pytanie 6 i 7 wyraźnie wskazują na to, że w ciągu najbliższych 20 lat strefy oddziaływania Berlina i Warszawy będą się różnicować. Należy zatem sądzić, że współzależność pozycji Berlina i Warszawy, mimo podobieństw w potencjale rozwojowym (strukturze potencjalnych funkcji metropolitalnych) będzie się zmniejszać, a na pewno mniejszą rolę będzie odgrywać konkurencja (w szczególności wyniszczająca konkurencja), a większą rozwój komplementarności funkcji i współpracy (ryc. 10).

8. ANALIZA STRUKTUR PRACUJĄCYCH BERLINA I WARSZAWY W LATACH 1994–2002

Celem analizy porównawczej struktur pracujących Berlina i Warszawy według sekcji Europejskiej Klasyfikacji Działalności w latach 1994–2002 jest weryfikacja zjawisk i procesów, dotyczących rozwoju funkcji metropolitalnych zidentyfikowanych metodą wywiadu.

Dane dotyczące liczby pracujących według faktycznego miejsca pracy Berlina i Warszawy zostały opracowane na zamówienie autorki w Głównym Urzędzie Statystycznym i Statistisches Landesamt Berlin (Urządzie Statystycznym Landu Berlin). Dane dla Warszawy opracowywały urzędy statystyczne w Poznaniu i Krakowie, a weryfikował GUS. Dane z Berlina i Warszawy zostały zagregowane według Europejskiej Klasyfikacji Działalności. Dane dotyczące Warszawy opracowane za lata 1994–1998 nie uwzględniają pracujących w jednostkach zatrudniających mniej niż 5 osób, a za lata 1999–2002 pracujących w jednostkach zatrudniających mniej niż 9 osób. Dane obejmują łącznie okres od 1994–2002 roku.

Dane dotyczące Berlina są kompletne dla lat 1991–2002, z wyjątkiem danych dla sekcji M⁹, N, O i P za rok 2002. Nie ma również danych dla sekcji Q za pełny okres. Analiza porównawcza dotyczy zatem tylko lat 1994–2002. Ze względu na różnice w klasyfikacji przed 1994 rokiem, dane za lata 1990–1993 byłyby porównywalne w bardzo ograniczonym zakresie. Dane dotyczące Warszawy zostały opracowane z podziałem na poszczególne sekcje (od A–N) oraz wspólnie dla sekcji O, P i Q. Dane z sekcji Q zostały opracowane tylko dla lat 1994–1997. Dane dotyczące Berlina zostały opracowane dla poszczególnych sekcji: A/B, C– F (w tym C– E, D i F), G – P (w tym G – I, G, H, I, J– K, J, K, L– P, L, M – P, M, N, O i P).

W celu scharakteryzowania i porównania struktury pracujących Berlina i Warszawy wyliczono procentowy udział pracujących w poszczególnych sekcjach w Berlinie i Warszawie w latach 1994–2002. Wyniki prezentują tabele (30 i 31).

⁹ objaśnienia symboli znajdują się w załączniku nr 2

Tabela 26. Udział pracujących poszczególnych sekcji EKD w ogólnej liczbie pracujących w Berlinie w latach 1994–2002 (%)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
A/B	0,54	0,57	0,56	0,53	0,52	0,49	0,48	0,47	0,46
C/E	1,66	1,56	1,53	1,51	1,44	1,38	1,11	1,02	1,02
D	13,29	12,42	11,75	11,41	11,11	10,73	10,35	10,33	9,79
F	9,07	9,07	8,71	8,43	7,90	7,44	6,85	6,09	5,67
G	12,83	12,68	12,55	12,42	11,94	11,79	11,74	11,56	11,66
H	3,80	3,91	4,07	4,22	4,47	4,79	5,05	5,21	5,36
I	7,87	7,42	7,02	6,45	6,48	6,11	5,94	5,93	5,83
J	3,28	3,25	3,23	3,21	3,17	3,17	3,12	3,12	2,93
K	12,83	13,33	13,89	14,45	15,55	16,00	16,83	17,40	17,35
L	10,18	10,50	10,87	10,80	10,82	10,60	10,58	10,45	10,43
M	6,30	6,34	6,37	6,49	6,52	6,81	6,75	6,57	–
N	10,09	10,47	10,91	11,18	11,34	11,47	11,48	11,76	–
O/P	8,18	8,41	8,48	8,84	9,06	9,16	9,67	10,01	–

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych StaLa Berlin.

Tabela 27. Udział pracujących poszczególnych sekcji EKD w ogólnej liczbie pracujących w Warszawie w latach 1994–2002 (%)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
A/B	0,35	0,31	0,25	0,29	0,28	0,27	0,35	0,40	0,31
C/E	2,07	2,02	1,94	1,87	1,78	1,88	1,77	1,80	1,63
D	20,27	19,41	18,46	18,87	17,47	16,88	15,37	14,75	13,73
F	8,85	7,81	7,90	8,27	8,18	8,23	7,63	6,65	6,40
G	14,46	15,27	15,32	16,55	16,68	14,61	15,85	15,67	16,10
H	2,20	2,16	2,08	2,19	2,24	2,32	2,40	2,19	2,31
I	7,93	7,97	7,80	8,05	8,24	8,66	8,68	8,97	9,67
J	4,78	5,38	5,54	5,99	6,67	7,38	8,38	7,77	7,70
K	11,84	12,53	13,09	14,26	14,78	14,48	14,71	14,96	15,17
L	5,15	5,64	6,53	4,87	5,31	6,49	6,59	7,26	7,46
M	7,53	7,25	7,59	7,06	6,79	7,22	7,07	7,66	7,63
N	8,47	8,38	7,26	7,60	7,37	7,56	7,06	7,77	7,77
O/P/Q	6,03	5,81	6,16	4,06	4,00	3,91	4,05	4,06	4,11

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych GUS

8.1. PORÓWNANIE STRUKTUR PRACUJĄCYCH BERLINA I WARSZAWY

Na podstawie wyliczenia udziału pracujących w poszczególnych sekcjach EKD (tab. 26, 27) można uznać, że powyższe struktury wykazują w stosunku do ogólnej liczby pracujących w Berlinie i Warszawie duże podobieństwa. W obu miastach stosunkowo wysokie wskaźniki mają sekcje D (działalność produkcyjna), G (handel hurtowy i detaliczny, sprzedaż i naprawa pojazdów mechanicznych), K (obsługa nieruchomości, wynajem maszyn, sprzętu, prowadzenie prac badawczo-rozwojowych, informatyka) i N (ochrona zdrowia i opieka socjalna). W Warszawie dość wysokim udziałem w ogólnej liczbie pracujących (na tle innych sekcji) cechuje się również sekcja M (edukacja), natomiast w Berlinie sekcja L (administracja publiczna, obrona narodowa, ubezpieczenia społeczne). Sekcja L w Warszawie odznacza się zaledwie średnim udziałem pracujących w ogólnej ich liczbie.

Bardzo niskim udziałem odznaczają się w przypadku Berlina i Warszawy sekcje A/B (rolnictwo, łowiectwo, leśnictwo, rybołówstwo i rybactwo) i C/E (górnictwo, kopalnictwo, zaopatrzenie w energię elektryczną, gaz i wodę), a w przypadku Warszawy także sekcja H (hotele i restauracje). Wyższym udziałem pracujących w przypadku Berlina niż Warszawy charakteryzują się sekcje O i P (działalność związana z rekreacją, sportem, kulturą, działalność organizacji członkowskich, inne publiczne i niepubliczne usługi).

8.2. PORÓWNANIE TRENDÓW W LATACH 1994–2002

Krzywe trendów wykazują mniej podobieństw między Warszawą a Berlinem, choć w przypadku 4 sekcji: A/B, C/E, D i F w obu miastach tendencje między rokiem 1994 i 2002 są spadkowe, a oba miasta charakteryzują się najbardziej wyraźnym wzrostem w sekcji K (ryc. 11).

Jak pokazano w wykresie 1., sekcje A/B i C/E (o niskim udziale pracujących w roku 1994) wykazują powolny lecz konsekwentny spadek udziału pracujących w ogólnej liczbie pracujących tych miast. Udział obu sekcji (A/B i C/E) w Berlinie i Warszawie w 2002 roku nie przekracza 2%. Najbardziej wyraźny spadek udziału pracujących wykazuje, w przypadku obu miast, sekcja D (działalność produkcyjna). Mimo, iż w obu miastach jej udział w ogólnej liczbie pracujących w roku 2002 jest nadal dość wysoki (na tle innych sekcji wykazujących zarówno spadkowe jak i wzrostowe tendencje), to w przypadku Berlina różnica w udziale pracujących w tej sekcji między rokiem 1994 a 2002 wynosi 3,5 punktu procentowego, a w przypadku Warszawy – aż 6,54 punktu procentowego. W obu mia-

stach tendencje spadkowe, choć o mniejszej intensywności dotyczą także sekcji F (budownictwa). W Berlinie różnica między rokiem 1994 a 2002 wynosi 3,4 punktu procentowego, w Warszawie – 2,45 punktu procentowego. Tendencje spadkowe wykazują również w przypadku Berlina sekcje G (handel hurtowy i detaliczny, sprzedaż i naprawa pojazdów mechanicznych), I (transport i łączność) oraz J (pośrednictwo finansowe, ubezpieczenia), w tym sekcja G i J bardzo łagodne. W przypadku Warszawy spadek o 1,92 punktu procentowego wykazały łącznie sekcje O, P i Q.

Najbardziej wyraźny wzrost, w Berlinie i Warszawie, wykazuje sekcja K. Udział pracujących w usługach związanych z obsługą nieruchomości, wynajmem maszyn i sprzętu, prowadzeniem prac badawczo-rozwojowych i informatyką wykazuje w przypadku Berlina wzrost o 4,52 punktu procentowego, a w przypadku Warszawy o 3,33 punktu procentowego. W pozostałych sekcjach istnieją różnice między Warszawą a Berlinem. W Berlinie tendencję wzrostową wykazują, poza sekcją K, sekcje H, O i P oraz N. Sekcje L i M charakteryzują się stagnacją. W Warszawie wzrostową tendencją natomiast charakteryzują się sekcje G, I, J i L. Największym wzrostem w ciągu dziewięciu lat w Warszawie, poza sekcją K, odznacza się sekcja J (pośrednictwo finansowe).

Na podstawie dostępnych danych w przypadku Berlina zanotowano wyraźny i stały wzrost w czterech sekcjach a spadek w siedmiu sekcjach, przy spadkowej tendencji w ogólnej liczbie pracujących (z 1 662 700 w 1991 do 1 533 000 w 2002 roku). W przypadku Warszawy zanotowano wyraźny i stały wzrost w pięciu sekcjach a spadek w sześciu sekcjach, przy zmiennej tendencji w ogólnej liczbie pracujących (703 388 w 1994 roku, 780 025 w 1998 roku i 740 632 w 2002 roku).

8.3. PODOBIENSTWO STRUKTUR

W celu ustalenia podobieństwa struktur pracujących dla Berlina i Warszawy wyliczono, tzw. sumę różnic w liczbach bezwzględnych dla poszczególnych sekcji w poszczególnych latach.

W latach 1994–2001 sumy różnic w punktach procentowych wykazują ogólną tendencję rosnącą, z niewielkimi spadkami w latach 1999 i 2001: 23,61 (1994); 27,25 (1995); 28,48 (1996); 33,47 (1997); 35,06 (1998); 34,90 (1999); 37,82 (2000); 37,31 (2001).

Sekcje charakteryzujące się wzrostem:

K – obsługa nieruchomości i B&R;

N – ochrona zdrowia i opieka społeczna;

O/P – kultura, sport, rekreacja;

H – hotelarstwo i restauracje;

I – transport, łączność;

L – administracja publiczna;

J – pośrednictwo finansowe;

Ryc. 11. Tendencje zmian struktury pracujących Berlina i Warszawy w latach 1994–2002

Evolution of employment structure of Berlin and Warsaw during 1994–2002.

8.4. WNIOSKI

Choć struktury pracujących Berlina i Warszawy wykazują wspólne cechy, trendy zmian wskazują na stopniowe różnicowanie się tych struktur, przy jednoczesnym zachowaniu pewnych podobieństw, związanych z procesem transformacji społeczno-ekonomicznej.

Silnie reprezentowana w obu miastach w 1994 sekcja D (działalność produkcyjna), wiążąca się z przemysłową strukturą Berlina Wschodniego i Warszawy przed rokiem 1990, charakteryzuje się wyraźną i stałą tendencją spadkową.

Najbardziej wyraźny wzrost dotyczy w przypadku obu miast sekcji K, związanej m.in. z obsługą nieruchomości, wynajmem sprzętu, informatyką i działalnością badawczo-rozwojową, przy czym wzrost ten jest o 1,19 punktu procentowego wyższy w Berlinie, przy jednoczesnej spadkowej tendencji w ogólnej liczbie pracujących, co podnosi znaczenie pozytywnej tendencji w tej sekcji.

Różnicowanie się struktur wiąże się ze wzrostem w Berlinie przede wszystkim działalności sekcji H oraz O, P, (hotelarstwa, restauracji, działalności związanej m.in. z kulturą, sportem, rekreacją,) przy stagnacji i spadku w innych sekcjach, a wzrostem w Warszawie zatrudnienia w sekcjach J i L (pośrednictwa finansowego oraz administracji publicznej), a także G i I, przy spadku w sekcjach O, P i Q.

Porównanie sum różnic między udziałem pracujących w poszczególnych sekcjach w danych roku w Berlinie i w Warszawie wskazuje na stopniowe różnicowanie się struktur pracujących Berlina i Warszawy.

8.5. PODSUMOWANIE WYNIKÓW WYWIADU A ANALIZA STRUKTURY PRACUJĄCYCH

Wyniki porównania struktur pracujących Berlina i Warszawy stanowią uzupełnienie wyników wywiadów. W świetle wyników wywiadu możliwa jest także pewna interpretacja wyników analizy danych, chociaż rozszerzona interpretacja wymagałaby większej dezagregacji tych danych.

Jednoczesny wzrost udziału pracujących w sekcjach H, O i P (m.in. w hotelarstwie, restauracjach, instytucjach kultury) wynikać może przede wszystkim z rozwoju w Berlinie funkcji ośrodka kultury, a także funkcji miasta-bramy (m.in. organizacji imprez międzynarodowych, kongresów, targów). Wzrost w sekcji K wiąże się z rozwojem działalności badawczo-rozwojowej, której efektem jest rozwój funkcji miasta wiedzy i innowacji. Jednocześnie, wysoki udział w sekcji L (administracja publiczna, ubezpie-

Tabela 28. Różnice bezwzględne w strukturze pracujących Berlina i Warszawy w latach 1994–2001

a. 1994

	BERLIN	WARSZAWA	RÓŻNICA BEZWZGLEDNA
A/B	0.54	0.35	0.19
C/E	1.66	2.07	0.41
D	13.29	20.27	6.98
F	9.07	8.85	0.22
G	12.83	14.46	1.63
H	3.80	2.20	1.60
I	7.87	7.93	0.06
J	3.28	4.78	1.50
K	12.83	11.84	0.99
L	10.18	5.15	5.03
M	6.30	7.53	1.23
N	10.09	8.47	1.62
SUMA RÓŻNIC:			

b. 1995

	BERLIN	WARSZAWA	RÓŻNICA BEZWZGLEDNA
A/B	0.57	0.31	0.26
C/E	1.56	2.02	0.46
D	12.42	19.41	6.99
F	9.07	7.81	1.26
G	12.68	15.27	2.59
H	3.91	2.16	1.75
I	7.42	7.97	0.55
J	3.25	5.38	2.13
K	13.33	12.53	0.80
L	10.50	5.64	4.86
M	6.34	7.25	0.91
N	10.47	8.38	2.09
O/P	8.41	5.81	2.60
SUMA RÓŻNIC:			27.25

c. 1996

	BERLIN	WARSZAWA	RÓŻNICA BEZWZGLEDNA
A/B	0.56	0.25	0.31
C/E	1.53	1.94	0.41
D	11.75	18.46	6.71
F	8.71	7.90	0.81
G	12.55	15.32	2.77
H	4.07	2.08	1.99
I	7.02	7.80	0.78
J	3.23	5.54	2.31
K	13.89	13.09	0.80
L	10.87	6.53	4.34
M	6.37	7.59	1.22
N	10.91	7.26	3.71
O/P	8.48	6.16	2.32
SUMA RÓŻNIC:			28.48

d. 1997

	BERLIN	WARSZAWA	RÓŻNICA BEZWZGLEDNA
A/B	0.53	0.29	0.24
C/E	1.51	1.87	0.36
D	11.41	18.87	7.12
F	8.43	8.27	0.16
G	12.42	16.55	4.13
H	4.22	2.19	2.03
I	6.45	8.05	1.6
J	3.21	5.99	2.78
K	14.45	14.26	0.19
L	10.80	4.87	5.93
M	6.49	7.06	0.57
N	11.18	7.60	3.58
O/P	8.84	4.06	4.78
SUMA RÓŻNIC:			33.47

e. 1998

	BERLIN	WARSZAWA	RÓŻNICA BEZWZGLEDNA
A/B	0.52	0.28	0.24
C/E	1.44	1.78	0.34
D	11.11	17.47	6.36
F	7.90	8.18	0.28
G	11.94	16.68	4.74
H	4.47	2.24	2.23
I	6.48	8.24	1.76
J	3.17	6.67	3.50
K	15.55	14.78	0.77
L	10.82	5.31	5.51
M	6.52	6.79	0.27
N	11.34	7.37	3.97
O/P	9.06	4.00	5.09
SUMA RÓŻNIC:			35.06

f. 1999

	BERLIN	WARSZAWA	RÓŻNICA BEZWZGLEDNA
A/B	0.49	0.27	0.22
C/E	1.38	1.88	0.50
D	10.73	16.88	6.14
F	7.44	8.23	0.79
Ghi	11.79	14.61	2.82
H	4.79	2.32	2.47
I	6.11	8.66	2.55
J	3.17	7.38	4.21
K	16.00	14.48	1.52
L	10.60	6.49	4.11
M	6.81	7.22	0.41
N	11.47	7.56	3.91
O/P	9.16	3.91	5.25
SUMA RÓŻNIC:			34.90

g. 2000

	BERLIN	WARSZAWA	RÓŻNICA BEZWZGLEDNA
A/B	0.48	0.35	0.13
C/E	1.11	1.77	0.66
D	10.35	15.37	5.02
F	6.85	7.63	0.78
G	11.74	15.85	4.11
H	5.05	2.40	2.65
I	5.94	8.68	2.74
J	3.12	8.38	5.26
K	16.83	14.71	2.12
L	10.58	6.59	3.99
M	6.75	7.07	0.32
N	11.48	7.06	4.42
O/P	9.67	4.05	5.62
	SUMA RÓŻNIC:		37.82

h. 2001

	BERLIN	WARSZAWA	RÓŻNICA BEZWZGLEDNA
A/B	0.47	0.40	0.07
C/E	1.02	1.80	0.78
D	10.33	14.75	4.42
F	6.09	6.65	0.56
G	11.56	15.67	4.11
H	5.21	2.19	3.02
I	5.93	8.97	3.04
J	3.12	7.77	4.65
K	17.40	14.96	2.44
L	10.45	7.26	3.19
M	6.57	7.66	1.09
N	11.76	7.77	3.99
O/P	10.01	4.06	5.95
	SUMA RÓŻNIC:		37.31

czenia społeczne) nie uległ dalszemu zwiększeniu po przeniesieniu do Berlina rządu i parlamentu federalnego.

Analiza struktury pracujących Warszawy wskazuje na duży wzrost udziału pracujących w sekcjach K, J i L. Wzrost w sekcji L może wiązać się z rozwojem funkcji miasta-bramy (organizacja politycznych imprez międzynarodowych) i rosnących politycznych funkcjach kontrolnych Warszawy (funkcji siedziby rządu i parlamentu). Pozytywne tendencje w sekcji J to rozwój rynku finansowego i silna pozycja Warszawy jako ośrodka finansowego i wyższych usług o znaczeniu głównie krajowym. Wzrost udziału pracujących w sekcji K wiąże się w przypadku Warszawy głównie z rozwojem rynku obrotu nieruchomościami.

Różnicowanie się struktur pracujących Berlina i Warszawy oddziaływać może na osłabianie się konkurencji między miastami w zakresie poszczególnych grup funkcji. Niemniej może być to jedynie zjawisko przejściowe. Wówczas, gdy Berlin przejdzie przez fazę przejmowania funkcji stołecznych, a Warszawa przez okres dostosowywania do gospodarki rynkowej, to przy odpowiednim wykorzystaniu istniejącego potencjału w zakresie funkcji metropolitalnych może (jak wykazują wyniki wywiadu) w przyszłości dojść do ponownego upodobnienia się tych struktur.

9. POZAEKONOMICZNE FUNKCJE METROPOLITALNE JAKO CZYNNIK KSZTAŁTUJĄCY POZYCJĘ BERLINA I WARSZAWY

W niniejszej rozprawie przyjęto wąską i rygorystyczną definicję funkcji metropolitalnych. Uczyniono to celowo, gdyż punktem odniesienia w ocenie funkcji metropolitalnych miasta było pojęcie miasta światowego. W większości prac literatury przedmiotu funkcje metropolitalne obejmują funkcje wysokiego rzędu, niekoniecznie jednak zasięg przestrzenny tych funkcji stanowi kryterium zakwalifikowania funkcji jako metropolitalnej. Różnice między definicją przyjętą w niniejszej rozprawie a definicjami stosowanymi najczęściej w literaturze przedmiotu, większości dokumentów planistycznych i strategiach rozwoju, stanowią jeden z czynników różnicujących oceny pozycji Berlina i Warszawy przedstawiane w istniejących źródłach oraz zawarte w wynikach tej pracy. Podczas gdy w większości prac naukowych i dokumentów planistycznych Warszawa – dzięki swojej dominacji krajowej – jest oceniana jako ośrodek o rozwiniętych gospodarczych funkcjach kontroli i regulacji, z niniejszych badań wynika, że w Warszawie funkcja lokalizacji centrali firm (czyli główna gospodarcza funkcja kontroli i regulacji) jest obecna tylko w ograniczonym zakresie. W Warszawie nie mieszczą się bowiem globalne ani europejskie centrale firm międzynarodowych, znajdują się natomiast centrale pewnej grupy firm, których przestrzenny zasięg działalności w ostatnich latach rozwinął się na skalę ponadkrajową. Do firm takich należą m.in. Bank PEKAO SA i Polski Koncern Naftowy Orlen SA. Jednocześnie w Warszawie mają swoje siedziby krajowe zarządy licznych firm, stanowiące część międzynarodowych koncernów, np. Bank Handlowy SA, członek Citigroup. Ponadto w Warszawie zlokalizowane są siedziby centrali wielu dużych firm, przeważnie państwowych, których zasięg jest wyraźnie ograniczony do skali kraju.

Oceny stanu rozwoju i potencjału funkcji metropolitalnych Berlina i Warszawy, w literaturze przedmiotu i strategicznych dokumentach planistycznych cechują się wyraźną cezurą czasową połowy lat 1990. W końcu lat 1990, mimo perspektywy przeniesienia siedziby rządu i parlamentu do Berlina, oceny stały się bardziej umiarkowane. Około 1995 roku wysoko oceniano konkurencyjność gospodarczą obu miast, szczególnie Berlina.

W literaturze przedmiotu, funkcją decydującą o wysokiej pozycji miasta w systemie miast jest zazwyczaj funkcja lokalizacji centrali firm. Szczególnie dotyczy to autorów polskich. Dla przykładu, A. Kukliński i inni (1999) wiążą awans pozycji Warszawy w hierarchii miast przede wszystkim z lokalizacją w Warszawie gospodarczych funkcji kontroli i regulacji o zasięgu ponadkrajowym, obejmujących głównie Europę Środkową i Wschodnią. Kształtowaniu się funkcji miasta-bramy, także w zakresie gospodarczym, sprzyja położenie geograficzne Warszawy.

W badaniach, nad występowaniem funkcji kontroli i regulacji w Warszawie, uwidacznia się silna pozycja krajowa. Choć jest to przede wszystkim pozycja krajowa, to jednak Warszawa ma przewagę koncentracji nad Berlinem, nie dominującym ośrodkiem pod względem tej funkcji w Niemczech, co wykazują badania P. Taylora (Taylor i in., 2002) oraz M. Hoylera (2004). Warszawa w tzw. archipelagu GaWC (Globalization and World Cities Study Group and Network) zajmuje wyższą pozycję niż Berlin pod względem stopnia powiązań w sieciach globalnych. Taka pozycja Warszawy w hierarchii miast jest wynikiem dominacji funkcji o zasięgu krajowym – ogólnopolskim. Jednak B. Domański i inni (2000) piszą, że pozycja Warszawy będzie zależała przede wszystkim od jej konkurencyjności w skali międzynarodowej. Zatem przewaga koncentracji w postaci silnej pozycji krajowej nie musi decydować o wysokiej pozycji Warszawy w hierarchii miast europejskich.

9.1. HIPOTEZA WYJŚCIOWA PRACY W ŚWIETLE WYNIKÓW BADAŃ – WNIOSKI POZNAWCZE

Zdecydowana większość dotychczasowych prac zakłada asymetrię pozycji Berlina i Warszawy. Tylko nieliczne prace rozważają możliwość przyszłej równorzędności pozycji tych miast. Wyniki wywiadu oraz niemieckie dokumenty planistyczne obalają tezę stawianą około 1990 roku (także w dokumencie EUROPE 2000), że w latach 1990. spodziewany jest szybki awans Berlina do pozycji miasta globalnego, o centralnej roli wśród miast UE. Według tych dokumentów, rozwój systemu miejskiego w Niemczech wspierany będzie w oparciu o zasadę policentryczności, a polityka przestrzenna ma dążyć do wyrównywania dysproporcji między rdzeniem a peryferiami. Dokumenty te podkreślają również, że konkurencja rozgrywa się głównie między Berlinem a innymi metropoliami niemieckimi. Koncepcja Polityki Przestrzennego Zagospodarowania Kraju stwierdza natomiast, że Warszawa nie znajdzie się w zasięgu oddziaływania Berlina. Takiemu rozwojowi sytuacji sprzyja znaczna odległość geograficzna.

Jeden z trzech możliwych scenariuszy współzależności pozycji Berlina i Warszawy do roku 2015 przewiduje, że Berlin będzie najsilniejszym miastem w Europie Środkowej, Warszawa natomiast, dzięki rozwojowi pewnych funkcji metropolitalnych o zasięgu krajowym oraz niektórych funkcji o zasięgu ponadkrajowym (kulturalnych, naukowych, handlowych, politycznych) uzyska pozycję metropolii subdominującej w Europie Środkowej, o własnej strefie oddziaływania również w Europie Wschodniej (Białoruś, Ukraina) czy Bałtyckiej (Litwa, Łotwa).

Na podstawie wyników części pierwszej i drugiej wywiadu ustalono, że o współzależności pozycji Warszawy i Berlina w systemie miast Europy Środkowej świadczy podobieństwo potencjału miast w zakresie ich funkcji metropolitalnych. Potwierdzają to również wyniki części czwartej wywiadu. Według 5 ekspertów niemieckich współzależność pozycji Berlina i Warszawy jest silniejsza od współzależności Berlina i innych miast Europy Środkowej (poza Niemcami), a według 10 ekspertów polskich współzależność pozycji Berlina i Warszawy jest silniejsza od współzależności pozycji Warszawy i innych miast Europy Środkowej. Analiza podobieństwa struktur pracujących Berlina i Warszawy wykazała natomiast stopniowy wzrost zróżnicowania tych struktur, co może sugerować pewne zmniejszanie się współzależności o charakterze konkurencji, dotyczącej w szczególności gospodarczych funkcji metropolitalnych.

Większość ekspertów (20) zgodziła się ze scenariuszem subdominacji Warszawy. Tylko 4 ekspertów (polskich) wybrało scenariusz dominacji Berlina jako prawdopodobny. Większość ekspertów uznała również, że zasięg bezpośredniego oddziaływania funkcji metropolitalnych Berlina może obejmować głównie miasta Polski zachodniej, Warszawa natomiast znajdzie się poza tą strefą. Na podstawie tych wyników można zatem jednoznacznie stwierdzić, że hipoteza wyjściowa pracy została potwierdzona. Zasadniczo potwierdza ją również analiza treści dokumentów planistycznych.

9.2. POTENCJAŁ ROZWOJOWY BERLINA I WARSZAWY – WNIOSKI POZNAWCZE I APLIKACYJNE

Zasadniczym celem pracy było sprawdzenie zasadności hipotezy wyjściowej, dotyczącej charakteru współzależności Berlina i Warszawy w systemie miast Europy Środkowej, równolegle jednak badania miały ocenić potencjał rozwojowy Berlina i Warszawy w zakresie funkcji metropolitalnych. W tym celu zidentyfikowano i sklasyfikowano czynniki hamujące i sprzyjające rozwojowi funkcji metropolitalnych Berlina i War-

szawy, a także określono szanse rozwoju tych funkcji w latach 2003–2015. Jednocześnie przedstawiono przegląd literatury przedmiotu, w której powyższe zagadnienia zostały omówione i zanalizowane. Porównanie dotychczasowych wyników i niniejszych badań pozwala na sformułowanie ostatecznych wniosków o charakterze zarówno poznawczym jak i aplikacyjnym.

Wbrew dotychczasowym ocenom, określającym Warszawę jako potencjalnie silny ośrodek gospodarczych funkcji metropolitalnych (np. usług finansowych), niniejsza praca identyfikuje kilka czynników i równoległych tendencji, które wskazują na istnienie głównie innych źródeł potencjału rozwojowego Warszawy. Dotyczy to również czynników hamujących rozwój funkcji metropolitalnych, jak i niekorzystnych z punktu widzenia Europy Środkowej tendencji gospodarczych. Podobne tendencje dotyczą także rozwoju funkcji metropolitalnych Berlina, jednak w tym przypadku znajdują one odzwierciedlenie w niemieckiej literaturze przedmiotu oraz głównej strategii Berlina – BerlinStudie.

Jeden z istotniejszych czynników hamujących pozyskiwanie i rozwój funkcji metropolitalnych Warszawy, znajdujący się poza bezpośrednim wpływem działań polityki państwa i polityki miejskiej, wynika ze „spóźnionego” udziału Polski (*latecomer position*), w tym Warszawy w konkurencji o funkcje metropolitalne. Warszawa, będąc objęta procesami konsolidacji, w ramach ponadnarodowych struktur gospodarczych, nie jest i nie ma praktycznie szansy stać się centrum tego procesu, czyli również szansy, przynajmniej do roku 2015, osiągnięcia najwyższych pozycji ekonomicznych w systemie miast Europy i świata. Stawia to Warszawę, a w szczególności jej instytucje finansowe i gospodarcze, w sytuacji tzw. „rozdanych kart”. Szansę Warszawy zwiększa jednak fakt, że Berlin, jako jeden z konkurentów Warszawy w pozyskiwaniu funkcji metropolitalnych, jest również późnym uczestnikiem procesów globalizacji. Nie zmienia tego nawet fakt, że Berlin jest stolicą państwa należącego do najsilniej rozwiniętych, stanowiącego trzecią co do wielkości gospodarkę świata. Oznacza to zatem, że przynajmniej w zakresie funkcji gospodarczych, zarówno Warszawa jak i Berlin, niezależnie od pozycji względem siebie, nie będą w stanie zająć pozycji centralnej w systemie miast Europy i pozostaną w strefie peryferyjnej, przynajmniej w ciągu najbliższych kilkunastu lat. Kształtowanie się obecnej struktury pracujących Warszawy, którą, jak wykazała analiza danych statystycznych, charakteryzuje przede wszystkim rozwój sekcji obejmujących usługi związane z obsługą nieruchomości, wynajmem maszyn i urządzeń oraz pośrednictwem finansowym, nie

musi świadczyć zatem o wzroście pozycji Warszawy w hierarchii miast w zakresie ekonomicznych funkcji metropolitalnych, gdyż zjawiska zidentyfikowane w wywiadzie sugerują ograniczenie zasięgu przestrzennego oddziaływania tych funkcji do krajowego oraz częściowo ponadkrajowego, obejmującego niektóre kraje Europy Wschodniej.

Innym ważnym czynnikiem hamującym rozwój funkcji metropolitalnych, znajdującym się jednak w zasięgu wpływu polityki państwa i polityki miejskiej, jest zła *dostępność komunikacyjna Warszawy*. Aby wyeliminować to ograniczenie, konieczne są inwestycje w skali całego kraju, tj. budowa autostrad, szybkiej kolei, poprawa jakości istniejących dróg, rozbudowa lotniska i połączenie go z siecią dróg i kolei celem zapewnienia maksymalnej dostępności. Warszawa jest bowiem bardzo słabo ukształtowanym węzłem transportu w porównaniu z Berlinem.

Po podjęciu decyzji o przeniesieniu siedziby rządu i parlamentu do Berlina, jednym z głównych celów polityki federalnej było zapewnienie dobrego połączenia Berlina z innymi metropoliami Niemiec. Władze Berlina miały również ogromny udział w rozbudowie infrastruktury transportowej w mieście. Wywiad wykazał, przynajmniej w zakresie funkcji węzła transportu kolejowego, ich ponadkrajowy zasięg. Do roku 2015 ma również wzrosnąć pozycja Berlina w zakresie funkcji węzła transportu drogowego. Mimo budowy lotniska BBI, wywiad wykazał jednak brak szans wzrostu znaczenia Berlina jako węzła transportu lotniczego. Zlekceważenie tych faktów byłoby dużym zaniedbaniem ze strony władz Polski i Warszawy.

Wśród czynników o charakterze wewnątrzmijskim, hamujących rozwój funkcji metropolitalnych Warszawy, zidentyfikowano także między innymi: *niedorozwój lokalnej infrastruktury technicznej*, w tym przede wszystkim transportowej, *nieefektywność systemu administracyjnego i władzy samorządowej*, *brak lub zaniedbania we współpracy Warszawy z innymi metropoliami w Polsce i za granicą*, *brak myślenia w kategoriach metropolitalnych*. Poza *późnym udziałem w procesach globalizacji* oraz *złą dostępnością komunikacyjną* są to czynniki najczęściej wymieniane w wywiadzie. Szczególnie istotny wydaje się być *brak myślenia w kategoriach metropolitalnych* – czynnik ten ma najbardziej pierwotny charakter, z niego zatem w dużym stopniu wynikają pozostałe czynniki. Nieodzownym warunkiem wzmocnienia pozycji Warszawy jest także kształtowanie lepszych relacji z mniejszymi ośrodkami miejskimi w regionie Mazowsza.

Z powyższej identyfikacji najważniejszych czynników hamujących rozwój funkcji metropolitalnych Warszawy wynika, że władze Warszawy

powinny wspierać przede wszystkim rozwój tych funkcji metropolitalnych, które nie zależą wyłącznie od globalizacji gospodarki światowej. W zakresie funkcji o zasięgu ponadkrajowym dotyczy to funkcji kultury oraz funkcji miasta wiedzy (czyli nauki), oraz gospodarczych aspektów funkcji miasta-bramy. Słuszność tej tezy wzmacnia również identyfikacja w niniejszej pracy dziesięciu najczęściej wymienianych czynników wspierających rozwój funkcji metropolitalnych Warszawy. Wśród nich osiem czynników ma charakter pozaekonomiczny, w tym *położenie geograficzne, jakość kadr, potencjał miasta w zakresie funkcji kultury i funkcji miasta nauki*. Stanowi to istotną różnicę w stosunku do wyników wielu prac, w tym np. pracy T. Kudłacza i T. Markowskiego (2002), którzy wśród dziesięciu najważniejszych czynników wspierających rozwój aglomeracji warszawskiej identyfikują aż siedem czynników ekonomicznych, w tym przede wszystkim istnienie *instytucji tzw. obsługi biznesu, obecność instytucji finansowych* itp.

W grze o funkcje ośrodka kultury i miasta nauki oraz miasta-bramy Warszawa musi liczyć się z pewną konkurencją ze strony innych miast Europy Środkowej, także miast Polski. Największe znaczenie dla kształtowania się pozycji Warszawy w systemie miast Europy Środkowej, w zakresie powyższych funkcji, ma jednak znaczne podobieństwo struktur oraz potencjału rozwojowego Warszawy i Berlina. W przypadku Berlina wywiad wskazuje na istnienie największego potencjału miasta w zakresie funkcji ośrodka kultury o zasięgu globalnym oraz funkcji Miasta Wiedzy i Innowacji o zasięgu europejskim. Analizy struktury pracujących w Berlinie również to potwierdzają, bowiem wyraźnie widoczny jest wzrost zatrudnienia w sekcjach związanych z rozwojem funkcji Miasta Wiedzy i Innowacji oraz ośrodka kultury.

Konkurencja między Warszawą a Berlinem w zakresie funkcji pozaekonomicznych, nie musi oznaczać osłabienia pozycji lub wyeliminowania z gry jednego z miast. Miasta mogą dążyć w tych dziedzinach do komplementarności w ramach sieci miast, która to komplementarność może się stać dodatkowym czynnikiem wspierającym rozwój funkcji metropolitalnych zarówno Berlina jak i Warszawy. Podobnie dotyczyć to może funkcji miasta-bramy (pośrednika między Wschodem i Zachodem Europy), w zakresie której może jednak dojść do walki konkurencyjnej Berlina z Warszawą, w szczególności po wejściu Polski do Unii Europejskiej. W tym przypadku Warszawa, ze względu na swoje położenie geograficzne, ma pewną przewagę. Warszawa ma szansę ukształtowania w Europie Środkowej swojej strefy oddziaływania, która może również ulec rozsze-

rzeniu na Europę Wschodnią. Przewidywać można również wystąpienie silniejszych relacji komplementarnych pomiędzy Berlinem a Warszawą podczas kształtowania się stref oddziaływania w krajach bałtyckich. Można przypuszczać, że Berlin ostatecznie utrzyma rolę *bramy* na Zachód, głównie dla nowych członków Unii Europejskiej, Warszawa natomiast stanowić będzie *bramę* na Wschód dla państw Unii Europejskiej i *bramę* do Europy dla państw nie objętych granicami UE.

LITERATURA

- Atlas Ost- und Südosteuropa*, 1997, Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut, Wien.
- Bachmann M., 2003, *Wettbewerb innerhalb von Metropolen – Zwischenbericht zum europäischen Forschungsprojekt COMET*, (referat na konferencji: *Knoten im Netz. Zur Rolle der Metropolregionen in der Dienstleistungswirtschaft und Wissensökonomie*, Institut für Regionalentwicklung und Strukturplanung, Erkner, 27./28. Luty 2003).
- Bassand M., 1993, *The metropolisation of the world*, [w:] G. Gorzelak, B. Jałowiecki, *Regional questions in Europe*, 10, University of Warsaw, Warsaw, s. 17–32.
- Baumgartner H. J., Seidel B., 2001, *Berliner Ausgaben für Wissenschaft und Forschung: Kräftige Impulse für die Stadt*. DIW – Wochenbericht 39/01. Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung, Berlin.
- Beaverstock J.V., Smith R.G., Taylor P.J., 1999, *A roster of World Cities*, *Cities*, 16, s. 445–458.
- Berger R., 1996, *Hauptstadt Berlin. Innovative Neustrukturierung der Wirtschaft in Berlin*, [w:] Süß W. (red.), *Hauptstadt Berlin*, Bd. 3, Berlin Verlag, Berlin, s. 63–76.
- BERICHT 1999/2000, *Industrie- und Handelskammer zu Berlin*, Berlin.
- BERICHT 2000/2001, *Industrie- und Handelskammer zu Berlin*, Berlin.
- BERICHT 2001/2002, *Industrie- und Handelskammer zu Berlin*, Berlin.
- Berlin. Room for Business*, 1995, Ministry for Economic Affairs and Technology, Berlin.
- Berlin Foyer*, 1995, Magazin der Senatsverwaltung und Wohnungswesen, Nr IV/ Dez. 95/ 5. Jg., Berlin.
- Berlin – Stadt der Wissenschaft und Forschung*, 1997, Senatsverwaltung für Stadtentwicklung, Umweltschutz und Technologie, Berlin.
- Berlin wird... Projekte der räumlichen Planung*, 1995, Senatsverwaltung für Stadtentwicklung und Umweltschutz, Referat Öffentlichkeitsarbeit/Stadtforum, Berlin.
- Berry B. J. L., 1960, *Growth Centres in the American Urban System*, Cambridge, Ballinger.
- Bierman D. E., Łoboda J., 1992, *East-Central Europe. Land and its people in historical perspective*, Nordic, Ohio.
- Boeckhout S., Groenewegen T., Romkema S., 1995, *Position of Towns and Cities in the European Context. Towards a policy oriented Urban Typology*, Department of Regional and Urban Development, Netherlands Economic Institute, Rotterdam.
- Bogue D.J., 1949, *The structure of the Metropolitan Community*, Ann Arbor, University of Michigan Press.

- Bourne L.S., 1975, *Urban systems. Strategies for regulation*, Clarendon Press, Oxford.
- 1997, *Polarities of structure and change in urban systems: a Canadian example*, Geojournal 43.4, Kluwer Academic Publishers. Netherlands, s. 339–349.
- Böttche H.J. 2001, *Europa wächst zusammen – wir schaffen die infrastrukturellen Voraussetzungen*, Ausbau der Eisenbahnstrecke Berlin – Frankfurt (Oder), MSWV AKTUELL, Ministerium für Stadtentwicklung, Wohnen und Verkehr, UNZE-Verlags- u. Druckgesellschaft Potsdam mbH. Potsdam.
- Braun G.O. 1991, *Paths in urban system development*, [w:] D. Pumain, T. Saint-Julien, H. Van der Haegen (red.), *Cities in movement. Urban systems on the eve of the 21st century*, Acta Geographica Lovaniensia, 31, Institut de Géographie, Université Catholique de Louvain, Louvain.
- Breitfeld K., Gans P., Grundmann L., Hartung A., Herfert G., Müller E., Opp Ch, Schmidt W., Taeye G., Wollkopf M., 1992, *Das vereinte Deutschland. Eine kleine Geographie*, Institut für Länderkunde, Leipzig.
- Brake K., 2003, „Stadt des Wissens“ – *Regionalpolitische Strategien*, (referat m konferencji: „Knoten im Netz. Zur Rolle der Metropolregionen in der Dienstleistungswirtschaft und Wissensökonomie, Institut für Regionalentwicklung und Strukturplanung, Erkner, 27./28. Luty 2003).
- Brenke K., 2001, *Berliner Konjunktur bleibt schwach*. DIW – Wochenbericht 13/01, Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung, Berlin.
- Brenke K., Geppert K., Hopf R., Pfeiffer I., Spieß C.K., Vesper D., Wagner G.G., 2002, *Bausteine für die Zukunft Berlins*, Wochenbericht des DIW Berlin. 10/2000, 69. Jahrgang/ 7. März 2002, DIW Berlin.
- Brotchie J., Batty M., Hall P., Newton P. (red.), 1991, *Cities of the 21st Century*, New Technologies and Spatial Systems, Longman Cheshire, Australia.
- Brunet R., 1989, *Les villes „européennes“*, La Documentation Française, Paris: Datar-Reclus.
- Buchhofer E., Kortus B. (Hrsg.), 1994, *Deutschland und Polen. Geographie einer Nachbarschaft im neuen Europa*, Studien zur Internationalen Schulbuchforschung, Schriftenreihe des Georg-Eckert-Instituts, Band 81, Frankfurt/Main.
- Buczek G., 1999, *Czas chaosu* (wywiad z G.B.), [w:] *Europlan*, Miesięcznik pokładowy EuroLOT S.A., luty 1999, Business Press Sp. z o.o. Burgess.
- Burgess E.W., 1925, *The growth of the city: an introduction to a research project*, [w:] Park R.E., Burgess E.W., McKenzie R.D., *The city*, University of Chicago Press, s. 47–62.
- Bünz H., Kukliński A. (red.), 2001, *Globalization. Experiences and prospects*. Friedrich Ebert Stiftung, Oficyna Wydawnicza „Rewasz“, Warszawa.
- Büttner K., Lange B., 2003, „Wissensstadt – Wissensmilieus“: *Neue Knoten im Netz? Wissensmilieu als analytisches Konzept*, (referat na konferencji: „Knoten im Netz. Zur Rolle der Metropolregionen in der Dienstleistungswirtschaft und Wissensökonomie, Institut für Regionalentwicklung und Strukturplanung, Erkner, 27./28. Luty 2003).
- Cattan N., 1995, *Attractivity and internationalisation of Major European Cities: The example of air traffic*, Urban Studies, 32, 2, s. 303–312.

- Cattan N., Pumain D., Rosenblat C., Saint-Julien T., 1994, *Les système des villes européennes*, Anthropos, Paris.
- Christaller W., 1933, *Zentrale Orte in Süddeutschland*, Fischer, Jena.
- Ciechanowski P., 2001, *Berlin – globalna metropolia? Między mitem a rzeczywistością*, *Studia Regionalne i Lokalne*, 1 (5), EUROREG UW, Warszawa, s. 83–99.
- Cieślak A., 2001, *Wielkie budowy kapitalizmu*, *Życie Warszawy*, 108 (10 maja 2001).
- Ciok S., Iknicki D., 2000, *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*, Zakład Geografii Społecznej i Ekonomicznej, Instytut Geograficzny, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.
- Claval P., 2000, *The European system of capital cities*, *Geojournal*, 51, Kluwer Academic Publishers, Netherlands, s. 73–81.
- Cochrane A., Jonas A., 1999, *Reimagining Berlin: World City, National capital or ordinary place?* *European Urban and Regional Studies*, 6(2), s. 145–164.
- Cohen R.B., 1981, *The new international division of labour, multi-national corporations and urban hierarchy*, [w:] M. Dear, A.J. Scott (red.) *Urbanization and urban planning in capitalist society*, New York, Methuen.
- Dematteis G., 1996, *Towards a unified metropolitan urban system in Europe: Core centrality versus network distributed centrality*, [w:] D. Pumain, Th. Saint-Julien (red.) *Urban networks in Europe*, Paris, s. 19–28.
- 1997, *Representation spatiale de l'urbanisation européenne*, [w:] *Villes en Europe*, La Découverte Paris.
- Dembowska Z., Miazga M., 1996, *Warszawa w strukturze osadniczej Polski*, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa.
- Deutschland in der Welt von morgen. Die Chancen unserer Lebens- und Wirtschaftsräume*, 1997, materiały z konferencji: „Metropolen im supranationalen Wettbewerb“ (Berlin, 25./26. września 1997, Akademie für Raumforschung und Landesplanung).
- Dézert B., 2001, *Perspectives et ambiguïtés de la construction européenne à l'aube de l'Euroland*, [w:] *La Géographie*, Acta Geographica, II, 1501, Société de Géographie, Paris.
- Die Metropolen in der Mitte Europas*, 1992, Konferenzbericht, Europäische Akademie für städtische Umwelt – EAUE – European Academy of the Urban Environment, Berlin.
- Domański B., Guzik R., Gwosdz K., 2000, *Konkurencyjność i ranga wielkich miast Polski w świetle inwestycji zagranicznych firm produkcyjnych*, [w:] B. Domański (red.), *Nowe problemy rozwoju wielkich miast i regionów*, Biuletyn KPZK, 192, PWN, Warszawa, s. 99–122.
- Domański R. (red.), 1995, *Strategie rozwoju wielkich miast*, Biuletyn KPZK PAN 169, Warszawa, 164 ss.
- (red.), 1999, *The changing map of Europe. The trajectory Berlin-Poznań-Warsaw*, Friedrich Ebert Stiftung, Warszawa.
- 2000a, *Miasto innowacyjne*, Studia KPZK, PAN, PWN, Warszawa.

- 2000b, *Poznań jako ośrodek przyciągania na trajektorii Berlin–Warszawa. Możliwości pośrednie*, [w:] R. Domański (red.), *Nowe problemy rozwoju wielkich miast i regionów*, Biuletyn KPZK, 192, s. 213–219, PWN, Warszawa.
- Dorsch P., Häußermann H., Kapphan A., Keim R., Kronauer M., Schumann C., Siebert J., Vogel B. (red.), 2000, *Comparative statistical analysis at national, metropolitan, local and neighbourhood level*, URBEX Series, no. 4, Germany /Berlin and Hamburg/, *Fourth RTD Framework Programme, Targeted Socio-Economic Research (TSER)*, Amsterdam.
- Dowall D.E., Sadowy M., Zalewski A., 1994, *Transformacja gospodarki Warszawy i jej perspektywy*, United States Agency for International Development, Urząd Miasta Stołecznego Warszawy, EFEKT, Warszawa.
- Drbohlav D., 1996, *The probable future of European East-West International migration – selected aspects*, [w:] F.W. Carter, P. Jordan, P. Rey (red.), *Central Europe after the fall of the iron curtain: Geopolitical perspectives, spatial patterns and trends*, Wiener Osteuropa Studien, 4, Frankfurt, Peter Long Company, s. 269–296.
- 1997, *Migration policy objectives for European East-West international migration*, *International Migration*, 35(1), s. 85–108.
- Drehscheibe Berlin, 1997, *DB Projekt GmbH*, Knoten Berlin. Deutsche Bahn Gruppe. Berlin.
- Duncan O.D. i inni, 1960, *Metropolis and region*, The John Hopokins Press. Baltimore.
- Dutkowski M., 1999, *Polityka przestrzennego zagospodarowania Polski wobec globalnych megatrendów*, [w:] J.H.Kołodziejcki, T. Parteka (red.), *Cywilizacja informacyjna a przekształcenia przestrzeni: zmiany strukturalne metropolii polskich*, Biuletyn KPZK, 186, s. 77–91, PWN, Warszawa.
- 2000, *Zmiany postsocjalistycznych metropolii w Polsce*, [w:] R. Domański (red.), Biuletyn KPZK, Warszawa, s. 192.
- Dürr H., 1996, *Der Lehrter Bahnhof* [w:] W. Süß (red.), *Hauptstadt Berlin*, 3. s. 347–354. Berlin Verlag. Berlin.
- Dziemianowicz W., 2000, *Warszawskie przedsiębiorstwa w procesie globalizacji* [w:] A. Kukliński i in. (red.) *Globalizacja polskich metropolii*, EUROREG UW. Warszawa, s. 282–311.
- Dziembowska-Kowalska J., Funck R. H., 1999, *Cultural activities: source of competitiveness and prosperity in urban regions*, *Urban Studies*, 36, 8, s. 1381–1398.
- Dziewoński K., 1967, *Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast*, *Prace Geograficzne*, 63, IG PAN, PWN, Warszawa, 135 ss.
- 1974, *The role and significance of statistical distributions in studies of settlement systems*, *Papers of the Regional Science Association*, 34, s. 145–155.
- 1986, *National settlement systems 1976–1984. Progress achieved in comparative research*, *Progress in settlement systems Geography*, Milan, s. 17–39.
- 1990, *Koncepcje i metody badawcze z dziedziny osadnictwa*, *Prace Geograficzne*, 154, IGiPZ PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, 288 ss.

- Dziewoński K., Jerczyński M., 1971, *Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast. Studium rozwoju pojęć, metod i ich zastosowań. Metody pośrednie identyfikacji i pomiaru*, Prace Geograficzne, 87, IG PAN, PWN, PAN, 182 ss.
- Eberhardt P., 1968, *Wielkie miasta jako ośrodki koncentracji działalności gospodarczej i społecznej w Polsce*, Biuletyn KPZK PAN, 47, Warszawa, 162 ss.
- 1970, *Rola wielkich miast w strukturze regionalnej powiązań przestrzennych w Polsce*, Biuletyn KPZK PAN, 58, Warszawa, 165 ss.
- Eberhardt P., Wróbel A., 1963, *Regiony handlu hurtowego w Polsce*, Przegląd Geograficzny, 35, IGiPZ PAN, Warszawa. s. 21–29.
- Eckart K., Birkholz K., (red.) 1999, *Berlin–Brandenburg. Raum- und Kommunalentwicklung im Spannungsfeld von Metropole, Umland und ländlichem Raum*, Schriftenreihe der Gesellschaft für Deutschlandforschung, Band 67, Duncker & Humboldt.
- Ellger Ch., 1992, *Berlin: legacies of division and problems of unification*, The Geographical Journal, 158, 1, March, s. 40–46.
- Eickelpasch A., Pfeiffer I., 1996, *Perspektiven der wirtschaftlichen Entwicklung in Berlin*. DIW – Wochenbericht. 37/96. Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung, Berlin.
- Enyedi G., 1994, *Budapest and the European metropolitan integration*, GeoJournal, 32.4, s. 399–402
- Erhardt M., 1995, *Berlin als Wissenschaftsstandort*, [w:] W. Süß (red.), *Hauptstadt Berlin*, 2, Berlin Verlag, Berlin, s. 517–524.
- Erwerbstätige in Berlin nach Wirtschaftsbereichen, vorläufige Ergebnisse des Arbeitskreises „Erwerbstätigenrechnung des Bundes und der Länder“ und des Statistischen Landesamt Berlin*; Berechnungsstand: August 2002/Februar 2003.
- Europäische Zusammenarbeit*, 2001, *Mitteluropäisches Kooperationsnetzwerk in der Raumentwicklung*. Finale und Ausblick. Bericht vom 2. Internationalen Symposium des Kooperationsnetzwerkes in der Raumentwicklung (15.06.2001). Gemeinsame Landesplanungsabteilung Berlin-Brandenburg. Berlin.
- Europäisches Städtetz*, 1994, *Raumordnungspolitik im europäischen Kontext*. Bundesministerium für Raumordnung, Bauwesen und Städtebau. Bonn.
- EUROPE 2000. Outlook for the Development of the Community's Territory*. Commission of the European Communities, Directorate General for Regional Policy, Brussels–Luxembourg 1991.
- European Spatial Development Perspective*, 1999, Commission of the European Communities, Directorate General for Regional Policy, Brussels–Luxembourg.
- Ewers H.-J., Puls K., 1990, *Kreativitätsentwicklung als bestimmender Faktor bei der Gestaltung von Metropolen. Konsequenzen für die Wissenschafts- und Technologiepolitik in Berlin*, [w:] *Stadtforschung in Ost und West. Perspektiven und Möglichkeiten der Kooperation der großen Zentren Europas*, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Beiträge, 116, Hannover.
- Fache J., 2001, *Structure du système productif et géographie de l'emploi*, Hommes et Terres Du Nord, 1, Revue de l'UFR de Géographie et d'Aménagement, l'Université Jules Verne de Picardie.

- Fassmann H, 1994, *Metropolen im Umbruch–Metropolen in Konkurrenz*, Institut für Stadt und Regionalforschung der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Flächennutzungsplan Berlin*, 1994, *Erläuterungsbericht*, Senatsverwaltung für Stadtentwicklung und Umweltschutz, Berlin.
- Flächennutzungsplan Berlin*, 1998, *Neubekanntmachung*, Senatsverwaltung für Stadtentwicklung, Umweltschutz und Technologie, Berlin.
- Florence P. S., 1955, *Economic efficiency in the metropolis*, [w:] R.N. Fisher (red.), *The metropolis in modern life*, Double Day, Garden City, New York, s. 86–88.
- Foucher M., 1995, *The European Union in a new European context*, [w:] *Towards a new European space*, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Hannover, s. 18–29.
- Freyer B., 1990, *Aufgabenschwerpunkte und Felder der gemeinsamen städtebaulichen Planungsarbeit in Berlin* [w:] *Stadtforschung in Ost und West. Perspektiven und Möglichkeiten der Kooperation der großen Zentren Europas*. Akademie für Raumforschung und Landesplanung. Beiträge Nr 116 Hannover.
- Friedmann J., 1986, *The World city hypothesis*, Development and change, 17, 1, Institute of Social Studies, The Hague, Netherlands, s. 69–83.
- 1995, *Where we stand: a decade of world city research*. [w:] P.L. Knox, P.J. Taylor (red.), *World cities in a world-system*, Cambridge University Press.
- Friedmann J., Miller J., 1985, *The urban field*, Journal of the American Institute of Planners, 31, s. 312–319.
- Funkcja administracyjna miast*, 1992, Folia Geographica, 17, Acta Univeritatis Lodziensis, Łódź.
- Furman St., 1999, głos w dyskusji nt. *zmieniającej się mapy Europy: trajektorie Berlin–Poznań–Warszawa*, [w:] Kołodziejski J. (red.), *Transformacja polskiej przestrzeni w perspektywie integracji europejskiej*, Biuletyn KPZK, 189, PAN, Warszawa.
- 2000a, *Przemiany funkcjonalne i przestrzenne metropolii warszawskiej w kontekście procesów metropolizacji i globalizacji*, (opracowanie wykonane na zlecenie Mazowieckiego Biura Planowania Przestrzennego i Rozwoju Regionalnego w ramach prac nad Strategią Rozwoju Województwa Mazowieckiego), Warszawa.
- 2000b, *Development of Warsaw on the way to global market*, [w:] A. Kukliński (red.), *The knowledge-based economy*, 5, The European challenges of the 21st century, s. 215–239, KBN (State Committee for Scientific Research), Warszawa.
- 2000c, *Globalizacja metropolii warszawskiej*, [w:] A. Kukliński i in. (red.), *Globalizacja polskich metropolii*, EUROREG UW, Warszawa, s. 421–447.
- 2003, *Warszawa wobec wyzwań gospodarki opartej na wiedzy*, [w:] A. Kukliński (red.), *Gospodarka oparta na wiedzy*, Perspektywy Banku Światowego, KBN, Biuro Banku Światowego w Polsce, Warszawa, s. 217–240.

- Gans P., Kemper F. J., 2002, *Urbanization in Germany before and after unification*, [w:] H.S. Geyer (red.) *International handbook of urban systems*, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA, s. 147–184.
- Gaulke K.P., 1996, *Arbeitsplatzstruktur im Westteil Berlins seit der Vereinigung*, DIW – Wochenbericht, 6/96, Berlin.
- 1997, *Arbeitskräftebedarf nach Berufen und betrieblicher Berufsausbildung in Berlin bis zum Jahre 2010*. DIW – Wochenbericht. Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung. Berlin.
- Gawryszewski A., Korcelli P., Nowosielska E., 1998, *Funkcje metropolitalne Warszawy*, Zeszyty IGiPZ PAN, 53, Warszawa, 146 ss.
- Geffers D., 2001, *Odnowa miejska – perspektywy i osiągnięcia. Przykład Berlina*, Socjologia miasta, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów.
- Geppert K., Vesper D., 1995, *Länderfusion begünstigt Entwicklung. Wirtschaftliche und finanzpolitische Aspekte einer Vereinigung von Berlin und Brandenburg*. DIW Wochenbericht, 10/95. Berlin.
- Gewand O., Peters J., Schulz M., 1996, *Aktuelle Entwicklungen in den Städten Amsterdam und Berlin – soziologisch – geographische Betrachtungen – Beiträge der 4.* (Konferencja „Amsterdam-Berlin“, Berlin 14–16. Grudzień 1995), Berliner Geographische Arbeiten, Geographisches Institut der Humboldt-Universität zu Berlin, Berlin.
- Gewerbeflächenentwicklung Berlin*, 1997, Stadträumliches Konzept, Senatsverwaltung für Stadtentwicklung, Umweltschutz und Technologie, Berlin.
- Gorzela G., 1995, *Transformacja systemowa a restrukturyzacja regionalna*, UW, Katedra UNESCO Trwałego Rozwoju, Wydawnictwa EUROREG, Warszawa.
- Gorzela G., Jałowiecki B., 2001, *Konkurencyjność regionów*, Studia Regionalne i Lokalne, 1, Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego, UW, Warszawa.
- Gorzela G., Jałowiecki B., Kukliński A., Zienkowski L., 1995, *Europa Środkowa 2005. Perspektywy rozwoju*, Komitet prognoz „Polska w XXI wieku” przy Prezydium PAN, Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego, UW, Warszawa.
- Gras N.S.B., 1922, *The development of metropolitan economy in Europe and America*, *American Historical Review*, 27, s. 695–708.
- Gravesteijn S.G.E., Griensven S. van, Smidt M.C. de (red.), 1998, *Timing global cities*, *Nederlandse Geografische Studies*, 241, Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap, Vereniging van Utrechtse Geografie Studenten VUGS, Utrecht.
- Grellison B., 1999, *Berlin, Cultural metropolis: Changes in the cultural geography of Berlin since unification*, *Ecumene*, 6(3), s. 284–294.
- Grosser A., 1998, *Deutschland in Europa*, Beltz Quadriga Verlag, Weinheim und Basel.
- Gruchman B., 2000, *Perspektywy rozwoju zachodnich regionów Polski*, [w:] J. Szlachta (red.), *Nowa strategia rozwoju regionalnego*, Biuletyn KPZK, 191, PWN, Warszawa, s. 175–187.

- Grzeszczak J., 1972, *Polarization theory: Some basic notions and concepts*, Geographia Polonica, 21, IGI PZ PAN, Warszawa, s. 27–40.
- Gzell S., Stoll M., 1999, *Berlin and Warsaw: ready to be ends of a trajectory?*, [w:] R. Domanski (red.), *The changing map of Europe. The Trajectory Berlin–Poznan–Warsaw*, Oficyna Wydawnicza Rewasz. Warszawa, s. 93–107.
- Guidelines for Regional Planning*, 1993, *General Principles for Spatial Development in the Federal Republic of Germany*, Federal Ministry for Regional Planning, Building and Urban Development, Bonn.
- Haegen H. (Ed.), 1991, *Cities in movement. Urban systems on the eve of the 21st century*, Acta Geographica Lovaniensia, 31, Institut de Géographie, Université Catholique de Louvain, Louvain.
- Hall P., 1990a, *Cities of tomorrow. An intellectual history of urban planning and design in the 20th century*, Oxford, Cambridge.
- 1990b, *Europe after 1992*, Urban Challenges, Statens offentliga utredningar, Stockholm, s. 179–185.
- 1994, *Die Zukunft der Planung*, Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft, 136, Wien.
- Hamm B., 2000, *Globalisierung und Stadtentwicklung*, Geographical Revue e.V. Flensburg, Institut für Geographie und Didaktik, Bildungs-wissenschaftliche Hochschule, s. 35–63.
- Hauptstadt Berlin*, 1995, 1996, W. Süß (wyd.), tom 1, 2, 3, Verlag, Berlin.
- Hauptstadtregion Berlin–Brandenburg im polnisch–deutschen Dialog*, 1996, Arbeitsmaterial, 230, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Hannover.
- Häubermann H., Siebel W., 1991, *Berlin bleibt nicht Berlin*, Leviathan, 3/1991, s. 353–371
- Heinze G.W., Kill H. H., 1992, *Verkehrspolitik für das 21. Jahrhundert*. Ein neues Langfristkonzept für Berlin-Brandenburg, Schriftenreihe des Verbandes der Automobilindustrie e.V., 69, Frankfurt a.M.
- 1994, *Verkehrswachstum plus Geschichte plus Geographie: Konsequenzen für eine europäische Verkehrspolitik für West- und Osteuropa*, [w:] K. Button (red.), *Europäische Verkehrspolitik – Wege in die Zukunft*, Gütersloh, s. 83–122
- Hendriks F., 1999, *The post-industrializing city: political perspectives and cultural biases*, Geojournal, 47, Kluwer Academic Publishers, Tilburg, s. 425–432.
- Hoffmann U., 2001, *Grundlegende Netzentwicklungen im weltweiten Linienluftverkehr und deren Auswirkungen auf den Luftverkehrstandort Berlin*, Die Erde, Heft 2, Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin, s. 187–204.
- Holz I.-H., 1994, *Stadtentwicklungs- und Standorttheorien unter Einbeziehung des Immobilienmarktes*, Mannheimer Geographische Arbeiten, 36, Geographisches Institut der Universität Mannheim.
- Horvath G. (red.), 2000, *Regions and cities in the global world*, Centre for Regional Studies, Pecs.
- Hoyler M., 2004, *Funktionale Verflechtungen zwischen „Weltstädten“ – zur Herausbildung eines globalen Städtesystems*, Wüstenrot Stiftung (ed.) *Raumlicher Strukturwandel im Zeitalter des Internets: Neue Heraus-*

- forderungen für Raumordnung und Stadtentwicklung, Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 261–276.
- Illeris S., 1993, *An inductive theory of regional development*, Papers in Regional Science, 72, s. 113–134.
- Jao Y.C., 1979, *The rise of Hong Kong as a financial center*, Asian Survey, 19, s. 674–94.
- Jałowicki B., 1999, *Metropolie*, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Białymstoku, Białystok.
- 2000, *Warszawa jako metropolia europejska?* [w:] A. Kukliński i in. (red.), *Globalizacja polskich metropolii*, EUROREG UW, Warszawa, s. 24–80.
- Jähnke P., Wolke M., 2003, *Berlin und München – Metropolregionen als vernetzte Informationsdienstleistungsstandorte?*, (referat na konferencji: „Knoten im Netz. Zur Rolle der Metropolregionen in der Dienstleistungswirtschaft und Wissensökonomie, Institut für Regionalentwicklung und Strukturplanung, Erkner, 27./28. Luty 2003).
- Jena H.-J. von, 1999, *Zwischen Grauzonen und Glanzepochen: Berlin als Kulturmetropole*, [w:] W. Süß, R. Rytlewski (red.), *Berlin. Die Hauptstadt. Vergangenheit und Zukunft einer europäischen Metropole*, Nicolaische Verlagsbuchhandlung Beuermann GmbH, Berlin, s. 739–770.
- Jerczyński M., 1977, *Funkcje i typy funkcjonalne polskich miast*, [w:] *Statystyczna charakterystyka miast. Funkcje dominujące*, Statystyka Polski, 85, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Johston R.J., Gregory D., Smith D.M., 1998, *The dictionary of human geography*, Third Edition, Blackwell Publishers, Malden, Massachusetts.
- Jonas F., 1973, *Probleme der Stadt und Aufgaben der Stadtpolitik*, Materialien für die Sekundarstufe II Bereich Gesellschaftswissenschaft. Geographische Verlagsgesellschaft Velhagen & Klasing und Hermann Schroedel, Berlin.
- Jones A., 1994, *The New Germany, A human geography*, Chichester, Wiley.
- Kaczmarek J., Sokołowski D., Wolaniuk A., Zborowski A., 1999, *Zmiany współczesnych procesów urbanizacji, przestrzeń miejska i jej dynamika*, [w:] B. Domański, W. Widacki (red.), *Geografia polska u progu trzeciego tysiąclecia*, Geografia w UJ 1849–1999, t. IV, Instytut Geografii UJ, Kraków.
- Kathemeyer U., Lange G., Quast W., 1996, *Berlin als Brücke zwischen Ost- und Westeuropa*, [w:] W. Süß (red.), *Hauptstadt Berlin*, 3, Berlin Verlag, Berlin, s. 109–123.
- Kemper F.-J., 1998, *Residential segregation and housing in Berlin: changes since unification*, Geojournal, 46, Kluwer Academic Publishers, Tilburg, s. 17–28.
- Keppel A., Steffenbröer R., 2001, *Straßenverkehrsprojekte Deutsche Einheit – eine Erfolgsgeschichte*, Internationales Verkehrswesen, (53) 11/2001.
- Kloas J., Kuhfeld H., Kunert U., 1998, *Region Berlin: Langfristig mehr Verkehr; aber weniger Fahrgäste in Bussen und Bahnen*, DIW – Wirtschaftsbericht 14/98. Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung, Berlin.
- Kluczka G., 1990, *Stadtforchung als Wissenschaft und am Beispiel der Stellung von Berlin (West) im Städtesystem der Bundesrepublik Deutschland*, [w:] *Stadt-*

forschung in Ost und West. Perspektiven und Möglichkeiten der Kooperation der großen Zentren Europas. Akademie für Raumforschung und Landesplanung, 116, Hannover.

- Knigge R., 1990, *Stärken und Schwächen des Wirtschaftsstandortes Berlin (West)*, [w:] *Stadtforchung in Ost und West. Perspektiven und Möglichkeiten der Kooperation der großen Zentren Europas*, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, 116, Hannover.
- Knox P.L., Taylor P.J. (red.), 1995, *World cities in a world-system*, University of Cambridge, Cambridge University Press.
- Kochanowska D., Kochanowski M., 2000, *Polskie miasta w procesie globalizacji*, *Studia Regionalne i Lokalne*, 1/2000, Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego, UW, Warszawa.
- Kochanowski M. (red.), 1996, *Nowe uwarunkowania rozwoju i kształtowania miast polskich*, *Biuletyn KPZK*, 175, Warszawa, 143 ss.
- Kołodziejcki J., 1997, *Scenariusze strategii transformacji przestrzennego Zagospodarowania kraju*, [w:] *Podstawy naukowo-badawcze polityki przestrzennego zagospodarowania kraju*, Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, Warszawa.
- (red.), 1999, *Transformacja polskiej przestrzeni w perspektywie integracji Europejskiej*, *Biuletyn KPZK*, 189, PWN, Warszawa.
- Kołodziejcki J., Parteka T. (red.), 1999, *Cywilizacja informacyjna a przekształcenia przestrzeni. Zmiany strukturalne metropolii polskich*, *Biuletyn KPZK*, 186, PWN, Warszawa, 341 ss.
- Komorowski J.W., 1995, *Regional co-operation as a factor in the development of European space. „Motor Regions in Europe”*, *Zeszyty Naukowe, European Studies*, 1, 229, Akademia Ekonomiczna, Poznań.
- 1997, *Internationalization – a modern path of development for European cities*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, *European Studies*, 1, 253, Poznań.
- 1999, *Internacjonalizacja jako wyzwanie w procesie rozwoju wielkich miast*, *Przegląd Geograficzny*, LXXI, 1–2, IGiPZ PAN, PWN, Warszawa
- 2000, *Współczesne uwarunkowania gospodarczo-przestrzenne internacjonalizacji miast polskich*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, *Zeszyty naukowe – Seria II*, *Prace habilitacyjne*, 157, Poznań.
- Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju*, 1999, 2001, Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, Warszawa.
- Konkurrenz und Kooperation – Europas Metropolregionen vor neuen Herausforderungen*, 2001, [w:] *Informationen aus der Forschung des BBR*. Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung, Bonn.
- Korcelli P., 1977, *An approach to the analysis of functional urban regions: A case study of Poland, research memorandum*, International Institute for Applied Systems Analysis, Laxemburg/Vienna.
- 1991, *Cross-national studies of urban development: the habitat approach*, [w:] D. Pumain, T. Saint-Julien, H. Van der Haegen (red.), 1991, *Cities in movement. Urban systems on the even of the 21st century*, Acta Geographica Lova-

- niensia, 31, Institut de Géographie, Université Catholique de Louvain. Louvain.
- 1995, *Urban restructuring in East-Central Europe: selected questions*, Geographia Polonica, 66, IGiPZ PAN, Warszawa, s. 7–12.
 - (red.), 1997a, *Aglomeracje miejskie w procesie transformacji*, Zeszyty IGiPZ PAN, I–VI, Warszawa.
 - 1997b, *The urban system of Poland in an era of increasing inter urban competition*, Geographia Polonica, 69, IGiPZ PAN, Warszawa, s. 45–54.
 - 1999, *Warsaw. The Eastern end of the trajectory*, [w:] R. Domański (red.), *The changing map of Europe. The Trajectory Berlin–Poznań–Warsaw*, Oficyna Wydawnicza Rewasz, Warszawa.
 - 2000, *Europejski system miast*, Przegląd Geograficzny, LXXII, 4, PWN, Warszawa, s. 355–372.
 - 2002, *Studia nad transformacją i rozwojem Warszawy w latach dziewięćdziesiątych*, [w:] G. Węclawowicz (red.), *Warszawa jako przedmiot badań w geografii społeczno-ekonomicznej*, Prace Geograficzne, 184, IGiPZ PAN, Warszawa, s. 11–19.
- Korcelli-Olejniczak E., 2002, *Koncepcja transformacji w geografii niemieckiej i jej implikacje dla badań nad Warszawą*, [w:] G. Węclawowicz (red.), *Warszawa jako przedmiot badań w geografii społeczno-ekonomicznej*, Prace Geograficzne, 184, IGiPZ PAN. Warszawa., s. 115–125.
- 2001, *Między Berlinem a Bonn. Nowa rola Berlina w procesie „dopelnienia jedności niemieckiej”*, Europa XXI / Centrum Studiów Europejskich, 6, PAN IGiPZ, Warszawa, 13 ss.
- Korcelli-Olejniczak E., Kowalski M., 1998, *Wybory parlamentarne w Berlinie – ślady podziałów sprzed 1990 r.*, [w:] M. Rościszewski, E. Korcelli-Olejniczak (red.), *Przestrzeń Europy Środkowej – przykłady transformacji*, Europa XXI / Centrum Studiów Europejskich, 2, PAN IGiPZ, Warszawa, s. 71–81.
- Köpke A., 1996, *Metropolregion Hamburg-Berlin. Plädoyer für eine starke Wirtschaftsregion im Norden Deutschlands*, [w:] W. Süß (red.), *Hauptstadt Berlin*, 3, Berlin Verlag, Berlin, s. 205–226.
- Kramp H., 1996, *Der Standort Berlin*, [w:] W. Süß (red.), *Hauptstadt Berlin*, 3, Berlin Verlag, Berlin, s. 89–99.
- Krätke S., 1999, *The metropolis as a production space*, European Planning Studies, 2000, 8(1), s. 7–27.
- 2000, *Czy Berlin zmierza ku metropolii globalnej?*, Studia Regionalne i Lokalne 1 (1) 2000, EUROREG UW, Warszawa, s. 55–72.
 - 2003, *Die deutsch-polnischen Wirtschaftsbeziehungen als Chance für die Region Berlin*, EUROPA XXI, 8, IGiPZ PAN, s. 51–59.
- Kudłacz T., Markowski T., 2002, *Zintegrowany rozwój aglomeracji jako podstawa budowania konkurencyjności polskiej przestrzeni społeczno-gospodarczej*, Studia Regionalne i Lokalne, 2–3/2002, EUROREG UW, Sekcja Polska Regional Studies Association, Warszawa, s. 15–36.
- Kudzia P., Pawelczyk G., 2001, *Między Wschodem a Zachodem*, WPROST, (16 września 2001).

- Kujath H.J., 1999, *The Metropolitan Region of Berlin-Brandenburg – Economic reality and regional development strategies*, [w:] R. Domański (red.), *The changing map of Europe. The trajectory Berlin–Poznań–Moscow*, Oficyna Wydawnicza „Rewasz”, Warszawa, s. 109–118.
- 2003a, *Zur neuen Rolle der Metropolregionen in der Dienstleistungswirtschaft und Wissensökonomie*, (referat na konferencji: *Knoten im Netz. Zur Rolle der Metropolregionen in der Dienstleistungswirtschaft und Wissensökonomie*, Institut für Regionalentwicklung und Strukturplanung, Erkner, 27./28. Luty 2003).
 - 2003b, *Neue regionalpolitische Strategien für metropolitane Räume: Entwicklungsperspektive: Industrialisierte Dienstleistungen versus Technologieregion*, (referat na konferencji: *Knoten im Netz. Zur Rolle der Metropolregionen in der Dienstleistungswirtschaft und Wissensökonomie*, Institut für Regionalentwicklung und Strukturplanung, Erkner, 27./28. Luty 2003)
- Kukliński A., 1995, *Transformacja w Europie Wschodniej. Priorytetowe zagadnienia badawcze*, [w:] B. Jałowicki (red.), *Współczesne problemy rozwoju regionalnego*, Warszawa.
- 1996, *Der neue europäische Raum- Erfahrungen und Aussichten*, Verlag (wykład wygłoszony z okazji uroczystości otwarcia: Institut für Regionalentwicklung und Strukturplanung (IRS), 18 kwietnia 1996, erkner k/Berlina), praca niepublikowana.
 - (red.), 1997, *Problematyka przestrzeni europejskiej*, Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego, UW, Warszawa.
 - 2000, *The Warsaw metropolis and the challenges of globalization*, [w:] A. Kukliński (red.), *The knowledge-based economy*, 5, The European challenges of of the 21st century, State Committee for Scientific Research, Warszawa, s. 240–261.
 - 2001, *Transformacja przestrzeni europejskiej*, *Studia Regionalne i Lokalne*, 1, 1/2001, Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego, UW, Warszawa.
- Kukliński A., Kołodziejcki J., Markowski T., Dziemianowicz W. (red.), 2000, *Globalizacja polskich metropolii*, EUROREG UW, Warszawa, 480 ss.
- Kukliński A., Mync A., Szul R., 1990, *Warschau als eine Globalstadt: Entwicklungsperspektiven*, [w:] *Stadtforschung in Ost und West. Perspektiven und Möglichkeiten der Kooperation der großen Zentren Europas*, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, 116, Hannover.
- Kulke E., 1999, *Wirtschaftsgeographische Untersuchungen zur Entwicklung des Einzelhandels im Raum Berlin-Brandenburg*, [w:] H.-D. Schultz (red.), *Quodlibet Geographicum. Einblicke in unsere Arbeit*, Berliner Geographische Arbeiten, 90, s. 123–140.
- Kunzmann K., 1995, *Berlin im Zentrum europäischer Städtetze*, [w:] W. Süß (red.) *Hauptstadt Berlin*, 1, Berlin Verlag, Berlin, s. 233–245.
- 1997, *Contemporary challenges in European spatial planning*, Referat, Regionalpolitisk Konferens nordRefo (Stockholm 12.06.1997).
- Kunzmann K., Wegener M., 1991, *The pattern of urbanisation in Western Europe 1960–1990*, *Berichte aus dem Institut für Raumplanung*, 28, Fakultät Raumplanung. Institut für Raumplanung. Universität Dortmund, Dortmund.

- 1996, *New spatial patterns of European urbanisation*, [w:] D. Pumain, Th. Saint-Julien (red.), *Urban networks in Europe*, Paris, s. 7–17.
- Kupiszewski M., 2001, *Demograficzne aspekty wybranych prognoz migracji zagranicznych*, [w:] *Swobodny przepływ pracowników w kontekście wejścia Polski do Unii Europejskiej*, Pełnomocnik Rządu do Spraw Negocjacji o Członkostwo RP w Unii Europejskiej, Idea Press, Gdańsk, s. 73–93.
- Kurowski S., 1987, *Warszawa na tle stolic Europy*, Wydawnictwo KUL, Lublin.
- Kutter E., 1995, *Berlin braucht umfassendes Konzept für die Siedlungs- und Verkehrsentwicklung*, DIW – Wochenbericht, Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung, Berlin.
- Lange G., Quast W., 1995, *Die wirtschaftsbezogene Forschung in Berlin*, [w:] W. Süß (red.), *Hauptstadt Berlin*, 2, Berlin Verlag, Berlin, s. 525–542.
- Lever W.F., 1999, *Competitive cities in Europe*, *Urban Studies*, 36, 5–6, s. 1029–1044.
- 2000, *Warsaw: A global metropolis of the Twenty-First Century*, [w:] A. Kukliński (red.), *The knowledge-based economy*, 5, The European challenges of of the 21st century, State Committee for Scientific Research, Warszawa, s. 202–214.
- Leaflet, 2000, *Baltic Sea Region*, Phare/Tacis cross border co-operation project with INTERREG IIC No. 4 (March 2000).
- Lichtenberger E., 1991, *Product cycle theory and city development*, [w:] D. Pumain, T. Saint-Julien, H. Van der Haegen (red.), *Cities in movement. Urban systems on the eve of The 21st century*, Acta Geographica Lovaniensia, 31, Institut de Géographie, Université Catholique de Louvain, Louvain.
- Lichtenberger E., 1994, *Das metropolitane Zeitalter in Europa in West und Ost*, [w:] *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, Band 136, Wien.
- Lijewski T., 2002, *Koleje w Warszawie*, [w:] G. Węclawowicz (red.), *Warszawa jako przedmiot badań w geografii społeczno-ekonomicznej*, Prace Geograficzne, 184, IGiPZ PAN, Warszawa, s. 265–278.
- 2003, *Koncentracja ośrodków aktywności gospodarczej w Polsce w świetle list 500 firm*, *Przegląd Geograficzny*, LXXV, 2, IGiPZ PAN, Warszawa, s. 433–447.
- Lisowski A., 2000, *Dualne miasto – metafora a rzeczywistość*, *Przegląd Geograficzny*, LXXII, 3, IGiPZ PAN, Warszawa, s. 231–247.
- Liszewski St. (red.), 1994, *Geografia osadnictwa i ludności w niepodległej Polsce (lata 1918–1993)*, [w:] *Kierunki badań naukowych*, t. II, Polskie Towarzystwo Geograficzne, Komisja Geografii Osadnictwa i Ludności, Łódź. 266 ss.
- Liszewski St., Young C. (red.), 1997, *A comparative study of Łódź and Manchester: geographies of European cities in transition*, Łódź, University Press, Łódź.
- Lösch A., 1944, *Die räumliche Ordnung der Wirtschaft*, 2 Auflage, Jena: Verlag von Gustar Fischer.
- 1961, *Gospodarka przestrzenna. Teoria lokalizacji*, PWE, Warszawa.
- Lynch K., 1960, *The image of the city*, Cambridge.
- Łoboda J., 1994, *Geograficzne koncepcje i problemy badań procesów urbanizacji w Polsce*, [w:] St.Liszewski (red.), *Geografia osadnictwa i ludności w niepodległej Polsce. Lata 1918–1993*, Tom II, Kierunki badań naukowych,

Polskie Towarzystwo Geograficzne, Komisja Geografii Osadnictwa i Luźności, Łódź, s. 111–128.

Maik W., 1992, *Podstawy geografii miast*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń.

Marcuse P., van Kempen R. (Ed.), 2000, *Globalizing cities. A new spatial order?*, Blackwell Publishing.

Markowski T., Marszał T. (red.), 1998, *Gospodarka przestrzenna miast polskici w okresie transformacji*, Biuletyn KPZK, 182, PWN, Warszawa, 296 ss.

Markusen A., Gwiasda V., 1994, *Multipolarity and the layering of functions in world cities: New York City's struggle to stay on top*, International Journal of Urban and Regional Research, 18, s. 167–193.

Matthiessen C.W., Schwarz A.W., 1999, *Scientific centres in Europe: an analysis of research strength and patterns of specialisation based on bibliometric indicators*, Urban Studies, 36, 3, s. 453–477.

– 2000, *Knowledge centers of Europe: An analysis of research strength and pattern of specialization based on bibliometric indicators*, [w:] A. Kukliński (red.), *The knowledge-based economy*, 5, The European challenges of the 21st century. State Committee for Scientific Research, Warszawa.

Mayr A., Taubmann W. (red.), 2000, *Germany ten years after reunification*, Beiträge zur Regionalen Geographie, 52, Institut für Länderkunde, Leipzig.

Mäding H., 1996, *Die Metropole Berlin im deutschen Städtesystem*, [w:] *Hauptstadtregion Berlin–Brandenburg im deutsch-polnischen Dialog*, Arbeitsmaterial, 203, Akademie für Raumforschung und Raumplanung. Hannover, s. 38–51.

McKenzie R.D., 1933, *The metropolitan community*, McGraw–Hill, New York.

Meer L., van der, 1998, *The red octopus*. [w:] W. Blass (red.) *A new perspective for european spatial development policies*, Aldershot, Ashgate, s. 9–26.

Melzer R., 1993, *Berlin im Wandel. Stapp Verlag Wolfgang Stapp, Berlin "Metropolitan areas"*, 1999, shortreport from Start conference (Oslo 11.99, Interreg II c, Joint Regional Planning Department of Berlin and Brandenburg, Potsdam.

Metropolitan areas, 2000, report from 1st national workshop in Berlin–Schöneberg on sustainable development (Stadtentwicklung, Infrastruktur und Umwelt als Standortfaktoren), Gemeinsame Landesplanungsabteilung der Länder Berlin und Brandenburg, Potsdam.

Meyer D.R., 1884, *The world system of cities: relations between international financial metropolises and South American cities* (manuscript), Providence, R.: Department of, Sociology, Brown University.

Michel D., 1998, *Das Netz der europäischen Metropolregionen in Deutschland*, Raumforschung und Raumordnung Heft 5/6, Carl Hermanns Verlag, Bonn, s. 362–368.

Misztal S., 1998, *Przekształcenia struktury przemysłu Warszawy*, Atlas Warszawy, 6, IGiPZ PAN, Warszawa.

Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju, 2001, Monitor polsk, Warszawa.

- Naschold F., 1995, *Arbeitsteilung der Regierungsfunktionen Bonn-Berlin: Eine Chance der nachholenden Modernisierung des Zentralstaates in Deutschland*, [w:] W. Süß (red.), *Hauptstadt Berlin*, 2, Berlin Verlag, Berlin, s. 267–281.
- Nauka, Technika, Przemysł – Przegląd 1998, 1998, *Organizacja Współpracy Gospodarczej Rozwoju (OECD)*, Wydawnictwo i Zakład Poligrafii Instytutu Technologii Eksploatacji, Radom.
- Niemcy w świetle faktów i liczb, 1994, Societäts-Verlag, Frankfurt nad Menem.
- Nowosielska E., 2000, *Sektor usług w Aglomeracji Warszawskiej 1992–1997: przemiany strukturalne i tendencje rozwoju*, Dokumentacja Geograficzna, 17, IGiPZ PAN, Warszawa, 69 ss.
- Noyelle, T.J., Stanback Jr. Th.M., 1984, *The economic transformation of american cities*, Totawa NJ, Rowman and Allanheld.
- Parysek J.J., 2000, *Polskie metropolie jako ogniwa procesu transformacji i przemian przestrzenno-strukturalnych (na tle metropolii europejskich)*, [w:] Z. Mikołajewicz (red.), *Uwarunkowania i strategie rozwoju regionalnego w procesach integracji europejskiej*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Uniwersytet Opolski, KPZK PAN, Opole, s. 361–379.
- Pfeiffer I., Ring P., 1998, *Entwicklungspotential des Ernährungsgewerbes in Berlin-Brandenburg*, DIW – Wochenbericht, 12/98, Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung, Berlin.
- Pierer H., von, 1996, *Stadt im Umbruch – Chancen Berlins. Unternehmerische Tradition und europäischer Geist*, [w:] W. Süß (red.), *Hauptstadt Berlin*, 3, Berlin Verlag, Berlin, s. 31–40.
- Postlep R.-D., Zimmermann H., 1995, *Wirtschaftsmetropole Berlin?*, [w:] W. Süß (red.), *Hauptstadt Berlin*, 2, Berlin Verlag, Berlin, s. 305–328.
- Potrykowska A., Śleszyński P., 1999, *Migracje wewnętrzne w Warszawie i województwie warszawskim*. Atlas Warszawy, 7, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Pracujący według sekcji EKD/PKD dla m.st. Warszawa, stan w dniach 31.XII.1994–2002*, GUS, Warszawa.
- Pred A., 1975, *On the spatial structure of organizations and the complexity of metropolitan interdependence*, Papers, Regional Science Associations, 35, s. 115–142.
- Preston R.E., 1991, *Christaller's contribution to a "mixed hierarchy" interpretation of settlement structure*, [w:] D. Pumain, T. Saint-Julien, H. Van der Haegen (red.), 1991, *Cities in movement, Urban systems on the eve of the 21st century*, Acta Geographica Lovaniensia, 31, s. 62–67.
- Projekt Technopolis Warszawa, www.wat.waw.pl/007/
- Przekształcenia strukturalne i tendencje rozwoju społeczno-gospodarczego Warszawy w latach 1990–1996*, Zarząd Miasta Stołecznego Warszawy, Warszawa.
- Quast W., Kathmeyer U., 1995, *Der Finanzplatz Berlin*, [w:] W. Süß (red.), *Hauptstadt Berlin*, 1, Berlin Verlag, Berlin, s. 385–398.
- Raport o stanie Warszawy*, 1994, Warszawa XXI, Wojewódzki Urząd Statystyczny w m. st. Warszawa.
- Raport roczny*, 2000, *Przedsiębiorstwo Państwowe "Porty Lotnicze"*, Raport roczny 2001, *Przedsiębiorstwo Państwowe "Porty Lotnicze"*.

- Raumentwicklung und Raumordnung in Deutschland*, 2001, *Kurzfassung des Raumordnungsberichts 2000*, Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung, Bonn.
- Raumforschung und Raumordnung*, 1996, *Akademie für Raumforschung und Landesplanung*, Bundesforschungsanstalt für Landeskunde und Raumordnung, 2/3, Carl Hermanns Verlag, Bonn.
- Raumforschung und Raumordnung*, 1997, *Akademie für Raumforschung und Landesplanung*, Bundesforschungsanstalt für Landeskunde und Raumordnung, Heft 1, Carl Hermanns Verlag, Bonn.
- Räumliche Entwicklung in der Region Berlin – Planungsgrundlagen*, 1990, Senatsverwaltung für Stadtentwicklung und Umweltschutz, Spath & Nagel, Büro für Städtebau und Stadtforschung, Berlin.
- Regiony: Warszawa i Mazowsze*, 2003, Rzeczpospolita, wydanie 16/251 (6631), 27.10.2003, Warszawa, 39 ss.
- Research News*, 2000, *URBAN 21 – the Berlin Declaration on the Urban Future*, 6 July 2000, 1/2000. Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung, Bonn.
- Reuter E., 1995, *Regionale Potentiale, globale Chancen – Anmerkungen zur Zukunft der Region Berlin-Brandenburg* [w:] W. Süß (red.), *Hauptstadt Berlin*, 2, Berlin Verlag, Berlin, s. 37–48.
- Riedmüller B., 1999, *Wissenschaftsstadt Berlin. Hochschulen und Forschung im Vereinigungsprozeß*, [w:] W. Süß, R. Rytlewski (red.), *Berlin. Die Hauptstadt. Vergangenheit und Zukunft einer europäischen Metropole*, Nicolaische Verlagsbuchhandlung Beermann GmbH, Berlin, s. 715–738.
- Roloff-Momin U., 1995, *Kulturstandort Berlin*, [w:] W. Süß (red.), *Hauptstadt Berlin*, 2, Berlin Verlag, Berlin, s. 543–550.
- Rosenthal A., 1995, *Berlin im Prozeß der westeuropäischen Integration*, [w:] W. Süß (red.), *Hauptstadt Berlin*, 1, Berlin Verlag, Berlin, s. 247–252.
- Rudolph H., 1995, *Die Föderalisierung Berlins und die Hauptstadt-Frage*, [w:] W. Süß (red.), *Hauptstadt Berlin*, 2, Berlin Verlag, Berlin, s. 75–81.
- Rupf W., 1999, *Der Wirtschaftsstandort Berlin*, [w:] W. Süß, R. Rytlewski (red.), *Berlin. Die Hauptstadt. Vergangenheit und Zukunft einer europäischen Metropole*, Nicolaische Verlagsbuchhandlung Beermann GmbH, Berlin, s. 389–414.
- Rutz, W., 1991, *Long-distance traffic routes to and from Berlin. Concepts of division and duplication; concepts of unification*, *Geojournal*, 24.3, Kluwer Academic Publishers, Tilburg, s. 305–313.
- Rykiel Z., 1985, *The system of main cities: a critique and an empirical evaluation*. *Tijdschrift voor Econ. Soc. Geografie*, 76, 2, Royal Dutch Geographical Society. Amsterdam, s. 100–105.
- 1995a, *Centra a peryferie dużych miast. Transformacja i przyszłość. Pojęcia i metody badawcze*, 1996, Katedra Geografii Miast i Turystyki Uniwersytetu Łódzkiego, Komisja Geografii Osadnictwa i Ludności PTG, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- 1995b, *Polish core and periphery under economic transformation*, *Geographia Polonica*, 66, IGIPIZ PAN, Warszawa, s. 111–124.

- 1997, *Relacje centrum-peryferie w Polsce w warunkach transformacji ustrojowej* [w:] A. Kukliński (red.), *Problematyka przestrzeni europejskiej*, EUROREG, UW, Warszawa, s. 230–251.
- Sassen S., 1991, *The global city*, Princeton.
- (red.), 2002, *Global networks. Linked cities*, The United Nations University, Routledge, New York, London.
- Scheiner J., 2000, *Eine Stadt – Zwei Alltagswelten? Ein Beitrag zur Aktionsraumforschung und Wahrnehmungsgeographie im vereinten Berlin*, *Abhandlungen – Anthropogeographie*, 62, Institut für Geographische Wissenschaften, Freie Universität Berlin.
- Scherf K., 1998, *Metropolitane Region Berlin – Genese und Niedergang, Revitalisierung und Innovation* (ISR Forschung, Institut für Stadt- und Regionalforschung), 17, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Schell von D., 2002, *Der lange steinige Weg zum Luxus*, Berliner Abendblatt. Lokalausgabe Mitte, 12. Jahrgang – Nr. 17 – 24. April 2002.
- Schlögel K., 1999, *Die Mitte liegt Ostwärts: Berlin im neuen Europa*, [w:] W. Süß, R. Rytlewski (red.), *Berlin. Die Hauptstadt. Vergangenheit und Zukunft einer europäischen Metropole*, Nicolaische Verlagsbuchhandlung Beuermann GmbH, Berlin, s. 348–356.
- Schmeichel F., 1999, *Berlin als Medienstadt*, [w:] W. Süß, R. Rytlewski (red.), *Berlin. Die Hauptstadt. Vergangenheit und Zukunft einer europäischen Metropole*, Nicolaische Verlagsbuchhandlung Beuermann GmbH, Berlin, s. 453–467.
- Schmidt S., 2003, *Mobilität und nachgefragte Infrastrukturen – Informationsdienstleister in der Metropolregion Berlin*, (referat na konferencji: *Knoten im Netz. Zur Rolle der Metropolregionen in der Dienstleistungswirtschaft und Wissensökonomie*, Institut für Regionalentwicklung und Strukturplanung, Erkner, 27./28. Luty 2003)
- Schmidt-Eichstaedt, 1990, *Die Verflechtungen von Berlin (West) mit den übrigen Bundesländern*, [w:] *Stadtforschung in Ost und West. Perspektiven und Möglichkeiten der Kooperation der großen Zentren Europas*, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, 116, Hannover.
- Schmuckli J., 1996, *Die Ansiedlung internationaler Unternehmen und die Metropolenperspektive Berlins*, [w:] W. Süß (red.), *Hauptstadt Berlin*, 3, Berlin Verlag, Berlin, s. 23–29.
- Schoser F., 1996, *Berlin im Wettstreit der europäischen Zentren*, [w:] W. Süß (red.), *Hauptstadt Berlin*, 3, Berlin Verlag, Berlin, s. 229–234.
- Schulz M., 1998, *Abschied von einer geteilten Stadt?*, EUROPA Regional, Institut für Länderkunde, 6 Jahrgang, Heft 1., Leipzig, s. 2–14.
- 1999, *Beschäftigung und Arbeitsmarkt in der Region Berlin-Brandenburg nach der Wiedervereinigung*, [w:] H.-D. Schultz (red.), *Quodlibet Geographicum. Einblicke in unsere Arbeit*, Berliner Geographische Arbeiten, 90, s. 123–140.
- 2000, *Das Neue Zentrum von Berlin*, *Geographische Revue*, 52, 7–8, s. 27–32.
- Sklair L., 1991, *Sociology of the global system: social change in global perspective*, Johns Hopkins University Press, Baltimore.

- Soldatos P., 1991, *Strategic city alliance: a comparison of North America with the European Community*, Ekistics, 58, s. 78.
- Stahl J., 2001, *Baltic Bridge. „Transnationales Strukturentwicklungskonzept für den Handlungsraum Berlin – Stettin – Schonen“*, MSWVAKTUELL., Ministerium für Stadtentwicklung, Wohnen und Verkehr. UNZE-Verlags- u. Druckgesellschaft Potsdam mbH. Potsdam.
- Steczowski J., 1995, *Metoda reprezentacyjna w badaniach zjawisk społeczno-ekonomicznych*, PWN, Warszawa-Kraków.
- Steinbach J., 1994, *Raumentwicklung in der Bundesrepublik Deutschland nach der Wiedervereinigung und bei fortschreitender europäischer Integration*, EUROPA Regional, 2/1994, Institut für Länderkunde, Leipzig.
- Stiglbauer K. (red.), 1992, *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, Band, 134, Wien.
- Stoll M., 1990, *Künftige Aufgabenschwerpunkte und Felder der Zusammenarbeit beider Teile Berlins aus der Sicht kommunaler Planungspraxis*, [w:] *Stadtforschung in Ost und West. Perspektiven und Möglichkeiten der Kooperation der großen Zentren Europas*, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, 116, Hannover.
- 1998, *Berlin within the network of great metropolitan centers in Central Europe*, (referat na konferencji w Poznaniu w dn. 20/21 października 1998).
 - 2001, *Der Blick aus Westpolen – Einführung*, referat podczas konferencji Stadtforum 85, Berlin und Mitteleuropa 1 (Forum miejskie 85, Berlin a Europa Środkowa cz. 1), 5. Października 2001.
- Strategia rozwoju Warszawy do roku 2010*, 1998, Etap 1, Raport o stanie Warszawy.
- Strategia rozwoju Warszawy do roku 2010*, 1998, Zarząd Miasta Stołecznego Warszawy, Warszawa.
- Strategia rozwoju województwa mazowieckiego*, 2002, Sejmik województwa mazowieckiego, Warszawa.
- Strategic Exploration of the West–East Corridor*, 1994, Co-ordination group for the west–east corridor, province of Overijssel.
- Strategies for Sustainable Development of European Metropolitan Regions*, 1999, European Metropolitan Regions Project. Evaluation report. Federal Ministry of Transport, Building and Housing. Federal Office for Building and Regional Planning. URBAN 21. Global Conference on the Urban Future.
- Strategy Report. Metropolitan Region Berlin–Brandenburg*, 1999, Ministerium für Landwirtschaft, Umweltschutz und Raumordnung des Landes Brandenburg, Senatsverwaltung für Stadtentwicklung des Landes Berlin, Gemeinsame Landesplanungsabteilung der Länder Berlin und Brandenburg, Potsdam.
- Strykiewicz T., 1999, *Adaptacja przestrzenna przemysłu w Polsce w warunkach transformacji*, Seria Geografia, 61, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Suliborski A., 2001, *Funkcje i struktura funkcjonalna miast. Studia empiryczno-teoretyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

- Sumień T., 2001, *Metropolitalny region Berlin–Brandenburgia – partner czy konkurent?*, Człowiek i Środowisko, 25 (1), s. 125–141.
- Süß W. (red.), 1995, 1996, *Hauptstadt Berlin: Band 1 (Nationale Hauptstadt. Europäische Metropole) Band 2 (Berlin im Vereinten Deutschland)*, Band, 3 (*Metropole im Umbruch*), Berlin Verlag, Arno Spitz GmbH, Berlin.
- Süß W., Rytlewski R., (red.), 1999, *Berlin. Die Hauptstadt. Vergangenheit und Zukunft einer europäischen Metropole*, Nicolaische Verlagsbuchhandlung Beuermann GmbH, Berlin.
- Szul R., 2000, *Problemy polityki regionalnej w Polsce na tle procesów globalizacji i integracji z UE*, [w:] S. Ciok, D. Ilnicki (red.), *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno–przeszrennych*, Uniwersytet Wrocławski, Instytut Geograficzny, Wrocław, s. 419–426.
- Śleszyński P., 2002a, *Struktura i rozmieszczenie ośrodków zarządzania w polskiej gospodarce w 2000 r.*, Przegląd Geograficzny, 74, 2, IGiPZ PAN, Warszawa, s. 199–228.
- 2002b, *Struktura i koncentracja przestrzenna siedzib ważniejszych przedsiębiorstw w Warszawie w 1999 r.*, [w:] Z. Ziolo, *Problemy transformacji struktur przemysłowych*, Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG, 4, Warszawa-Kraków-Rzeszów, s. 89–113.
- 2002c, *Transformacja przestrzeni miejskiej Warszawy w latach 1990–1999. Na przykładzie zachodniej części centrum*, Praca doktorska wykonana w IGiPZ PAN, Warszawa.
- Taylor P.J., 1999, *Commentary*, Environmental and Planning A, 31, Pion Ltd., London, s. 1901–1904.
- Taylor P.J., Hoyler M., 2000, *The spatial order of European cities under conditions of contemporary globalisation*, Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 91, 2, s. 176–189.
- Taylor P.J., Walker D.R.F., Catalano G., Hoyler M., 2002, *Diversity and power in the world city network*, Cities, 19, 4, Elsevier Science Ltd., s. 231–241.
- The Berlin Studie. Strategies for the City*, 2001, The Governing Mayor of Berlin – Office of the Senate. Berlin: Regioverlag.
- The Story of Berlin*, 1999, offizelle Katalog zur Ausstellung “The Story of Berlin”, Nishen Kommunikation GmbH & Co KG, Berlin.
- Thierse W., 1995, *Berlin – Schmelztiegel des Vereinigungsprozesses* [w:] W. Süß, (red.), *Hauptstadt Berlin*, 2, Berlin Verlag. Berlin. s. 65–73.
- Thörmer H., 1999, *Regieren von Berlin aus*, [w:] W. Süß, R. Rytlewski (red.), *Berlin. Die Hauptstadt. Vergangenheit und Zukunft einer europäischen Metropole*, Nicolaische Verlagsbuchhandlung Beuermann GmbH, Berlin, s. 660–667.
- Tiefelsdorf M., Braun G. O., 1997, *The migratory system of Berlin after unification in the context of global restructuring*, Geographia Polonica, 69, Institute of Geography and Spatial Organization, Polish Academy of Sciences, Warszawa, s. 23–44.

- Tietze W., 1996, *Berlins Position im europäischen Verkehr des 21. Jahrhunderts. Eine fundamentale geographische Aufgabe*, EUROPA Regional, Institut für Länderkunde, 4, Leipzig.
- Towards a New European Space*, 1995, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Hannover.
- Uhrhau A., 1998, *Cross-border development between Germany and Poland with special reference to regional planning*, 2nd Planner's Forum on Spatial Planning in the Baltic Sea Region on Regional Planning and Development (4–6 maja 2000, Erkner).
- Urban renewal in Berlin*, 1991, Senatsverwaltung für Bau- und Wohnungswesen, Berlin.
- Vance R.B., Smith S., 1954, *Metropolitan dominance and integration*, [w:] *The urban South*, Chapel Hill, University of North Carolina Press.
- Vesper D., 1995, *Riesige Fehlbeträge im Berliner Landeshaushalt – Bisherige Sparbemühungen reichen nicht aus*, DIW – Wochenbericht 45/95, Berlin
- 2001, *Zuspitzung der Haushaltskrise in Berlin – Ohne Hilfe des Bundes droht Kollaps*, DIW – Wochenbericht 25/01, Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung, Berlin.
- Vetter F., 1978, *Neue Großwohngebiete und Nahverkehr: Eine vergleichende Studie, demonstriert an den Beispielen Falkenhagener Feld (Berlin) und Schaumburg (Chicago)*, Verkehrswissenschaftliche Forschungen, Schriftenreihe des Instituts für Industrie- und Verkehrspolitik der Universität Bonn, Duncker & Humblot, Berlin.
- Vision and Strategies around the Baltic Sea*, 2001, Third Conference of Ministers for Spatial Planning and Development. Tallin, December 7–8, 1994, The Baltic Institute, Karlskrona, Sweden.
- Wagner H., 1995, *Hauptstadt Berlin. Symbol einer neuen Rolle Deutschlands in Mitteleuropa?*, [w:] W. Süß (red.), *Hauptstadt Berlin*, 1, Berlin Verlag, Berlin, s. 289–312.
- Warsaw City Profile, 2000, *Rynek nieruchomości w Warszawie (raport)*. Jones Lang Lasalle, Warszawa, wrzesień 2000.
- Warszawa, szanse zagrożenia*, Raport dla Warszawy, 1994, Zarząd Miasta Stołecznego Warszawy, Warszawa
- Warszawa XXI*, 1994, Raport o stanie Warszawy, Wojewódzki Urząd Statystyczny w m.st. Warszawie, Warszawa.
- Wekel J., 1997, *Berlin auf dem Weg zur Bundeshauptstadt – Aufgaben, Ziele und Projekte der städtebaulichen Entwicklung einer Metropole im Wandel*, Colloquium-Geographicum, s. 24(-): 35–57.
- Węclawowicz G., 1988, *Struktury społeczno-przestrzenne w miastach Polski*, Prace Habil. IGiPZ PAN, Zakł. Nar. im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa, 264 s.
- 1992, *Centralne funkcje a rozwój aglomeracji warszawskiej*, [w:] *Funkcja administracyjna miast*, 1992, Folia Geographica, 17, Acta Universitatis Lodziensis. Łódź, s. 67–77.

- 1993, *Die Sozialräumliche Struktur Warschau–Ausgangslage und Postkommunistische Ungestaltung*, ISR – Forschungsberichte. Heft 8. Institut für Stadt- und Regionalforschung, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien.
 - 1997, *The changing socio-spatial patterns in Polish cities*, [w:] Z. Kovács, R. Wiessner (red.), *Prozesse und Perspektiven der Stadtentwicklung in Ostmitteleuropa*, Münchener Geographische, 76, Herausgegeben vom Geographischen Institut der Technischen Universität München. L.I.S. Verlag, Passau, München.
 - 1998a, *Varsovie, future métropole européenne? Le courrier des pays de l'Est*, 430, Paris.
 - 1998b, *What to do with the post-socialist cities? Towards a new policy*, [w:] R. Domański (red.) *Emerging spatial and regional structures of an economy in transition*. Polish Academy of Sciences, Committee for Space Economy and Regional Planning, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warsaw.
 - 1999, *Miasto polskie w transformacji — kształtowanie się miasta post-socjalistycznego*, [w:] *Zróźnicowanie przestrzenne struktur społecznych w dużych miastach*, XI Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Uniwersytet Łódzki, Łódź.
 - 2000, *Struktury społeczno-przestrzenne miasta polskiego jako składnik teorii miasta*, Przegląd Geograficzny, LXXII, 4, IGiPZ PAN, PWN, Warszawa, s. 395–410.
 - 2002, *O nową politykę regionalną dla obszaru metropolitalnego Warszawy i Polski Wschodniej*, [w:] G. Węclawowicz (red.), *Warszawa jako przedmiot badań w geografii społeczno-ekonomicznej*, Prace Geograficzne, 184, IGiPZ PAN, Warszawa, s. 20–35.
 - 2003, *Geografia społeczna miast: zróźnicowania społeczno-przestrzenne*, PWN, Warszawa, 161 ss.
- Węclawowicz G., Księżak J., 1994, *Struktury wykształcenia i zatrudnienia ludności w świetle Narodowego Spisu Powszechnego 1988*, Atlas Warszawy, 2, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Wierzbicki A.P., 2000, *Instytut łączności jako aktor globalnej sceny naukowej*, [w:] A. Kukliński i in. (red.), *Globalizacja polskich metropolii*, EUROREG, UW, Warszawa, s. 352–361.
- White P., Gutting D., 1998, *Social convergences and contrasts in the reunited city*, Geography, 83(3), s. 214–226.
- Wusten van der H., 2000, *Dictators and their capital cities: Moscow and Berlin in the 1930s*, Geojournal, 52, 2000, Kluwer Academic Publishers. Netherlands, s. 339–344,
- Zarycki T., 2000, *Warszawa jako europejska metropolia nauki*, [w:] A. Kukliński i in. (red.), *Globalizacja polskich metropolii*, EUROREG, UW, Warszawa, s. 333–351.
- Zeh W., 1999, *Das Parlament in Berlin*, [w:] W. Süß, R. Rytlewski (red.), *Berlin. Die Hauptstadt, Vergangenheit und Zukunft einer europäischen Metropole*, Nicolaische Verlagsbuchhandlung Beuermann GmbH, Berlin, s. 649–659.
- Zimm A., 1959, *Die Entwicklung des Industriestandortes Berlin*, VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin.

- 1990, *Die metropolitane Entwicklung Berlins*, [w:] *Stadtforschung in Ost und West. Perspektiven und Möglichkeiten der Kooperation der großen Zentren Europas*, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, 116, Hannover.
 - 1991, *Raumzeitliche Etappen der Metropolenbildung Berlins – ein Blick zurück und nach vorn*, Petermanns Geographische Mitteilungen, 135, s. 99 –111.
- Ziobrowski Z., 2002, *The influence of external urban centres on the competitiveness of Polish space*, [w:] T. Markowski, T. Marszal (red.), *Multipolar patterns of urban development – Polish perspective*, Biuletyn KPZK, 201, PWN, Warszawa.
- Zipf G. K., 1949, *Human behavior and the principle of least effort*, Addison – Wesley, Reading.

METROPOLITAN FUNCTIONS OF BERLIN AND WARSAW IN THE PERIOD OF 1990–2002. INTERDEPENDENCE OF RANKS IN THE URBAN SYSTEM OF CENTRAL EUROPE

Summary

1. The concept

The idea of this comparative research project concerning the change of activities which determine the position of Berlin and Warsaw in the international dimension, has evolved during the review of relevant scientific literature. A body of geographical, as well as spatial planning studies present often divergent interpretations regarding the current and future interdependence of positions of the two cities. Among the opinions presented, those of an asymmetrical development prevail. This development is prospectively believed to lead to a strong dominance of Berlin. Other evaluations and predictions, which indicate a limited development potential and a considerably small influence range of Berlin, are attributed mainly to German authors (Gans, Kemper 2002; Kujath 1999; Kunzmann 1995; Mading 1996). The thesis concerning a strong interdependence of ranks of Berlin and Warsaw has a complex background. It derives from intense economic connections of Poland with the German economy, the situation of Berlin at a distance of as little as 60 kms from the Polish border, and the new capital city functions of Berlin. Berlin and Warsaw are both situated in the Baltic Sea region, along the hypothesized West-East development trajectory, which marks the eastern direction of European integration (see Domański 1999). There exist also other characteristics of Berlin and Warsaw which have motivated the author to undertake a comparative analysis of the development and change of the contemporary metropolitan functions of the two cities. These include:

- a considerably low primacy of both Berlin and Warsaw in their national urban systems and a small share in the total population size of their countries (in case of Berlin – 3.4 million inhabitants, i.e. 4.3% of the population of Germany; of the Berlin agglomeration respectively – 5.1 million inhabitants and 6.4%; in case of Warsaw – 1.7 million inhabitants, which accounts for 4.4% of the population of Poland; with the metropolitan area – respectively approx. 2.5 million inhabitants and 6.5%);
- peripheral situation in the eastern, considerably sparsely inhabited regions of a below average level of economic development;
- the development of the post-war spatial structure of the cities under the impact of ideological and political factors;
- a significant change of geopolitical position due to socio-economic transformation after 1989.

The comparative analysis refers to the first period after the 1989 – transformation, i.e. the years 1990–2002.

In the studies concerning the evolution of the European urban system (see: Dematteis 1996) both Berlin and Warsaw are located in the intermediate zone, which stretches from Scandinavia, through Central Europe, to middle and southern Italy. In Central Europe the main nodes of the system, next to Berlin and Warsaw, are: Vienna, Budapest and Prague. This set of capital cities is considered to develop inter-relations, characterized by competition and synergy.

The main goal of the study is to test three hypotheses concerning the reciprocal relations of Berlin and Warsaw in the urban system of Central Europe: the 'subdominance of Warsaw', the 'dominance of Berlin' and the 'equilibrium of ranks'. Another aim of the work is to evaluate chances of Berlin and Warsaw to win and develop individual metropolitan functions in the future (the period of 2003–2015). Simultaneously, the study aims at the identification of main factors which hinder, and those that support the development of metropolitan functions in Berlin and Warsaw.

The work consists of nine chapters. In the Introduction the subject and aims of the study are characterized, as well as the hypotheses, the area and the object of research. Chapter Two presents the questions of development of metropolitan functions and the interdependence of ranks of Berlin and Warsaw in the European and Central-European urban systems in the light of selected theoretical concepts. These concepts constitute a basic theoretical background for the issues connected with the subject and aims of the study, as well as its main terminology. Various definitions of *metropolitan functions* are discussed; followed by a presentation of the classification of activities after L. Bourne (1997). In Chapter Three a comprehensive analysis of regional, mainly geographical literature on the theme is presented, focusing on the main issues of the work, while Chapter Four contains a comparative content analysis of eight strategic planning documents: referring to the local, regional, national and EU-levels. The analysis of the documents allows to evaluate critically the issues, which are subject of interest.

The three following chapters present the results of the author's research based on a structural in-depth interview with experts and a statistical data analysis. Chapter Nine presents the scientific and applicative results of the study in confrontation with the main hypotheses and generalizations which appear in scientific literature.

2. The methods

Three research methods are applied in the study: the in-depth interview with experts, the comparative contents analysis of strategic spatial planning documents on the European, national (Polish and German), regional and local levels, and an analysis of statistical data concerning the occupational structure of Berlin and Warsaw according to the SIC index.

The principal method is the structural in-depth interview with 30 experts from Germany and Poland; mainly spatial planners and policy makers.

The interview is based on a questionnaire which consists of four parts. The questions in PART ONE and TWO refer to the development of metropolitan functions in Berlin and Warsaw (current state and prospects). PART THREE

holds questions concerning positive and negative development factors, which play a role in the development of metropolitan functions in the two cities. PART FOUR refers to the issue of interdependence of ranks of Berlin and Warsaw in the urban system of Central Europe. In this part, which was directed to both German and Polish experts, the respondents were asked to choose one of the three development scenarios which according to them seemed most probable.

The comparative contents analysis of strategic planning documents encompasses eight studies: two prepared by the European Commission (1991 and 1999); the German report: *Raumentwicklung und Raumplanung in Deutschland* (2001); the Polish spatial planning policy concept (Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju 1997); the Berlin-Brandenburg *Strategy Report* (1999); the strategic report of the Mazowsze Voivodship (Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2002); the BerlinStudie (2001) and the Strategy of the Development of Warsaw till 2010 (Strategia Rozwoju Warszawy do 2010 roku 1998).

The third method applied in the study is a comparative analysis of changes in the employment structure of Berlin and Warsaw according to the SIC index.

3. The results

The analyses support the concept of the subdominant position of Warsaw in the urban system of Central Europe, refuting at the same time the hypotheses on the 'dominance of Berlin', with its negative effects such as 'the metropolitan shadow' reaching far beyond western Poland. It points to a strong similarity of structures of Berlin and Warsaw with regard to the metropolitan functions of the two cities, which determines the character of their interdependence.

Notwithstanding most of the recent opinions characterizing Warsaw as a potentially strong center of economic functions, the analyses identify mainly other sources of development potential, including cultural, knowledge-related, as well as political aspects of gateway city functions.

The study shows that with regard to economic functions, neither Berlin nor Warsaw, irrespective of their interrelations and the effect of those on their positions, will be able to achieve a key rank in the European urban system, and will remain peripheral, at least for the next 10–15 years. Among the factors identified in the study, which hinder the development of metropolitan functions, mainly those of economic character prevail in the case of Berlin, whereas with respect to Warsaw – political barriers are the main ones. As far as supporting factors are considered, in both Berlin and Warsaw, non-economic factors are predominant.

Adres autora:

*Ewa Korcelli-Olejniczak
Zakład Geografii Miast i Ludności, Instytut Geografii i Przestrzennego
Zagospodarowania Polskiej Akademii Nauk,
ul. Twarda 51/55, 00–818 Warszawa*

E.mail: eko@twarda.pan.pl

Szczegółowy kwestionariusz wywiadu rozszerzonego z ekspertami
(z komentarzem):

CZĘŚĆ PIERWSZA i DRUGA

Pytania dotyczące funkcji metropolitalnych Berlina lub Warszawy:

1. Czy można powiedzieć, że po roku 1989 miała miejsce zmiana funkcji metropolitalnych Berlina/Warszawy? *(Odpowiedź może mieć charakter potwierdzenia lub zaprzeczenia. Może być rozwinięta.)*

2. Jakie funkcje metropolitalne pełni Berlin/Warszawa?

a. TRANSPORT (grupa: funkcje komunikacyjne i cyrkulacyjne)

Część pierwsza (stan 1990–2002): Czy Berlin/Warszawa jest węzłem transportu o znaczeniu ponadkrajowym?

- w dziedzinie transportu kolejowego;
- w dziedzinie transportu drogowego;
- w dziedzinie transportu lotniczego; *(pytanie części drugiej jest zadawane zarówno gdy odpowiedź na pytanie części pierwszej jest przeczące jak i twierdzące. W drugim przypadku dotyczy ono dalszych tendencji rozwoju)*

Część druga (tendencje na lata 2002–2015): Czy Berlin/Warszawa ma szansę stać się węzłem transportu o znaczeniu ponadkrajowym w następnym dziesięcioleciu?

b. LOKALIZACJA CENTRALI FIRM (grupa: funkcje kontroli i regulacji)

Część pierwsza (stan 1990–2002): Czy Berlin/Warszawa jest siedzibą europejskich lub tzw. regionalnych centrali firm *(obejmujących co najmniej kilka krajów)*?

Część druga (tendencje na lata 2003–2015): Czy Berlin/Warszawa ma szansę stać się siedzibą europejskich lub tzw. regionalnych centrali firm?

c. KULTURA (grupa: funkcje konsumpcyjne i reprodukcyjne)

Część pierwsza (stan 1990–2002): Czy Berlin/Warszawa jest ośrodkiem kultury o znaczeniu ponadkrajowym?

Część druga (tendencje na lata 2003–2015): Czy Warszawa/Berlin ma szansę stać się ośrodkiem kultury o znaczeniu ponadkrajowym? *(pytania te dotyczą KULTURY szeroko pojętej, czyli: sztuki, muzyki, organi-*

zacji imprez kulturalnych (kongresów, koncertów, wystaw, festiwali) instytucji kultury. Respondent proszony jest o rozwinięcie odpowiedzi na te pytania)

d. MEDIA (grupa: funkcje komunikacyjne i cyrkulacyjne)

Część pierwsza (stan 1990-2002): Czy Berlin/Warszawa jest ośrodkiem medialnym o znaczeniu ponadkrajowym?

Część druga (tendencje na lata 2003-2015): Czy Berlin/Warszawa ma szansę stać się ośrodkiem medialnym o znaczeniu ponadkrajowym? *(pytanie to dotyczy znaczenia miasta w dziedzinie szeroko pojętych mediów i ich międzynarodowego oddziaływania: telewizji, prasy, agencji prasowych, reklamy)*

e. FUNKCJA MIASTA WIEDZY I INNOWACJI (grupa: funkcje produkcyjne i reprodukcyjne)

Część pierwsza (stan 1990-2003): Czy Berlin/Warszawa jest Miastem Wiedzy i Innowacji o znaczeniu ponadkrajowym (lub przynajmniej krajowym)? *(pytania dotyczą rozwoju funkcji ‘miasta wiedzy’ – nauki, oraz ‘miasta wiedzy i innowacji’, czyli miasta-technopolis, wykorzystującego zasoby wiedzy i przemysłu do wytwarzania wysokich technologii)*

Część druga (tendencje na lata 2003-2015): Czy Berlin/Warszawa ma szansę stać się Miastem Wiedzy i Innowacji? *(respondenci proszeni są o rozwinięcie tematu, wskazanie ew. przykładów)*

f. USŁUGI FINANSOWE, (grupa: funkcje kontroli i regulacji)

Część pierwsza (stan 1990-2003): Czy Berlin/Warszawa jest ośrodkiem usług finansowych lub usług dla przedsiębiorstw o znaczeniu ponadkrajowym? *(respondenci proszeni są o podanie przykładów i wyszczególnienie np. bankowości, rynku giełdowego, firm ubezpieczeniowych)*

Część druga (tendencje na lata 2003-2015): Czy Berlin/Warszawa ma szansę stać się ośrodkiem usług finansowych i usług dla przedsiębiorstw o znaczeniu ponadkrajowym?

3. Czy w zakresie jakiegokolwiek funkcji, która nie została wymieniona Berlin/Warszawa

a. część pierwsza (stan 1990-2003): jest ośrodkiem o znaczeniu ponadkrajowym

b. część druga (tendencje na lata 2003-2015): ma szansę stać się ośrodkiem o znaczeniu ponadkrajowym?

CZĘŚĆ TRZECIA

Pytania odnoszące się do czynników wspierających lub hamujących rozwój funkcji metropolitalnych Warszawy lub Berlina.

4. Czy mógłby/mogłaby Pan/Pani wymienić czynniki hamujące rozwój wszystkich, poszczególnych lub jednej z funkcji metropolitalnych Warszawy/Berlina w okresie 1990-2002?

- a. czynniki zewnętrzne (*np. położenie geograficzne*)
- b. czynniki wewnętrzne (*np. podział terytorialno-administracyjny miasta*) (*Respondenci proszeni są o wymienienie i ew. uzasadnienie przyczyn wskazywania danego czynnika*)

5. Czy mógłby/mogłaby Pan/Pani wymienić czynniki wspierające rozwój wszystkich, poszczególnych lub jednej z funkcji metropolitalnych Warszawy/Berlina w okresie 1990-2002?

- a. czynniki zewnętrzne;
- b. czynniki wewnętrzne (j.w.).

CZĘŚĆ CZWARTA

Pytania dotyczące współzależności pozycji Warszawy i Berlina w systemie miast Europy Środkowej

6. Czy można mówić o współzależności pozycji Warszawy i Berlina w systemie miast Europy Środkowej, wynikającej z pełnionych przez te miasta funkcji metropolitalnych? (*o współzależności pozycji wynikającej z charakteru pełnionych przez te miasta funkcji metropolitalnych możemy mówić, jeżeli miasta te pełnią, rozwijają, starają się pozyskać te same funkcje, rozwijają je w sposób komplementarny, rozwijają lub pełnią te same funkcje lecz o innym zasięgu oddziaływania np. ponadkrajowym ale nie globalnym*)

7. Jaki charakter będzie miała ta współzależność (okres 2003-2015)?

A. SCENARIUSZ DOMINACJI BERLINA

Berlin uzyskuje pozycję miasta globalnego, Warszawa nie pozyskuje nowych funkcji metropolitalnych i staje się miastem o randze krajowej lub subkrajowej.

B. SCENARIUSZ RÓWNOWAGI:

Wariant pierwszy

Warszawa i Berlin rozwijają funkcje wysokiego rzędu o znaczeniu ponadkrajowym i stają się równorzędnymi metropoliami w Europie Środkowej

Wariant drugi

Funkcje Warszawy i Berlina mają głównie zasięg krajowy i subkrajowy, ośrodki są wobec siebie równorzędne

C. SCENARIUSZ SUBDOMINACJI WARSZAWY

Berlin zajmuje wyższą niż Warszawa pozycję w hierarchii miast Europy Środkowej, ale nie osiąga pozycji miasta globalnego. Warszawa zdobywa pozycję metropolii subdominującej z własną, rozciągającą się głównie na wschód (również poza obszar Europy Środkowej) strefą oddziaływania.

8. Czy można mówić o silniejszej współzależności w Europie Środkowej między Berlinem i Warszawą niż między:

- a. inną parą miast?
- b. Berlinem i innym miastem Europy Środkowej (poza Niemcami)?
- c. Warszawą i innym miastem Europy Środkowej (poza Polską)?

Załącznik 2

Załącznik numer 2 zawiera odpowiadające sobie: standardową klasyfikację działalności gospodarczej Unii Europejskiej, polską klasyfikację działalności oraz niemiecką klasyfikację WZ93

Standard Industrial Classifications (SIC) Index: Type of Employer Classification

- Section A AGRICULTURE AND FORESTRY
- Section B FISHING
- Section C MINING AND QUARRYING
- Section D MANUFACTURING
- Section E ELECTRICITY, GAS AND WATER SUPPLY
- Section F CONSTRUCTION
- Section G WHOLESALE AND RETAIL TRADE; REPAIR OF MOTOR VEHICLES, MOTORCYCLES AND PERSONAL AND HOUSEHOLD GOODS
- Section H HOTELS AND RESTAURANTS
- Section I TRANSPORT, STORAGE AND COMMUNICATION
- Section J FINANCIAL ACTIVITIES
- Section K PROPERTY DEVELOPMENT, RENTING, BUSINESS AND RESEARCH ACTIVITIES
- Section L PUBLIC ADMINISTRATION AND DEFENCE; SOCIAL SECURITY
- Section M EDUCATION
- Section N HEALTH AND SOCIAL WORK
- Section O OTHER COMMUNITY, SOCIAL AND PERSONAL SERVICE ACTIVITIES
- Section P PRIVATE HOUSEHOLDS WITH EMPLOYED PERSONS
- Section Q INTERNATIONAL ORGANISATIONS AND BODIES

Wersja ujednoczona po zmianie z 10 grudnia 2002 roku.

Stan prawny na 15 stycznia 2003 roku

Polska Klasyfikacja Działalności

Załącznik do rozporządzenia Rady Ministrów z 7 października 1997 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności

Wersja ujednoczona na podstawie Dzienników Ustaw:

- Nr 128 z 21 października 1997 r., poz. 829,
- Nr 12 z 16 lutego 2001 r., poz. 93,
- Nr 239 z 31 grudnia 2002 r., poz. 2027, uwzględniająca nowelizację z 10 grudnia 2002 r., która obowiązuje od 15 stycznia 2003 roku.

Schemat klasyfikacji

- Sekcja A ROLNICTWO, ŁOWIECTWO I LEŚNICTWO
- Sekcja B RYBOŁÓWSTWO I RYBACTWO
- Sekcja C GÓRNICTWO I KOPALNICTWO
- Sekcja D PRZETWÓRSTWO PRZEMYSŁOWE
- Sekcja E WYTWARZANIE I ZAOPATRYWANIE W ENERGIĘ ELEKTRYCZNĄ, GAZ, WODĘ
- Sekcja F BUDOWNICTWO
- Sekcja G HANDEL HURTOWY I DETALICZNY; NAPRAWA POJAZDÓW MECHANICZNYCH, MOTOCYKLI ORAZ ARTYKUŁÓW UŻYTKU OSOBISTEGO I DOMOWEGO
- Sekcja H HOTELE I RESTAURACJE
- Sekcja I TRANSPORT, GOSPODARKA MAGAZYNOWA I ŁĄCZNOŚĆ
- Sekcja J POŚREDNICTWO FINANSOWE
- Sekcja K OBSŁUGA NIERUCHOMOŚCI, WYNAJEM, NAUKA I USŁUGI ZWIĄZANE Z PROWADZENIEM DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ
- Sekcja L ADMINISTRACJA PUBLICZNA I OBRONA NARODOWA; OBOWIĄZKOWE UBEZPIECZENIA SPOŁECZNE I POWSZECHNE UBEZPIECZENIE ZDROWOTNE
- Sekcja M EDUKACJA
- Sekcja N OCHRONA ZDROWIA I OPIEKA SPOŁECZNA
- Sekcja O POZOSTAŁA DZIAŁALNOŚĆ USŁUGOWA KOMUNALNA, SPOŁECZNA I INDYWIDUALNA
- Sekcja P GOSPODARSTWA DOMOWE ZATRUDNIAJĄCE PRACOWNIKÓW
- Sekcja Q ORGANIZACJE I ZESPOŁY EKSTERYTORIALNE

WZ93-Code

- A Land- und Forstwirtschaft
Landwirtschaft, gewerbliche Jagd
- B Fischerei und Fischzucht
- C Bergbau und Gewinnung von Steinen und Erden Kohlenbergbau, Torfgewinnung
- D Verarbeitendes Gewerbe Ernährungsgewerbe
- E Energie- und Wasserversorgung Energieversorgung
- F Baugewerbe
- G Handel: Instandhaltung und Reparatur von Kraftfahrzeugen und Gebrauchsgütern
- H Gastgewerbe
- I Verkehr und Nachrichtenübermittlung „Landverkehr; Transport in Rohrfernleitungen“
- J Kredit- und Versicherungsgewerbe Kreditgewerbe
- K Grundstücks- und Wohnungswesen, Vermietung beweglicher Sachen, Erbringung von Dienstleistungen überwiegend für Unternehmen
- L Öffentliche Verwaltung, Verteidigung, Sozialversicherung
- M Erziehung und Unterricht
- N Gesundheits-, Veterinär- und Sozialwesen
- O Erbringung von sonstigen öffentlichen und persönlichen Dienstleistungen
- P Private Haushalte
- Q Exterritoriale Organisationen und Körperschaften

Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego, Polskiej Akademii Nauk, wydaje następujące publikacje seryjne:

- Geographia Polonica,
- Prace Geograficzne,
- Przegląd Geograficzny,
- Dokumentacja Geograficzna,
- Europa XXI,
- Geopolitical Studies,
- Bibliografia Geografii Polskiej,
- Atlas Warszawy,

oraz *Atlas Rzeczypospolitej Polskiej* (1995), *Centralny katalog zbiorów kartograficznych w Polsce* (2000).

MONOGRAFIE

- 1 - T. Kozłowska-Szczęsna, K. Błażejczyk, B. Krawczyk, 1997, *Bioklimatologia człowieka*.
- 2 - L. Starkel, 2001, *Historia Doliny Wisły od ostatniego zlodowacenia do dziś*.
- 3 - T. Kozłowska-Szczęsna, K. Błażejczyk, B. Krawczyk, D. Limanówka, 2002, *Bioklimat uzdrowisk polskich i możliwości jego wykorzystania w lecznictwie*.

ATLAS WARSZAWY

- 1 - Węclawowicz G., Jarosz A., 1993, *Struktury demograficzne i gospodarstw domowych*.
- 2 - Węclawowicz G., Księżak J., 1994, *Struktury wykształcenia i zatrudnienia ludności w świetle Narodowego Spisu Powszechnego 1988*.
- 3 - Węclawowicz G., Jarosz A., 1995, *Warunki mieszkaniowe ludności w świetle Narodowego Spisu Powszechnego 1988*.
- 4 - Kozłowska-Szczęsna T., Błażejczyk K., Krawczyk B., 1996, *Środowisko fizyczno-geograficzne - niektóre zagadnienia*.
- 5 - Węclawowicz G., Jarosz A., Śleszyński P., 1998, *Wybory parlamentarne 1991 i 1993*.
- 6 - Misztal S., 1998, *Przekształcenia struktury przemysłu Warszawy*.
- 7 - Potrykowska A., Śleszyński P., 1999, *Migracje wewnętrzne w Warszawie i województwie warszawskim*.
- 8 - Luniak M., Nowicki W., Kozłowski P., Plit J., 2001, *Ptaki Warszawy 1962-2000*.

Sprzedają i prenumeratę publikacji IGiPZ PAN prowadzą księgarnie:

- Księgarnia DHN Sp. z o.o. PAN, ul. Szczęśliwicka 2/17, 02-352 Warszawa, tel./fax 22/822-98-69; tel. 22/658-15-58.

- Główna Księgarnia Naukowa im. Bolesława Prusa, ul. Krakowskie Przedmieście 7, 00-068 Warszawa, tel. 826-18-35.

Transformacja polityczna i społeczno-gospodarcza w Europie Środkowej i Wschodniej, która zaowocowała integracją dużej części tego regionu z Unią Europejską i zjednoczeniem Niemiec przeniosła na grunt Europy Środkowej procesy kształtujące wzajemne relacje i pozycje miast w warunkach otwarcia i konkurencji. Charakter przyszłych relacji Warszawy i Berlina - nowej stolicy Niemiec - stał się przedmiotem licznych rozważań naukowych i publicystycznych. W większości wypowiedzi przewidywano zdominowanie Warszawy przez nieodległy od niej geograficznie Berlin, który miał awansować do pozycji miasta globalnego.

Niniejsza książka przedstawia próbę weryfikacji tych stanowisk na podstawie badań prowadzonych przez autorkę w IGiPZ PAN od końca lat dziewięćdziesiątych. Praca stanowi jakościową analizę porównawczą funkcji metropolitalnych Berlina i Warszawy w okresie 1990-2002, odnosi się do zjawisk konkurencji i współpracy, identyfikuje i klasyfikuje czynniki, które wpływają na rozwój funkcji metropolitalnych, także w przyszłości. Głównym celem pracy jest zweryfikowanie trzech hipotez dotyczących współzależności pozycji Berlina i Warszawy w systemie miast Europy Środkowej: dominacji Berlina, równowagi oraz subdominacji Warszawy.

PL ISSN 0373-6547
ISBN 83-87954-52-7

PRACE GEOGRAFICZNE - 198

<http://fcin.org.pl>